Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

De gamle Byfoged- Birke- og Herredsfuldmægtige

Redigeret af Jep Lauesen Frost

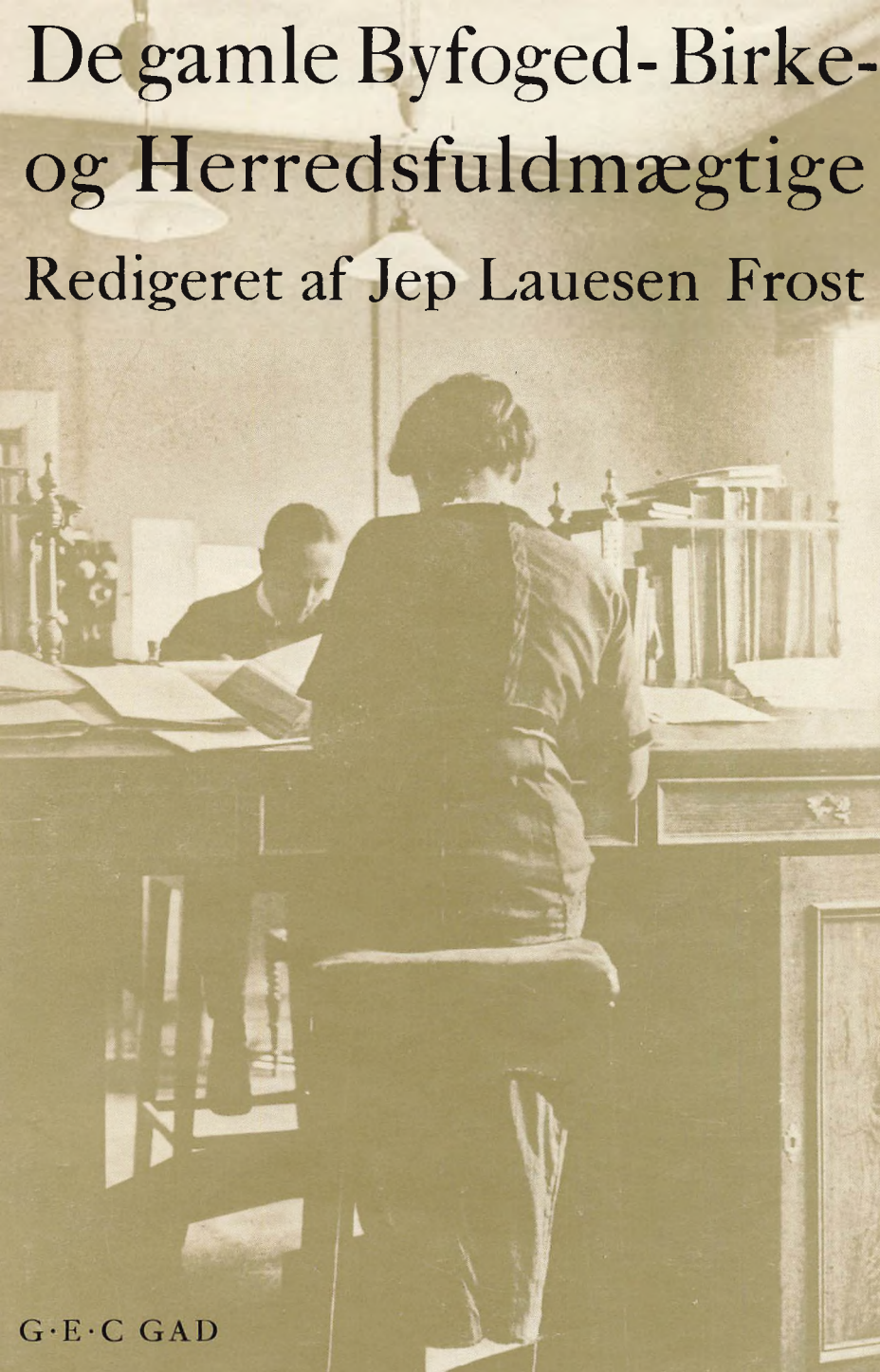

G·E·C GAD

De gamle Byfoged- Birke- og Herredsfuldmægtige

Erindringer fra Retslivet i Tiden før Retsreformen af 1919

Redigeret og med Indledning af
Jep Lauesen Frost

G·E·C GADS FORLAG
1967

De gamle Byfoged- Birke- og Herredsfuldmægtige

Erindringer fra Retslivet i Tiden før Retsreformen af 1919

Redigeret og med Indledning af
Jep Lauesen Frost

G·E·C GAD KØBENHAVN

1967

© *Copyright G. E. C. Gads forlag 1967*

Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen 1 D D
Klicheer fra F. Hendriksens Eftf. Reproduktionsatelier
Nordlundes Bogtrykkeri, København

Indholdsfortegnelse

J. L. Frost, fhv. højesteretsdommer: *Lidt retshistorie. Tiden før retsreformen af 1919* *side* 11

ERINDRINGER MEDDELT
AF TIDLIGERE
BYFOGED- BIRKE-
OG HERREDSFULDMÆGTIGE

A. C. Faartoft, fhv. dommer	Kronborg vestre Birk	31
Johs. Poulsen, landsretssagfører	Merløse-Tudse Herreder	67
H. Klüwer, fhv. fængselsinspektør	Lejre Herred og Ledreborg Birk Herning Købstad og Hammerum Herred	91
Arnt Møller, fhv. dommer	Vordingborg Købstad og Vordingborg søndre Birk	141
C. A. Fabritius Tengnagel, fhv. dommer	Sakskøbing Købstad og Musse Herred	163
M. Münster-Svendsen, overretssagfører	Odense Købstad – Nykøbing F Købstad og Nykøbing F Herred	189
J. Falkesgaard, fhv. sparekassedirektør	Skelskør Købstad og Vester Flakkebjerg Herred – Svaneke Købstad og Øster Herred med Christiansø	203
P. B. Kiær, landsretssagfører	Assens Købstad og Baag Herred Herning Købstad og Hammerum Herred	223
E. Hoeck, fhv. politimester	Fredericia Købstad – Aarhus Købstad	243
Erik Selsing, fhv. politimester	Varde Købstad og Landjurisdiktion Ramsø-Tune Herreder	257

O. Hjelm, fhv. kreditforeningsdirektør	Skagen Købstad – Randers Købstad	281
P. Glud, landsretssagfører	Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg Herreder – Østerlisbjerg med en del af Sønderhald Herred	295
J. M. Fabritius Tengnagel, fhv. dommer	Aalborg Købstad Middelsom-Sønderlyng-Herreder Kalundborg Købstad	329

Billedfortegnelse med oplysninger 357

Forord

Før retsreformen trådte i kraft den 1. oktober 1919, var retsvæsenets organisation og hele procesmåden vidt forskellig fra den nugældende. *Udenfor København* – og *det er denne del af landet, erindringerne omfatter* – var retsbetjenten (byfogden, herredsfogden, birkedommeren) således på en gang dommer og politimester, såvel civilproces- som straffeprocesmåden var skriftlig, og sidstnævnte var inkvisitorisk. Endelig fik retslivet også sit særpræg i forhold til det nuværende ved, at retsbetjent-fuldmægtigene havde ret til at drive – og i udstrakt grad drev – private juridiske forretninger. Alt dette forekommer i dag de fleste nulevende såre fremmedartet. Det hele er blevet en fjern tids historie. Om retsvæsenets organisation og om procesmåden, navnlig den civile, før retsreformen trådte i kraft, findes der naturligvis teoretiske fremstillinger i ældre juridiske lærebøger, men der er – i alt fald for så vidt angår den tid, *erindringerne omfatter*, d.v.s. *tiden fra kort efter århundredskiftet til retsreformens ikrafttræden* – kun skrevet ganske lidt om, hvordan hele ordningen virkede i praksis, og om, hvordan selve retslivet levedes i det daglige den gang. Det samme gælder om de personer indenfor retslivet, som dog i sin tid spillede en stor rolle som myndighedspersoner, og som hyppigt var midtpunkt i byens og egnens kulturelle og selskabelige liv, ligesom de – for så vidt angår fuldmægtigene – ydede juridisk bistand til store dele af befolkningen.[1] Derfor har jeg ment, at det måtte have interesse, medens tid er, at få samlet, sammen-

1. Forfatteren *Palle Rosenkrantz*, der selv en tid havde virket som fuldmægtig, har vedrørende emnet bl.a. skrevet romanen »Retsbetjente« (1901).

stillet og bevaret nogle erindringer fra tiden før retsreformen, skrevet af fuldmægtige, som selv har virket i denne tid. – I bogens titel burde i og for sig indgå betegnelsen »borgmesterfuldmægtige«, men af praktiske grunde og når henses til, at antallet af de embeder, hvortil sådanne fuldmægtige var knyttet, kun udgjorde 6, har jeg ment at kunne udelade denne stillingsbetegnelse. Bogens hovedtitel er i øvrigt valgt under hensyn til, at det er fuldmægtige fra tiden før retsreformen af 1919, som fortæller deres erindringer, og disse indeholder ganske naturligt meget om fuldmægtigenes virke og oplevelser. Men det må betones, hvad undertitlen også giver udtryk for, at erindringerne omfatter hele retslivet den gang og dermed *alle* indenfor dette virkende personer.

Flere af forfatterne til disse erindringer kommer ganske naturligt ind på at omtale det, der har dannet rammen om deres virke og oplevelser – retsvæsenets organisation, procesmåden og retten til privatpraksis – men da forfatterne i deres – som regel kortfattede – fremstilling af disse forhold ikke indskrænker sig til at give tørre oplysninger om det rent retlige og faktiske, men giver udtryk for deres eget syn på og vurdering af disse nu så fortidige forhold, fremtræder de gentagne behandlinger heraf efter min mening ikke som trættende »gentagelser«, men snarere som betragtninger, der belyser forholdene fra forskellige sider. Jeg har derfor kun i ringe grad foretaget afkortning af forfatternes udviklinger om disse forhold. For at give læserne en bredere baggrund for forståelsen af det, der fortælles i erindringerne fra den tid, de omfatter, har jeg ment, at bogen bør *indledes* med en ret fyldig og sammenhængende redegørelse for retsvæsenets daværende organisation og for procesmåden, herunder ikke mindst for straffeprocessens udvikling fra en anklageproces til en egentlig inkvisitorisk proces. Afset fra dette formål kan redegørelsen måske have interesse ved at give en oversigt over ældre retsforhold, som man

ellers må søge oplysning om adskillige – ikke lige let tilgængelige – steder.

Det er mit håb, at denne erindringsbog må inspirere en og anden til at gå i gang med en nærmere og videregående undersøgelse og behandling af hele retsudøvelsen, retslivet og dets personer i tiden før retsreformen, såvel på kulturhistorisk som retshistorisk grundlag. I alt fald for så vidt angår det kulturhistoriske, måtte arbejdet vel tidsmæssigt begrænses, f.eks. til at angå tiden efter junigrundloven af 1849 eller et noget senere tidspunkt.

Jeg takker dommer *Olaf Bærentsen* og dommer *Sigurd Thal Jantzen*, der begge har virket som fuldmægtige under den gamle retsplejeordning – hvad jeg ikke har – for værdifuld bistand ved gennemlæsning af de enkelte fuldmægtigerindringer.

Endvidere takker jeg alle, der beredvilligt har stillet billedmateriale til bogen til min rådighed, og alle, der har givet mig oplysninger til brug ved redigeringen og ved udarbejdelsen af min indledning til bogen.

København i juni 1967

JEP LAUESEN FROST

Jep Lauesen Frost

Lidt retshistorie. Tiden før retsreformen af 1919

Datoen *1. oktober 1919*, da lov nr. 90 af 11. april 1916 om rettens pleje trådte i kraft, danner et afgørende skel i den danske retsplejes og forvaltnings historie, idet løftet i § 76 i Grundloven af 5. juni 1849, gentaget i Grundloven(e) af 28. juli 1866 og 5. juni 1915, om, at »Retsplejen bliver at adskille fra Forvaltningen efter Regler, der fastsættes ved Lov«, da blev opfyldt.

Før 1. oktober 1919[1] var – *udenfor København* – de såkaldte retsbetjente, hvis embedstitel var *herredsfoged* eller *birkedommer*, når deres jurisdiktion var et landdistrikt, og *byfoged*, når den var en købstad, indehavere af den dømmende myndighed og visse i forbindelse med den egentlige retspleje stående forretninger (tinglæsningsvæsen, notarialforretninger, formandsskabet i landvæsenskommissioner, forretninger i h.t. lov af 26. maj 1868 (§§ 7 og 10) om forvaltning af umyndiges midler – m.fl. forretninger), den politimæssige myndighed indenfor strafferetsplejen, politimæssige forretninger udenfor samme (ordenspolitiet, veterinærpolitiet, strandingsvæsenet, deltagelse i sundheds-, bygnings- og brandkommissionsvirksomhed, lægdsvæsen m.m.) samt visse underøvrighedsforretninger (udfærdigelse af næringsbeviser, autorisation af handelsbøger, forretninger m.h.t taksationer efter lov af 19. marts 1869 om udlån af umyndiges og andre under offentligt tilsyn stående midler m.m., førelse af firmaregistre, mæglinger i separations- og

1. Se til det følgende: Oversigt udarbejdet af sekretæren ved den ifølge allerhøjeste reskript af 11. maj 1892 nedsatte proceskommission (bilag VII til lovforslag til procesreform m.m. 1901). *J. Nellemann:* Civilprocessens almindelige Del, 3. udgave 1887, og *J. H. Deuntzer:* Den danske Civilproces, 1901.

skilsmissesager, indkvartering i tilfælde af overordentlige troppesamlinger, foretagelse af borgerlige vielser i h.t. lov af 13. april 1851, hvorefter sådan ægteforening kunde finde sted i tilfælde af ægteskabs indgåelse udenfor de anerkendte trossamfund eller imellem medlemmer af forskellige anerkendte trossamfund m.v., tilsyn med lærlingeforholdet m.m.). *Byfogden* var derhos så godt som altid *beskikket som borgmester* og havde som sådan ledelsen af købstadens kommunale forvaltning og formandsskabet i byrådet, hvorhos han havde forskellige magistratsforretninger (bl.a. formandsskabet for Købstadens svendeprøvekommission, oppebørsel af skatter og afgifter til staten m.v., deltagelse i bestyrelsen af købstadens indkvarteringsvæsen og formandsskabet for købstadens bygningskommission). Det skete dog i enkelte tilfælde, at en anden borger i købstaden fik den kongelige beskikkelse som borgmester, og hertil kom, at der i tiden op imod retsreformens ikrafttræden endnu fandtes seks købstæder, som havde såkaldte *kongelige borgmestre* (Aalborg, Randers, Aarhus, Esbjerg, Odense og Helsingør), den sidste rest af tidligere tiders »borgmestre og råd«, senere kaldet »magistrat«. Disse borgmestre havde foruden ledelsen af den kommunale forvaltning og byrådets forhandlinger skifte- og auktionsvæsenet under sig, visse magistratsforretninger (bl.a. de forannævnte, ellers byfogden påhvilende, magistratsforretninger, samt udstedelse af borgerskaber) og visse underøvrighedsforretninger (bl.a. tilsyn med lærlingeforholdet og borgerlige vielser i tilfælde som foran nævnt). Om den kongelige borgmesters hverv som meddomsmand se nedenfor.

Birkedommernes områder, birkerne,[2] var af historiske grun-

2. I 1913 var der 17 rene birke-embeder (12 på Sjælland, 3 på Fyn og Lolland-Falster (Fejø) og 2 i Jylland). Herudover var der 18 birker, der embedsmæssigt hørte sammen med enten en købstad eller et herred eller med begge sådanne (14 på øerne og 4 i Jylland). – I denne

de i sin tid blevet udskilt fra herrederne og var ofte mindre end disse. Efter reformationen var der to slags birker, de kongelige, som alene adskilte sig fra herrederne ved navnet, og de private, som kun omfattede et enkelt gods, len eller sædegård, og for hvilke der gjaldt visse særregler. Således havde birkepatronen oprindelig ret til at udnævne birkedommeren. Denne ret indskrænkedes efterhånden til en forslagsret, og denne bortfaldt ved Grundloven af 1849. Endvidere gjaldt der m.h.t. visse birker en ret til direkte appel af domme til højesteret,[3] men også denne ret bortfaldt i forbindelse med Grundlovens givelse, nemlig ved lov af 14. juni 1850.

Herredsfogden, birkedommeren og byfogden varetog også skriverforretningerne ved deres embeder og havde derfor også titel af skriver, for byfogdernes vedkommende: byskriver, undertiden rådstueskriver,[4] for herredsfogdernes og birkedommernes vedkommende slet og ret: skriver. Men enkelte steder fandtes der dog *selvstændige embedsstillinger som skrivere*, jfr. D.L. 1-8-1 f.f. Disse varetog bl.a. førelsen af protokollen i retten, førelse af skøde- og panteprotokollerne samt det øvrige i forbindelse hermed stående tinglæsnings- og protokollationssystem, notarialforretninger, opbevaring af protokoller og dokumenter, meddelelse af udskrifter og oppebørsel af retsgeby-

forbindelse kan nævnes, at der i samme år var 22 rene byfogedembeder og 48, der var forenet med anden jurisdiktion, og at der var 38 rene herredsfogedembeder og 45, der var forenet med anden jurisdiktion. Ialt var der i nævnte år udenfor København 138 retsbetjente.

3. Jfr. D.L. 1-6-11.

4. Rådstueskrivere fandtes i de købstæder, hvor borgmester og råd havde haft landstingsret, d.v.s. fungeret som overret i stedet for landstinget m.h.t. bytingsdomme, jfr. D.L. 1-6-9. Denne landstingsret blev ophævet ved forordning af 25. januar 1805, hvorefter der i Danmark beskikkes landsoverretter i landstingenes og rådstueretternes sted, jfr. §§ 1 og 18.

rer.[5] Endnu i 1919 fandtes der et selvstændigt embede som skriver i Nørvang og Tørrild herreder. Embedstitelen var herredsskriver. Ofte havde en retsbetjent i kraft af sit embedes geografiske og embedsmæssige udstrækning en imponerende titel. I Hof- og Statskalenderen for 1913 finder man f.eks. en embedsmand, som havde følgende embedsmæssige titulatur: borgmester, byfoged og byskriver i Ringsted købstad, herredsfoged og skriver i Ringsted herred samt birkedommer og skriver i Skjoldnæsholm og Svenstrupgaard birker!

Ifølge ældre bestemmelser, jfr. D. L. 1-5-18, var der tillagt »Herrets- og Birke-Fogder« »for deris Bestilling« hver en gård »omtrent paa ti Tønder hart Korn«, fri for skatter, afgifter m.v., og »Herrets- og Birke-Skrivere« ligeså en gård »omtrent paa sex Tønder«.[6] Endnu i 1919 var der enkelte *embedsgårde* tilbage. Eksempelvis kan nævnes, at der endnu i nævnte år fandtes landbrugsjord til herredsfogedgården »Odinsgaard« i Høng (Løve herred) – efter et større bortsalg i 1858 dog kun nogle få tdr land – og til herredsfogedgården »Petersminde« i Skjern. (Som et kuriosum nævnes, at gårdens stuehus ifølge en synsforretning af 1924 indeholdt 51 rum, hvoraf 5 anvendtes til kontorer). Endelig kan nævnes, at »Christianslund« i Vester Egede indtil 1904 var birkedommergård for Bregentved-Gisselfeld birk med bolig, kontor og avling.

Det vil fremgå af det foregående, at retsbetjentene havde mange og vidt forskellige sager at tage vare på, men til gengæld var mange embeder også små. Et af de allermindste var

5. Se nærmere *J. Nellemann* i.c.p. 266 f.f.
6. Om vanskelighederne ved noget ind i det 18. århundrede at fremskaffe embedsgårde se *Kai Fr. Hammerich*, Den danske Dommerstand under Enevælden (1931) p 94 f.f. Ifølge *Stig Iuuls* kommenterede udgave af Danske Lov (1949) er nævnte lønningsbestemmelse bortfaldet før år 1800.

nok byfogedembedet omfattende Skagen købstad (med Gl. Skagen), der omkring 1908 kun havde et indbyggerantal på ca. 2500. Ganske små var også Læssøe birk og Fejø birk, og byfogedembedet omfattende Kalundborg købstad havde omkring 1914 et indbyggertal på kun ca. 4500.

M.h.t. *retsbetjentenes fuldmægtige*, borgmester-, byfoged- birke- og herredsfuldmægtige, bemærkes, at disse dels var *candidati juris*, der havde bestået den fuldstændige juridiske embedseksamen, som blev oprettet ved forordning af 10. februar 1736, dels var *examinati juris*, der havde bestået den dansk-juridiske eksamen, som ligeledes blev oprettet ved den nævnte forordning af 1736. Denne forordning afløstes af en forordning af 26. januar 1821, hvorefter eksamen skulle afholdes to gange årligt. Ved en anordning af 26. september 1890 indførtes »Den juridiske Fællesprøve«, der dels var en bestanddel af den fuldstændige juridiske embedseksamen, dels var en afsluttende eksamen for ustuderede. Endelig indførtes ved en anordning af 1. december 1902 om indretningen af de juridiske eksaminer »Juridisk Eksamen for Ustuderede«. Denne eksamen omfattede samme mundtlige fag som – og afholdtes sammen med – den fuldstændige juridiske embedseksamens *2. del*, med undtagelse af folkeret, hvorhos de ustuderede kun havde 2 skriftlige opgaver, medens de »studerede« havde 4. Juridisk eksamen for ustuderede omfattede derimod ikke de fag, som i.h.t. nævnte anordning henhørte til den fuldstændige juridiske embedseksamens 1. del, nemlig: almindelig retslære med dansk rets encyklopædi, romersk ret, dansk retshistorie og nationaløkonomi. Juridisk eksamen for ustuderede blev som regel taget i løbet af 3 à 4 år. Den gav ikke adgang til embeder som »Høiesterets Tilforordnede og alle øvrige over- og underordnede Dommere«, jfr. forordning af 26. januar 1821 § 15. Derimod kunne efter bestemmelsen ustuderede blive »Prokuratorer ved Underretterne« og »naar Omstændighederne måtte

fordre det«, – siges det – »konstitueres som Underdommere«. Ved en anordning nr. 116 af 11. april 1931, jfr. bekendtgørelse nr. 126 af 16. april 1931, ophævedes »Juridisk Eksamen for Ustuderede«, dog således, at eksamen »afholdes sidste Gang i Sommeren 1935«.

Som karakteristisk for den tids retsliv, der her er tale om, skal nævnes, at *retsbetjentfuldmægtigene ikke* var *embedsmænd*, men antagne privat af retsbetjenten. Til fuldmægtigenes udførelse af embedsforretninger udkrævedes derfor en konstitution fra vedkommende højere myndighed. Konstitution til at forestå embedet som helhed eller i særdeleshed til at beklæde det egentlige dommersæde kunne kun meddeles af amtet, »naar nogen Dommer i sin Svaghed og lovlige Forfald ønsker sin Fuldmægtig constitueret paa nogen kort Tid«. Ellers fordredes justitsministeriets tilladelse. Derimod kunne amtet meddele en vedvarende konstitution, eller autorisation, som den vist i almindelighed kaldtes, se nedenfor, til på retsbetjentens an- og tilsvar at udføre foged- auktions- åbnings- registrerings- og andre deslige i konstitutionen »udtrykkelig« nævnte forretninger, se herved i det hele forordning af 19. august 1735 § 2 og plakat af 25. juli 1820. Først ved lov nr. 132 af 27. maj 1908 fik *kvinder* samme adgang som mænd »til at erholde Autorisation som Fuldmægtig for Retsbetjent, dog uden Ret til at beklæde Dommersædet«.

Retsbetjentene skulle lønne fuldmægtigene af kontorholdskassen og gjorde det også i den udstrækning, det var muligt.[7] Som regel måtte yngre fuldmægtiges lønning suppleres ved hjælp af forskellige biindtægter, og navnlig måtte den ældre

7. Efter Hof- og Statskalenderen for 1913 synes kontorholdsbeløbet da mest almindeligt at have udgjort et beløb af mellem 4000 og 6000 kr.

I 1907-08 var der på kontorholdsbevillingerne normeret 248 fuldmægtige, men det faktiske antal af fuldmægtige androg 307, jfr. *Jørgen Tvevad* i »Fuldmægtigen« 1966 p 115 f.f.

fuldmægtig – som regel førstefuldmægtigen – supplere, dels ved at give afkald på den ham tilkommende lønning, dels ved at yde den yngre kollega et tilskud fra de ofte betydelige indtægter, han havde. Forholdet var nemlig det, at *staten for at spare – store – lønningsbeløb tillod, at fuldmægtigene udførte alle mulige juridiske forretninger – undtagen retssagsbehandling – mod vederlag*. Denne ordning ophørte ikke ved retsreformens indførelse, men fortsatte således, at den for *alle* fuldmægtiges vedkommende først ophørte pr. 1. april 1935, jfr. lov nr. 128 af 15. april 1930, §§ 1, 2 og 3.

En følge af, at »danske Jurister« ikke kunne opnå retsbetjentembeder, var, at førstefuldmægtigstillingerne mange steder var besat af disse jurister. En ældre fuldmægtig, der ikke havde kunnet opnå – eller ikke havde opnået – embede, blev ikke sjældent udnævnt til kancelliråd, undertiden til justitsråd.

By- og herredsfogderne (birkedommerne) havde til opretholdelse af sikkerhed, ro og orden, til forhindring af forbrydelser og til efterforskning og forfølgning af sådanne m.m. et korps bestående af *politibetjente*. I landdistrikterne kaldtes de nogle steder politiassistenter, andre steder landpolitibetjente. Disse betjente beskikkedes og lønnedes af amtsrådet. I købstæderne blev betjentene beskikket af byrådet, men havde de tillige et landdistrikt, skete det efter forudgående forhandling med amtsrådet, og skulle dette udrede den største del af lønnen, tilkom afgørelsen det, jfr. § 18, stk. 2 i lov af 26. maj 1868 om købstadkommunernes styrelse m.v.

Ved lov nr. 105 af 13. maj 1911 oprettedes et for hele landet fælles statspoliti, bestående af en politichef og 36 politibetjente, kaldet *statsbetjente*, der fordeltes over hele landet. Deres væsentligste opgave var efter lovens § 1 at yde politimyndighederne »Hjælp ved Efterforskning og Forfølgning af Forbrydelser samt yde Bistand til Opretholdelse af Fred og Orden«.

Der fandtes arresthuse såvel på landet som i købstæderne.

Den tjenestemand, der, som navnet siger, skulle tage vare på fangerne, kaldtes – og kaldes – *arrestforvarer*. Om beskikkelse gjaldt samme regler som for politibetjente.

Til at udføre øvrighedens befalinger, selv våge over god orden, anholde fremmede omløbere og personer, der havde begået grovere forbrydelser, havde herredsfogden (birkedommeren) ude i sognene de af amtmanden beskikkede *sognefogder*, jfr. forordning af 11. november 1791. Disse ordenshåndhævere, der som bekendt stadig eksisterer, havde desuden forskellige andre hverv, i det væsentlige de samme som nu, således: foretage udpantning i løsøre for små fordringer, afholde mindre løsøreauktioner, foretage begyndelses- og registreringsforretninger i visse mindre boer (skiftelovens § 16) og fungere som stævningsmænd, idet de skulle beskikkes hertil, hvis de var villige. Lønnen var yderst beskeden, og de enkelte sportler, der tilfaldt dem, var også beskedne. Men »Æren er det fejreste Træ i Skoven«, og i den gamle forordning af 1791 hedder det, at »Sognefogder skulle ansees som de mest agtede af Almuens Mænd og i Samkvemme have det øverste Sæde«. På Bornholm var – og er – betegnelsen for sognefogder *Sandemænd*.

Sognefogden var som regel også *lægdsmand*, en bestilling, der også stadig eksisterer. Lægdsmandens opgave var – som nu – at føre lægdets rulle; hos ham skulle man ved opnået lægdsrullealder melde sig til optagelse i rullen, ligesom man skulle anmelde ændring af bopæl til ham. Lægdsmanden skulle give møde ved afholdelsen af session, jfr. bl.a. lov om værnepligt af 6. marts 1869 og lov nr. 123 af 8. juni 1912.

I livssager, d.v.s. sager, der kunne falde ud til livsstraf, skulle ved by- herreds- og birketing medvirke 4 *meddomsmænd*, jfr. forordning af 3. juni 1796 §§ 24 og 36. I de seks købstæder, hvor der i det tidsrum, erindringerne omfatter, d.v.s. fra ca. 1905 til 1919, fandtes en kongelig borgmester, skulle denne –

alene – medvirke som meddomsmand, jfr. D. L. 1-5-19 og en dertil sig sluttende nærmere redegørelse hos C. Goos i Den danske Kriminalproces (1888) p 56.[8] I fornævnte tidsrum behandledes der naturligvis adskillige livssager, og nogle af disse faldt også ud til livsstraf, men denne blev i alle tilfælde ved benådning omsat til livsvarigt fængsel. Den sidste livsstraf, der blev eksekveret, var den, der overgik Jens Nielsen i 1892, jfr. U.f.R. 1892 p 1238.

I by- herreds- og birketing skulle der i såvel civile som kriminelle sager være *2 tingvidner – retsvidner* – til stede. De skulle være til stede uafbrudt under retsmødet »og paaagte Alt, hvad der foregaaer«. Desårsag skulle der anvises dem en passende plads *indenfor* rettens skranke. Protokollen skulle oplæses efter hver forklarings afgivelse, og vidnerne skulle underskrive protokollen hver gang, retten hævedes, til bekræftelse på, at det tilførte i eet og alt var overensstemmende med, hvad der var foregået i retten. Mente et retsvidne, at sådan overensstemmelse ikke var til stede, skulle han »strax med Beskedenhed« gøre dommeren opmærksom herpå. Ja, sådan foreskrev den gamle forordning af 9. juni 1847 det.

Den 1. oktober 1919 blev retsplejen som nævnt adskilt fra forvaltningen, og dette medførte bl.a., at vi fik: dommere, politimestre og folkevalgte borgmestre, til hvilke sidste de byfogden hidtil påhvilende – foran nævnte – magistratsforretninger samt underøvrighedsforretninger bestående i tilsyn med lærlingeforhold og foretagelse af borgerlig ægteforening overgik. De øvrige retsbetjenten hidtil påhvilende underøvrigshedsforretninger og politimyndigheden indenfor og udenfor retsplejen gik over til politimesteren, medens domsmyndigheden med visse i forbindelse hermed stående forretninger gik

8. Byfogden var jo den anden dommer. Var den kongelige borgmester og byfogden uenige, gjorde førstnævntes stemme udslaget, jfr. cancelliprom. af 26. april 1777.

over til dommeren. De kongelige borgmestre blev ikke afskediget, men medens de i det væsentlige beholdt de magistrats- og underøvrighedsforretninger m.m., de hidtil havde varetaget, måtte de afgive skifte- og auktionsvæsenet til dommerne og ledelsen af den kommunale forvaltning til de folkevalgte borgmestre, se herved i det hele lov nr. 112 af 1. marts 1919 om ændring i og tillæg til lov om købstadkommunernes styrelse af 26. marts 1868. Det sidste kongelige borgmesterembede blev ophævet så sent som i 1942, jfr. bekendtgørelse nr. 48 af 7. februar 1942. Det drejede sig om embedet i Århus.

I det foregående er omtalt organisationen af retsplejen og forvaltningen før retsreformens indførelse; men skal man have et klart billede af, hvordan og under hvilke forudsætninger retsbetjentene og deres fuldmægtige øvede deres gerning, må man kende *de processuelle principper, som i henhold til gældende love og bestemmelser beherskede og prægede hele retsplejen.*

Indenfor *den civile retspleje* var forholdet det, at der fra Christian V's Danske Lov (1683) og op imod den tid, erindringerne omfatter, havde udviklet sig en udpræget *skriftlig procesmåde*. Man procederede ved udveksling af skriftlige indlæg: sagsøgerens indlæg, sagsøgtes svarskrift, sagsøgerens replik og sagsøgtes duplik og eventuelt flere indlæg. Under de foreliggende forhold, med en ikke alt for vel kvalificeret kreds af rettens tjenere, fandtes en skriftlig procedureform lettere og bedre end den mundtlige. Sådan tog det sig ud for retsbetjenten, men vel også for prokuratoren, der i alt fald fandt det lettere at skrive et indlæg end at skulle møde personligt i retten og foredrage sagen. Dette synspunkt ændredes tilsyneladende ikke, efter at en mere kvalificeret sagførerstand i sidste halvdel af det nittende og i begyndelsen af det tyvende århundrede var ved at vokse frem. Også bevisførelsen var i udstrakt grad skriftlig, idet umiddelbarhedsprincippet kun var gennemført i

beskedent omfang. Opretholdelsen af skriftlighedsprincippet var i nogen grad også begrundet i hensynet til appellen med prøvelse af sagsresultatet på samme grundlag som for underretten. Den vidt gennemførte skriftlighed i forbindelse med en *streng fastholden ved forhandlingsmaksimen*, hvorefter dommeren var indskrænket til at afsige dom på grundlag af det, parterne havde forelagt skriftligt for ham, trængte dommeren tilbage i en passiv stilling. Og *eventualmaksimen*, hvorefter parterne straks skulle komme frem med, hvad de ville have tillagt betydning, var medvirkende til, at den civile retspleje blev stiv, formalistisk og langsommelig. Sagerne trak i langdrag, bl.a. som følge af de mange udsættelser, der blev begært og meget ofte bevilget, fordi dommeren savnede den fornødne føling og indsigt med sagen, der alene var forelagt for ham gennem skriftlige, ofte uforholdsmæssigt lange og uoverskuelige indlæg. *Umiddelbarhedsprincippet*, hvorefter alt, hvad der skal tillægges betydning, skal fremføres umiddelbart for dommeren, var m.h.t. bevisførelsen – som allerede nævnt – *kun gennemført i beskedent omfang*, og m.h.t. parternes udviklinger kunne princippet naturligvis ikke gennemføres i tilstrækkelig grad eller på tilfredsstillende måde, da de blev afgivet i form af skriftlige indlæg. *Offentlighedsprincippet* gjaldt principielt i den civile retspleje, men var *uden synderlig betydning under den skriftlige procesmåde.*

Ved retsreformens indførelse blev løftet i § 79 i Grundloven af 5. juni 1849, gentaget i Grundlovene af 28. juli 1866 og 5. juni 1915, om gennemførelse af – bl.a. – *mundtlighed* opfyldt i meget vidt omfang, og *offentlighedsprincippet*, der også nævnes i den anførte paragraf, har som følge heraf *fået langt større betydning* end før. Også *umiddelbarhedsprincippet* er blevet *gennemført i betydeligt større omfang* end tidligere, og særligt skal nævnes, at bevisumiddelbarheden i praksis er blevet bragt i anvendelse i meget stort og stadig stigende omfang.

Når hertil kommer, at retsplejeloven har fastslået princippet om *bevisbedømmelsens frihed*, har *modificeret forhandlingsmaksimen*, navnlig i underretssager, *og slækket på eventualmaksimens før så strenge krav*, vil det forstås, at den civile retspleje er blevet en ganske anden end den før retsreformen gældende.

Med udgangspunkt i Danske Lov udviklede *straffeprocessen*[9] sig, f.s.v. angår *justitssager*,[10] *henimod midten af det attende århundrede* til at blive *en akkusatorisk proces*, en anklageproces med en anklager og en tiltalt, bistået af en forsvarer, således at der var mulighed for en partsforhandling som i en retstvist. Procesmådens akkusatoriske karakter fandt klart udtryk i forordning af 21. maj 1751. Forordningen indførte ganske vist afholdelse af et obligatorisk forhør over delinkventen, men forhøret afholdtes først efter, at tiltale var rejst og aktor og defensor beskikket, og disse skulle stadig være virksomme for tilvejebringelsen af beviser i sagen. Først henimod slutningen af århundredet udviklede straffeprocessen sig i inkvisitorisk retning. Man havde fundet, at hverken anklage eller forsvar var effektivt nok, og at hele undersøgelsen og behandlingen af en straffesag, også for sigtede, ville blive mere betryggende ved en kraftigere medvirken fra rettens side. Som et led

9. Se til det følgende: *C. Goos*, Strafferetsplejens almindelige Grundsætninger (indbydelsesskrift til Københavns Universitets årsfest 1878), *Samme*, Den danske straffeproces i forhold til strafferetsplejens grundsætninger fra Chr. V.s Lov til nutiden (i do skrift, 1880), *Samme*, Den danske Kriminal-proces (1888, autograferet udgave).

10. Afgrænsning af begrebet er vanskelig, men mere almindeligt kan det siges, at justitssager er sager angående mere alvorlige, egentlige forbrydelser i modsætning til politisager, der angår mindre forseelser (ofte overtrædelser af præventive love), se herved *Torp*. Den danske strafferets almindelige del (1905) p. 206 f. Se også de nedennævnte forordninger af 21. maj 1751 (i beg.) og 3. juni 1796 kap IX (overskriften). Den processuelle afgrænsning fremgår af det følgende.

i de nye bestræbelser kan nævnes, at reskript af 23. oktober 1795 som tvangsmiddel for alle undersøgelsesretter hjemlede hensættelse på vand og brød af inkvisiter, der »vægre sig ved at give bestemt Svar paa de Spørgsmaal, som forelægges dem, for saa vidt de maatte kunne besvare samme«. Foruden dette specielle tvangsmiddel blev almindeligt varetægtsfængsel benyttet i udstrakt grad, når sigtede ikke ville bekende. Af særlig betydning blev dog *forordning af 3. juni 1796* angående rettens vedbørlige og hurtige pleje, IX kapitel, der giver regler om behandlingen af »Misgjerninger eller Forbrydelser«, og som *må siges at gennemføre inkvisitionsprocessen, f.s.v. angår forundersøgelsen*, altså den del af sagsbehandlingen, som ligger forud for dekretering af aktion og beskikkelse af aktor og defensor. Retsbetjenten skal så vidt muligt inden 24 timers forløb efter sigtedes pågribelse og fængsling afholde forhør over sigtede og over alle andre, der kan give oplysninger i sagen, og han »bør uafbrudt vedblive, indtil alle de ere blevne afhørte, som kunne forventes at vide noget til Oplysning om den Misgjerning formedelst hvilken den Paagældende er bleven hæftet«. Derefter sender han forhørsudskrift til amtet, der træffer beslutning om tiltale – aktion – og i bekræftende fald beskikker aktor og defensor. Forskellen fra forordningen af 1751 er den meget væsentlige, at her overlades hele forhøret til retsbetjenten, før aktion er rejst og aktor og defensor beskikket, medens forhøret efter nævnte forordning først afholdes, efter at tiltale var rejst m.v. *Ved forordning af 13. oktober 1819 gik man imidlertid et langt skridt videre.* I dennes § 1 siges det, at ligesom det efter forordningen af 1796 påligger dommeren at afholde de der omhandlede undersøgelsesforhør »saa skal det og, naar ikke alle til Sagens Paakjendelse fornødne Oplysninger ved saadant Forhør ere tilveiebragte, være Dommerens Pligt, uagtet Aktor og Defensor ere udnævnte, ene, og uden disses Overværelse, at fortsætte Sagens Undersøgelse, ved yderligere at

afhøre den Anklagede eller andre Personer, af hvilke Oplysning i Sagen kan faaes, og det om end disse skulle beedige deres Forklaringer«. Ved den sidste bemærkning hjemler forordningen, at de supplerende oplysningers omdannelse til bevis bliver dommerens, ikke aktors og/eller defensors, opgave, og forordningen må forstås således, at dommeren har samme opgave, f.s.v angår omdannelse til bevis af de oplysninger, som er fremskaffet før tiltalerejsning. Grænsen mellem forundersøgelse og domsforhandling er i virkeligheden blevet udvisket, og *undersøgelsen gennem forhør skal nu ikke blot danne grundlag for rejsning af aktion, men også være det umiddelbare grundlag for dommen.*

Visse former og retsregler hørende til en akkusatorisk proces bevaredes dog. Det var stadig sådan, at det var øvrighedens sag at varetage forbrydelsers forfølgning, men denne regel var, f.s.v. angår de heromhandlede – udenfor København virkende – retsbetjente, uden betydning, idet underøvrighedspersonen (politimesteren) og undersøgelsesdommeren var een og samme person. Retsbetjenten kunne i virkeligheden selv, som politimester, påbegynde en undersøgelse. Derimod havde det vel nok nogen betydning, når det i forordningen af 1819 § 2 – efter de foran nævnte regler i § 1 – siges, at »Aktor og Defensor fritages imidlertid ikke herved for den Pligt, der efter gældende Anordninger paaligger dem at vaage over Sagens behørige Oplysning, men for saa vidt den manglende Oplysning skal erhverves ved yderligere Forhør, bør de blot derom henvende sig til dommeren, som, hvis han finder sligt Forhør nødvendigt, haver at forholde sig efter § 1«. Noget krav på at få et nyt forhør afholdt, havde aktor og defensor således egentlig ikke. En bestemmelse af nogen betydning var den fra tidligere ret opretholdte regel om, at sigtede skulle fremstilles, såfremt edsfæstelse af vidner skulle finde sted. Var delinkventen hæftet under en jurisdiktion, der var så langt borte fra det sted, hvor

vidnet førtes, »at han ei bekvemmelig derved kan fremstilles«, bør der, når ed skal aflægges, »beskikkes et Forsvar til at varetage Anklagedes Ret«. Endelig var der af den akkusatoriske ordning det princip tilbage, at der ikke uden videre kunne gås til domsafsigelse fra undersøgelsen, men først skulle foreligge en tiltalebeslutning fra amtets side.

Sammenfattende kan siges, at retsbetjenten som politimester selv kunne tage det allerførste skridt til sagens rejsning, indlede undersøgelse og lede efterforskningen, som politimester medvirke ved og som dommer lede forundersøgelsen, som dommer både under denne og efter, at aktion var dekreteret, afholde forhør – uden nærværelse af aktor og defensor – over delinkventen og andre og sluttelig afsige dom. Delinkventen – der ikke var part – var retsbetjentens allervigtigste bevisobjekt, som han skulle søge at få sandheden ud af; han skulle, som det som nævnt hed i forordningen af 1796 »uafbrudt vedblive«. Delinkventen var pligtig at sige sandheden og handlede retsstridigt ved ikke at gøre det, og han blev behandlet som skyldig, sålænge mistanken ikke var fjernet. Derfor gjorde man i så høj grad brug af varetægtsfængsel.

M.h.t. *politisager* bemærkes, at dommeren også her beherskede undersøgelsen, ja i endnu højere grad end i justitssager. Her blev ingen aktor eller defensor beskikket, og her skulle der ikke før doms afsigelse rejses tiltale af overøvrigheden, det besørgede retsbetjenten selv. En tid havde sigtede – tiltalte – end ikke adgang til selv at antage prokurator, der kunne møde sammen med ham. Ved lov af 14. juni 1850 fik han dog adgang hertil, men prokuratorerne måtte ikke overvære forhørene, »uden forsaavidt Lovgivningen i Almindelighed hjemler det, og at forøgede Omkostninger ikke derved paadrages det Offentlige«. Udenfor København var retstilstanden for disse sagers vedkommende således den, at retsbetjenten udover de beføjelser, som er nævnt under omtalen af justitssager, yderli-

gere havde påtalebeføjelse. Han var således både anklager, forsvarer (som regel) og dommer.

For begge arter af straffesager må det fremhæves, at det under en inkvisitionsproces af nævnte art *i meget høj grad beroede på retsbetjentens juridiske og menneskelige kvalifikationer, hvor forsvarligt en sag blev behandlet, og hvor rigtigt dens udfald blev.* Iøvrigt var der naturligvis grænser for, hvor længe retsbetjenten kunne trække sin undersøgelse med forhør ud, og hvor længe han kunne lade delinkventen sidde »paa bekendelse«. Var oplysningsmuligheden udtømt, eller var der ikke (mere) rimelige holdepunkter for at antage, at delinkventen var skyldig, måtte retsbetjenten holde inde og løslade manden, idet han ellers gjorde sig skyldig i embedsforseelse, jfr. herved, at forordningerne af 1796 og 1819 indskærper, at justitiens sager skal befordres med hurtighed. Der kendes da også eksempler på, at der fra højere myndigheds side er sket påtale over for en retsbetjent for »at holde en Delinkvent for længe«. En beskyttelse havde delinkventen naturligvis også i muligheden for at appellere retsbetjentens afgørelser til overordnet ret, hvorved bemærkes, at også en fængslingskendelse kunne appelleres, jfr. § 80 i Grundloven af 28. juli 1866 og § 78 i Grundloven af 5. juni 1915. Endelig må erindres, at der i justitssager efter dekreteringen af aktion blev beskikket en forsvarer for tiltalte, og at denne i politisager selv kunne antage en sådan, og nogen betydning kunne en forsvarer dog vel have, hvis han havde evne og vilje til at forsvare tiltalte, selv om han ikke tilnærmelsesvis kunne øve så stor indflydelse, som en forsvarer kan i dag. Dette følger allerede af den meget store betydning, som dommerens forhørsvirksomhed – udøvet uden en forsvarers tilstedeværelse – havde som grundlag for rejsning af aktion og – efter forordning af 13. oktober 1819 – som umiddelbart grundlag for dommen. Endelig kunne tiltalte, uanset, om han havde en forsvarer, selv forsvare sig. Han skulle altid

sluttelig, også i politisager, opfordres til at udtale sig om, hvorvidt han havde yderligere at anføre til sit forsvar, og undtagelsesvis kunne der bevilges ham henstand til at fremkomme med et indlæg. Nogen synderlig betydning havde denne ret dog i almindelighed næppe.

Under den inkvisitoriske procesmåde var skriftligheden gennemført i udstrakt grad, ikke alene m.h.t. bevisførelsen, f.s.v. denne ikke var umiddelbar, men også m.h.t. aktors og defensors udviklinger i justitssager, idet disse skete gennem skriftlige indlæg. Denne skriftlige procedure var så afvigende fra den – mundtlige – procedure, der nu foregår i straffesager, at det kan have interesse kortelig at gengive dens forløb. Sagen blev bragt for retten ved en af aktor udfærdiget stævning med angivelse af det forhold, tiltalte aktioneredes for, og aktors påstand. Stævningen forkyndtes for defensor, og på den dertil berammede dag inkaminerede aktor sagen i retten og deducerede ved et skriftligt indlæg, indeholdende en fuldstændig fremstilling af faktum på grundlag af det ved forundersøgelsen oplyste, en gennemgang af bevislighederne og opsummering af disse, en tilkendegivelse af det forbrydelsesbegreb og den straffeparagraf, som handlingen subsummeredes under, en udtalelse om tiltaltes alder, vandel m.m. og en påstand. Defensor begærede i retsmødet dokumenterne udlånt til tilsvar, og dagen for afgivelse af dette berammedes. Defensor kunne under påberåbelse af formelle mangler påstå afvisning. M.h.t. realiteten var det hans opgave – i tiltaltes interesse – at fuldstændiggøre og/eller berigtige aktors fremstilling af, hvordan sagens faktiske omstændigheder forholdt sig, medens han iøvrigt ofte indskrænkede sig til at fremhæve undskyldende eller formildende forhold og nedlægge påstand i sagen. Denne kunne – foruden på afvisning – gå ud på frifindelse, på anvendelse af et mildere straffebud eller blot på »mildeste Dom«. Alt dette fremførte defensor i sit skriftlige defensionsindlæg, som han

fremlagde på den berammede dag, hvor foruden aktor også tiltalte var mødt eller – hvis han var fængslet – fremstillet. Tiltalte blev, som tidligere nævnt, udspurgt, om han havde yderligere at fremføre til sit forsvar. Som regel sluttede proceduren hermed, men der kunne dog undertiden blive tale om udsættelse af sagen til afholdelse af nye forhør, se det herom tidligere anførte, eller til afgivelse af replik og duplik.

Det siger sig selv, at også *umiddelbarheden*, f.s.v. angår proceduren – med skriftlige indlæg – havde *kummerlige kår*, og m.h.t. bevisførelsen var umiddelbarheden også indskrænket, bl.a. ved, at man kun i visse tilfælde kunne afhøre vidner, der havde bopæl udenfor jurisdiktionen. M.h.t. *offentlighedsprincippet* bemærkes, at *inkvisitionsprocessen kræver »Hemmelighed«*, og en sådan blev da også, som det fremgår af det foran anførte, et fremherskende moment i retsbetjentens forhørsvirksomhed. *I justitssager* var der i og for sig *offentlighed under domsforhandlingen*, men da denne efterhånden blev indskrænket så at sige til aktors og defensors fremlæggelse af skriftlige indlæg, var offentligheden *uden større betydning*. Dommen blev dog altid afsagt i offentligt retsmøde.

Ved retsreformen blev hele procesmåden en ganske anden. § 76 i junigrundloven af 1849 og de dertil svarende paragraffer i Grundloven(e) af 28. juli 1866 og 5. juni 1915 indeholder ikke noget udtrykkeligt løfte om indførelse af en anklageproces i straffesager, men indførelse af en sådan var vel forudsat i paragraffens ord om adskillelse mellem retspleje og forvaltning. I alt fald har vi *ved retsreformen fået en fuldt udbygget anklageproces*, hvor partsprincippet – med anklager og sigtet eller tiltalt – er sat i højsædet, og hvor sigtede – tiltalte – har fået vid adgang til at have en forsvarer ved sin side. Og hertil kommer så som det naturlige og særdeles betydende supplement, at *mundtlighed er blevet indført* også i strafferetsplejen, og at *offentlighed* har fået *langt større råderum* end tidligere *og* er

blevet af *langt større betydning*, takket være mundtligheden. Løftet i § 79 i Grundloven af 5. juni 1849, gentaget i de foran nævnte senere grundlove, er også for strafferetsplejens vedkommende blevet opfyldt. Endelig er også *umiddelbarhedsprincippet* blevet *gennemført i betydeligt større omfang* end under den gamle procesordning.

A. C. Faartoft

Kronborg vestre Birk

Birkedommer *Carl Valeur*, der i en årrække fra 1900 til 1919 var den myndige indehaver af de kombinerede beføjelser som politimester og dommer i Københavns Amts Nordre Birk, dengang udelt, skal have yndet at sige, at uddannelsen som herredsfuldmægtig var den fortrinligste forberedelse til enhver ledende stilling. Og foreslog man ham f.eks. stillingen som direktør for Nationalmuseet eller for Zoologisk Have, skal han have fastholdt sin thesis, dog sikkert med et lunt smil, i bevidstheden om, at den – ikke mindst set i lyset af det sidstnævnte eksempel – indeholdt en grov overdrivelse. Men sandhedskernen er denne, at den unge jurist, der fra eksamensbordet blev ansat som fuldmægtig på et herredskontor, fik en omfattende berøring med retslivets centrale dele og fik rige kontakter med mennesker af alle samfundslag. Han fik derigennem mulighed for at erhverve et praktisk – og kritisk – supplement til sin fra universitet og manuduktør medbragte lærdom, måske også en mulighed for at vurdere den livets skole, hvori han nu gik.

Det, som særpræger retsplejen ved underretterne i tiden indtil den 1. oktober 1919, da den store retsplejereform trådte i kraft, er hovedsagelig følgende 2 punkter:

1) Proceduren var både i borgerlige sager og i straffesager skriftlig. Dette vil sige, at hele det materiale, på grundlag af hvilket dom skulle fældes, forelå i skriftlig form (stævning, protokoludskrifter, indlæg o.s.v.).

2) Politi- og domsmyndighed var udenfor København samlet i een persons hænder, på landet hos herredsfogden eller – som han nogle steder kaldtes – birkedommeren, i købstaden hos byfogden.

I denne fremstilling vil herredsfoged og herredsfuldmægtig, birkedommer og birkefuldmægtig blive brugt afvekslende efter de konkrete omstændigheder, forsåvidt angår landjurisdiktionerne.

Det vil være naturligt her at anføre som et punkt 3 det forhold, at by- og/eller herredsfuldmægtigene havde ret til at drive honorarlønnet privat virksomhed som auktionsinkassatorer, samt ved behandling af privat skiftede dødsboer, ved udfærdigelse af dokumenter til berigtigelse af ejendomshandler, testamenter, kontrakter m.v. og ved almindelig retsvejledning. Dette forhold var ikke noget led i retsplejen og afskaffedes ikke af retsplejeloven. Det ophørte først 1. april 1935 ifølge en særlig lov nr. 128 af 15. april 1930. Det udgjorde et væsentligt træk i billedet af et retskontor før 1919. Og vil man kritisere post 2 og 3, er spørgsmålet vel i begge tilfælde dette, om kombinationen må frygtes at have haft en skadelig indflydelse på retsplejen.

I de jurisdiktioner, der omfattede en købstad, blev i reglen byfogden kort efter sin ansættelse i embedet tillige (gennem indenrigsministeriet) ansat også som borgmester. Herved føjedes altså et tredie felt til hans to embedsområder, således at han nu med sin tredobbelte magtbeføjelse sad inde med al rets- og øvrighedsmyndighed. I daglig tale betegnedes han da som borgmester, hvilket antagelig ansås for at være den fornemste af hans titler. Kun enkelte større købstæder, såsom Aarhus og Randers, havde særskilte borgmestre, de såkaldte kongelige borgmestre. Først ved lov nr. 112 af 1. marts 1919 om ændringer i købstadkommunalloven indførtes byrådsvalgte (folkevalgte) borgmestre. I landjurisdiktionerne var de såkaldte magistratsforretninger henlagt til politimesteren (herredsfogden), se nærmere nedenfor under afsnittet om kontorarbejdet.

Den opgave, som her skal søges løst, opfatter jeg således: på basis af erindring at belyse brudstykker af det mønster, som

Købstaden omkring århundredskiftet

PLANCHE I

Herredets tinghus

Købstadens råd- ting- og arresthus
ved det store torv

livet på et herredskontor og/eller byfoged- samt borgmesterkontor udgjorde i tiden før 1. oktober 1919.

Ved skildringer fra denne periode er det af interesse at erindre, at forordning af 10. februar 1736, som gav regler for den juridiske embedseksamen, tillige oprettede en anden juridisk eksamen, hvortil man kunne indstille sig efter en kortere studietid og uden at studentereksamen udkrævedes. Ved anordning nr. 178 af 1. december 1902 blev der pålny givet nærmere regler for begge prøver. Den første af disse gav adgang til at kalde sig candidatus juris, den anden examinatus juris. Den sidstnævnte blev foretrukket af mange på grund af den kortere uddannelsestid. En dygtig og velbegavet kontorist på et herredskontor kunne således efter nogle års tjeneste på baggrund af sin derved vundne praktiske erfaring relativt let tage denne eksamen, som gav adgang til at erhverve sagførerbestalling, blive by- og herredsfuldmægtig og midlertidigt beklæde et by- og herredsfogedembede ved konstitution, men ikke selv at blive indehaver af et sådant. Adgangen til denne kortere juridiske uddannelse blev ophævet ved anordning nr. 116 af 11. april 1931, dog at eksamen afholdtes sidste gang i sommeren 1935. Den har altså bestået i 200 år og haft fast rod i publikums bevidsthed. At man kaldte candidati for latinske og examinati for danske jurister, er betegnelser, som altid har været malplacerede, og nu er helt urimelige, efter at romerret ikke skal læses til embedseksamen.

I den tid, hvorfra min erindring om by- og herredsfogder og disses fuldmægtige begynder (halvfemserne i forrige århundrede), var fuldmægtigpladserne for en stor del besatte med examinati. Når disse blev ældre og som anført var udelukkede fra at avancere til selvstændigt by- eller herredsfogedembede, opstod et problem, som staten for sit vedkommende løste ved at tildele en veltjent ældre fuldmægtig titel af cancelliråd eller – undertiden – justitsråd. Hermed var den hon-

nørmæssige side af sagen klaret, og den økonomiske var det forlængst, ligeledes på en for staten nem og billig måde. Ved den fornævnte adgang til at drive privat juridisk virksomhed skaffede fuldmægtigen sig nemlig en indtægt, der ofte langt oversteg, hvad chefen lønnedes med fra samtlige sine kombinerede embeder. Dette misforhold undrede publikum en del, men tog ikke glansen af chefens magtstilling.

Ordningen med den private virksomhed var besparende for staten, idet den medførte, at lønningen til første fuldmægtig var minimal eller nul. De yngre fuldmægtige var lavtlønnede, undertiden med tilskud fra førstefuldmægtigen. Ordningen kunne også virke besparende for chefen derved, at spørgsmålet om kontorholdsudgifter var ordnet således, at staten betalte herredsfogden et bestemt årligt beløb, der fastsattes for 5 år ad gangen, og på hvilket altså noget kunne indvindes ved sparsommelighed.

Jeg har meget tidligt haft adgang til at danne mig et indtryk af en by- og herredsfogeds samt borgmesters kontor og af de personer, som havde deres arbejde der. Til orientering om min alder på den tid, da min barndoms første iagttagelser blev gjort på dette område, skal jeg bemærke, at jeg er født i 1881, cand. jur. 1906, fuldmægtig 1907. Men også i den voksne alder vedblev jeg med at have kontakt med min fødeby, Nykøbing Mors, hvor min fader boede til sin død i 1923. Nykøbing Mors udgjorde ligesom nu en retskreds sammen med øens 2 herreder, nørre og søndre. Min fader var distriktslæge i Nykøbing, og hans lægekreds omfattede ligeledes hele øen. Han var i en periode tillige byrådsmedlem. Han havde i begge egenskaber et nært tjenstligt samarbejde med de skiftende borgmestre og kom også selskabeligt sammen med dem. Han fortalte mig ofte om sin virksomhed som retslæge (medico-legale ligsyn, undersøgelser og erklæringer i kriminalsager m.v.) og om sin virk-

somhed i byrådet (bl.a. skoleordningen). Han fortalte mig, at et byråd var en meget selvstændig institution, hvis afgørelser det var vanskeligt for andre myndigheder at rokke. Jeg dannede mig tidligt en forestilling om borgmesterens magtbeføjelser, der med nødvendighed måtte gøre ham til byens og herredernes mægtigste og mest ophøjede embedsmand.

Han boede i en anselig embedsbolig med have, ikke langt fra byens centrum, rådhuset, der tillige var ting- og arresthus. Sammenbygget med borgmesterboligen – gavl mod gavl – var et lavere og mindre hus, hvori befandt sig »herredskontoret«, som det sædvanligvis blev kaldt. Indgangen til dette var i den frie gavl, og begav man sig ind, var det første, som i forstuen mødte øjet, en reol med hittegods, som henlå på hylder, tilsyneladende uden orden, men ikke uden støv. Næste rum var ekspeditionskontoret, hvis første blikfang var en kæmpestor dobbeltpult, opbygget på en tribune og befolket af 2 kontorarbejdere, af hvilke den ene, en dame, siddende på en høj stol, uafladelig skrev i skøde- og pantebøgerne. Disse var af kæmpemæssig tykkelse, mindst 20 cm, og således besværlige at skrive i og i det hele at håndtere. I det næste rum var fuldmægtigenes kontor, disse var i reglen to, og fra deres arbejdsrum førte en kort trappe op til chefens kontor, der var et rum af hans privatbolig og udgjorde dennes herreværelse.

Den borgmester i Nykøbing, som jeg bedst har kendt, *C. B. V. Hansen* (1890-1901), havde i mange år været amtsfuldmægtig i Thisted og ligeledes en årrække medlem af derværende byråd. Han var særdeles velbevandret i kommunale anliggender. Han havde tidligere været by- og herredsfuldmægtig i 4 år. Han tog virksomt og energisk på alle embedets grene. Takket være den skriftlige procedure forhindrede hans tunghørhed ham ikke i at beklæde retten. Han tog endvidere livligt og vejledende del i almennyttige foretagender på privat basis og var i høj grad respekteret, uden at han bar nogen sær-

lig myndighed til skue. Han bar ikke uniform uden for retten. Jeg husker, at hofjægermester Steensen Leth ved en middag på sit slot »Højris« skålede med C. B. V. Hansen under betegnelsen »min lovlige øvrighed«. Der gled den tanke igennem mig, at det var de langelandske feudale traditioner, der her oprigtigt anerkendte de nye tider gennem deres stilfærdige, men værdige repræsentant.

Den mand, som i mit tilbageblik repræsenterer cancelliråd-tiden i Nykøbing Mors, var exam. jur. *Hans Nielsen*, født 1842. Han var vestjyde, høj og rank af skikkelse, i reglen iført skødefrakke. Hans ansigt var gravalvorligt, hans tale stilfærdig, men sikker, noget nøgtern og til tider kold. Han var fuldmægtig fra 1863-1893 (blev cancelliråd 1888) og udgjorde, medens cheferne skiftede, et fast punkt på herredskontoret. Han havde et indgående kendskab til byens og øens befolkning og nød en ubegrænset og fortjent tillid hos denne. Han fik efterhånden en vidtløftig række af tillidshverv, lønnede eller ulønnede, derunder medlem af byrådet, formand for ligningskommissionen i Nykøbing, medlem af bankrådet i Morsø bank, revisor i denne og i sparekassen i Nykøbing etc. etc. Han havde et anseligt hus med stor have. I porten var der to indgangsdøre, den ene til hans privatbolig; på den anden stod der »Comptoir« (ovalt skilt, teksten med malede håndskriftsbogstaver), og inden for den mødte man, ligesom på herredskontoret, en dobbeltpult, hvor han selv stod ved den indre side og kunden ved den ydre. Det kneb undertiden med at få sagerne færdige fra ham, men når de kom, var det pænt og ulasteligt arbejde, i reglen håndskrevet af ham selv.

Han havde 7 døtre og 1 søn og gav dem alle en god uddannelse. Han var yderst sparsommelig i sit daglige liv. Han røg pibe i hjemmet og benyttede dertil brugte tændstikker, som han tændte over petroleumslampen og kaldte for »patentstikker«. I tiden efter 1893 fortsatte han sin forretningsvirksom-

hed i fornævnte »Comptoir«, indtil han i 1904 blev direktør for Ny jyske Købstad-kreditforening i Århus. Han flyttede derfor til Århus, hvor han på et skønt sted ved bugten byggede en stor villa med 8 gæsteværelser til børnene og deres ægtefæller. Han havde naturligvis tjent en betydelig formue, blev etatsråd og ridder af Dannebrog, alt i alt en smuk afgang fra fuldmægtigstillingen.

I tiden indtil 1. oktober 1919 har der i Nykøbing yderligere været to forretningsdrivende førstefuldmægtige, som jeg kort skal nævne i mit forsøg på at finde en udvikling i typen. De var begge juridiske kandidater, og lad mig tilføje, at de begge, ligesom cancelliråden, med dygtighed klarede både det offentlige og det private arbejde og nød ubegrænset tillid i befolkningen:

1894-1910, *Carl Emil Hvidberg*, født 1869, kultiveret, livlig, selskabeligt anlagt, var bl.a. i l'hombre-klub sammen med sin chef. Han faldt udmærket til som en af de førende i borgerskabet i Nykøbing. Efter forskellige juridiske embeder og hverv i København, blev han fra 1. oktober 1919 dommer i Københavns Byret. Han har i stort omfang deltaget i foreningsarbejde af kristelig karakter, Diakonissehuset Skt. Lukasstiftelsen, Kolonien Filadelfia m. fl. En søn af ham var teologen, professor, senere minister Flemming Hvidberg.

1909-1922, *Christian Frederik Poulsen*, født 1872, østjyde, proprietærsøn, en intelligent og elegant mand, selskabsmand, ivrig jæger, holdt af at færdes i naturen med bøsse og hund til spredning af sorgerne og klaring af hovedet. Da han i 1919 stod over for spørgsmålet om at søge embede (hvilket han sikkert ville have fået), ville denne forandring økonomisk have betydet en så stærk tilbagegang, at han afstod derfra. Han fratrådte fuldmægtigstillingen i 1922, var fra 1921 blevet admini-

strerende direktør for Morsø Bank, hvor han fortrinligt løste den opgave at bringe banken på fode efter den nedgang, der var fulgt efter 1. verdenskrigs slutning. Han fortsatte som direktør til 1947 under bankens støtte fremgang. Altså førte også for ham fuldmægtigstillingen til en smuk slutningsposition udenfor den judicielle karriere.

Kronborg vestre Birks tinghus i Helsinge er bygget i 1858, da det samlede Kronborg Birk deltes i to og derfor to ganske ensartede tinghuse blev opført, henholdsvis i Helsinge og i Fredensborg. Det i Helsinge ligger i byens centrum på et lidt ophøjet terræn med gadekæret og det lille torv foran sig og behersker bybilledet for den, der kommer ad landevejen Esrom-Frederiksværk eller ad den deri udmundende Frederiksborg landevej. Tinghuset var indrettet til at huse hele rets- og politivæsenet. I stueetagen var til venstre retssalen (beskedent kaldt tingstuen) med tilhørende lokaler, til højre arrestforvarerbolig, og gik man fra gadedøren lige frem, mødte man en anselig gitterport, bag hvilken skimtedes arrestafdelingens høje forhal, der gik gennem begge etager, og bagved denne celledørene i to etager. Foran gitteret førte en trappe op til første sal, hvor birkekontoret lå, ligesom nu dommerkontoret. I 1958 nærmede sig hundredårsdagen for tinghusets opførelse, der tillige markerede begyndelsen af retskredsens nye selvstændige eksistens og af Helsinges tilværelse som tingsted. Der blev nedsat en komité med den opgave at sørge for, at dette jubilæum fejredes på værdig vis. Af komitéens medlemmer skal her nævnes landsretssagfører Knud Zahle som formand og bankdirektør Harald Andersen som kasserer. Komitéen arbejdede energisk, og det lykkedes at skabe interesse for at fejre jubilæet på to måder: På selve jubilæumsdagen den 8. juni 1958 afholdtes en fest, ved hvilken Østre Landsrets præsident, egnens folketingsmænd og diverse andre prominente personer

var gæster, og hvori en stor mængde interesserede deltog. Den anden måde skabte et varigere minde, idet det lykkedes komitéen også at fremskaffe midler til at udgive et historisk værk, betitlet »Kronborg vestre Birk«, med undertitel »Holbo Herred fra Oldtiden til vore dage«.[1] Forfatteren var arkivar Gunnar Olsen, der på grundlag af dybtgående studier har givet emnet en fremstilling, der har kulturhistorisk og retshistorisk værdi, også uden for heromhandlede retskreds. Denne hed oprindelig Holbo Herred, hvilket vistnok endnu består som led i den gejstlige inddeling. I retslig henseende opslugtes den af Kronborg Rytterdistrikts Birk, blev udskilt derfra som Kronborg vestre Birk, og hedder nu slet og ret Helsinge Retskreds.

Birkedommer(herredsfoged)-embedet beklædtes fra 1877 til 1906 af *Louis Hammerich*, der var født 1830 i Kiel og studerede der, men som siden, efter i Flensborg at være blevet cand. jur. i slesvigsk ret, beklædte forskellige embeder i Sønderjylland, bl.a. som borgmester, politimester og byfoged i Eckernførde, og efter 1864 som byfoged i Århus. Han var en lille, men meget myndig mand, havde deltaget som frivillig i tre-årskrigen og havde i 1864 som politimester i Flensborg været tyskerne en del til besvær ved sin stejle holdning.

I Helsinge boede han på gården »Kongensgave«, af hvis ejer han havde lejet en dertil hørende palæ-agtig bygning med tilhørende parklignende have. Her holdt han en slags hof som egnens både øvrighedsmæssigt og selskabeligt uomtvistelige nr. 1. I sit embede holdt han alle dets tråde i sin hånd (førte bl.a. selv brevjournalen), og det kan ikke betvivles, at han har udført embedsgerningen med stor dygtighed. Hans karriere og den tid, han har levet i, medførte naturligvis en vis strikshed. I de år, da provisorietidens bølger gik højt, blev han gen-

1. Rosenkilde og Baggers forlag 1961.

stand for politiske angreb, men siden anerkendtes hans autoritet. Mit personlige kendskab til ham stammer alene fra et besøg, han som emeritus og konferensråd aflagde i Helsinge hos gamle venner der. Men længe efter hans afgang vedblev kontorets og embedets traditioner at bære hans præg og hans virke at være genstand for idelig omtale, således at jeg måtte opfatte det som en storhedstid.

I sommeren 1906 næsten samtidig med chefskiftet, skete der også et skifte af førstefuldmægtigen, idet fuldmægtig *Christian Pedersen Schouenborg* blev udnævnt til herredsfoged i Fjends-Nørlyng herreder, og andenfuldmægtig, den senere politidirektør *Aage Fabricius Hansen* (født 1875) så rykkede op på førstepladsen. Den nye birkedommer, *Poul Sveistrup*, født 1848, var en begavet mand med flersidig uddannelse og omfattende interesser. Han erhvervede som student universitetets guldmedaille for en teologisk afhandling, blev cand. theol. 1871 og cand. jur 1875. Hans interesser var mest af social karakter, såsom kvindens stilling i samfundet, han var også virksom i datidens fredsbestræbelser.

Sveistrup havde været birkedommer i Samsø Birk og derefter herredsfoged i Fjends- og Nørlyng Herreder. Han havde en jævn og folkelig optræden, dog ikke uden myndighed, hvor dette udkrævedes. Jeg har aldrig set ham i uniform. Jeg lærte ham at kende som hurtig til at finde det centrale i en sag og træffe en praktisk afgørelse. Han boede ligesom sin forgænger på »Kongensgave«, hvor også han var en gæstfri vært. Birkedommer Sveistrup var folketingsmand fra 1903-1909, hvilket altså i 3 år faldt sammen med hans stilling som birkedommer i Helsinge. Han boede da i rigsdagstiden i København, naturligvis med jævnlige besøg ved embedet i Helsinge. Fabricius Hansen blev derfor i hvert af disse år konstitueret i embedet i ca. 6 måneder. Han skulle da administrere hele rets- og politimyndigheden og skulle samtidig videreføre og oparbejde den

betydelige privatforretning, som han overtog fra Schouenborg, hvis hus han i den anledning måtte købe. Det var således en meget stor belastning, der blev lagt på den da 30-årige mands skuldre, men han klarede det hele til fuldkommenhed. Andenfuldmægtig var fra 1906 min gode ven *Andreas Martensen-Larsen*, den senere højesteretssagfører. Det var ham, jeg skulle afløse 1. oktober 1907, og det var under de givne forhold en noget krævende post for en begynder. Efter aftale med Martensen-Larsen kom jeg 14 dage før tiden og fik af ham en udmærket foreløbig orientering angående forretningsgangen og adskillige praktiske råd. Da vi nåede oktober og rigsdagstiden var inde, blev det Fabricius Hansen, der som konstitueret chef blev min egentlige læremester, og ingen kunne ønske sig en bedre. Han var klog, hurtig, energisk, havde et vindende, ligefremt væsen og en medfødt uangribelig retsindighed, der gjorde det umuligt for ham at lade sine afgørelser eller handlinger påvirke af uvedkommende hensyn. Han var kort sagt en rank personlighed, velegnet til at bestride det fire-dobbelte hverv som dommer, politimester, fuldmægtig og forretningsdrivende jurist. Han var friluftsmenneske, ivrig jæger, sekondløjtnant i hæren. Han havde tjent som fuldmægtig hos sin farbroder, borgmester Nicolai Hansen i Holbæk, og var derfor trænet bl.a. i politivirksomhed. Hans fader var læge Laurits Theodor Hansen, fordrevet fra Sønderjylland i 1864, derefter distriktslæge for Kronborg vestre og østre Birk med bolig i Helsinge. Sønnen var født og opvokset der og blev hurtigt kendt og afholdt i hele retskredsen.

En dag gik jeg sammen med den daværende trediefuldmægtig, *Victor Nielsen*, senere afdelingschef i Skattedepartementet, en tur ud ad Frederiksborg landevej. Vi blev da overhalede af Fabricius Hansen, som var på vej til en eller anden offentlig eller privat forretning, til hest og efterfulgt af sin jagthund. Vi var enige om, at han var det udtrykte billede af tidens her-

redsfuldmægtigtype. Da jeg i efteråret 1907 begyndte mit arbejde på birkekontoret i Helsinge, fandt jeg der et aspekt, der stærkt lignede det, jeg som barn havde set i Nykøbing. Ved kæmpepulten indenfor ekspeditionskontorets skranke sad arrestforvarer *P. Nielsen* og skrev i de tykke skøde- og pantebøger. For at bestride dette arbejde ved siden af sin – dårligt lønnede – bestilling som arrestforvarer plejede han at begynde at skrive kl. 4 à 5 om morgenen. Da var der fred og ro dertil, sagde han. Arrestforvarer Nielsen var tidligere underofficer, vistnok stabssergent ved et regiment i Viborg, og denne fortid sad ham i blodet som præcision, orden og pligtfølelse. Han kunne f.eks. på fingrene regulativet for afsoningen af fængsel på vand og brød med de dertil hørende mellemdage af normal kost. Men Nielsens pult var ikke mere dobbelt. Den ene halvdel må være skåret af den, og ind mod den derved fremkomne høje trævæg stod et bord af normal højde med en skrivemaskine, betjent af en kvindelig kontorist. I fuldmægtigenes kontor stod to pulte af nødtørftig beskaffenhed, en ved hvert vindue og et skrivebord midt på gulvet. Et telefonapparat hængende på væggen i dette lokale skulle besørge hele telekommunikationen. Da en tredie fuldmægtig blev antaget, skaffedes der plads til ham på den måde, at birkedommerens kontor deltes i 2 rum ved en trævæg med skydedør, et arrangement, der fuldendte indtrykket af et yderst nøjsomt og noget tilfældigt interiør. Og når man nu tænker tilbage derpå, må man undres over den mangfoldighed af myndighedsudøvelse og andet juridisk arbejde, der kunne klemmes inde i disse små rum. Jeg nikkede genkendende til de tykke skøde- og pantebøger. Om det nærmere bekendtskab, jeg gjorde med dem, fortælles nedenfor i afsnittet om tinglæsning. Det gik derunder op for mig, at det uhandelige format af disse bøger havde, ligesom interiørets ringhed, sin oprindelse i kontorholdsordningen.

Efter knapt 5 års virksomhed i Kronborg vestre Birk afgik

birkedommer Sveistrup den 18. april 1911 ved en tidlig død af sygdom, 62 år gammel. Den nye birkedommer, *Henrik Emil Jacobæus*, var født 1854. Han begyndte sin juridiske karriere med at være fuldmægtig, først ved Kolding herred, derefter i en årrække hos byfogden i Kolding. Han blev senere auditør – i den tid, da der var krigsretter til – og skrev lærebøger om militær strafferet og retspleje. Han var så i nogle år assessor i Kriminal- og Politiretten i København og fra september 1896 byfoged og borgmester i Sæby Købstad, samt herredsfoged i Dronninglund Herred. Han var således helbefaren, da han kom til Kronborgs vestre Birk. Hans ry var gået forud for ham. En lille, men karakteristisk ting havde imponeret os: Vi havde vedrørende en større efterforskning i en kriminalsag i Sæby derfra modtaget et rutine-spørgsmål, håndskrevet af by- og herredsfogden selv. Man tænke sig noget lignende i vor tids mangeleddede og højt udviklede politi.

Birkedommer Jacobæus beklædte embedet i Kronborg vestre Birk fra 1. juli 1911 til retsplejereformens ikrafttræden 1. oktober 1919, og efter at være udnævnt til dommer i samme retskreds, beklædte han dette embede, indtil han efter ansøgning blev afskediget den 30. september 1926. Han var da 72 år gammel.

Aldersgrænseloven fremkom først den 20. maj 1933. Jeg har tænkt mig, at hans beslutning har været påvirket af, at loven om tinglysning skulle træde i kraft 1. april 1927. I hele hans embedstid i Helsinge var jeg hans fuldmægtig, fra 1. oktober 1919 førstefuldmægtig. Jeg skylder hans minde en dyb og oprigtig tak for dette 15-årige samarbejde, der lærte mig at beundre ikke blot hans dygtighed, men også hans personlige egenskaber. Han var rank og myndig af fremtoning, såvel som af karakter, lynhurtig til at sætte sig ind i en sag, fatte beslutning og udføre denne, og lige så hurtig til sit øvrige arbejde. Han tilstræbte at være mere end à jour, og det lykkedes i reglen.

Han var åben og ligefrem overfor publikum og overfor sine fuldmægtige. Han drøftede gerne de problemer, vi forelagde ham, og undertiden også sine egne, disse ikke sjældent først efter, at han havde udarbejdet dommen. Vi vidste, at vi kunne stole på ham, han viste os ubetinget tillid og gav os udmærkede arbejdsvilkår.

Birkedommer Jacobæus boede på »Kongengave«. Hver morgen gik han derfra ad den lange hovedgade sin støtte vandring til kontoret, ledsaget af sin pointer. Til denne stod der på kontoret en kurv at ligge i, og en hundepisk var gemt i en skuffe i pengeskabets træfod. Da Fabricius Hansen også plejede at have sin pointer med på kontoret, så det til at begynde med lidt risikabelt ud, men da chefens og fuldmægtigens kontorer var adskilt ved det mellemliggende ekspeditionskontor og hundene af fredelig karakter, skete der intet. Birkedommeren røg lang pibe på kontoret og kom ofte med den ind til fuldmægtigene for at drøfte ikke blot embedssager, men jævnligt også andre emner; jeg husker særlig det indtryk, som 1. verdenskrig gjorde, og som gav anledning til mange drøftelser. I retten havde han i reglen uniformsfrakke på. Til udgående forretninger kørte han gerne i en ponyvogn, som han selv førte, og røg samtidig af en kort pibe. I sit hjem på »Kongensgave« førte han et selskabeligt liv i datidens stil: Kjole og hvidt, udsøgte vine, livlig konversation, undertiden oplæsning af digte. Han deltog i forskellige foretagender, som interesserede det lille bysamfund og egnen, var i en årrække i bestyrelsen for Nordsjællands Bank, hvilket efter de dengang gældende bestemmelser var tilladt, formand for Kagerup-Helsinge-Banens bestyrelse m.v. Man hørte undertiden nogen sige, at han var selvbevidst. Det er muligt, men han havde noget at være det af. I det følgende vil fremkomme bemærkninger om hans virksomhed ved forskellige grene af embedet.

Til forståelse af retsplejen i borgerlige doms-sager må erin-

dres det foran anførte om procedurens skriftlighed. Det var dengang ikke ualmindeligt, at stærkt beskæftigede dommere lod deres fuldmægtige eller udefra engagerede jurister, disse sidste mod honorar, affatte udkast til dommene, som derefter forelagdes dommeren til godkendelse. Kronborg vestre birk var ikke noget stort embede, men birkedommer Sveistrups fraværelse fra embedet i rigsdagstiden gjorde et lignende forhold ønskeligt der, og da denne del af arbejdet naturligvis ikke kunne lægges på den stærkt optagne, i embedet konstituerede førstefuldmægtig, blev den betroet mig, som så forelagde birkedommeren mit arbejde, når han fra København besøgte sit embede.

Den første sag, i hvilken jeg skulle skrive udkast til dom, handlede om, at en landbruger uforvarende havde overskredet skellet mod naboens jord og pløjet og sået på en strimmel af denne. Tvisten imellem dem afgjorde jeg efter Christian den V.s Danske Lov, sjette bog, capitel 15, artikler 9 og 10, der er sålydende:

9. Høster mand anden Mands Korn, som hand pløjede og saade Uilsket og Ukært, og var ej afdeelt af hannem* for Midsommer med Tingsdom, enddog at hand selv ejede Ageren, som hand høstede, da er det Agerran.

10. Ti delis det ikke af for Midsommer, da høster den, som pløjede og saade, og giver den, som Jorden ejer, fuld Skyld af Ageren; Men bliver det afdeelt for Midsommer, og Jorden bliver den, som pløjede og saade, frakient, og hand dog høster Sæden, da er hand Ransmand.

Jeg husker endnu min overraskelse over at se disse støvede paragraffer fra min studietid dukke op som lyslevende udtryk

* d. v. s.: ej frakendt den sående af ejeren.

for en praktisk ordning af de i jordfællesskabets tid så hyppigt forekommende skeloverskridelser, en ordning, der altså også var anvendelig efter udskiftningen, hvilket måske egentlig ikke var så mærkværdigt. Mit udkast blev godkendt.

I et andet tilfælde, hvis nærmere indhold jeg har glemt, husker jeg, at jeg ved omhyggeligt skriftligt referat af sagen og opstilling af argumenter pro et contra var nået til et resultat, men at birkedommer Sveistrup, for hvem jeg forelagde sagen ved min pult, med sin praktiske retssans straks kom til det modsatte. Ved en ganske ringe rettelse af teksten førte denne til birkedommerens resultat, som vist også var det rigtige.

I interregnet fra birkedommer Sveistrups død april 1911 til den nye dommers tiltrædelse den 1. juli s.a. var Fabricius Hansen konstitueret på eget ansvar i embedet. Han og vi to andre fuldmægtige var i den tid hårdt spændt for. Ved afleveringen havde Fabricius Hansen sit i den bedste orden, men jeg havde liggende 12 civile sager, nylig optagne til dom, men udkast ikke udfærdiget. Heldigvis var de fleste, vistnok 10, ganske parallelle (problemerne ens), og den nye dommer fik alle 12 ryddet af vejen i en fart.

Skifteretten administreredes af førstefuldmægtig og kom først efter 1. oktober 1919 på mine hænder. Fogedforretninger udførtes dels af trediefuldmægtigen, dels af mig, dette især i begyndelsen af min fuldmægtigtid. Fra denne tid husker jeg en forretning, hvorunder rekvirentens sagfører, da det trak op til insolvens, afleverede en konkursbegæring. Jeg gjorde den fejl at modtage denne, hvilket lovligt kun kunne ske på skifterettens kontor. Ifølge lov nr. 66 af 15. april 1887 § 2 er klokkeslettet for begæringens indgivelse, forsåvidt den tages til følge, bestemmende for konkursens begyndelsestid. Dette fejlgreb førte siden til forhandlinger, som endte med et forlig, hvorved konkursen blev undgået. For at opnå dette, havde jeg bidraget

med et ikke særligt stort beløb til den sikkerhed, der skulle stilles.

Til fogedforretninger må rent formelt henregnes medicolegale ligsyn. Det var jo egentlig politiforretninger, men foretoges – af ubekendte grunde – til fogedprotokollen. De kunne være ubehagelige, især når det drejede sig om en strandvasker eller om et lig, der havde ligget i længere tid uopdaget i den tætte skov. Den gamle distriktslæge, der var med som retsmediciner, tog sligt med overlegen ro. Han havde set talrige lig, ikke mindst, da han i kolera-året 1853 som medicinsk student fik betroet lægelige opgaver.

Skovauktioner var en stor post i kontorets program for udgående forretninger. Retskredsen omfatter halvdelen af Gribskov, endvidere hele Tisvilde Hegn, som også har et betydeligt omfang, dernæst en række noget mindre skove: Højbjerg Hegn og Valby Hegn, Aggebo Hegn, Harager Hegn m.fl. Disse skovarealer tilhørte alle staten. De udgjorde 3 skovdistrikter, hvert med sin skovrider. På grund af den store udstrækning og det daværende meget store salg af brænde og gavntræ, var forholdet fra gammel tid ordnet således, at kunderne ved henvendelse til vedkommende skovfoged udså sig, hvilke numre de var interesserede i. På den måde kunne f.eks. 500 numre til beløb tilsammen 10 000 kr. afvikles på et par timer i en krosal. Birkedommer Jacobæus foretog ofte selv skovauktioner. Disses tempo stemte godt overens med hans temperament. Efter auktionen fulgte en behagelig frokost, hvortil kroværten indbød skovrideren, skovfogderne, fuldmægtigen fra Esrom skovkasse, der var inkassator, og endelig birkefuldmægtigen eller som sagt birkedommeren selv. Siden er birkets repræsentant blevet overflødig, idet skovriderne nu er bemyndigede til at lede auktionen og foretage opråbet.

Private skovauktioner forekom ikke i retskredsen. Ved frivillige eller tvungne løsøreauktioner var førstefuldmægtigen

næsten altid inkassator og foretog derfor opråbet og auktionens ledelse.

Systemet for det offentliges bogføring til beskyttelse af rettigheder over fast ejendom (og løsøre) hvilede i det tidsrum, som nærværende erindringer omhandler, på forordning af 28. marts 1845. Denne forblev i kraft, ikke blot til 1919, men helt indtil lov nr. 111 af 31. marts 1926 med virkning fra 1. april 1927 lovfæstede professor *Fr. Vinding Kruses* gennemgribende reform, som skabte det nu gældende nye system. Skønt der hidtil kun er forløbet knapt 40 år, siden dette trådte i kraft, står det gamle for de nu arbejdende jurister vist som noget så fjernt og fortidigt, at et par orienterende bemærkninger derom vil være påkrævet som træk af tidsbilledet og basis for de minder, der søges fremdragne. Jeg skal kun søge at opridse de hovedforskelle, der er mellem det gamle system og det nu gældende og kun tale om fast ejendom. Det gamle system er udsprunget af den ældgamle skik, at statslige eller lokale kundgørelser fra øvrigheden skete ved oplæsning på tinget. Sådan oplæsning på tinget fandt også anvendelse på skøder, pantebreve, servitutdokumenter m.m., for at det kunne blive vitterligt for alle og enhver. Tinglæsning af disse privatretlige dokumenter kunne kun ske på den ugentlige ordinære retsdag. Aftenen før og på retsdagens morgen blev en fortegnelse over dokumenterne indført i selve retsprotokollen og kl. 10, når retten blev sat, oplæstes fortegnelsen. Dette skete i min tid som en sagte mumlen. De tinglæste dokumenter af denne art skulle så in extenso indføres i skøde- og pantebøgerne, og desuden skulle genparter fremstilles til indsendelse til landsarkivet. Skøde- og panteprotokollerne var således de egentlige kilder til oplysning om indholdet af disse »Adkomster og forhæftelser«, som de kaldes i forordning af 1845. Det nye, som indførtes ved denne, var skematiske registre for hver ejendom med rubrikker for dens adkomster og forhæftelser, hvilket na-

Den kongelige borgmesters residens

Borgmestergården (by-og herredsfogedbolig)
I den lille bygning til venstre kontorer

PLANCHE 4

En gammel herredsfogedgård
med kontorer og beboelse i hovedbygningen

turligvis dengang var et stort praktisk fremskridt. Men der var ikke sat skranker for, hvad der modtoges til tinglæsning. Enhver kunne lade tinglæse adkomster og hæftelsesdokumenter på enhver ejendom, uanset om underskriveren havde adkomst til denne eller ikke. Når lovlig adkomst manglede, blev dokumentet alligevel noteret på vedkommende ejendoms registerblad, men der gjordes i tinglæsningspåtegningen på dokumentet en retsanmærkning herom, og hvis der i dokumentet stod de dunkle ord: »retsanmærkning frafaldes«, blev der ingen anmærkning gjort, hvilket kunne være en fare.

Ved tinglæsning af parcelskøder blev samtlige på stamejendommens registerblad noterede servitutter overført til parcellens nye blad, hvilket ved større udstykninger førte til en besværlig overførelse af stereotype remser og gav psykologisk anledning til en vis devaluering af servitutnotaternes betydning og derved en vis risiko.

Men gennemgående klarede man sig godt, og når det berettes, at en mand uden adkomst og uden bemærkning fik tinglæst en kæmpeprioritet på synagogen i Krystalgade, tror jeg, at det må være en manuduktørs frit opfundne skoleeksempel.

Registrene ved Kronborg vestre Birk var ikke i dårlig stand eller dårligt ført, men udstykningerne havde bevirket, at de sognevis førte registre var overfyldte og supplementsregistre uden sogneinddeling taget i brug. Undertiden måtte en ejendom nøjes med den nederste halvdel af et kontoblad. Den første opgave, Martensen-Larsen gav mig under sin instruktion, var at revidere noteringen af et parcelskøde, der netop var havnet på et sådant halvt kontoblad. Det tog mig en formiddag, hvilket mindre skyldtes registreringens tilstand end den omstændighed, at jeg aldrig før havde set et sådant fungere i virkelighedens verden. Da jeg i 1914 fik den opgave at omskrive registrene, voldte det ommeldte forhold med servitutterne mig et betydeligt besvær. da det med de daværende

midler kun i få tilfælde lykkedes mig at fjerne nogle af dem. Ved indførelsen af det nye system bortfaldt al oplæsning af dokumenterne i retten, og det var derfor en naturlig ting, at betegnelsen samtidig ændredes fra tinglæsning til tinglysning.

Når omslaget med de tinglæste dokumenter kom tilbage fra retten, skulle de noteres i registrene, et ansvarsfuldt og ofte kompliceret arbejde, som næsten overalt var lagt i fuldmægtigens hænder. I mange retskredse kunne det ske, at der hengik en eller flere uger, inden der blev tid til at registrere. At der således ophobedes en række »retsdage« uregistrerede, og at registrene altså ikke var à jour, var vildledende for publikum og vanskeliggjorde udfærdigelse af tingbogsattester (dengang: panteattester).

Birkedommer Iacobæus gjorde det anderledes. I dagene op til retsdagen noterede han dokumenterne i registret, efterhånden som de indkom, naturligvis med tingdagens dato, og når han på tingdagen kl. 10 kom ned i retten med pakken af dagens dokumenter under armen, var de noterede, og registret var à jour. Efter et pars år arbejde med de gamle registre krævede han dem omskrevne. Da jeg i 1919 avancerede til forretningsdrivende førstefuldmægtig, manglede jeg 2 sogne. Disse omskrev birkedommeren selv.

Politistyrken bestod, da jeg kom til Helsinge, af 2 landpolitibetjente, *C. C. R. Rasmussen*, stationeret i Helsinge, *C. V. Petersen* i Græsted, og en reservepolitibetjent, fornævnte arrestforvarer *P. Nielsen*. Rasmussen var lollænder, søn af en dyrlæge og havde gjort tjeneste ved de blå gendarmer. Han var bereden, d.v.s. normeret med ridehest og sabel, men faktisk anvendtes hesten som forspand for en let jagtvogn, og sablen har jeg aldrig set. Petersen var ifølge den fornævnte bog om Kronborg vestre Birk, pag. 286, jfr. 296, normeret som »gående«, men havde dog også hest og vogn. Hans karriere som poli-

timand var, om jeg husker ret, begyndt med tjeneste i de midlertidige politistyrker, som dengang etableredes, når en ny jernbane skulle anlægges. Nu anlægger man ikke jernbaner, man nedlægger dem.

Betjentene bar på brystet, under vesten, et stort politiskilt af messing hængende i et bånd om halsen. De fik deres løn fra amtet og var ikke pensionsberettigede. Der blev dog fra amtet gjort nogle forsøg på at opsamle lidt på en særskilt sparekassebog for hver. Jeg husker, at for en af dem fik kontoret sendt en sparekassebog til udlevering. Dens pålydende betegnedes i amtets skrivelse som »det til hans og eventuelle enkes underhold opsparede beløb«. På bogen indestod 10 kr. og nogle øre. Jeg kender ikke grunden til udleveringen, pågældende betjent var rask og rørig, samt fuldt tjenstdygtig. Men beløbets lidenhed i forbindelse med den højtidelige udtryksmåde aflokkede mig et vemodigt smil. Lønnen har sikkert været ringe, selv kombineret med nogle godkendte emolumenter, såsom bistand ved løsøreauktioner og registreringer, samt vidnegebyrer m.m. Da jeg lærte politibetjentene at kende, var Rasmussen en mand i sine bedste år, velvoksen og bred og med en vis pondus i sin optræden. Petersen var lidt ældre og af noget mindre imponerende skikkelse, men meget nidkær i tjenesten. Det forlyder, at han til sit sølvbryllup fik 25 rustne cykellygter som gave fra taknemmelige noterede cyklister. Det må vist betragtes som en lidt malurtblandet, men venlig spøg, og var jo i virkeligheden en slags anerkendelse. Han tjente med ære i mange år og afløste på sine ældre dage P. Nielsen som arrestforvarer.

Landpolitibetjentene var begge dygtige i tjenesten, og deres indgående kendskab til befolkningen var et stort aktiv for politigerningen.

En varetægtsfange, der var sigtet for brandstiftelse, flygtede en aftenstund fra arresten. Det antoges, at han gennem den nærliggende tætbevoksede præstegårdshave var sluppet ud til

de rigtige skove. Rasmussen blev tilkaldt og oplyste, at flygtningen var forlovet med pigen i Anders Jacobsens gård i Nejlinge nogle få kilometer borte. Rasmussen og arrestforvarer Nielsen begav sig derud til fods, Fabricius Hansen og jeg overhalede dem på cykle og så deres skikkelser, den foroverbøjede arrestforvarer i flagrende havelock og den brede politibetjent ved hans side tegne sig på en bakketop mod aftenhimlen. Pigen blev beorderet til at forlade sit værelse, i hendes sted indlogeredes politibetjenten. Lidt ud på natten kom den eftersøgte, krøb gennem det åbne vindue, og faldt i betjentens brede favn. Fangens sag faldt kort efter ud til nogle års strafarbejde.

En enligt boende ældre enke med lidt formue blev fundet død i sit hus i Græsted. Hun lå på ryggen lige indenfor døren fra entréen til stuerne. I disse var alle kommoder og skabe åbnede og gennemrodede. Den udmærkede daværende kriminalassistent Himmelstrup fra Statspolitiet blev tilkaldt og foretog sammen med mig nogle undersøgelser uden resultat. Det blev efter nogle dages forløb landpolitibetjent Petersen fra Græsted, som sporede gerningsmanden ved i en jernbanekupé at genkende hos en af passagererne (ikke sigtede selv) en ejendommelig halskæde af sorte glasperler, som han vidste, at afdøde havde haft. Etter sagens nærmere oplysning blev sigtelse ikke rejst for drab, det antoges, at den gamle kone var faldet bagover af skræk.

En anden politi-udrykning, som fik en særlig alvorlig udgang, skal jeg her gengive: I den abnorme velstandsperiode under 1. verdenskrig, da pengene strømmede som nu for bagefter at briste som sæbebobler, var tidligere gårdejer P. Rasmussen indehaver af Hulerød badehotel, hvor han, som den kender han var, havde etableret en fortrinligt forsynet vinkælder. Midt i højsæsonen, da hotellet var fyldt med gæster, skete det, at hotelkarlen skød med pistol på hotelejeren, og at projektilet

strejfede hans klæder ved kravebenets plads, uden dog at såre ham. Det lykkedes ikke at pågribe gerningsmanden på stedet, og han forsvandt så. Yderligere fandtes der under trætrappen til hotellets dansesal, som var i en særskilt bygning af træ, arrangeret et lille bål, som dog hurtigt blev slukket. Disse begivenheder skabte stor opstandelse blandt de sensationshungrende badegæster. Blandt disse kan jeg nævne forfatteren Ernst Goldschmidt, journalisten Wiinblad junr., og i det hele en smuk buket af københavnsk bourgeoisi.

Vi tog derned, alle tre fuldmægtige. Nr. 3 var dengang *Johannes Meller Valeur,* birkedommer Valeurs søn. Han blev siden direktør for Dansk Kautionsforsikrings Aktieselskab og for flere andre forsikrings- og investeringsselskaber, kort sagt en fremtrædende mand i forsikrings- og finansverdenen. Han bekræftede således gyldigheden af sin faders thesis.

Vi fik bistand af politi fra Kronborg østre Birk og arrangerede en afsøgning af egnen ved tre patrouiller, ledede af to politimænd og den stedlige sognefoged, og udgående stråleformet fra Hulerød, men uden resultat. Imens havde jeg taget mig af brandstiftelsen. En mand blev sigtet, og jeg forhørte ham i dansesalen ved lyset af en petroleumslampe. En badegæst bad om lov til at overvære forhøret, hvilket dog ikke kunne ske. Dette spor måtte opgives.

Det var imidlertid blevet sent, og da der ikke var mere at gøre, udover at holde vagt, tror jeg nok, at vi smagte lidt på vinkælderens indhold i selskab med hotelejerens datter og nogle af badegæsterne, en behagelig måde at holde vagt på, men noget resultat kom der ikke ud af vagten den aften. Næste aften overtog politibetjent C. V. Petersen fra Græsted vagten. Da den påfølgende morgen gryede, sad politimanden på hotellets veranda og så, at der på stranden gik en mand, hvem han genkendte som hotelkarlen. Politibetjenten for ned på stranden og forfulgte hotelkarlen, der stak i løb langs stran-

den, sprang over land-parten af en høfde og dukkede sig bag denne. Inden politibetjenten nåede op til høfden, lød der et skud. Hotelkarlen havde skudt sig i hovedet, dog uden at selvmordsforsøget lykkedes. Det viste sig, at projektilet havde beskadiget hans hjerne. Han blev indlagt på Viborg sindssygeanstalt som uhelbredeligt sindssyg, en tragisk afslutning på det, der begyndte som et sommereventyr for badegæsterne.

På grund af politistyrkens fåtallighed var det naturligt, at fuldmægtigene ikke sjældent deltog i politiets mark-arbejde. Der stod vist også noget i vor fuldmagt om executive politiforretninger. Polititjenesten er for en ung mand spændende, og er på den anden side det område, der lettest giver anledning til fadæser på grund af manglende specialuddannelse. Fabricius Hansen havde erfaring, men vi andre begyndte, hver især ved tiltrædelse af sin plads i Helsinge, ganske uden erfaring eller specialkundskab. Den myndighed, der lægges i en ung mands hånd, kan let give ham anledning til at overvurdere sine beføjelser, indtil erfaringen lærer ham, at også på dette område er det gennem begrænsningen, at mesterskabet viser sig. På det område var der meget at lære af den ro og det mådehold, der hvilede over politibetjent Rasmussens imponerende skikkelse.

Også i den administrative (civile) del af politiarbejdet kunne man komme til at gøre fadæser. Til mine første udgående politiforretninger hørte strandingssager: Et skib stod på grund ud for Smidstrup strand. Jeg cyklede derud med en protokol, lagde mig på et lyngklædt sted nær havet og skrev i min protokol, at skibet stod fast så langt ude, at jeg ikke kunne få forbindelse med det og derfor måtte slutte forretningen. Da dette var sket en gang til, omtrent på samme sted, blev jeg ked af dette ørkesløse handlingsforløb, og da en tredie grundstødning indtraf, henvendte jeg mig til strandfoged Lars Andreasen i Gilleleje, som skaffede en motorbåd, fra hvilken vi så

bordede det fastsiddende skib. Jeg tog der en del oplysninger til min ulykkelige protokol. Det blev til en slags forhør i kaptajnens kahyt, og da jeg derunder engang bad ham gå ud, medens jeg afhørte en af besætningen, brast hans tålmodighed. Han tålte ikke hemmelige søforhør i sit skib og pålagde mig at forlade dette. Nu burde almindelig takt og verdenskundskab have sagt mig, at på et skib i søen er kaptajnen konge. Men hjemkommen klagede jeg til amtmanden, der simpelthen gjorde mig opmærksom på, at det kun er ved offentlige bjergninger, det påhviler politiet at tage detaillerede oplysninger. Min opgave havde i virkeligheden kun bestået i eventuelt fra motorbåden at spørge, om offentlig bjergning ønskedes eller ikke, og i sidstnævnte tilfælde slutte protokollen og af egen drift forsvinde.

En virkelig stranding fik vi, da barkskibet »West«, ladet med kul, den 30. november 1913 gik på grund ud for slugten ved den østlige ende af Tisvildekysten. Der var langt til Tisvildeleje, hvor fiskernes både lå, men fire fiskere derfra (Chr. Gudmandsen, Oluf Gudmandsen, Erik Wellendorph og Niels Chr. Pedersen) fik i Holløse, nærmere ved strandingsstedet, fat i en tilstrækkelig stor, men gammel båd, arbejdede sig med den i det hårde vejr ud til skibet og reddede de ombordværende. Skibet blev sønderslået af søen; det og ladningen forsvandt i bølgerne, og kun rigningen kom senere i land. De 4 redningsmænd blev belønnede med medailler og sølvtøj, med pressens og publikums anerkendelse og med kaptajnens aldrig glemte taknemlighed.

Sagen gav anledning til, at der på privat initiativ oprettedes en redningsstation med raketapparat til at etablere forbindelse med havarerede skibe. End ikke noget sådant havde der forud været af redningsapparater.

Skibets navneplade »Westa« hænger endnu over den gamle Gudmandske fiskehandels dør i Tisvildeleje.

Om arresthuset endnu et par bemærkninger. Den bortløbne varetægtsfange, som i sin kærestes kammer favnede »nubem pro Junone« (»en sky i stedet for Juno«), havde til at slippe bort fra arresthuset haft en særlig gunstig lejlighed, som det ville føre for vidt at udrede. Men vi havde også nogle undvigelser, der skyldes arresthusets mangelfulde indretning. Cellerne vendte ud mod en af ringmuren beskyttet gård. I hver celle fandtes i ydermuren mod gården et potterum, der lukkedes med en lem af støbejern. Vi husede en for sit udbrydertalent bekendt fange, der bar det stolte navn H. C. Andersen. Han tog jernlemmen af hængslerne, og med dens hjørne gennembrød han det tynde stykke mur, som udgjorde potterummets bagvæg. Tynd og smidig som han var, ålede han sig ud igennem hullet og klatrede fra 1ste sal ad en nedløbsrende ned i gården, kom også over ringmuren og forsvandt ud i friheden.

Arresthuset fik en blomstringsperiode under første verdenskrig, medens sikringsstyrken var inde. Der skete iblandt dette talrige mandskab naturligvis en mængde disciplinære overtrædelser, som medførte frihedsstraf, og de civile arrester blev taget stærkt i brug. Helsinge arrest fik ry som det sted, hvor overtræderne helst ville afsone deres straf, fordi arrestforvarerens hustru gav dem så god mad.

Kronborg vestre Birks politi blev i 1919 henlagt under Hillerød politikreds og fik lokalkontor på tinghuset. Senere blev arresten i Helsinge nedlagt og ombygget til en prægtig embedsbolig for dommeren, og den smukke have, som tidligere var arrestforvarerens, blev nu knyttet til dommerboligen.

Birkefuldmægtigene kunne ikke altid være på de mange forskellige udgående forretninger. Tyngdepunktet af deres virksomhed lå i det daglige fortløbende arbejde på kontoret. Dertil hørte regnskabsvæsenet, som sorterede under Fabricius Hansen. Det var fra gammel tid lidt upraktisk indrettet, men ved kasseeftersyn fra justitsministeriet eller amtet fandtes

stedse en god orden, som indbragte fuldmægtigen anerkendelse fra de tilsynsførende. Hvert kvartal skulle der foretages afregning med Esrom skovkasse, filial af amtstuen. Det skete på den måde, at Rasmussen spændte sin normerede hest for vognen og kørte til Esrom med det omfangsrige regnskab. Dette bestod hovedsagelig af indbetalinger til staten og træk på amtet, hvorover modregning så skete i skovkassen.

Fuldmægtigens kasse og bogføring vedrørende hans private virksomhed holdtes strengt afsondret fra embedets, en første fornødenhed for sameksistensens mulighed.

Politiets talrige administrative opgaver udgjorde en stor post af kontorets arbejde. Et lidt besværligt punkt var strafferegistrene. De gik helt tilbage til de tider, da de kun indeholdt rettens egne domme. Det nyere system, hvorefter registrene føres ved retskredsen for domfældtes fødested, var indført, og menneskelivets korthed må nu forlængst have berøvet de gamle registre al praktisk interesse.

Af kontorets øvrige politianliggender skal eksempelvis nævnes: navneforandring ifølge lov nr. 89 af 22. april 1904, rejsepas, sundhedsvæsen, veterinærvæsen (smitsomme sygdomme hos husdyr), tilsyn med og fortegnelse over fartøjer under minimumsgrænsen for optagelse i statens skibsregister, lægdsvæsen, indregistrering af motorkøretøjer, førerbeviser, samt de såkaldte magistratsforretninger, hvoraf skal nævnes: Indstiftelse af ægteskab (iflg. lov af 13. april 1851 om Ægteskabs Indgaaelse uden for de anerkendte Trossamfund eller imellem Medlemmer af forskellige anerkendte Trossamfund m.v.), næringsvæsen og førelse af handels- og firmaregistre.

En fortløbende korrespondance havde vi med amtet, som var indehaver af anklagemyndigheden, og som »hørte« birket i sager fra justits-, indenrigs- og diverse andre ministerier.

Som kontormedhjælpere ansattes unge piger fra byen eller omegnen, undertiden fik vi dem gennem skolen. Avertering

var således ikke nødvendig. Jeg skal blandt de mange udmærkede indenfor heromhandlede periode særlig nævne to søstre Jensen, der var i høj grad interesserede i arbejdet og udførte det med forståelse og akkuratesse. Deres pålidelighed gav det indtryk, at de følte sig solidariske med institutionen. Dengang tænkte man på birkekontoret ikke på 7 eller 8 timers arbejdsdag, hverken for kontorister eller fuldmægtige, men kun på, at arbejdet skulle gøres.

I årenes løb fremkom fra ministerier, amt og andre institutioner en strøm af bekendtgørelser, cirkulærer og anden vejledning angående de forskelligste anliggender.

I større jurisdiktioner bliver der hyppigere brug for hvert enkelt sæt af vejledninger, og man kan derfor, hvis kontoret er af dertil passende størrelse have et særskilt opbevaringssted for hvert af disse sæt. Men i mindre jurisdiktioner, hvor også kontoret er mindre, må man indrette sig på en anden måde. Ved Kronborg vestre Birk havde vi et fælles charteque af bøjeligt pap, der omfattede sådanne nyttige oplysninger, både inden for retsplejen og polititjenesten, og som svulmede op til mere end skøde- og pantebogstykkelse. Det bar det bramfri navn »Kaos«.

Da jeg i 1919 ved adskillelsen af rettens og politiøvrighedens arkiver kom til denne nyttige, men besværlige bunke, fremkom 1) dommerens kaos og 2) politimesterens kaos. Det sidste var langt det største. Nu klarer man sig vel med brevordnere og kartoteker.

Det har været min bestræbelse på de foranstående sider at skildre og illustrere de gamle systemer, der er opregnede i indledningen under post 1, 2 og 3. Skulle nogen have læst disse sider og ønske en kritik eller vurdering af systemerne, eventuelt sammenstillede med de nugældende, skal jeg straks bemærke, at sikkert ingen vil ønske sig de gamle systemer tilbage. Den mangeårige heftige strid er endt, og de argumenter,

der brugtes, har ikke mere den glød og den slagkraft, som da man stod foran afgørelsen. Det ville være vidtløftigt og til liden nytte nu at gentage dem, og »kritikken« må nu nærmest gå ud på at finde formildende træk ved de gamle systemer:

ad 1: Vedrørende den skriftlige procedure er det vanskeligt at finde sådanne træk. Dens oprindelse må vel søges i Enevældens tendens til at holde disciplin blandt underordnede embedsmænd, hvis kvalifikationer måske kunne være omtvistelige, og dens rolle kan så have været et pædagogisk led i retsplejens udvikling.

ad 2: Foreningen af dommer- og politimyndighed har ligeledes sin oprindelse fra Enevælden. Forud for denne var herredsfogden en mand, der udtoges blandt herredets bønder til at lede tinget. Han var altså en judiciel person, og i købstæderne var byfogden dommer i bytinget. Efter at Enevælden havde skabt sit storværk, Christian den femtes Danske Lov (1683), tog den fat på at ordne forskellige ting i forbindelse med retsvæsenet. Man tilstræbte en sammenlægning af retskredse, dels i spareøjemed og dels for at gøre det muligt at fremskaffe bedre kvalificerede personer. Efterhånden henlagdes forskellige administrative hverv til herredsfogden og byfogden, og endelig blev ved forordning af 22. oktober 1701 politimyndigheden henlagt til dem.[2] Ordningen kan måske have været hensigtsmæssig i Enevældens blomstringstid (og Montesquieus »L'esprit des Lois« udkom først i 1746). Vor

2. Jævnfør herved

Poul Andersen: Hovedpunkter af Forvaltningsretten, Bind I, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København 1930 (pg. 88 og 92).

Chr. Villads Christensen: Nykøbing på Mors 1299–1899, udgivet af Nykøbing Byråd, København, trykt hos Nielsen og Lydiche 1902 (pag. 202 f.f., navnlig pag. 208 om sammenlægning).

Gunnar Olsen: Kronborg vestre Birk, Rosenkilde og Bagger, København 1961, pag. 182 og 183.

frisindede Grundlov af 5. juni 1849 forkastede foreningen af domsmagt og politi, men kun ved en løfteparagraf. Dette løfte holdt lovgivningsmagten først 70 år senere ved retsplejereformen af 1. oktober 1919. Foruden divergerende meninger, ulykken i 1864 og politiske stridigheder har sikkert også økonomiske grunde bidraget til, at reformen trak så længe ud.

Kombinationen af dommer- og politimesterembederne er naturligvis risikabel. Det er umuligt at efterspore, hvornår og i hvilket omfang denne risiko har realiseret sig, men man må vist antage, at i den lange ventetid fra løftet til opfyldelsen har personernes hæderlighed udgjort et ikke ubetydeligt værn derimod.

ad 3: I 1919, lige efter afslutningen af første verdenskrig, var Danmark endnu i en såkaldt velstandsperiode. Derfor fik man altså råd til at oprette den store mængde af embeder, som retsplejeloven krævede, anklagere og politimestre, samt disses fuldmægtige. Men så gik der igen en rum tid, inden man tog det næste skridt: at afskaffe dommerfuldmægtigenes ret til privat praksis. Dette skete som nævnt først ved lov nr. 128 af 15. april 1930 med endelig virkning fra 1. april 1935. Foruden andre hensyn, f.eks. menneskelige, har formentlig de økonomiske bidraget til, at også denne reform trak i langdrag. Nu skulle jo alle dommerfuldmægtigene være statsansatte og lønnes som tjenestemænd.

Angående risikoen for, at herredsfuldmægtiges hensyn til deres forretninger skulle indvirke skadeligt på deres embedsgerning, kan anføres beslægtede betragtninger til de under punkt 2 nævnte. For herredsfuldmægtigenes vedkommende var der tillige en risiko af en anden art, nemlig for forbrug af klientmidler. Jeg kender ikke nogen statistik over de tilfælde, hvor straf herfor er overgået en herredsfuldmægtig, men vil antage, at de ikke er flere, end at de som undtagelse bekræfter reglen om hæderlighed på dette område.

Som en undtagelse af ganske abnorm karakter skal nævnes den herostratisk berømte – snart hundrede år gamle – Terndrupsag, en straffesag sluttet med højesteretsdom af 22. juni 1887 (U.f.R. 1887 p 937-969). Heri er oplyst, at herredsfogden og fuldmægtigen ved dennes ansættelse foretog en besynderlig deling af embedet og den private forretning, således at herredsfogden f.eks. forbeholdt sig indtægten af auktionsinkassationer. Det fremgår endvidere, at de hver for sig har gjort sig skyldig i forbrug af betroede midler (»kassemangel«, jfr. strfl. af 1866 § 135), urigtig bogføring, sløseri i regnskabsførelse m. v. Fuldmægtigen forsvandt ud af landet, inden mislighederne opdagedes og viste sig ikke siden. Herredsfogden straffedes med embedsfortabelse samt forbedringshusarbejde i 2 år.

Vil man angående de under post 2 og 3 omhandlede forhold vedrørende den gamle ordning søge efter lyspunkter, kan man nævne, at de begge har bidraget til at gøre fuldmægtig-uddannelsen righoldig. Særlig vil befatningen med privat juridisk praksis have lært fuldmægtigen at se retslivet også fra en anden side end embedsmandens. Desuden fik han derved et område, hvor han selv var chef og selv ene ansvarlig. Det er vel dette, der har skabt den gamle herredsfuldmægtigtype, som jeg har søgt at skildre foran: selvstændige, erfarne og solide mænd, egnede til at overtage chefposter i statstjenesten eller andet steds.

Om dette så kan veje op mod de mistanker hos publikum, som dobbeltstillingen kan give anledning til, og mod de virkelige farer, den rummer, er forlængst af loven besvaret med et »nej«. Og nu vil næppe nogen benægte, at ordningen er forældet, og at sikkerhed går først.

Men derfor kan vi godt kippe med flaget for de gamle, som styrede smukt i det vanskelige farvand.

Jeg har ikke været forretningsdrivende før 1919 og hører således ikke til gruppen.

Det gamle Kronborg vestre Birk fremtrådte for mig som et ideelt sted for en ung jurist til at vinde sine første sporer i retslivet og siden også gøre en væsentlig del af sin livsgerning. Denne karakteristik er grundet ikke blot på de udmærkede lærevilkår, jeg fandt der, men også på egnen og befolkningen. Retskredsen lå placeret mellem 2 søer, den fra alle sider for øjet udbredte, grå, lidt melankolske Arresø i vest, og i øst den skovrandede, smilende Esrom sø med udsigt fra søbredden til Fredensborg slots elegante spir og dets skønne park. I retning nord-syd lå den mellem Kattegat og den vældige Gribskov, ialt altså indrammet som et smykke i sin indfatning. Og smykket selv rummede skønhedsværdier som Tibirke bakker med udsigt over Arresø, Isefjord, Kattegat og landet mod vest, eller de høje bakker i Esbønderup med udsigt mod Kullen og Øresund i øst. Det rummede talrige historiske minder, såsom det velbevarede Esrom kloster og ruinerne af Søborg slot, hvor ærkebisp Jens Grand sad fangen, og af Asserbo slot, som har tilhørt Absalon, endvidere »hærvejen« over Ellemosen til Tisvilde hegn med dets stolte erindringer om sandflugtens bekæmpelse, Skt. Helene kilde og hendes undergørende grav. Befolkningen var en klog og venlig race. Sporene af kulsvierblodet var ikke særlig fremtrædende, og ikke alle personer under middelhøjde med sort hår og øjne, brun lød og vævre bevægelser behøver derfor at have forfædre, som har vogtet kulmiler ved nattetid i Gribskov. En større indflydelse på befolkningens karakter har vist den omstændighed haft, at kronen lige fra reformationen (1536) systematisk har ført den politik at samle mest muligt af det nuværende Frederiksborg amts jord til et vidtstrakt krongods og til den ende ved mageskifte med jord andetsteds i landet at erhverve de adelsgodser, her fandtes, jfr. bogen om Kronborg vestre Birk, pag. 106. Hovedeksemplet herpå er det store mageskifte med Herluf Trolle, hvorved Frederik II erhvervede Hillerødsholm og gav Skov-

kloster (det senere Herlufsholm) i bytte. At den nordsjællandske befolkning således i århundeder har været udenfor den personlige og omskiftelige adelsvældes område og hørt direkte under kronen, har sikkert haft betydning for dens fri og selvstændige holdning. I den periode, som jeg søger at skildre, var Kronborg vestre Birks landbrugere foregangsmænd på kvægavlens område, men forsømte ikke derfor landbrugets andre grene. Deres økonomi var forsigtig og tilstræbte at have forskellige indtægtskilder at falde tilbage på, hvis konjunkturerne skulle bringe lavvande for en af dem. Det var kort sagt det solide gammeldags all-round landbrug, hvor flid og nøjsomhed også gik ind som en faktor af væsentlig betydning.

Gribskov, som man nu i bil kører igennem på 10-15 minutter, havde dengang en slags isolerende indvirkning på egnen. Det kunne i min første tid dér virke en smule beklemmende at sidde i sit pensionatsværelse og tænke på, at det sidste aftentog mod Hillerød og København var afgået kl. 16.25, og så lå den store mørke skov og spærrede mod syd, ligesom havet mod nord. Og til Tisvildeleje var den eneste offentlige befordring en gul tosædet åben postvogn med 2 små heste for, og plads til 3 passagerer. Men man opdagede snart, at Helsinge var centrum for den afspærrede egns meget stærkt pulserende landbrugs- og handelsliv. Turismen havde også gjort sig gældende ved køb af grunde ved kysten fra Villingebæk til Tisvildeleje. En dag dukkede f.eks. Johs. V. Jensen og Ludvig Holstein op på birkekontoret og fik af Fabricius Hansen skrevet papirer på en grund i Tibirke, som de i forening havde købt, og som siden blev førstnævntes eneeje og af ham bebygget med en tro kopi af hans faders hus i Farsø. Var København et fjernt sted, så kom København i større og større omfang til Helsinge. Der kom folk, der havde købt grunde og ville have skrevet papirer derpå, sagførere fra København, der skulle udføre lignende arbejde og derfor søgte oplysning i panteregistrene, under-

tiden også lidt vejledning hos herredsfuldmægtigen. Fra Matrikulskontoret kom eksperten i landmåling, Kai Hendriksen, og udførte gennem flere år nymålinger af forskellige sogne, hvilket medførte stadig kontakt med birkekontoret. Nu er Helsinge i fare for at blive en forstad til København.

Kronborg vestre Birks naturskønhed gjorde det til et vigtigt objekt for naturfredning. Birkedommer Sveistrup var blandt pionererne til at slå til lyd for naturfredningstanken, men oplevede ikke den første fredningslov (nr. 245 af 8. maj 1917). Dr. phil. Frederik Poulsen, senere direktør for Glyptoteket, førte en kraftig aviskampagne for at holde stranden langs Kattegat åben for fri færdsel. Han rettede navnlig sit skyts mod betydelige strandarealer ved Gilleleje og Smidstrup. Hvor meget han opnåede inden naturfredningsloven, kan jeg ikke sige. Arkitekt Ejnar Dyggve og højesteretssagfører Eivind Møller, der begge havde huse i Tibirke bakker, fik i forening gennemført et mønsterværdigt system af servitutter, der i lang tid har holdt dette enestående bakkeparti i en værdig tilstand. Birkedommer Jacobæus var i mange år formand for fredningsnævnet for Frederiksborg amtsrådskreds, hans efterfølger, A. P. Larsen, (efter heromhandlede periode) ligeledes. Dette amt er det i fredningsmæssig henseende vidtløftigste i landet og har nu måttet deles i 2 distrikter med hvert sit nævn. Kampen mod vidtdreven forretningsmæssig udstykning er nu hård i Kronborg vestre Birk.

Efter at jeg nu har skrevet om så mange herredsfogder og herredsfuldmægtige, bør jeg måske også registrere mig selv, hvilket jeg gør således: Da jeg i 1932, ladet med gode og dårlige erfaringer fra fuldmægtigtiden, tiltrådte mit første embede som dommer i daværende retskreds nr. 81, Holstebro købstad med Struer købstad og Hjerm og Ginding herreder (nu delt i 2), skrev birkedommer Jacobæus (dengang emeritus) i et lykønskningsbrev til mig, at han, som jeg vidste, havde

Byfogden holder ret,
til højre de to
retsvidner

Dobbeltstol til
retsvidnerne

Den kongelige borgmester

en tilbøjelighed til at gøre alting selv, og at dette også havde været tilfældet, da han havde det større embede i Sæby købstad med Dronninglund herred. Men nu, da jeg havde fået et endnu større, ville han ikke råde mig til på dette punkt at følge hans eksempel, men hellere give hver fuldmægtig sit at passe og så kontrollere dem.

Da jeg gjorde min tiltrædelsesvisit hos præsidenten for Vestre Landsret, Johannes Hørring, sagde denne uden nogen foranledning fra min side: »De skal ikke være ked af, at De er blevet dommer. Det er en meget hæderlig bestilling, og ingen kan give en dommer ordrer. Og nu skal De ikke læse for meget lektier, men tage praktisk på tingene«.

Havde denne kloge, højtkultiverede og venlige mand tillige øjne, som kunne se igennem mig og aflæse min sindstilstand? De to mænds ord føltes af mig som en indvielse til dommergerningen.

Johs. Poulsen

Merløse-Tudse Herreder

Mine forældre stammer begge fra husmandsfamilier i Horne på Fyn. Min moders forældre har jeg aldrig kendt, men min farmoder, som stammede fra Ketting på Als, boede hos os til sin død, 93 år gammel. Hun var et livligt og ligevægtigt gemyt, som har spillet mange slag »Brus« med os børn, et spil, hvor hjerterkonge var højeste trumf, og så vidt jeg husker klør-knægt næsthøjeste. Engang havde hun eller jeg væltet en lille flaske blæk ud over papiret, hun skrev på, og, så hurtigt som en kamæleon kan bruge sin tunge, slikkede hun blækklatten op af papiret. Mor har fortalt mig, at hun som otteårig solgte brød til de danske soldater i 1864, efter at de fra Als var gået over til Fyn. Far blev i en ret ung alder knyttet til det kendte Rasmussens Hotel i Faaborg, hvorfra han først kørte natdiligencen mellem Faaborg og Odense, hvad der i vintertiden kunne være en ret drøj tur. Senere blev han oplært som tjener på hotellet, og i 1882 eller 83 kom han til København, hvor han arbejdede som tjener forskellige steder, blandt andet i Tivoli. I slutningen af 1884 lejede far en kælderbeværtning på hjørnet af Lille Strandstræde og Nyhavn, som bar det lidet indbydende navn »Sumpen«. Der lukkede man op kl. 5 om morgenen for søfolk og andre trængende væsener og lukkede først ved 24-tiden. Mor lavede maden, og man fik 2 retter middagsmad for 35 øre og et glas skibsøl og en snaps for tilsammen 4 øre. Det har nok ikke altid gået lige roligt til, og i hvert fald rejste mine forældre i 1885 til Nyborg, hvor jeg blev født den 9. december samme år. Far havde købt et lille gammelt gæstgiveri, beliggende på Nørre Boulevard, over hvilket vi selv havde en lille lejlighed – min broder og jeg delte et lille værelse med skråvægge på loftet – medens resten af forhuset og bagbygningen indeholdt 5

smålejligheder. Samtidig blev far antaget som marketender for den lige over for gæstgiveriet liggende kasernebygning med bagved liggende tilbygning. Så vidt jeg husker, kunne bygningerne tilsammen rumme ca. et halvt kompagni.

Vi børn, særlig min 2 år ældre bror og jeg, blev tidlig sat til at bestille noget; det vigtigste var, at vi skulle hjælpe far med ølaftapningen, og det var ikke alene hvidtøl og skibsøl, det drejede sig om, men også bajersk øl, som vi fik fra det kendte »Carlsminde« bryggeri i halvtønder, ofte flere tønder ad gangen.

Denne aftapning, som foregik hele året rundt, begyndte tidligt om morgenen, i reglen ved sekstiden, for vi skulle jo være færdig, inden skolegangen begyndte kl. 8. Også andet arbejde end det nævnte måtte vi som børn tage del i; dels var der gård- og gadefejning, dels måtte vi hjælpe til i marketenderiet, og arbejdet her blev væsentligt forøget, da far midt i halvfemserne så sig nødsaget til at bygge en hel ny kaserne bag ved den gamle, efter at denne meget gamle bygning var blevet revet ned.

Hvem der havde mest arbejde med marketenderiet, mor eller far, skal jeg ikke kunne sige, men jeg ved, at de var tidlig på færde begge to hver dag, gerne ved firetiden om morgenen. Mandskabet skulle i reglen have deres morgenkaffe ved 6-tiden, og hele kompagniet skulle have middagsmad hver dag, og herfor blev erlagt en betaling af 35 øre pr. portion. Formaden, for eksempel sødsuppe, kærnemælkssuppe eller lignende, lavede mor i en gruekedel, der blev opfyret med kul eller brænde, og eftermaden på et stort komfur, som fyldte ca. en fjerdedel af køkkenet. Når soldaterne for eksempel skulle have frikadeller, fik de 2 stykker så store som en knyttet 10-års barnehånd og dertil godt med sovs og kartofler. Hvis efterretten for eksempel var rabarbergrød, var denne lavet i forvejen og hældt op i spølkummer, og jeg ved ikke, hvor mange

tusinde og atter tusinde portioner rabarbergrød jeg har været med til at servere igennem mine barndomsår.

Det var ganske almindeligt, at soldaterne, inden de rykkede ud, hvilket gerne skete ved halvsyvtiden, skulle have en pægl brændevin med sig, og jeg kan sige med sandhed, at jeg har udmålt tusinde og atter tusinde pægle af dette fæle fluidum.

Skolegangen skulle jo også passes, men jeg må indrømme, at »flink« i skolen var jeg ikke. Det eneste, jeg var dygtigere til end alle mine kammerater, var skrivning, og min håndskrift er så at sige blevet min skæbne, jfr. senere. Da jeg var oppe i mundtlig regning og matematik til præliminæreksamen – jeg fik forøvrigt den næstdårligste eksamen af alle – sagde vor kære førstelærer Smith til censor, da jeg var kommet op til tavlen: »Kan De se, han tog det lille stykke kridt«. Førstelærer Smith sagde formentlig dette for at henlede censors opmærksomhed på, at han nu ville få at se en skøn skrift på den sorte tavle. Om han gjorde det, skal jeg ikke nu sige, men jeg kan sige, at jeg fik tg+ for præstationen.

Så en dag sagde min mor til mig: »I morgen tidlig kl. 9 skal du stille på sagfører Lersey's kontor, hvor de søger en kontorist. Det står i avisen«. Jeg vaskede mig grundigt og fik et par løse manchetter på, som man dengang brugte, og stillede præcist kl. 9 på sagførerens kontor på torvet i Nyborg. Sagfører Lersey, hvis skrift var den rene kalligrafi, sagde venligt til mig: »Hvad vil du?« Jeg svarede, at jeg skulle søge stillingen som kontorist her på kontoret. »Sæt dig ned«, sagde han så og kom med et ark gult konceptpapir med et stykke linieret papir stukket ind mellem bladene og et dokument med overskrift »Testamente«. »Vær så god at skrive det der af«, sagde han så. Da jeg havde skrevet 4 linier, og sagføreren havde set dem, sagde han: »Du er antaget og får 25 kr. om måneden i løn». Glad var jeg og stolt over at kunne fortælle min mor, at jeg nu var blevet selverhvervende. Sagfører Lersey havde forretningen sam-

men med sagfører, cand. jur. Skjold-Tang, og det var denne, der drev den egentlige sagførerforretning. Sagfører Lersey var nemlig direktør i Fyns Landbosparekasses filial i Nyborg. (Jeg tror nu nok, at Nyborgafdelingen dengang på det nærmeste var Sparekassens hovedsæde, men senere blev det Odense). På dette sagførerkontor var der også en fuldmægtig Georg Thomas, der blev sagfører i København, hvor han senere døde. Han var i usædvanlig grad musikinteresseret og – begavet – og lærte mig foruden mange berømte operaarier at synge gluntens parti i Gluntarne. Disse sangøvelser foregik på kontoret, når Skjold-Tang var fraværende. Muligvis har disse øvelser været medvirkende til at udvikle min stemme, thi jeg blev senere andenbas i en dobbeltkvartet og straks optaget i Studentersangforeningen, da jeg kom til København for at studere jura. I løbet af de 3 år, jeg var på sagførerkontoret i Nyborg, steg min gage til 35 kr. om måneden, og det klarede jeg mig udmærket for.

En dag sagde sagfører Skjold-Tang til mig uden nogen foranledning fra min side, såvidt jeg husker: »Hør Poulsen, det kan jo ikke føre til noget for Dem at være her på kontoret (jeg passede incassationerne og havde iøvrigt afskrivningsarbejde; alle indlæg til retten var jo skriftlige). De har for gode evner, og De skal være jurist, men det skal være latinsk jurist. Det vil sige, at De skal tage fjerde klasses hovedeksamen i latin og græsk og derefter gå to år i latinskolen«. Jeg tør nok sige, at disse ord fik det til at løbe mig koldt ned ad ryggen. Men jeg gik hjem og gav mine forældre besked om, hvad Skjold-Tang havde sagt. De spurgte, om jeg havde lyst til det, hvilket jeg svarede ja til, og så var det jo om at finde en lærer, som kunne dygtiggøre mig til denne fjerde klasses hovedeksamen. En sådan fandt vi i vor historielærer fra realskolen, overlærer, cand. theol. Carl Jensen, og vi var flere fra Nyborg, der påbegyndte denne undervisning.

Jeg må sige – og dette være ikke sagt for at prale – at jeg nok imponerede mine senere lærere gennem to år ved Odense Katedralskole, hvor eksaminationen foregik, nemlig overlærer Wilhjelm, der var eksaminator og overlærer Gredsted, der var censor, idet jeg fik rent ug i latin, hvor jeg endda var blevet eksamineret i maskeret plusquamperfektum og andre faldgruber af samme slags, og ug÷ i græsk. Men til overlærer Wilhjelms skuffelse kunne jeg ikke holde standarden i Madvigs store latinske grammatik, der, så vidt jeg husker, var på 308 paragraffer, gennem femte og sjette klasse til studentereksamen. En dag sagde han til mig: »Poulsen, Poulsen, hvor har De glemt meget af Deres Madvig«.

Men så blev jeg altså student i forsommeren 1906. Den 1. februar 1912 bestod jeg den juridiske embedseksamen, og jeg skal kun nævne nogle få ting fra den tid. Jeg havde et par gode venner, i hvis hjem jeg kom, men som nu begge er gået bort. Den ene var afdøde højesteretsdommer Hans Preisler Knudsen, hvis forældre (hans fader havde i sin tid været sagfører i Aalborg) nu boede i Charlottenlund. Den anden var afdøde landsretspræsident Kaj Mundt, og med ham fortsattes bekendtskabet også efter studentertiden, idet vi i foråret 1912 var rekrutter på samme tid ved 3. bataljon på Kronborg, men dog ikke ved samme kompagni. Men vi havde den oplevelse sammen at deltage i en krigsret, der var sammensat af 2 menige, 2 underofficerer, 2 premierløjtnanter og 2 kaptajner. Retten blev ledet af en auditør.

Soldatertiden på Kronborg så jeg – trods alle strabadserne – tilbage på med glæde – også medens uddannelsen stod på; jeg har nok følt det som en forfriskelse at få hjernen støvet af for juraen.

Men jeg er gået lidt for hurtigt frem og må indskyde et lille, men for mig meget afgørende mellemspil. Efter eksamen tog jeg til Aarhus, hvor min ældre broder dengang havde en for-

retning som snedkermester. Deroppe henvendte jeg mig straks til daværende herredsfoged S. Grundtvig ved Ning Herred. Jeg viste ham mine eksamenspapirer både fra studentereksamen og den juridiske embedseksamen og spurgte, om jeg kunne få tilladelse til at volontere på hans kontor, og det gik han straks ind på. Jeg fik lov til at »snuse« til praktisk talt alt, hvad der foregik på dette kontor, navnlig var jeg altid med herredsfogden i retten som dennes skriver. På kontoret var to ældre fuldmægtige, som nu er døde, nemlig førstefuldmægtig Jepsen, der senere blev sparekassedirektør, og andenfuldmægtig Buch Petersen, der døde som politimester i Hillerød. Da tiden for min militærtjenestes påbegyndelse nærmede sig, sagde jeg til de 2 fuldmægtige, som jeg var kommet på en meget god fod med, om de ikke kunne holde mig underrettet om eventuelle chancer for en stilling af lignende art som deres, og en skønne dag under efterårsmanøvren i 1912, medens jeg lå indkvarteret i Lynge præstegård (sognepræsten hed Chr. V. Rasmussen og var fader til grønlandsforskeren Knud Rasmussen) fik jeg et åbent brevkort, skrevet af fuldmægtig Jepsen, hvori han meddelte mig, at der til 1. november 1912 blev en stilling som trediefuldmægtig ledig ved *Merløse-Tudse Herreder* i Holbæk, idet han tilføjede, at jeg straks burde søge denne stilling, da både førstefuldmægtigen og andenfuldmægtigen her var ældre, og sandsynligvis begge ville få embeder inden for en ikke for lang tid. Jeg fik straks fat i et stykke brevpapir og lagde mig på maven ude i præstegårdens lade og skrev en ansøgning om den nævnte stilling med mit tornyster som underlag. Da vi kom tilbage til Helsingør nogen tid efter, fik jeg meddelelse fra herredsfoged Chr. Helms om, at han havde modtaget min ansøgning og gerne ville se og tale med mig, når jeg blev hjemsendt.

Men her skete der noget aldeles uforudset for mig. Straks efter vor hjemkomst til Kronborg meddelte min kompagni-

chef, kaptajn Tychsen mig nemlig, at han agtede at indstille mig til optagelse på kornetskolen, der netop fandtes på Kronborg, og det hjalp ikke, at jeg forestillede ham, at jeg, som var juridisk kandidat og nu 26½ år gammel, absolut ikke havde til hensigt at fortsætte ad militærvejen. Hertil svarede han: »Jeg føler mig forpligtet til at indstille dem, som jeg anser for egnede«, og tilføjede, at jeg jo kunne prøve at tale med obersten, den senere kendte generalmajor P. W. Ibsen.

Jeg gik derfor straks til obersten, og da jeg havde forklaret ham sagen, sagde han: »Jeg skal tænke over det«.

Næste dag kom kaptajn Tychsen hen til mig og sagde: »Ja, så er De altså blevet fri for at gennemgå kornetskolen, og jeg kan tilføje, at obersten samtidigt forlods har fritaget Dem for at deltage i lodtrækning om, hvem der skal ligge til vintertjeneste«. Det, syntes jeg og synes stadig, var en fin opmærksomhed fra regimentchefens side. Jeg tog altså til Holbæk, hvor jeg aldrig havde været før, hilste på herredsfogden og de to ældre fuldmægtige. Herredsfogden meddelte mig, at der var indkommet 26 ansøgninger, og at jeg skulle få besked om et eventuelt tilbud om ansættelse i løbet af nogle dage. Herredsfogden fik så min adresse hos mine forældre i Nyborg, og der fik jeg 3-4 dage efter meddelelse fra ham om, at jeg var ansat som tredjefuldmægtig ved Merløse-Tudse Herreder fra 1. november 1912 at regne med en månedsgage på 100 kr. Jeg rejste derefter igen til Holbæk dels for at takke for ansættelsen, dels for at arrangere mig med hensyn til bopæl. Da jeg igen hilste på herredsfogden, sluttede han med at sige – han var nemlig ikke uden lune: »Ja, kandidat Poulsen, når De fik stillingen, var det på grund af Deres gode håndskrift. De er nemlig udset til at afløse fuldmægtig Bjørn Jensen, der fører realregistrene til skøde- og pantebrevsprotokollerne, og der er en god håndskrift af uvurderlig betydning. Realregistrene skal helst vare i hundrede år«. Jeg svarede, at herredsfogden nu havde sagt en

kompliment, som var større, end han selv kunne ane, idet jeg oplyste, under hvilke omstændigheder ansøgningen var blevet til. »Når jeg står ved skråpulten derhenne, kan jeg garantere for, at min skrift er meget, meget tydeligere og pænere«.

Jeg tiltrådte altså stillingen som trediefuldmægtig den 1. november 1912.

Boligproblemet var let løst, for det havde været skik og brug gennem mange år, at yngste amtsfuldmægtig og yngste herredsfuldmægtig delte en 4-værelses kvistlejlighed med skråvægge i en villa, der hed »Maagen«, lige i udkanten af byen. Min kontubernal her var nu afdøde afdelingschef Emil Simony, Landbrugsministeriet, og senere hans efterfølger på amtet Otto Delbanco, der senere fik embede som sorenskriver på Færøerne, hvorefter han blev udnævnt til dommer i Odder og døde som dommer i Nykøbing F. Han var et herligt menneske i enhver henseende, og vi kom ualmindelig godt ud af det med hinanden. Hans kendskab til politiske forhold var aldeles forbløffende; ikke blot kendte han hver valgkreds, men også navnene på kandidaterne i hver eneste kreds. Vi spiste middagsmad i et af byens pensionater. Morgenmad og aftensmad sørgede vi selv for, det vil sige, jeg sørgede for den og måtte også lave den, hvad der ikke faldt mig vanskeligt, da jeg havde god øvelse heri fra min tid som alumne på Valkendorfs kollegium, hvor vi kun havde små spritapparater at lave maden på.

Som sagt var min månedsgage 100 kr., og min kontubernals var vel noget lignende. Jeg tjente dog yderligere ca. 25 kr. om måneden ved at referere rets- og politisager til byens 3 aviser. Men jeg skal love for, at der var forslag i pengene på den tid. For vel lagde vi ikke noget op, men vi gjorde heller ikke gæld, og vi havde oven i købet råd til hver lørdag eftermiddag at tage til København og gå i Tivoli eller andet steds om aftenen.

Lad mig, inden jeg går over til at omtale mit arbejde, lige omtale en for mig erindringsværdig aften på hotel »Isefjord«,

Holbæk, arrangeret i 1914 af de såkaldte »kanonkvinder«. Hertil havde min chef skrevet en lang prolog, som jeg fremsagde fra scenen; derefter sang jeg i en kvartet forskellige sange fra studentersangbogen, og til slut spillede min senere hustru og jeg hovedrollerne i to små stykker. Det sidste var Otto Benzons »Tilfældigheder«.

Men nu til arbejdet på herredskontoret. Medens herredsfogden passede såvel den ordinære ret som politiretten, havde vi tre fuldmægtige delt arbejdet på kontoret imellem os nogenlunde således:

Førstefuldmægtig Henry Thrane passede skiftevæsenet og iøvrigt sin meget store private praksis med udfærdigelse af skøder, panteobligationer etc. samt skiftesager, idet han praktisk talt havde alt vedrørende dødsbobehandling – bortset fra de eksekutorboer, som andre eventuelt havde. Men lad mig her indskyde, at fuldmægtig Thrane på min forespørgsel, da han pr. 1. marts 1918 opgav sin stilling for at tiltræde som administrerende direktør for Creditkassen for Landejendomme i Østifterne, oplyste, at hans indtægt fra skiftesager – bortset fra eksekutorboer – i det sidste år kun havde været 2.400 kr. Direktør Thrane døde af et hjerteslag i sit sidstnævnte embede.

Andenfuldmægtig Bjørn Jensen passede tinglysningsvæsenet og var – fuldt berettiget – meget nøjeregnende hermed. Allerede 1. januar 1914 fik han embede som dommer i Skagen, hvorfra han senere forflyttedes til Roskilde, hvor han overtog straffedommerembedet. Han døde her, såvidt jeg husker efter at være gået af med pension.

Som trediefuldmægtig gik jeg med herredsfogden i retten og havde alle de andre under herredsfogedembedet hørende sager at tage vare på, såsom alimentationsvæsenet, skovauktioner, lægdsvæsenet og meget andet

Første gang, jeg var i funktion i terrænet som lægdsforstanderens fuldmægtig, var i efteråret 1913, da der formentlig på

grund af det optrækkende uvejr over Europa blev afholdt prøveindkaldelser. Jeg tror, vi var ude alle 3 fuldmægtige, og mit distrikt var sognene syd for Holbæk. Det foregik ved midnatstid, og vi skulle vække alle sognefogderne og give dem ordre til at indkalde mandskabet i deres sogn. Jeg havde her en for mig uheldig optræden. Da jeg havde slået alarm hos sognefogden i Kvanløse, en ældre mand, der selvfølgelig kom ud kun halvvejs påklædt, og som havde 2 sønner, der var omfattet af indkaldelsen, var han dybt bevæget. Jeg søgte at berolige ham med at sige, at det jo kun drejede sig om en øvelse, og så gik turen videre, blandt andet til en sognefoged, hvis hustru havde været på højskoleophold og derfor havde let ved at føre pennen. Nu gav jeg i de lokale aviser en malende beskrivelse af turens forløb for mit vedkommende. I min omtale af mødet med sognefogden i Kvanløse brugte jeg den uheldige vending, at han kom ud med »ukæmmet hår«. Da fuldmægtig Bjørn Jensen havde læst artiklen i et af bladene, sagde han: »Den vending skulle De ikke have brugt, Poulsen«, og det fik jeg også besked om fra anden side, idet sidstnævnte sognefogeds kone straks røg i blækhornet og spurgte, om det var meningen, at folk, der pludselig blev vækket midt om natten af en ung mand med guldtresset kasket, skulle møde barberede, friserede og fuldt påklædt. Det var vel nok en velfortjent lussing. Episoden skabte ingen bitterhed mellem hendes mand og mig. Vi var gode venner til hans død.

Det, der interesserede mig mest, var politivæsenet. Til vor assistance til at opretholde ro og orden i jurisdiktionen, som pr. 1. februar 1916 bestod af 30 sogne med et samlet indbyggerantal på 36.473 (herunder Orø, som senere blev lagt ind under Frederikssund, og Tveje Merløse sogn, som i 1918 blev indlemmet i Holbæk kommune), havde vi tre aldrende politibetjente (den ene kaldtes politiassistent), der alle tidligere havde gjort tjeneste i grænsegendarmeriet. Det var tydeligt, at det var be-

sværligt for dem at skrive helt udtømmende rapporter; ingen af dem havde gennemgået politiskolen, jfr. nedenfor, og det var tit pudsige vendinger, der blev benyttet. Jeg husker således, at en af dem i sin beskrivelse af en gårdbrand skrev følgende: »Negerne laa paa Marken og var brændt i Enderne«. I en anden rapport skrev han følgende: »Jeg traf Komparentinden i Dagligstuen, hvor hun laa paa en Divan og hvæsede«. Selv blev jeg nogle gange af herredsfogden anmodet om at tage ud og holde brandforhør. Et af dem husker jeg meget nøje af særlige grunde. En gård syd for Holbæk brændte ved 9-10 tiden om aftenen. Der var militærmanøvre på stedet og voldsom trængsel omkring brandstedet, da jeg ankom dertil. Jeg begyndte med at afhøre ejeren og hans folk og spurgte på sædvanlig vis, om nogen af dem havde brugt tændstikker, for eksempel til tobaksrygning eller andet. Alle benægtede dette. Den sidste, jeg spurgte, var en ung tjenestedreng, der også benægtede at have tændstikker på sig, hvorefter jeg bad ham om at komme hen til mig. Jeg slog ham på lommen, der viste sig at indeholde blandt andet en æske tændstikker. Det var for mig tilstrækkelig grund til at anholde ham og tage ham med hjem og indsætte ham i arresten. Lad mig her indskyde, at jeg husker en bemærkning af fuldmægtig Bjørn Jensen, der lød således: »At komme hjem fra et brandforhør uden at have en med sig i vognen, er en ren fiasko«. Herredsfogden opretholdt anholdelsen og fængslede endogså den unge mand for 14 dage. Men så fandt vi imidlertid den rette brandstifter, og den fængslede blev løsladt med en erstatning på 75 kr., hvilket han var godt tilfreds med. Men hvem var så den rigtige? Ja, det var såmænd en yngre mand, der boede ikke 100 m fra brandstedet, og som tidligere havde været straffet med 3 års forbedringshus for brandstiftelse. Under branden havde han gjort et stort arbejde for at redde mest muligt, og navnlig blev det fremhævet, at det var ham, som ene var skyld i, at brandlidtes gamle moder

var blevet reddet ud af ejendommen i sidste øjeblik, inden stuehusets tag skred. Nogle få dage efter denne brand brændte der en halv snes kilometer sydligere i jurisdiktionen 2 gårde og 3 huse, og alle var nu klar over, at det var en pyroman, der var på spil, idet brandene ikke havde bredt sig fra sted til sted, men var opstået i hver gård og hvert hus for sig. Det var fuldmægtig Thrane, der ledede dette brandforhør. Nogle få dage efter brændte der igen en gård ca. en halv kilometer vest for det sidste brandsted; og så kom opklaringen.

Brandfogden i det sogn, hvor den først beskrevne brand havde fundet sted, kom ind til mig på kontoret og sagde, at han gerne ville drøfte en sag med mig, og det var de mange brande. »Jeg har lagt mærke til«, sagde han, »at den og den mand, brandnatten i vort sogn boede hos sine plejeforældre ca. 100 meter fra brandstedet, var tilstede ved den næste brand, hvor de 2 gårde og 3 huse gik op i flammer, og der kredsede han ustandselig omkring fuldmægtigen, og nu var der altså igen brændt en gård i sognet lige ved siden af det sted, hvor han havde arbejde, og han har tidligere været straffet for brandstiftelse«. Jeg takkede ham mange gange, tilkaldte politiassistenten og bad ham om straks at tage ud og anholde manden.

Såsnart denne så den guldtressede kasket, gik han hen til politiassistenten og sagde: »Ja, det er mig, og det er også mig som afbrændte herregårdsladen på --- og den store købmandsforretning i ---«. Jeg tror ikke, noget har gjort så stærkt et indtryk på mig, som da han på mit spørgsmål om, hvorledes han var kommet fra den landsby, hvor de 2 gårde og 3 huse var brændt, til hans nuværende arbejdsplads, svarede: »Jeg var på cykel, men da jeg skulle køre ned ad bakken til ---, stod jeg af cyklen og ventede i 3 kvarter på at få følgeskab igennem byen, idet jeg følte med mig selv, at jeg, hvis jeg cyklede alene, ville standse op ved sognefogdens gård og antænde

den, og så ville hele landsbyen – sådan som vindretningen var – være brændt ned«. Det ulykkelige menneske blev anbragt på det nuværende statshospital i Nykøbing Sj., hvor han var i en halv snes år. Siden har jeg af og til truffet ham.

Den nævnte brandfoged fik sin belønning for årvågenhed i form af et meget stort sølvbæger fra Landbygningernes almindelige Brandforsikring, medens politiassistenten af mig fik en opsang af en helt anden art. Jeg tror, det er den eneste gang, jeg har beklaget mig i så kraftige vendinger som dengang overfor en politimands arbejde. Jeg foreholdt ham, at det var hans pligt at kende alle inden for sit distrikt og specielt kende alle folk, som havde gjort sig skyldig i eller var mistænkt for forbrydelser. Det var jo ham, der til daglig færdedes ude i marken og skulle holde øjne og ører åbne. Vi inde på kontoret havde ingen mulighed derfor. Politiassistenten havde ovenikøbet den hjælp ved hånden, at han kunne slå op i det af politiinspektør Hakon Jørgensen udarbejdede daktyloskopiske register og ved at tage et fingeraftryk af den pågældende på egnen fremmede mand straks kunne konstatere, hvem han var, og at han som foran nævnt havde været straffet med 3 års forbedringshus for brandstiftelse.

Som foran nævnt interesserede jeg mig særlig for politisager og gennemgik i 1917 et kursus på politiskolen i København, hvor vi til undervisningen benyttede lærebog i politikundskab. Lærerne var kyndige politifolk, og den meget dygtige og ansete leder af fingeraftryksbureauet, Bugge, tog sig af daktyloskopien og beskrivelsen af menneskets ydre iøvrigt. Der blev af politiinspektør Hakon Jørgensen udgivet: Maanedsskrift for Politikundskab og Polititeknik, som desværre kun udkom i 2 bind, nemlig for tiden 1918-19 og 1920-21.

Det hedder i en artikel af Hakon Jørgensen, hvis kongstanke var *fjernidentifikation:* »Der kan efter min Mening ikke være Tvivl om, at det ved den første Efterforskning i Brandsager vil

være af stor Betydning at vide, om der i Nærheden af Brandstedet bor eller har opholdt sig Personer, som tidligere har været 1) *dømt* eller 2) *mistænkt* for Brandstiftelse, eller som 3) *tidligere ofte har været til stede straks ved Ildens Opkomst«.*

Hakon Jørgensens idé med fjernidentifikation var at beskrive papillarliniernes udseende ved tal, og derfor kan man, når man slår op i registrene, få indtryk af, at det drejer sig om en logaritmetabel. Registrene indeholder nemlig ikke blot talbeskrivelse af 1., 2., 3. og 4. finger, men også detailbeskrivelse af de enkelte papillarliniers specielle ejendommeligheder, såsom hager, øjer etc.

I denne forbindelse kan jeg tilføje, at jeg i 2 år var censor ved politiskolens eksaminer.

Da jeg havde gennemgået skolen gav jeg med støtte af Holbæk Amt undervisning på rådhuset i Holbæk til samtlige amtets politibetjente, som virkelig viste sig meget interesserede i sagen. De fik også fingeraftryk af forbrydere med hjem til undersøgelse, og når de efter at have gransket disse kunne meddele, hvilket resultat de var kommet til, og dette viste sig rigtigt, kunne jeg i telefonen ligefrem høre, hvor lykkelige de var.

Til hjælp ved undersøgelse af fingeraftryk havde hver politibetjent en ret stor glasterning med hvælvet overdel. I bunden var indfældet et system af streger og vinkler til hjælp ved aflæsningen. Desuden var hver betjent udstyret med det fornødne materiale til på stedet ude i marken at tage fingeraftryk og konservere disse til eventuelt senere brug.

Lad mig her omtale et tyveri af et pengeskab fra Nr. Jernløse andelsmejeri. Tyvene havde også stjålet en vogn og 2 heste og læsset pengeskabet på vognen og kørt det ca. en halv kilometer fra gerningsstedet og læsset det af i udkanten af en mose til senere åbning. Efter transporten havde tyvene spændt hestene fra vognen og sluppet dem løs. Alt dette mærkelige

Herredsfuldmægtig
En ældre type

En yngre by- og herredsfuldmægtig

Purung by- og herredsfuldmægtig. Fra tiden før retsreformen

blev naturligvis hurtigt observeret, og man fandt, hvor pengeskabet lå. Herredsfogden drøftede sagen med os fuldmægtige, og vi besluttede at sætte vore 3 politibetjente tilligemed et par betjente fra byen ind på at fange gerningsmændene, når disse formentlig i løbet af natten indfandt sig for at høste frugten af deres arbejde. Flere af betjentene var forsynet med revolvere. Hele styrken havde lejret sig på højderne langs den vestre side af mosen. Der kom ganske rigtigt midt om natten to fyre, hvoraf den ene var halt. Da de var inden for skud- og rækkevidde, brød politikordonen frem og fik hurtigt tag i den mand, der haltede, medens den anden sprang ud i mosen, svømmede over og forsvandt. Den anholdte fortalte straks, hvem hans makker var. Men det varede temmelig længe, inden politiet fik fat i ham. Det skete gennem et slags forræderi, idet det var hans forlovedes søster, der var ked af søsterens forbindelse med denne fyr, der gav politiet et vink om, at den eftersøgte muligvis holdt til hos søsteren i en bestemt beværtning i Aarhus.

Da han blev fremstillet i retten, var der et eller andet, der må have irriteret ham, for han slog et knytnæveslag i skranken, så jeg troede, at skranken skulle gå i stykker, og den var dog af solidt egetræ. Jeg har heller ikke set en mand med tykkere og kraftigere fingre end hans. Da jeg på de sædvanlige blanketter tog fingeraftryk af hans 10 fingre – det sker ved, at man ruller fingrene fra den ene side over til den anden – nåede i hvert fald de 4 fingre ud over den plads, der på blanketten var afsat til hver finger. Såvidt jeg husker, fik tyvene 3 og 3½ års forbedringshus. Efter udstået straf henvendte den halte sig til herredsfogden og bad ham om at hjælpe sig med ordningen af hans ægteskab, og herredsfogden var endda forlover for ham ved ægteskabets indgåelse.

Også en pudsig oplevelse, jeg engang havde med en mand, som havde tilbragt over halvdelen af sit liv i fængsel, vil jeg nævne her. Han var nu ca. 60 år. Jeg mindes ikke at have set

høfligere optræden i retten af nogen fange, men han havde jo ganske vist også øvelsen. Nu blev han tiltalt og straffet for tyveri af 22 kr. fra en aflåset vadsæk, der tilhørte et andet fattiggårdslem. Det fik han i kraft af sine tidligere straffe 3 års tugthus for. Da herredsfogden spurgte ham, hvordan han dog kunne nænne at stjæle dette beløb fra en kammerat, svarede han: »Jo, hr. herredsfoged, for det var ulovlig fortjeneste«. »Hvordan det?«, spurgte herredsfogden. »Jo«, svarede han, »han havde købt skråtobak og snus under sin udgangstur og solgte den til overpris, da han kom hjem«. Men det kunne altså ikke virke til nogen formildelse af straffen.

Da han efter dommen skulle overføres til Horsens, bad jeg om lov til at overtage bevogtningen undervejs (jeg ville tage båden fra Kalundborg til Aarhus og der besøge min broder). Det havde herredsfogden ikke noget imod, og det var også en let arrestant at transportere, han var bare alt for lydig, og jeg kunne ikke bevæge mig 2 skridt på båden, uden at han var i hælene på mig. Vi fik en herlig bøf om bord (det var hans store ønske), og da båden løb ind i Aarhus havn, viste jeg ham min broder, som jeg skulle besøge på hjemvejen. Så sagde han: »Ved De hvad, hr. fuldmægtig, De behøver ikke at tage med mig til Horsens, jeg kender godt vejen. Giv De mig bare akterne (det var en temmelig stor bunke), så skal jeg nok selv melde mig på anstalten, og De kan blive i Aarhus«. Jeg føler mig aldeles overbevist om, at alt nok skulle være gået regulært til, hvis jeg var gået ind på hans forslag, men naturligvis kunne jeg ikke føje ham. Havde jeg gået med til det, og det var gået galt, var jeg i hvert fald sikker på at være kommet i »Blæksprutten«. Da vi bankede på tugthusets port, og vagten kom ud, sagde denne: »Hvad, er det Dem Hansen?« Hertil svarede Hansen blot: »Ja, undskyld«, og så skiltes vi.

Af sager angående ulovlig jagt havde vi selvfølgelig mange, idet der var og er en del ret store skove i jurisdiktionen. En

af dem husker jeg særlig godt. Et par kendte københavnere havde lejet jagten i en bestemt skov under et større gods og havde ansat en mand som skytte til at føre tilsyn med vildtet og specielt holde krybskytter i skak. Nu var der lige i nærheden af skoven 4 brødre, der alle nu er døde. De var helt besatte af jagtlidenskab. Jagtlejerne havde meddelt deres skytte, at, koste hvad det ville, så skulle der gøres en ende på disse brødres meriter i skoven, og skytten gjorde sig rede. Han engagerede 3 kraftige unge mænd, og forsynet med svære knipler lagde de sig på lur i skoven en aften, da man ventede de 4 brødre. De kom også – ganske vist noget forsinkede af en ildebrand, som de måtte se på. Den ene af brødrene havde en silkehat på hovedet, og over den var anbragt et 8 tommer bredt brædt forsynet med hul i midten, så brædtet kunne gå ned omkring hatten. Foran på brædtet var anbragt en lygte med effektivt glas og på den bageste del af brædtet en acetylenbeholder forbundet med lygten ved en slange, således at lygten, når lyset var tændt, kunne blænde eventuelle dyr. Da de 4 brødre var kommet i nærheden af det sted, hvor skytten og hans mandskab havde placeret sig, sprang disse pludselig frem, og skytten knaldede sit egespir ned i asetylenbeholderen, så hele gasværket sprang i luften. Så tændte skytten og hans folk deres elektriske stavlygter og gav sig til at høvle løs på de 4 brødre, som hurtigt blev gjort ukampdygtige. Senere i retten forklarede de, at de lå med oprakte hænder og råbte: »Vi overgiver os, vi overgiver os«. Men skytten og hans folk var nu blevet helt vilde under tumulten og blev ved at slå løs på krybskytterne. Så kom sagen selvfølgelig for retten, og her kunne det jo ikke blive anderledes, end at skytten fik en bøde. Den blev på 400 kr. Men så var der jo erstatningen til brødrene, der havde fået så læsterlige klø. Hvordan den fastsattes, husker jeg ikke. Men jeg husker bestemt, at den yngste af brødrene hævdede, at hans erhverv var at køre rundt på cykle og sælge fisk

fra en kasse på bagagebæreren, men nu havde han i 2 måneder ikke kunnet sidde på sin cykle.

Den 1. januar 1914 blev jeg andenfuldmægtig, og min gage forhøjedes til det firedobbelte, altså 400 kr. pr. måned, og dermed var jeg pludselig byens bedste parti.

Den gang fandt der kun tinglæsninger sted på de ordinære retsdage, der for Merløse-Tudse Herreders vedkommende var torsdag. Den første retsdag, efter at jeg var tiltrådt som andenfuldmægtig, var den 8. januar 1914, og der var ikke mindre end 308 dokumenter på denne første dag. Fuldmægtig Bjørn Jensen ville imidlertid gøre sit arbejde fra det gamle år færdig, og først i slutningen af januar forlod han skråpulten med realregistrene. Jeg havde fået indskærpet, at det var et uhyre ansvarsfuldt job at føre disse realregistre. En forsømmelse eller en unøjagtighed kunne medføre stort erstatningsansvar, såvel for mig som for dommeren, eventuelt staten, og det var ligegyldigt, om det drejede sig om en unøjagtig registrering af panteobligationer eller deklarationer om indskrænkning af rådighedsretten eller lignende.

Blandt de første dokumenter var en deklaration vedrørende Holbæk Andels Svineslagteri, og heri var specificeret de i forvejen på slagteriets ejendom tinglæste 49 servitutdokumenter. Alle disse måtte gennemgås på det nøjeste, og var de ikke korrekt citerede efter realregistret, skulle der gives retsanmærkning efter tinglæsnings-påtegningen på dokumentet.

Dokumentet var udfærdiget af den ældste sagfører i byen, sagfører Springborg, der var meget karakteristisk af udseende. Hans svære skikkelse med det noget rødviolette ansigt var let kendelig på afstand, især da han også altid bar en lysegrå bowlerhat. Engang mødte jeg ham på havnepladsen i Holbæk, lige efter at han var kommet hjem fra en rejse i Skotland. Jeg spurgte ham, om han havde været glad for turen, hvilket han bekræftede, men dog med den tilføjelse, at han syntes udsigten

fra Holbæk havn mod Tudse Næs var meget smukkere end noget landskab, han havde set i Skotland. Sagførerne i byen var ret gamle og meget særprægede. En anden sagfører var justitsråd Svantemann, der trods sin høje alder sang andenbas i den lokale sangforening; desuden spillede han guitar. Så var der en tredie sagfører, overretssagfører Viggo Holm. Denne, som var temperamentsfuld, fik jeg efterhånden meget at gøre med, også rent privat og selskabeligt. Blandt andet sang vi Gluntarne sammen a capella.

Det varede selvfølgelig længe, inden jeg blev færdig med ovennævnte registrering af hele denne dokumentstabel på 308 stykker, og der kom jo hver torsdag nye dokumenter. Efterhånden fik jeg naturligvis større og større øvelse i faget, men det var dog først hen på den sidste del af sommeren, at jeg var fuldstændig à jour, og det skønt jeg mange aftener havde arbejdet over på kontoret, lige til klokken både var 9 og 10. Herredsfogden kom næsten hver aften ind for at opmuntre mig, og fuldmægtig Thrane, som boede tæt ved kontoret og kunne se, når der var lys i tinglysningsafdelingen, kom også for at slå en sludder af.

Lad mig nu fortælle lidt om auktionsvæsenet ved herredet. Først skovauktionerne, der i reglen foregik i februar-marts måned, når det til salg bestemte træ var oparbejdet og stillet på plads. Det var mest bøgetræ, det drejede sig om, men også en del gran og noget egetræ. Effekterne var delt op i kævler (hele stammer), storklov, det vil sige 1 meter lange og tykke stykker af bøgestammer, som var flækket en gang midt igennem (når det var rent, det vil sige knastfrit, kaldtes det træskotræ), fagot, som var ben- eller armtykke 1 meter lange stykker, som ikke var flækkede, knipler, som var de tyndere, ja godt håndledtykke stykker af grene, hvoraf de tyndere grene og kviste var fjernet, kvasbunker af de tyndere grene med kviste på og endelig nogle bunker af det allertyndeste grenværk. Det kunne

godt være en noget trættende affære. Jeg husker i hvert fald en skovauktion, hvor der var over 500 numre, men når prisen på de forskellige effekter een gang var sat, blev man i reglen ved den. Det var kun kævler og bunkerne, der kunne være nogen forskel på. Det var et behageligt job at komme ud på, og fuldmægtigene skiftedes til at komme de forskellige steder. Jeg husker særlig min første skovauktion – den varede i 2 dage og blev holdt i Den Suhrske Stiftelses skove i den sydlige del af jurisdiktionen. Jeg boede hos stiftelsens godsforvalter, Spleth, (højesteretsdommer Spleths farfader) på Bonderup. Det var et gammeldags hjem, hvor man fik indtryk af, at godsforvalteren var, hvad en romer ville kalde, en virkelig bonus paterfamilias. Skovrideren, der hed la Cour, var til stede ved auktionen og middagen, som vi indtog i den store spisestue, hvis hvidskurede gulv var bestrøet med sand. Den gamle godsforvalter med ørnenæsen øste egenhændigt suppen op til os. Også på mit værelse på Bonderup var gulvet hvidskuret og sandbestrøet, og der var en dejlig brændeild.

Et andet sted, hvor det også var rart at komme på skovauktion, var hos skovfoged Sparre i Brorfelde skov, under baroniet Zeuthen. Fru Sparre lavede nemlig nogle ualmindelig gode medisterpølser. Også hos skovrider Bistrup, Torbenfeldt, var vi glade for at komme. Fra en skovauktion der har jeg et billede af skovrideren og mig til hest på islandske heste. Til slut skal jeg nævne godsforvalter Møllers på »Skovgaard«, under Hørbygaard på Tudse Næs, som har vist mig enestående gæstfrihed og venskab gennem mange, mange år lige til deres død. Jeg kom der privat fra min første fuldmægtigtid, og man fik der noget for mig så uvant som østers og champagne. En gang var der to andre gæster, nemlig førstelærer Attrup, Hørby skole, og dyrlæge Clausen, Maarsø. Efter middagen skulle der spilles kort – det var l'hombre – og inden vi begyndte, spurgte jeg, hvordan det var med det næsthøjeste kort, der var forskel-

ligt i de røde og de sorte farver. Jeg ser endnu førstelærer Attrup skæve til mig, som om han ville sige: »Vor herre bevares, hvad er det dog for en fuldmægtig, vi skal spille med«. Men jeg havde heldet med mig, og skønt vi kun spillede 10 øres rasle-l'hombre efter den gammeldags simple metode, vandt jeg over 10 kr. fra mine medspillere, så jeg til sidst måtte have kæpskinner på min jetonæske. Da vi var færdige, sagde Attrup: »Ja, jeg må sige, at vi i aften har fået bekræftet, at der er en gud for tåberne og vel også for de umyndige«.

Men så var der jo fuldmægtigenes private auktioner, og det var vel nok den del af privatvirksomheden, som skæppede mest i kassen. For mit eget vedkommende kan jeg sige, at jeg i det første år efter 1. marts 1918, på hvilken dato jeg havde min første auktion, solgte for over 600.000 kr. På incassationen af dette samlede beløb havde jeg kun et tab på 107 kr. 92 øre. Det var en fast regel, at der til budsummen skulle lægges 12½%, og efter at der var betalt statsgebyr, avertissements, honorar til medhjælpere etc., blev der mindst 8% tilbage til incassator. Dette første år som førstefuldmægtig gav auktionerne alene mig en indtægt på godt 50.000 kr.

Fra en af de sidste auktioner, som min forgænger, førstefuldmægtig Thrane holdt i den sydlige del af herredet, skal jeg nævne en pudsig ordveksling mellem en auktionsgæst og en auktionarius. Gæsten var Peter Nielsen, Assentorp (nu død) – almindelig kendt under navnet Per Ni'len. Efter at han havde synet en ko i alle ender og kanter, trukket den både i skindet og patterne, råbte han op til fuldmægtigen: »Malker hun?« Nu var Per Ni'len kendt for at foretrække en grøn Tuborg for andet øl. Auktionarius svarede på spørgsmålet således: »Ja, men ikke grøn Tuborg«, hvorefter Per Ni'len beholdt det sidste ord ved at sige: »Ja, så kan jeg s'gutte bruge hinner«.

På dette sted synes jeg, at det kan være passende at fortælle lidt om den store hestehandler Chr. Hansen, Holbæk. Han

handlede udelukkende med heste, men det var også i den store stil. Han leverede således rideheste og køreheste til kongehuset, og når for eksempel prinsesse Marie (prins Valdemars gemalinde) kom ned for at gå den store hestestald igennem, modtog han altid prinsessen på banegården. Derefter fulgtes de til hans stald og bolig, der lå lige i nærheden, og når de gik forbi køkkenvinduet, bankede han på vinduet og sagde til sin kone: »Nu er fru prinsessen her«.

Jeg husker også, at han skulle skaffe en bestemt gråskimmel, der kunne gå i spand med prins Haralds 3 andre skimler. Det lykkedes ham efter meget besvær at finde den hest, der skulle bruges, i Sverige.

En gang stod jeg ved siden af Chr. Hansen på Holbæk station, hvor han tog afsked med en mand ovre fra Jylland, der var meget snakkesalig. Chr. Hansen sagde da til ham: »Vil du være så god at hilse min søn i Aalborg, hvis du træffer ham«. En mand, der stod ved siden af Chr. Hansen sagde da til ham: »Har du da en søn i Aalborg«. »Nej«, svarede Chr. Hansen, »men hellere sige det end høre på al mandens præk«.

Hvert år holdt Chr. Hansen en stor hesteauktion med sagfører, tidligere byfogedfuldmægtig, G. Scheel, Holbæk, som incassator. Den foregik i Vestergade, som var fuldstændig afspærret i den anledning, og hvor der var god plads til at mønstre dyrene. Efter auktionen hen på aftenen var alle køberne og andre særlig indbudte gæster ved en ganske jævn middag på hotel Isefjord i Holbæk. Jeg var engang inviteret med, og middagen stod på grønkål med flæsk og medisterpølse samt pandekager. Det blev en sen aften, for til slut var vi en snes stykker fordelt ved to borde, der sad og drøftede alt muligt. Såvidt jeg husker, var det i 1913, og ved vort bord drøftedes ivrigt politik. Det var det år, C. Th. Zahle dannede sit andet ministerium, i hvilket han ved siden af konseilspræsidentposten – som i sit første ministerium – selv overtog justitsministeriet.

Denne nye regering havde et fast parlamentarisk grundlag i det radikale-socialdemokratiske folketingsflertal.

Ud på natten, da vi førte lidt frisprog over for hinanden, tog den kendte radikale redaktør Bigum, Holbæk Amts Venstreblad, den konservative, for ikke at sige reaktionære, proprietær Fraas, Philipsdal, om dennes store hageskæg, rykkede i det og sagde: »Vi skal nok få jer tøjrede«. Ak, ja!

Jeg var blevet gift i 1916. Min kone var ældste datter af svensk vicekonsul Poul Smith, Holbæk, og dennes hustru Ingeborg, f. Wiggers. Det var en gammel købmandsslægt, jeg dermed kom ind i.

I en artikel af auditør Victor Pürschel i Ugeskrift for Retsvæsen af 1918, 21. september, hedder det:

»En god Dommer er bedre end en god Lov« lyder en ofte hørt sætning, der på en yderst tiltalende skarp måde fremhæver den umiskendeligt rigtige iagttagelse, at det for borgerne og for samfundet ofte kommer mindre an på, hvad der står i loven, end hvorledes den praktiseres, og dette sidste afhænger naturligvis i fremtrædende grad af dommeren«.

Dette passer i høj grad på min kære gamle chef, herredsfoged Chr. Helms (søn af skolebestyrer Johs. Helms, forfatter bl.a. af »Jeg elsker de grønne Lunde«). Han bestræbte sig altid på at sætte sig i de mange menneskers sted, der mødte foran skranken, og trænge ind i deres skæbne. Han gik hver gang ind i retssalen med en vilje til at hævde retfærdigheden, og denne vilje parret med stor juridisk begavelse fremkaldte da også respekt om hans navn som dommer. Det var kun yderst sjældent, at en af hans afgørelser blev underkendt ved de højere retsinstanser, og det var kun ganske få af hans afgørelser, der blev appelleret. Ved afskedsfesten for ham sagde amtmand, kammerherre Saxild i sin festtale, at der blandt lovovertrædere var en klasse, som i særlig grad ville beklage hans afgang, og det var krybskytterne, der betegnede ham som deres »skytspa-

tron«. Helms, som selv var jæger, forstod såre vel andre menneskers lidenskab for denne sport.

Ved retsplejelovens ikrafttræden den 1. oktober 1919 skete der en gennemgribende forandring af hele rets- og politivæsenet. Før dette tidspunkt var såvel domsmyndigheden som politimyndigheden samlet under byfogdens eller herredsfogdens ledelse; den ved retsplejeloven påbudte adskillelse af den dømmende og udøvende myndighed bevirkede, at der måtte oprettes særlige embeder som dommer og politimester.

I den nyoprettede Holbæk retskreds, der kom til at omfatte Holbæk købstad og Merløse-Tudse Herreders jurisdiktioner, blev der straks oprettet såvel et civildommerembede, der overtoges af herredsfoged Chr. Helms, som et straffedommerembede, der overtoges af tidligere byfoged i Viborg, L. Glud. Men allerede efter et års forløb viste det sig, at man kunne klare sig med een dommer, der således skulle fungere såvel i civilretten som i kriminalretten, og straffedommerembedet blev så i 1920 sammenlagt med civildommerembedet. Dommer Chr. Helms overtog det store embede.

Vedtagelsen af retsplejeloven gav mig anledning til megen og alvorlig overvejelse. Til det nye straffedommerembede var også knyttet skiftevæsenet, som jeg efterhånden var blevet meget interesseret i og optaget af. Med civildommerembedet fulgte auktionsvæsenet. Jeg kunne ikke blive klar over, til hvilket af embederne jeg burde søge tilknytning, og jeg drøftede det mange, mange gange med min kære foresatte, som til sidst udtalte, at han godt kunne forstå, at jeg ville træde ud af fuldmægtigkarrieren og gå ind i sagførervirksomheden. Derved blev det.

Jeg vil gerne slutte denne kortfattede beretning om 7 år af min fuldmægtigtid ved Merløse-Tudse Herreder ved at mindes min kære chef, med hvem jeg var forbundet i et inderligt og fortroligt venskabsforhold lige til hans død.

H. Klüwer

Lejre Herred og Ledreborg Birk
Herning Købstad og Hammerum Herred

INDLEDNING

I det følgende vil jeg søge at give et indtryk af livet på et herredskontor og den virksomhed, der udgik herfra. Først skal jeg omtale årene 1911-1914, da jeg var herredsfuldmægtig i *Lejre Herred og Ledreborg Birk* med kontor i Roskilde. M.h. til de herredsfogder, jeg har været ansat under, forekommer det mig ikke, at de havde nogen særlig position i befolkningen. I hvert fald de ældre sad, bortset fra deres virksomhed i retten, på deres kontor og lod fuldmægtigene udføre de forskellige funktioner under et vist tilsyn. Det må jo erindres, at fuldmægtigene af amtet vel var autoriseret til at udføre en række funktioner, *men på herredsfogdens an- og tilsvar*. Ud i jurisdiktionen kom fogderne sjældent, og der stod ingen særlig respekt om dem. Nu stammer mine erfaringer fra embedsmænd i 70 års alderen, og jeg vil som mit skøn sige, at de som samvittighedsfulde embedsmænd passede det, de var ansat til. Endvidere må det erindres, at Lejre Herred var en udpræget venstreegn, der ikke havde glemt Estrups tid. I vort arbejde var der egentlig heller ikke noget, der kunne påvirke befolkningen til noget udover at rette sig efter de forskellige dem vedrørende lovbestemmelser.

Byfogden derimod måtte i sin egenskab af borgmester kunne være med til at sætte sit præg på de kommunale forhold. Men byfogden, der i uniform skred ned ad gaden, medens folk ærbødigt blottede hovedet og veg til side, må vist høre Hostrups tid til. Dog vil jeg ikke udelukke muligheden af, at retsbetjenten i små købstæder og især i de ikke få landjurisdiktioner, hvor han boede midt i sin arbejdsmark med sit private

tinghus og det dertil hørende arresthus på den anden side af vejen, havde en vis midtpunktsamlende betydning. Jeg tænker på sådanne jurisdiktioner som Holsteinborg birk, Wedellsborg birk, Tyrsting-Vrads herreder, Bjerre-Hatting herreder og andre lignende embeder.

Det må erindres, at mine erfaringer stammer fra 1911 og fremefter, og jeg nærer ikke tvivl om, at disse embedsmænds stilling og anseelse i befolkningen i tidligere tider var meget større. Alt ialt må man vel sige, at retsbetjentens – som præstens og skolelærerens – betydning for befolkningskredsen om dem kom an på personen og ikke embedet.

Hvad angår foreningen af domsmyndighed og politimyndighed i samme person, mener jeg ikke, den var så betænkelig, som man senere har villet gøre den til. Jurisdiktionerne var mindre end efter 1. oktober 1919, og det bevirkede, at embedsmanden kendte sit område og sin befolkning bedre og havde tid til at gennemtænke sagerne. Når han så – og det gjaldt heldigvis de fleste – var normalt begavet, samvittighedsfuld og en mand, der tænkte sig godt om, tror jeg ikke, ordningen var så dårlig endda.

Derimod har jeg aldrig kunnet forlige mig med fuldmægtigenes privatiserende virksomhed, men da den var helt officiel, er der ikke for mig grund til at komme nærmere ind herpå. Selvfølgelig fik de pågældende gennem denne virksomhed kendskab til større dele af befolkningen og til sider af den, som man ellers ikke fik kendskab til. Dette gjaldt særlig ved behandlingen af skiftesager. Deres løn var, såvidt jeg forstod, nærmest symbolsk.

Min egen løn var 1200 kr. årlig + 216 kr. årlig for at forsyne de lokale aviser med nyheder af kriminel og politimæsig karakter. Men da der ikke skete ret meget af den art, havde jeg et evigt vrøvl med de tre aviser, der ikke syntes, at de fik nok for de 6 kr., de hver ydede pr. måned. Det første år oppebar jeg

desuden 175 kr. som sekretær i »Foreningen af Amts- og Retsbetjentfuldmægtige i Danmark«, hvis formand var fuldmægtig Hvass; men da han kort efter blev birkedommer, mistede jeg det ben. Personlig har jeg altid ment, at fuldmægtigene burde have været offentlig ansatte og lønnede, således, at de ikke var økonomisk afhængige af retsbetjenten, der uden videre kunne afskedige dem.

Men stillingen var for mig en »ønskestilling«, f.s.v. som jeg fra min tidligste barndom havde tilbragt megen tid i Roskilde, hvor jeg havde fire tanter boende. Jeg kendte derfor byen godt, bl.a. havde jeg fra fire-fem-årsalderen haft min gang hos forpagteren på det adelige klosters avlsgård, der lå ved klostret og altså i Lejre herred. Forpagterkonen var en meget dygtig dame, der hver dag solgte den nymalkede mælk og det af hende kærnede smør til byens borgere, der enten selv eller ved deres tjenestepiger indfandt sig i forpagterboligens kælder. »Husassistent« kendte man endnu ikke, ejheller mælkemonopol. Denne avlsgård, der i virkeligheden lå inde i byen, blev nogle år senere nedlagt, da Roskilde by købte klostrets markjorder og nedlagde landbruget. Selv boede jeg først i Bondetinget – kendt fra Jørgen Roeds malerier og raderinger – en lille gade, der gik fra Domkirkepladsen ned til Maglekildebakken. Det var en meget akademisk gade, der i min tid foruden en beskeden juridisk kandidat husede fire læger, en overlærer, to adjunkter og en stadsingeniør med en datter, der var cand. mag. Senere boede jeg i Skomagergade, en del af hovedgaden. Det var er herlig by, hyggelig og med gamle huse, et kongeligt palæ, og det hele kronet af Domkirken, hvis tårne og spir man så fra alle steder i omegnen. Der var kun ringe trafik i gaderne, og automobiler var man helt fri for. Men på torvedage og ved andre særlige lejligheder kom landboerne kørende til byen i mer eller mindre flotte køretøjer og godt indpakkede, især når de kvindelige medlemmer var med, som f.eks. den dag, der var

»svinebal«. Andelsslagteriet havde en årlig generalforsamling, og bagefter var der spisning og dans i »Prinsen« og »Højskolehjemmet«. Landboerne holdt ind i nogle gamle købmandsgårde, bl.a. i Højskolehjemmets gård. Her havde i forhuset den joviale købmand, etatsråd Emil Mathiesen, sin forretning. Han var byens ene etatsråd, den anden var stiftsskriveren, Hiort-Lorenzen, men desuden havde den to-tre justitsråder og en kancelliråd. I min barndom kom jeg også hos en kammerråd, der var klokker ved domkirken. I herredet var der en godsforvalter, der var etatsråd, og en, der var justitsråd.

Ind imellem sås klostrets fine landauer, med Berte Skeels og Margrethe Ulfeldts våbenskjolde på døren, trukket af to sorte heste og kørt af den gamle kusk, Niels, i liberi med høj hat. Ved siden af sad tjeneren, en lidt original mand fra Hjallerup, også med høj hat. Han faldt lidt ud af stilen, idet han tog hatten af, når han så nogen, han kendte. Klosterdamerne blev af byens folk behandlet med en vis ærbødighed, der bl.a. viste sig ved, at ingen satte sig i den forreste venstre stolerække i domkirken; den var stiltiende reserveret dem.

Der blev dog i klostrets eget kapel en gang om måneden holdt gudstjeneste ved sognepræsten i Himmelev.

Lensgreven på Ledreborg havde jæger i en smuk grøn uniform med bandoler og hirschfænger ved siden og på brystet et stort sølvskjold med det lensgrevelige våben. Jeg har aldrig set jægeren i funktion og ved ejheller, når og til hvad han blev brugt. Men han fik i min tid ny uniform, som skrædderen stolt udstillede i sit vindue nogen tid. Jeg har ikke set ham på bukken af grevskabets vogne, der sjældent kom til byen. Man var nænsom med kørehestene, og stamherren kom altid asende på cykle. Det samme gjorde stamherren til Rygaard.

Såvel Ledreborg som Rygaard skiftede i disse år besidder, hvilket gav skifteretten en del arbejde på grund af de særlige for len og stamhuse gældende arveregler.

I 1912 blev Roskilde garnisonsby med sæde for en generalmajor med stab. Der var nu militærmusik hver søndag på torvet, med efterfølgende uddeling af cigarer til musikken fra en på torvet boende tobaksfabrikant. På hærens mindedage var der tappenstreg gennem byen, og alt dette satte ekstra kulør på byens dagligdag.

Selvom det her anførte måske falder lidt udenfor beretningens egentlige emne, har jeg dog ment, at det giver et lille billede af tiden omkring 1911-14.

Den 31. maj 1911 afsluttede jeg min juridiske eksamen, og den 15. juni s.å. tiltrådte jeg som trediefuldmægtig ved den tidligere nævnte jurisdiktion, Lejre Herred og Ledreborg Birk, Roskilde, normalt betegnet »Lejre Herred«. Herredsfogden var N. Ø. Kampmann, f. 1843, d. 1914, der forhen havde været birkedommer på Samsø og senest byfoged i Vordingborg. Herredskontoret havde til huse på hjørnet af St. Højbrøndstræde og Støden – en stump gade i forlængelse af byens hovedgade. Det var dengang i udkanten af Roskilde. Kontorerne var i stuen med egen indgang, og i den øvrige del af huset var der embedsbolig for herredsfogden. Førstefuldmægtig havde sit eget kontor, medens vi to andre holdt til i et større lokale, hvor vi havde hver sin side af de dengang brugte høje ståpulte. Vi havde så hver en skruestol, som vi kravlede op på, hvis vi ikke ville stå op. I samme lokale havde 2 kontordamer plads, idet den ene dog mest opholdt sig i det såkaldte brandfri rum, der husede skøde- og panteprotokollerne, og hvor hun sad og førte dokumenter ind på en forfærdelig støjende protokolskrivemaskine. Ude i entreen var der anbragt en vægtelefon; det var meget ubekvemt, men man var heller ikke så slem til at brugte telefon i de tider. Endvidere var der anbragt et skilt: »Tobaksrygning frabedes« samt under det en blikbakke delt i rum, hvori de besøgende kunne lægge cigaren.

Lejre Herred lå i Gl. Roskilde amtsrådskreds – en del af Sjællands Stiftamt – der tillige omfattede Ramsø-Tune Herreder med kontor i Roskilde. Herredet begyndte udenfor »Røde Port«, viadukten under banen til København, og fulgte så amtsgrænsen til Hedehusene og videre mod nord til Værebro å, hvor grænsen gik mod vest til Jyllinge ned gennem Roskilde fjord og atter mod vest gennem Hornsherred. Amtsgrænsen gik så syd på gennem Bramsnæs bugt forbi Langtved, hvor nu Munkholmbroen ligger, og fortsatte ud over Aastrup, Kirke Hvalsø, over Valborup skovene til Korsørvejen, som fulgtes ind til Roskilde. Arealet var ca. 332 km². Det var en meget naturskøn egn med de lange kyststrækninger og de store skove. Af almen kendte steder skal nævnes Lindenborg kro med den lange bakke ned til Borrevejleskoven, hvor i sin tid røverkvinden Tyre Buløxe og hendes 13 sønner huserede. En række herregårde med smukke bygninger lå der: fra nord Egholm, Krabbesholm, Rygaard med Dejligheden, hvor Chr. Winther en gang boede, Aastrup og Ledreborg med den pragtfulde terrassehave og Herthadalen, hvor der holdtes politiske møder, f.eks. på grundlovsdagen. Endelig erindres det tidligere nævnte Roskilde adelige Jomfrukloster i Himmelev sogn, der sendte en udløber ind i Roskilde, således at klosteret havde sin hovedindgang på hovedgaden, Algade. I jurisdiktionen lå endvidere Sct. Hans Hospital, der gav en del arbejde for herredskontoret med alimentationssager og legale ligsyn.

PERSONALET

Førstefuldmægtig: H. H. Hvass (f. 1864, d. 1935), der kom fra Hammerum herred i 1908. Han administrerede skifteväsenet og havde efter skik og brug privat virksomhed med ordning af skifter og ejendomshandler samt løsøreauktioner. Da Hvass i december 1911 blev birkedommer i Muckadell m.fl. birker,

efterfulgtes han af fuldmægtig ved Ramsø-Tune Herreder: *Knud Petri* (f. 1876, d. 1958).

Andenfuldmægtig Hack Kampmann (f. 1878, d. 1949) varetog tinglæsnings-, alimentations- og lægdsvæsenet. Han bistod førstefuldmægtigen ved privatvirksomheden og deltog i indtægterne. Disse to fuldmægtige blev skiftevis konstituerede under herredsfogdens ferier og sygdom.

Trediefuldmægtig H. C. L. Klüwer (f. 1886) førte korrespondance- og politijournaler, saglister til retterne og delinkventregnskaber, hvorhos han førte protokol i retten. Det påhvilede ham også at fremskaffe de til behandling af politisagerne fornødne attester, dåbs- og straffeattester samt ældre akter til kriminelle sager, og til faderskabssager jordemoderattester.

Endvidere var der som forhen nævnt 2 kontordamer, af hvilke den ene havde været adskillige år på kontoret også under den forrige herredsfoged, Buchwald, der havde været amtmand på Færøerne og derfor benyttede amtmandsuniform i stedet for den normerede uniform. Uniformen benyttedes dog kun ved særlige lejligheder. Fuldmægtigene brugte ikke uniform, men nøjedes med en guldtresset kasket, som vi dog kun benyttede under udgående forretninger.

Politistyrken bestod af 2 mand, af hvilke en boede i Roskilde og den anden i Hvalsø. De var ansatte og lønnede af amtet. De tituleredes politiassistenter og var beredne. De fik i den anledning et årligt beløb til hestehold og havde hver en udstationeret militærhest. Politiassistenten, der boede i Roskilde, Thomsen, var en ældre mand, men høj og flot, med hvidt hår. Han havde ligget som dragon i Rendsborg; nu havde han distriktet øst for Roskilde fjord og nogle sogne – særlig St. Jørgensbjerg – mod vest. Den øvrige del af jurisdiktionen blev dækket af politiassistent Mortensen i Hvalsø, der var en mand i sin bedste alder. Han havde været gendarm med station i Fredensborg og var derfor begavet med forskellige udenland-

ske ordner, givet ham af den danske konges kongelige og kejserlige svigersønner. Når disse to betjente ved særlige lejligheder mødte op til hest i uniform og med dekorationer – Thomsen var Dannebrogsmand og havde krigsmedaille fra 1864 – var det et helt imponerende syn. Ved kongebegravelser og lignende lejligheder blev de da også udlånt til Roskilde politi, der ikke havde ryttere.

Endelig havde man til assistance ca. 30 sognefogder. De blev beskikket af amtet og var lægdsmænd, d.v.s. førte en rulle over de værnepligtige i sognet. Derhos forkyndte de stævninger, indkrævede børnepenge fra alimentanter, som ikke selv sørgede for at opfylde denne pligt, påtegnede skudsmålsbøger og havde adskillige andre gøremål. Det var folk, som nød deres sognefællers agtelse, og de var også ved deres personalkendskab til stor nytte og hjælp for herredskontoret. De fik kun et ringe – nærmest symbolsk – vederlag for deres arbejde. Dog fik amtet en dag et anfald af flothed og bevilgede en kasket med guldtresse til hver af dem. De fleste vægrede sig dog ved at bruge den; de kunne nok hævde sig uden kasket. St. Jørgensbjerg sogn var delt i flere sognefogeddistrikter, af hvilke det ene omfattede bebyggelsen fra »Røde Port« og ud langs Københavnsvejen, der kaldtes Hedegaardene. Her var der en meget rask og nidkær sognefoged, fhv. lokomotivfører. Det vestlige distrikt, i hvilket Sct. Hans Hospital lå, og som var bymæssigt bebygget lige ind til købstaden, administreredes af en kendt bådebygger og badehusejer, der boede nede ved havnen. I dette distrikt var der en gade, hvor grænsen mellem købstaden og herredet gik på langs gennem gaden. Hvis der nu forefaldt uordner, f.eks., at en fuld mand generede beboerne, henvendte de sig naturligvis til byens politistation om hjælp. Det gjaldt så om at få ham over på herredets vejhalvdel, for så skulle der betales et beløb pr. betjent til Roskilde politi. Nå, det var jo ikke hver dag, at noget sådant forefaldt.

Førstefuldmægtigens virksomhed mærkede man ikke så meget til, da hans kontor lå for sig selv med indgang fra trappen. Når folk henvendte sig for at melde dødsfald og få en »jordseddel«, d.v.s. attest for anmendelse til skifteretten, blev de vist ind til ham.

Jeg må derfor indskrænke mig til livet i det store kontor. Her kom jævnlig sognefogderne for at få ordnet lægdspapirer og indbetale indkrævede børnepenge (alimentationsbidrag), ligesom barnemødrene eller som regel deres mødre, der havde børnene i pleje, kom for at få udbetalt bidragene forskudsvis. Dette sorterede under fuldmægtig Kampmann, der var meget pertentlig og havde god orden i alle sine sager. Når bidrag var udbetalt, gjaldt det om at få pengene ind fra den lykkelige fader. Forsåvidt angik de på Sct. Hans ansatte – og det var et stort kontingent – gik det glat, idet kontoret tilbageholdt et beløb hver måned af vedkommendes løn og så til de fastsatte terminer indbetalte dem til herredskontoret. Det skete ved et jovialt bud, der meldte sig med et »jeg vil gerne betale noget forlystelsesskat«. Det er tvivlsomt om fædrene delte hans syn på sagerne. Men ellers var det ret omstændeligt at få pengene hjem. Vidste man, hvor faderen var, sendte man opkrævning til sognefogden eller, hvis det var en udenherredsmand, til pågældende jurisdiktion. Hvis han ikke betalte eller hans opholdssted var ukendt, måtte man gå til forsørgelseskommunen for at få pengene. Det kunne være besværligt, især når det var store kommuner som f.eks. København, hvor man havde særlig lovkyndige folk, »alimentationsjurister«, til at administrere. Så krævede man alle lovparagraffer overholdt om efterlysning i D. P. E. og derefter et halvt års ventetid, før pengene kom.

Med Københavns Magistrat havde fuldmægtigen et sammenstød, idet magistraten ville betale med check, medens han,

som det var sædvane i de tider, forlangte kontante penge og henviste til, at han ellers skulle gå til en bank for at få checken indløst. Nå, sagen blev forligt til begge parters tilfredshed, uden at jeg nu erindrer hvordan. Men bankkonto, checks og lignende nymodens ting brugte man ikke på offentlige kontorer i den tid.

To gange om året skulle kontoret modtage renter til Overformynderiet og samtidig udbetale til myndlingene. Der kom så en stor forseglet trææske, der foruden regnskabslister og kvitteringsblanketter m.m. indeholdt i kontante penge det beløb, der skulle udbetales, uanset at der skulle indkræves et i reglen tilsvarende beløb. Den samme fuldmægtig administrerede lægdsvæsenet meget omhyggeligt og nøjagtigt. Han havde – som man dengang skulle – udarbejdet en meget fin mobiliseringsplan, der lå parat, og for hvilken han høstede en skriftlig anerkendelse fra Generalstaben, da dens mobiliseringsofficer havde besøgt os. Som jeg senere skal berette, fik vi anvendelse for den i 1914, og den klappede, som den skulle.

En bestemt dag om ugen kom politiassistenten fra Hvalsø ind for at aflægge beretning, aflevere rapporter og ekspedere sager samt modtage nye sager til ekspedition. Mange sager såsom nabostridigheder o.l. ordnede disse politifolk med deres store kendskab til beboerne i stilhed og gerne til de implicerede tilfredshed. Den i Roskilde boende politiassistent kom til ubestemte tider med sine sager. Endelig kom sognefogden fra Hedegaardene, det østlige distrikt af St. Jørgensbjerg sogn, også på en bestemt dag. Denne ordning havde herredsfogden meget diplomatisk fået indført, da nævnte sognefoged kom tit og – undertiden unødigt – sinkede os i vort kontorarbejde. Da han imidlertid var en meget nidkær og samvittighedsfuld medarbejder, som nødig skulle krænkes, sagde fogden til ham, at hans arbejde måtte sammenstilles med politiassistenternes, og at han derfor ligesom disse fik en bestemt mødedag.

På kontoret gjorde man bekendtskab med adskilligt, som man ikke havde læst om til juridisk embedseksamen.

Der var et fænomen, som hed skudsmålsbøger, som tjenestepiger og karle – denne kategori betragtedes endnu ikke som rigtige mennesker – skulle være i besiddelse af. De var udfærdigede af sognepræsten i fødesognet og skulle påtegnes af sognefogderne ved skifte af tjeneste. Jeg er ikke sikker på, at det overholdtes alle vegne; men det adelige jomfrukloster havde naturligvis orden i sagerne og afleverede til de forskellige tider en stak bøger til påtegning. Det var nogle små bøger i katekismusformat i papbind og i almindelighed meget fedtede og lasede. Det var jo ikke bibliofiler, der havde dem. Så var der noget, der hed »kludepas«. De udfærdigedes som legitimation for personer, som derefter var berettigede til at drage om og købe gammelt papir og klude til De forenede Papirfabrikker, hvis repræsentant – en købmand i Roskilde – kom med disse dokumenter til bestemte tider for at få dem fornyede. Ganske vist stod der udtrykkeligt, at den pågældende samler personlig skulle møde, og derfor gjorde jeg første gang indsigelse, men fik bagefter af min kollega i stilhed at vide, at vi ikke hængte os i paragraffer.

En dag kom vi ud for noget uhørt. En af klosterdamerne ville have udfærdiget et rejsepas, da hun skulle en tur til udlandet. Dengang rejste man overalt – undtagen til Rusland – uden pas, og ingen af de ældre fuldmægtige havde været ude for fænomenet før i tiden. Ved en minutiøs gennemgang af kontorets skabe og skuffer lykkedes det os at finde nogle af ælde gulnede folioark, der efter deres påtryk var bestemte til rejsepas. Vi fik så udfyldt et ark behørigt på flere sprog og forsynede det med et stort fint laksegl, hvilket måtte anses for det vigtigste. Og så kunne den adelige jomfru roligt begive sig på sin udenlandsfærd.

Et opmuntrende indslag i det daglige kontorliv bragtes af

de polske piger. På de store gårde fik man hver sommer et hold polske landarbejdere – mandlige og kvindelige. De ankom med en arbejdsformand – aufseher – som skulle være deres hjælp overfor arbejdsgiveren, bl.a. også fordi arbejderne i reglen kun talte og forstod polsk. Særlig Ledreborg havde ret mange, men også f.eks. det adelige jomfruklosters avlsgård havde et hold. Det første hold havde forpagteren installeret i nogle arbejderboliger, Klosterhusene, der lå op til klostret. Men der var noget, der hed polakloven, og med den i lommen mødte distriktslægen op med målestok og kasserede boligerne, idet der ikke var de fornødne »rummeter« efter loven. Folkene blev så anbragt i nogle andre huse, hvorefter danske arbejdere flyttede ind i de kasserede huse. For dem gjaldt ingen mindstemål! Nå, en dag hører man en højrøstet palaver på gaden udenfor kontoret og lidt efter myldrer det ind med polakpiger, der i deres meget kulørte dragter – de var naturligvis i søndagsstadsen – fyldte den for besøgende bestemte trediedel af lokalet og videre ud på gangen. Straks begyndte ordføreren en forklaring, men snart snakkede de alle i munden på hinanden. Det gjorde ikke så meget, for vi kunne ikke forstå dem, og de ikke os. Man måtte tro, der var sket noget alvorligt. Medens den ene af os holdt pigerne op, gik den anden til telefonen og fik fat i det katolske hovedkvarter, hvor der var nogle flinke hollandske præster, der kunne polsk. Kort efter kom præsten, og så blev der knælet og kysset på hånd, mens de forklarede ham deres klager. Det drejede sig f.eks. om en forvalter, der havde slået til en af pigerne med sin stok, eller et pengespørgsmål, som regel ganske ubetydeligt. Vi noterede det op og lovede at tage affære, hvorefter præsten drog af med hele flokken, der nu var beroliget. Notaterne gik til politiassistenten i Hvalsø, der ved næste besøg meddelte, at sagerne var bragt i orden. Sådanne besøg fik vi flere gange i sommerens løb.

Man modtog også hittegods. Det opbevaredes i den ene skuffe i min pult, så man vil forstå, at det ikke var store sager, det drejede sig om. Til gengæld var der heller ingen, der spurgte efter dem. Engang imellem blev det så sendt til auktion, og udbyttet gik i politikassen. Det var småbeløb, der indkom, og værdiløse ting, der solgtes. Dog fandt man bagest i skuffen et lommeur, som gik med til auktion og blev solgt en formiddag. Om eftermiddagen telefonerede Københavns politi, at en fra Vridsløselille løsladt polak, der var dømt ved Lejre Herreds ret og nu skulle udbringes af riget, besværede sig over, at han ikke havde fået sit lommeur med. Det gik så op for os, at det måtte være hans ved anholdelsen i forvaring tagne ur, vi lige havde solgt. Man bad København betale ham en erstatning, og han var tilfreds med 10 kr. Men auktionens udbytte blev herefter ikke ret stort.

I det foran omtalte cigar-opbevaringsapparat lagde de besøgende deres cigarstumper, og de lod dem i reglen ligge, fordi de ikke kunne kende deres egen. Men en dag kom dog en af herredets præster tilbage med en stump i hver hånd og spurgte den tilstedeværende »Min gode mand, kan De se, hvilken der er Deres?«.

Når der var udført fogedforretninger, auktioner eller tinglæst dokumenter, skulle afgifter (sportler) beregnes, og disse indføres i den såkaldte sporteljournal. Den var meget specificeret, for hvert afgiftsbeløb bestod af en hel række beløb. Men man fandt ud af det ved hjælp af »Sportelpetersen«, en samling tabeller udarbejdet af en hr. Petersen, til man blev så øvet, at man kunne klare sig uden hjælp.

Der indgik forskellige skriverier til kontoret. Således kom der et brev, hvori den anonyme brevskriver anmodede politiet om at se lidt efter »de onge folk, som lever sammen i kælderen uden at være gift«, idet oplystes, »at det foregik i Slottet«. Dette var en høj to-etagers bygning på en åben plads på herre-

dets grund lige udenfor »Røde Port«, absolut ikke noget slot, og beboet af nogle småkårsfamilier. Der var en høj kælder, hvis beboere altså havde vakt forargelse. Herredsfogden lo lidt ad brevet, men der var jo optræk til overtrædelse af straffelovens § 178, så noget måtte gøres. De »onge folk« skulle jo først have en advarsel; resultatet blev, at jeg blev skikket op til »Bjergets« sognepræst med brevet. Det var en hjælpsom mand og en nidkær præst, så han var straks med på spørgsmålet, og nogen tid efter meddelte han, at han nu havde smedet de »onge folk« sammen. Så kunne den forargede mand sove roligt, til han fandt noget nyt at stikke sin næse i.

Befolkningen i Lejre herred var vågen både politisk og åndeligt. Den gamle lensgreve på Ledreborg var en fremstående venstremand og blev i 1908-09 konseilspræsident. Der hørte en stor del fæstegods til Ledreborg, bl.a. en lang række gårde, hvis bygninger lå ved siden af hinanden i Ledreborg allé, en 7 km lang allé fra Korsør-landevejen til en gravhøj på den anden side af hovedbygningen. Lensgrevens gammeldags »noblesse oblige« benyttede hans fæstere – måtte man indrømme – sig af i alt for høj grad ved ikke at betale deres skatter og afgifter rettidigt. Det medførte, at godset, der skulle svare for de kgl. skatter af alt fæstegodset, jævnlig var i stor forlegenhed ved terminerne. Men henstand bevilgede han sadig til godsforvalterens fortvivlelse, idet de forskellige påskud ikke alle var lige ærlige. Men da godsforvalteren beklagede, at en særlig pågående mand atter havde fået henstand, skal greven let irriteret have sagt: »Ja, ja, men når alt kommer til alt, trænger han vel mere end jeg«. Til godset hørte bl.a. en stor gård, »Skullerupholm«, og på dens marker blev der engang afholdt en Kongerevy, hvor begge herredets politiassistenter mødte til hest. Den indbragte godsforvalteren en etatsrådstitel.

Åndelige impulser kom fra Vallekilde Højskole og den i

Fuldmægtigen
sælger brænde

Kongens foged
rider ud

Foreningen af Amts- og Retsbetjent-fuldmægtige holder landsmøde i Roskilde 1912

Købstadspolitibetjent holder orden i rækkerne

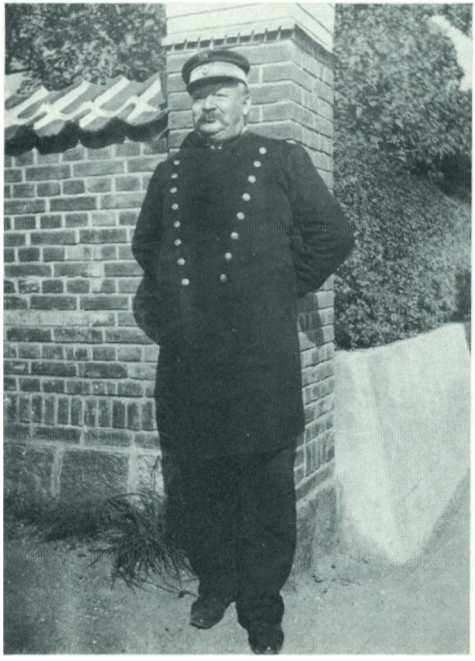

Landpolitibetjent på sin post

Himmelev beliggende Roskilde Højskole, men trods alt var der nogle, hvis evner til skriftlig fremstilling var meget jævne. Jeg skal citere et par breve. Først en leveattest afleveret ved udbetaling af børnepenge. »Jeg prodestere herved at Jens Sørensen er levende. Jens Jensen.« Dernæst en klage: »Jeg vil klage paa vores nabo vilhæm Larsen, da han gaa og gør vores Barn bange naa vi gaa til malkning han banger og rober ind af vinduet til hinde naa hun sønger for hindes lille Søster og laaver hinde pryl vist ikke hun vil tige da min man nu ikke søndes at han kan finde sig i det siger han til ham at han ikke skuld ave hinde men at han nog skulde Selv ave hinde Slo han ham i ansægtet saa han er mæget hovnet og laaver han skulde faa fler da han tiler (tidligere) har provet paa og logge døren op med sin ægen nøjle med brændevins flasken i honden og skældt mig ud for en skrøpp kan man jo være bange for at han skal log døren op i gen og pryle hinde da han har laavet hinde det (underskrevet) fru Pæter Pædersen, Regaas abæitlæilighed i Ryge (Rygaards arbejderbolig i Rye)«. Brevet bærer den beroligende påtegning: Parterne er forligte. L. Mortensen.

Jeg har nævnt disse breve, fordi jeg synes, de giver et indtryk af det stade, en heldigvis mindre del af herredets beboere stod på.

En dag kørte en enspændervogn op for gadedøren og en mand kom ind og afleverede et brev fra sognefogden i Jyllinge, der havde anholdt en betler. Manden havde tillige fået i kommission at aflevere den anholdte på herredskontoret. Vi måtte så ud at se på betleren, der viste sig at være en gammel bekendt, kaldet »den tovlige møller fra Køge«. Han var rigtig godt bedugget, da fragtmanden for ikke at få vrøvl med ham havde givet ham ½ flaske brændevin at more sig med på den 2 mils køretur. Fragtmanden blev så dirigeret op til arresthuset med mølleren. Denne havde haft det uheld ikke at have opdaget, at sognefogden siden sidst var flyttet fra sin gård,

som han af gammel vane var gået langt uden om, og nu boede i en villa, hvor han altså gik lige i løvens gab. Sognefogden var jo ikke meget for selv at køre til Roskilde med kalorius, hvorfor han sendte ham med fragtmanden.

I 1912 kom der en lov, som pålagde enhver handlende at føre bøger, mindst en kassebog (journal) og en hovedbog. Her fandt protokolfabrikker og papirhandlere en mulighed for forretning. Når de med den slags pligter ganske uvante handlende fra landet kom til byen, fik de hos boghandleren stukket et par store dyre protokoller ud med plads til deres regnskab i 100 år. De skulle nok føre bøger, men det skulle ikke påses, at de gjorde det. De skulle så ned på herredskontoret for at få bøgerne autoriserede, og her fik vi lejlighed til at hjælpe dem. F.eks. kom Niels Jensen fra Ugelstrup, hvis kone drev en lille høkerbutik, slæbende med to store bøger »Skal jeg også skrive i dem«, spurgte han, og da man lidt valent sagde, at det skulle han da helst, svarede han, at han var meget dårlig til at skrive. Men de havde sagt i boghandelen, at han skulle have en »singenal« (journal) og en bog til. Vi sendte ham så tilbage til boghandleren med besked om at aflevere protokollerne og få et par stilebøger i papbind i stedet. På denne måde sparede vi adskillige af vore herredsfolk for store udgifter, idet vi jo nogenlunde vidste, hvilket omfang de enkeltes forretninger havde. Kontoret gav så også boghandlerne et praj om ikke at være altfor smarte.

POLITIET OG DETS VIRKSOMHED

De 2 politiassistenter havde mange forskellige hverv at passe. De skulle med visse mellemrum køre omkring til mejerierne og udtage mælkeprøver til kontrol. De skulle også være tilstede ved offentlige baller og møder. Selvom der ikke skete mange forbrydelser, kunne de få, der forefaldt, dog give en del

arbejde. Det gjaldt ikke mindst ildebrande, hvis opkomst ikke straks var klar, og der skulle ofte køres lange strækninger i al slags vejr ad veje, der ikke var som vor tids autostradaer. Resultaterne skulle nedfældes i håndskrevne rapporter. I disse havde man særlige, faste vendinger f.eks.: »Efter ordre og i henhold til hoslagt tilbagefølgende skrivelse af ... fra ..., har jeg anstillet undersøgelse ...«. Den, man afhørte, »fremstod«, og dette gav engang herredsfogden lejlighed til en lille morsomhed. Politiassistent Mortensen skulle afhøre en polakpige, der havde været genstand for et lille revolverattentat og nu lå på det katolske hospital. Rapporten begyndte: »Efter ordre o.s.v. har jeg idag indfundet mig på St. Maria hospital for at afhøre pigen N. N., der henlå der. Derefter fremstod N. N. o.s.v.« Da fogden læste dette sagde han meget alvorligt: »Hør, Mortensen hvad er nu det? Lader De en sengeliggende pige fremstå.« Mortensen forstod først senere morsomheden. Han var for indgroet i de faste klicheer.

Gamle politiassistent Thomsen rystede en del på hænderne, hvilket undertiden gjorde tydningen af hans rapporter lidt besværlig, også fordi han brugte lidt knudrede vendinger. Jeg erindrer en rapport om eftersøgning af en bortebleven mand: »Efter ordre og i henhold til den fra sit hjem i St. Jørgensbjerg torsdag d. ... bortgåede, indtil for 2 år siden buntmager i Roskilde, N. N. har jeg anstillet undersøgelser«.

Disse politimænd gjorde under besværlige forhold og uden alle nutidens hjælpemidler et arbejde, som fuldt ud kan måle sig med det, der nutildags udføres.

Der har nylig været en del skriverier i bladene om de såkaldte politikasser. En sådan havde Lejre Herred naturligvis også, men den var ikke så fed, som de nysomtalte. Det var ikke store bødebeløb, der kom ind mellem år og dag, men der skulle da helst være så meget, at man til nytår kunne give politiassistenterne et lille gratiale. Når man derfor kunne se bunden,

måtte kassen jo fyldes op, og til den ende blev yngste fuldmægtig, i hvis pultskuffe der lå et ovalt messingskilt med en forsølvet hånd med øje og indskriften »Lejre Herreds Politifuldmægtig«, beordret til sammen med vedkommende sognefoged og eventuelt politiassistent Thomsen at foretage nogle ekspeditioner om aftenen ud ad Københavnsvejen eller Frederiksborgvejen, hvor der færdedes en masse cyklister uden lygte. Vi stoppede og noterede, dem vi kunne nå, og de af dem, der ikke havde stukket os en fingeret adresse ud, fik senere opkrævning på en bøde på 4 kr. Det vakte ligeså stort oprør i den lokale presse, som de »eftersyn«, politiet nu af og til søger at gennemføre. Iøvrigt var det ommeldte skilt mest brugt som gratis udgangstegn til jernbanestationens perroner.

Motorkørsel var der ikke meget af. Der var kun én mand i Roskilde, der havde privat bil, og i Lejre herred fandtes kun én, på Kornerup mølle, hvis ejer var motorsagkyndig. I byen kom der efterhånden 2-3 sløje automobildrosker. Automobiler måtte ikke køre udenfor hovedlandevejene; de måtte således ikke køre til Sct. Hans Hospital, idet man så skulle gennem St. Jørgensbjerg. Det blev naturligvis ikke respekteret, hvilket hjulsporene viste, og af og til faldt der derfor en bøde. Ude bag Boserup Skov lå en stor cellulosefabrik, Kattingeværk, i Herslev-Gevninge Sogn. Den tilhørte Ferslew (ham med alle bladene), og han og hans familie boede der om sommeren. En svigersøn, overretssagfører Levin, havde automobil, men kunne ikke komme længere end til Roskilde, da resten af vejen var sognevej. Lovgiverne havde nu forudset et sådant tilfælde og derfor i loven bestemt, at man i så fald kunne henvendle sig til sit sogneråd og kræve anvist en vej til bopælen. Herefter anviste Herslev-Gevninge sogneråd Levin den nærmeste vej fra Roskilde til Kattingeværk, men den gik udelukkende gennem St. Jørgensbjerg Sogn, idet værket lå lige op til sognegrænsen. Dette ville St. Jørgensbjerg ikke finde sig i, og der blev derfor

ført proces, såvidt jeg husker, lige til Højesteret, da det var et principspørgsmål om fortolkning af lovbestemmelsen.

Denne lov var forøvrigt noget besværlig. Om dagen måtte et automobil benytte sognevejene, når det var læger, dyrlæger og jordemødre i praksis eller politiet i funktion, der kørte. Men efter mørkets frembrud skulle sådan kørsel anmeldes til sognerådet. Da jeg en aften blev sendt ud på landet for evt. at anholde en gårdmand, der havde »besovet« sin 14 årige tjenestepige, måtte jeg derfor foretage adskillige telefonopringninger for at erholde sognerådets tilladelse til at køre igennem. Man kunne selvfølgelig ganske stille være kørt, men lovene må jo holdes, i hvert fald af øvrigheden selv.

Senere kom der en bestemmelse, som tillod trehjulede motorkøretøjer at færdes på sognevejene, og da en mand i Roskilde anskaffede et sådant køretøj, kørte vi undertiden med det til fogedforretninger. Det var et monstrum med ét forhjul, over hvilket motoren hang. Her sad tillige føreren, og over de to baghjul sad de to passagerer, efter datidens krav ret bekvemt. Den var dog ikke helt stabil, så da føreren engang skulle vende, gled baghjulene ud over grøftekanten, og vi havnede på bunden af grøften med forhjulet frit svævende i luften. Der kom dog straks en landevejsridder, som var henrykt over at kunne hjælpe øvrigheden, som han ellers gik langt udenom, og vi kom så på ret køl og vej igen.

RETTEN OG ARBEJDET DER

Retten blev holdt på tinghuset i Roskilde, en monumental bygning i røde sten med tårne og spir opført i 1878. Fra bagsiden af bygningen udgik en 2 etagers fløj, der gav plads for et efter forholdene godt fængsel med panoptisk korridor. Var fængslet godt, var til gengæld arrestforvarerens bolig temmelig ubekvem for ikke at sige dårlig. Arrestforvareren var en dygtig

og samvittighedsfuld mand med et imponerende fipskæg, som han hele tiden strøg. Han havde tidligere været politibetjent i Roskilde, men siden han blev arrestforvarer, forlod han aldrig tinghusets grund – der ganske vist også var meget stor – men stod blot nede ved indkørslen af og til og betragtede færdselen. Hans nærmeste foresatte var byfogden (borgmesteren) i Roskilde, der tillige var arrestinspektør, og dette passede han nøje på, at vi fra de to herreder huskede.

Jeg husker en episode mellem ham og min herredsfoged. Den foregik i et mindre lokale, hvor man holdt forhør og politiret. Der var på den tid en herredsfoged under tiltale for sædelighedsforbrydelse, og netop samme dag, som forhøret fandt sted, var en sjællandsk arrestforvarer blevet afsløret for misbrug af de kvindelige arrestanter. Herredsfogden siger da: »Har De hørt om arrestforvarer N. N.?, men det er vist ikke uhørt, at noget sådant finder sted«. Arrestforvareren blev bleg og strøg skægget ekstra stærkt: »Ja, herredsfogden har måske ret; men det er dog piger. Men hvad med herredsfogden i K.; det var med mandfolk. Føj for Satan«. Og så gik han. Herredsfogden sad lidt, så sagde han: »Der blev han vred. Men det var også dumt af mig at sige noget sådant«. Han var en retsindig mand.

Den ordinære (civile) ret blev afholdt ugentlig på den bestemte retsdag i et stort retslokale på første sal. Det var – med fremtiden for øje – indrettet med aflukke til nævninger, til anklager og forsvarer, med vidneskranke samt et bur til delinkventen.

Sagerne her var ikke meget interessante. Sagførerne mødte – to i hver sag – og fremlagde deres skriftlige indlæg, men i de fleste tilfælde begærede den part, sagen stod på, anstand i 14 dage på »nye oplysninger«.

I retten førte jeg altid protokollen til fogdens store tilfredshed, idet jeg skrev småt og tæt og på den måde bedre udnyt-

tede det dyre protokolpapir, som skulle betales af kontorholdsgodtgørelsen.

I modsætning til den civile ret var politiretten mere afvekslende, og man havde altid med mennesker at gøre, hvad enten de var ærlige eller uærlige.

I begge retter var der to retsvidner tilstede. Det ene var en gammel, forhenværende skovfoged fra et af godserne. Han havde et stort skæg og var ofte model for byens bekendte maler, professor Kornerup, der malede ham som apostel eller gammeltestamentlig profet. Det andet var en forhenværende gårdejer, der nu ejede et saneringsmodent kompleks med mange beboelseslejligheder. Han havde ikke opfundet krudtet og faldt i reglen hurtigt i søvn. Politirettens lokale var ikke ret stort, beliggende i stueetagen, aflangt og delt ved en skranke på langs i to dele. Midt for skranken var der noget højere anbragt et bord og bag det to høje stole forsynede med et bræt til at støtte fødderne på. Fogdens var en armstol med høj ryg, medens fuldmægtigens, som det sømmer sig, var mere beskeden. Når vi var kommet til sæde, var vi derfor et hoved højere end al folket.

De fleste sager var faderskabssager, og i reglen gik de glat, idet faderen påtog sig værdigheden uden vrøvl. Men sommetider var der en, der ikke ville give sig godvilligt eller ville dele æren med en eller flere andre, og så måtte man igang med nærmere undersøgelser ved hjælp af jordemoderattester og erklæringer fra distriktslægen. Jeg erindrer ikke, at der var nogen, der fralagde sig faderskabet ved ed. Når sagen var sluttet ved forlig eller dom, udfærdigede amtet resolution om de forskellige beløb, der skulle ydes barnemoderen straks og senere. Hun kunne derefter hvert halve år henvende sig til herredskontoret for at få det såkaldte normalbidrag udbetalt forskudsvis Det blev så kontorets hovedpine at få pengene ind igen. En enkelt sag var dog lidt besværlig, idet den vordende moder

ikke vidste andet om den, hun ville have udlagt som fader, end at han var trænkonstabel. Nu havde der været manøvrer på egnen med indkvartering af nogle kompagnier af ingeniørregimentet og gennem militærets velordnede regnskaber blev det oplyst, at der havde været 6 trænkonstabler med disse kompagnier, men de var alle hjemsendt. Så måtte man skrive til politiet de pågældende steder for at få hver af de seks afhørt og minsandten, om der ikke var en af dem, der var så hæderlig, at han erklærede, at det nok var troligt, at han var faderen.

Ved alimentationssagerne var der endelig det for mig lidt kedelige, at jeg selv skulle skrive udskriften af protokollen på maskine, da disse sager ansås for usømmelige for den kvindelige kontorist. Hun morede sig storartet herover, idet hun var mere end dobbelt så gammel som jeg og kendte lidt mere til livet end som så. Men jeg blev da vænnet til at bruge en skrivemaskine.

Men der var dog af og til sager udover det almindelige. Således modtog man en anmeldelse fra Hedehusenes jernbanestation mod en propritær – der tilmed var amtsrådsmedlem – for at have slået ledvogteren med sin pisk. Lige vest for stationen gik hovedlandevejen over jernbanen i niveau og her var bommene nede, da indklagede kom kørende. Han ville gerne have bommene løftet lidt, så han kunne slippe over, men det syntes ledvogteren ikke om. Da toget var passeret, bommene gået op og proprietæren styrede sine gangere over, gav han i forbifarten ledvogteren et rap med pisken. Vold mod tjenestemand i funktion! Men grænsen mellem Lejre Herred og Københavns Amts Søndre Birk gik midt igennem vejen i overskæringen, og derfor måtte det nøje undersøges, om slaget var givet på den ene eller den anden side af grænsen. Rarest havde det jo været, hvis Søndre Birk kunne have fået sagen, for trods alt var det kedeligt at gå løs på et amtsrådsmedlem. Men det

gik ikke, og i Lejre herredsret vedtog han da efter nogle krumspring en mindre bøde. Så var retfærdigheden sket fyldest.

En dag indgik en klage fra en mand, der underskrev sig »Statskontrollør«, gående ud på, at en af Roskildes kendte slagtermestre på den ham tilhørende pølsefabrik i Hedegaardene havde givet »Statskontrolløren« en lussing. Hverken fogden eller vi andre anede, hvad klagerens stillingsbetegnelse dækkede over. Vi tænkte på told- og trafikkontrollører, men de havde jo intet med pølser et gøre. Så fandt vi ved diverse afhøringer ud af, at der, fordi fabrikken havde eksporttilladelse og eksportnummer, skulle føres statskontrol med råvarerne og deres forarbejdning m.v. Det kontrollerende statsorgan i København havde da overdraget den lokale kontrol til klageren, men hans løn blev betalt ham af slagtermesteren, og den pågældende havde pligt til, i det omfang tiden tillod, tillige at udføre almindeligt slagteriarbejde. Herover kom striden. Mester syntes, »kontrolløren« kontrollerede for meget og arbejdede for lidt, og da de ikke kunne blive enige herom, stak mester ham en dag et par lussinger. Som forholdene lå, mente fogden ikke, der var grundlag for at statuere vold mod »tjenestemand i funktion«, men, man må på den anden side heller ikke stikke almindelige mennesker lussinger. Nå, mester Nielsen var en flink mand, der ikke lod solen gå ned over sin vrede. Han tilbød »statskontrolløren« en kontant godtgørelse for tort, svie og smerte, som denne tog imod, hvorefter sagen kunne hæves.

I et af sognene var der kommet en brandfoged. Han havde den usædvanlige tanke, at folk skulle rette sig efter brandvedtægtens bestemmelser, og da han ved brandsynet bemærkede, at der manglede noget, der kaldtes et tralleværk[1] om

1. Et tralleværk var et stativ af lægter, der sattes om skorstenen på loftet for at holde den oplagrede sæd og halm ude fra skorstenen.

skorstenene på en række gårde, indberettede han alle ejerne på stribe. Politiassistenten måtte så slippes løs på dem, men de fandt ikke anledning til at ændre noget, som havde været stiltiende godkendt i umindelige tider. Derimod fandt man ud af, at justitsministeriet kunne dispensere fra bestemmelsen, og de indsendte da en fælles ansøgning herom. Efter en passende tids forløb indløb der svar til herredsfogden, at »justitsministeriet var sindet at meddele de søgte dispensationer fra brandvedtægten, når de pågældende inden retten havde vedtaget en bøde af 5 kr. pr. mand«. Samtlige gårdmænd mødte så op i politiretten, hvor de med store smil lagde deres fem-kroner på skranken. Kun én var sur og stædig og ville ikke betale. Så måtte fogden afsige dom, hvorefter bøden blev 10 kr. Det tog så stærkt på den arme mand, at han slap en høj vind i lokalet. At det kunne betyde en mindre fare for brand, når de pågældende betalte statskassen 5 kr., var jeg ikke intelligent nok til at forstå.

I min tid var der nogle enkelte ildebrande, og disse sager var undertiden besværlige, når der var mulighed for, at branden kunne være påsat. Man havde ikke de hjælpemidler, man har nu, at sætte ind. Især var der en stor brand på herregården »Krabbesholm«, som krævede et utal af afhøringer, idet man efterhånden havde en hel række mistænkte at vælge imellem. Men da ingen tilstod, og man ikke kunne skaffe brugeligt bevismateriale, måtte sagen henlægges. Den gav politiassistenten i Hvalsø, der havde over 2 mil til brandstedet, adskillige ture, mest på cykle.

Vistnok i 1911 blev der oprettet et statspoliti, hvis folk særlig skulle tage sig af brandsager. Der blev stationeret en sådan »statsbetjent« i Roskilde til fælles afbenyttelse for alle tre jurisdiktioner. Det var en lidet misundelsesværdig post. Han skulle stå på pinde for tre forskellige politimestre, og da der af det gamle politi, der var kommunalt ansat, blev set med skep-

sis på det nye, var der en tendens til at stikke besværlige og ubehagelige sager til »Statsbetjenten«.

Tyverisager var ikke særlig talrige og de fleste var bagatelsager. Nogle gange var polakpiger impliceret i sådanne sager, og så måtte der bruges tolk. Justitsministeriet havde autoriseret en tidligere katolsk præst til polsk tolk i retssager. Han bistod iøvrigt de polske arbejdere ved opsparing og hjemsendelse af deres penge, og ledsagede dem gerne hjem om efteråret. Da man ikke kunne forstå noget af, hvad der foregik mellem ham og de sigtede, måtte man helt stole på ham, og det markerede herredsfogden ved at forlade lokalet og overlade højsædet til præsten. Han foreholdt så de pågældende rapporterne, afhørte dem og eventuelle polske vidner og fortalte derefter mig, hvad resultatet var blevet, så jeg kunne få udarbejdet en brugelig protokoltilførsel.

En enkelt mere alvorlig sag havde vi, da en polsk arbejder på Ledreborg affyrede nogle revolverskud mod en polakpige, som blev ramt og måtte køres til det katolske hospital i Roskilde. Gerningsmanden forsvandt straks og måtte altså eftersøges. Man havde jo ikke fjernskriver eller motoriserede politipatruljer, så politiassistenten fra Hvalsø måtte afsted for at opspore revolvermanden, medens vi fra kontoret telefonerede til nabojurisdiktionerne og til Københavns politi og »Politiefterretninger«. Selv blev jeg sendt til København for at aflevere signalementet m.v. til opdagelsespolitiet og til Nordre og Søndre samt Frederiksberg Birkers politi. Derhos skulle jeg anmode Ritzaus Bureau om at udsende en efterlysning. Dagen efter mødte politiassistenten polakken, der spadserede på hovedlandevejen ved »Skvatbrinken« i Kornerup. Han hverken skød eller slog, men fulgte pænt med til arresten i Roskilde. Nogen tid efter kom der til mig en postanvisning, stor 2 kr., fra Ritzaus Bureau »for en nyhed«.

Fogedforretninger blev i reglen betroet mig. Der var ikke så mange, og der var intet interessant ved dem. Det gik normalt fredeligt til og i al venskabelighed bortset fra en enkelt. Det var en udpantning for tiende til sognepræsten i Himmelev. Der var intet at sige til, at præsten rekvirerede udpantning, for tiende var jo en del af hans indtægt, og de pågældende skyldnere – en enke og hendes halvgamle søn – undlod gang på gang at betale, skønt de godt kunne. Først ville de ikke lade mig og mit vidne, sognefogden, komme ind i stuen, men det lykkedes dog under megen udskældning fra enkens side. Efter et resultatløst forsøg på at få pengene, måtte jeg til at føre ind i protokollen, men enken stillede sig ved bordenden og rokkede så kraftigt ved bordet, at det var umuligt at skrive. Så måtte vi fjerne hende, så forretningen kunne fuldføres. Disse forretninger gav nogle gode køreture i den smukke egn, og byens sagførere var flinke og behagelige folk at følges med.

Auktioner, hvor de to andre fuldmægtige ikke havde inkassationen, men derimod et par af byens sagførere, der i tidligere tid havde været fuldmægtige på herredskontoret og fra den gang havde bevaret nogle forbindelser i jurisdiktionen, afholdt jeg. Min første auktion var dog en dødsboauktion, som fuldmægtig Hvass havde; men da boet var lille, fandt man ud af, at det ville være egnet som øvelse for mig. Auktionen blev holdt i boets ejendom, et lille hus i en husrække ned mod havnen, hvor husene lå i Lejre herred (St. Jørgensbjerg sogn), medens vejen hørte til Roskilde. Auktionen blev holdt fra gadedøren, medens de bydende opholdt sig på kørebanen – trafikken var ikke stærk – og effekterne blev vist frem af en hjælper på trappen. Det forløb helt godt, og man mente i hvert fald, at jeg var kapabel til at fortsætte denne virksomhed.

Der var »griseauktioner«, sådanne hvor en grisehandler bortsolgte en mængde til dette formål indkøbte grise.

Så var der »kludeauktioner«, hvor en mand bortsolgte beklædningsgenstande af enhver art, udelukkende nye ting. Det svarede omtrent til nutidens halvårlige udsalg. Disse auktioner blev som regel holdt i en dansesal ved en kro eller i en rejsestald, hvor der ofte var en nederdrægtig træk. Det undrede mig lidt, at man behøvede en juridisk kandidat til sådant arbejde; men det gav afgifter til statskassen.

En virkelig stor auktion holdt jeg på en gård i St. Karleby, som den nystiftede »Sjællands Stifts Udstykningsforening«, hvis formand var den senere landskendte Niels Frederiksen, havde købt. Inkassator var her foreningens sagfører i Roskilde.

Var disse forretninger i sig selv lidt kedsommelige, så var de dog nyttige for en ung fuldmægtig, idet man lærte en masse af egnens folk at kende. Og når man så sørgede for at huske dem fra sted til sted, så man ikke efter hammerslaget behøvede at spørge, hvem køberen var, men kunne diktere f.eks. »Jens Olsens enke i Kyndeløse«, så den bydende sig om i kredsen: »Kan I se, han kender mig«. Vedkommende var glad, og fuldmægtigen fik en fjer i kasketten, fordi han interesserede sig for at huske de forskellige. Da der en dag havde været en mand inde for at tale med fogden, kom denne bagefter ud og sagde til mig, at jeg nu var accepteret af befolkningen, for den pågældende havde på spørgsmål om, hvem han havde talt med, svaret: »det var med Klüwer«. Hvis den ikke havde kunnet lide mig, ville han have sagt: »med fuldmægtig Klüwer«.

Skovauktionerne var derimod meget fornøjelige, og jeg fik en hel del af dem, da fuldmægtig Kampmann var ved at være ked af dem. Nogle beholdt han dog af personlige grunde. Jeg holdt skovauktioner i Boserup Skov, der tilhørte Københavns kommune, som iøvrigt også havde store skovstrækninger –

Valborup – i den sydlige del af herredet. Der var jeg dog kun en enkelt gang. Boserup var kun en lille skov, men der lå en pavillon, som af Københavns kommune var bortforpagtet til en restauratør, der i tidernes morgen kontraktmæssigt havde lovet for et vist beløb at »bespise auktionsherrerne ved de årlige skovauktioner«. Da alting var blevet dyrere, og magistratens godsforvalter – en sagfører i Roskilde – krævede stærkt ind og samtidig forøgede »herrernes« antal ved at invitere en fuldmægtig og en assistent – borgmesterens henholdsvis højre og venstre hånd – til middagen, var det en meget dårlig forretning for værten. Jeg husker, at vi fik østers og en meget fin skinkesteg.

I nogle skove tilhørende godset Aastrup, »den grevelige Dannemandske Stiftelse«, var jeg også til adskillige auktioner. Godset var ubeboet og det bestyredes midlertidigt af godsforvalteren på Rygaard, indtil »Stiftet« havde samlet så stor formue, at det kunne optage de for det bestemte damer. Der var derfor ingen til at holde middag, men det gik helt godt alligevel. En overskovfoged, som var ungkarl, hentede mig om morgenen ved Hvalsø station, og vi kørte så til hans hus, hvor der var fremtryllet en overdådig mængde forskelligt nybagt brød og dertil kaffe. Vi gik så over i skoven og holdt auktion et par timer. Så kom der en kromand med nogle store spande fyldte med smørrebrød, og der nappede man så, hvad man kunne orke. Lidt besværligt var det, fordi bl.a. osten lå i bunden af spandene. Der var også håndbajere og snaps, som man drak af et fælles glas; men det gjorde intet – selvom der undertiden var efterladt en rest skrå på kanten – for brændevinen desinficerede. Det var herligt! appetitten skærpedes af den friske luft, og der var smukt. Skovene skrånede ned mod gården, en ærværdig rød bygning. Gårdens forpagter var en bekendt politiker, forpagter Ulrich. Rygaard, der var et stamhus, og hvis besidder dengang var grev Scheel, kongevalgt landstingsmand,

havde vel nok det største skovdistrikt i herredet. Der blev holdt flere auktioner i vinterens løb, og de var ret langvarige. Bagefter spiste man middag hos godsforvalteren. Det var meget hyggeligt; og så holdt vognen for døren, og man kørte hjem. En aften havde kusken glemt at få lygterne med, så vi måtte hjem gennem skoven i buldrende mørke; men heste er kloge, så de klarede sagerne uden uheld. Før man kørte, blev man pakket godt til. Det kunne undertiden volde noget besvær. Min kollega, Kampmann, havde fra sin fader, der havde været distriktslæge i Vestjylland, arvet en pragtfuld fodpose, der blev snøret i siderne, helt op til armhulerne; så han var godt garderet. Men en dag, da der lå højt med sne overalt, tog han afsted til auktion i en af magistratsskovene i slæde. Nu var der det ejendommelige, at der påhvilede en del gårde mod nord i St. og L. Valby, som forhen havde været fæstegårde under Bistrup Gods (Københavns magistrat), en hoveripligt bestående i, at de skulle besørge kørsel af auktionarius i magistratens skove. Men da gårdene lå et par mil nord for Roskilde, og skovene et par mil syd for, følte gårdmændene ikke lyst til at sende deres heste og folk ud på disse ture, og de bestilte derfor en vognmand i Roskilde til at køre. Nu havde den pågældende hoveripligtige denne gang engageret den ringeste af byens vognmænd til at køre. Han manglede synet på det ene øje, og da de kørte hjem sent om aftenen, kom han for langt ud i vejkanten, så slæden væltede og fuldmægtigen røg ud i sneen. Der lå han snøret ind som et svøbelsesbarn, til det lykkedes dem ved fælles hjælp at få ham snøret op og derefter at få slæden på ret køl igen.

Godset Lindholm havde også en del skov, bl.a. Bognæs, der var dyrehave, idet der tværs over en smal tange, som førte til næsset, var sat et hegn, medens vandet (Roskilde Fjord) gjorde det ud for hegn på de andre sider. Skovfogden og godsforvalteren var ikke tilfredse med, at der forsvandt dyr fra skoven,

men de fik ikke fat i vildttyvene, som kom sejlende ind til skoven. Dog lykkedes det dem en dag at nå ned til havnen, ligesom en båd, ført af en fisker, kaldet Frederik Styrmand, kom ind med bl.a. et nyskudt dyr. Han nægtede ikke, at dyret stammede fra Bognæs skov, men han havde skam ikke været i land, ikke engang på forstranden. Dyret kom svømmende ude på vandet, hvor man havde lov til at skyde det. Godsforvalteren kunne ikke hamle op med fiskerens »vidner«, der alle støttede hans udsagn, så sagen endte med frifindelse. Godsforvalteren var vred, og jeg er også sikker på, at han havde ret, men hans godsejer var en greve Scheel Plessen, der til stadighed boede på nogle tyske godser, og kun kom til Lindholm en kort tid for at holde jagter med en flok medbragte tyskere, og bl.a. derfor syntes fiskerne – og forøvrigt andre – ikke, det var nogen synd at klippe ham for et dyr ind imellem. Lindholm ejede også nogle store strandenge ved Veddelev – hvor Risø ligger – og der blev der holdt auktioner over græsafgrøderne. Det skete gerne i fint solskin og auktionen blev afbrudt, for at man kunne nyde nogle af godsforvalteren medbragte fremragende frokostpakker.

Godset Egholm, der tilhørte en i Skåne bosiddende grevinde, og derfor ligesom Lindholm var ubeboet den meste tid, lå oppe i herredets nordvestre hjørne. Hovedbygningen var en køn, hvid bygning med voldgrav og, skønt ubeboet, var den bemandet med husholderske, piger og kusk og forsynet med heste og køretøjer. Derfor kunne der forud for auktionerne præsteres en fin frokost i en stue i nederste etage, medens en hyggelig middag indtoges hos godsforvalteren, der havde et stort hus hinsides voldgraven. Man kom derud ved at køre med den nye rutebil, der var startet af et selskab i Roskilde med amtsvejinspektøren som primus motor, og som kørte mellem Roskilde og Skibby til Biltris, hvor godsets vogn så afhentede fuldmægtigen. På samme måde kom man hjem. Denne rutebil

var ikke så driftssikker, som rutebiler senere hen blev, og chaufføren vel heller ikke så øvet. I hvert fald gav den sig engang til at køre baglæns, da vi var et stykke oppe ad »Skvatbrinken«, en ret stejl og svingende bakke på hovedlandevejen, der dengang gik gennem Kornerup. Heldigvis drejede den bagenden ind mod den opadgående vejside, så den blev stoppet. Så kom vi igang igen og slap velbeholdne til Roskilde.

Skoven gik over jurisdiktionsgrænsen og ind i Hornsherred. Men da fogderne ikke længere var sportellønnede med hensyn til sådanne auktioner, kunne man tillade sig at udstrække auktionen udover grænsen uden risiko for protest fra Frederikssund.

Medens herredskontoret, bortset fra de foran omtalte magistratsauktioner, selv sørgede for befordring af fuldmægtigen til auktionerne, i almindelighed ved hestekøretøj fra vognmanden i hotel »Prinsen«, der havde udmærkede heste og vogne, som bragte en sikkert og hurtigt frem, skete kørslen til legale ligsyn med distriktslægen.

Han havde 2 dejlige heste, kusk i liberi og 2 vogne. I byen kørte han i en lukket karet, »doktorvogn«, men på landet i en høj jagtvogn. Han havde en aftale med herredsfogden om at medtage fuldmægtigen for halvdelen af fogdens befordringsgodtgørelse; så tjente de begge ved den ordning. Ligsynene blev helt og holdent overladt til mig, og jeg var godt tilfreds med kørselsordningen. Dog måtte jeg efter fogdens anmodning altid renoncere på kørsel til St. Hans Hospital, da han ikke fik kørselsgodtgørelse dertil og »distriktsen« under alle omstændigheder ville sende regning for befordring, hvis man kørte med ham.

Vi kørte altid ud ved kontortidens slutning, der passede med konsultationens afslutning. Distriktslægen var en rar, ældre mand, og da jeg første gang skulle ud med ham, kiggede han på min påklædning og spurgte så efter mit halstørklæde. Ja,

jeg var lige kommet fra København, og der brugte jeg ikke et sådant. »Nej, det tænkte jeg nok«, og så halede han frem et stort uldtørklæde, som han efter at have viklet det godt om halsen på mig tøjrede sammen med en stor sikkerhedsnål. »Man skal altid være varm om halsen og om benene«. Så kørte vi til en mølle, hvor en søn på et par og tyve havde hængt sig. Det var en trist sag, der, også fordi det var første gang, jeg var stillet overfor noget sådant, gjorde et vist indtryk på mig. Senere blev man vænnet til det. Jeg havde set af tidligere protokoltilførelser, hvad man plejede at spørge om og anføre i protokollen, til hvilken distriktslægens medicolegale ligsynsattest blev fremlagt. Når det som her var et klart selvmord, blev der givet tilladelse til at begrave den døde.

Medens den unge møller, bortset fra en hængningsfure, ikke havde noget der skæmmede hans udseende, var det anderledes med den næste selvmorder, der skulle synes. Det var en ung mejerist, der havde hængt sig i en tagbjælke i et udhus, som blev benyttet til kuloplag. Han var gået op på en bjælke, havde fastgjort rebet i et spær ovenover og derpå skudt sig i brystet med et jagtgevær. Da man fandt ham, havde man med befolkningens aversion mod at røre ved døde – eller måske kun selvmordere – blot skåret rebet over og ladet ham falde ned i kulbunken. Med et stort nærskudssår i brystet og nu fuldstændig kulsort så han uhyggelig ud.

Motivet til sådanne gerninger kendte kun den døde, og det var for politiet af mindre betydning, når der ikke fandtes noget grundlag for at antage, at en forbrydelse forelå.

Et særlig trist ligsyn havde vi ude hos en gårdmand, – en af Ledreborgs fæstere – hvor en ung søn på 15-16 år var fundet ude i marken, død efter at være faldet af en vogn, der kørte over ham. Faderen var enkemand og sad med en stor flok børn. »Men«, sagde han, »man har alligevel ikke råd til at miste nogen af dem«.

På Ejby strand ved Bramsnæs vig var en gammel fisker druknet, og til ligsynet havde der, som det ofte skete, når øvrigheden var på besøg i den ene eller anden anledning, indfundet sig en del slægt og venner. Der lugtede herligt af kaffe, og lægen, der holdt meget af kaffe, snusede velbehageligt efter duften. Personlig gik jeg heller ikke af vejen for en god kop kaffe efter en lang køretur, men jeg mistede fuldstændig lysten, da vi kom ind i ligstuen. Der lå på en dør på bukke den pæne gamle fisker, men iøvrigt var pladsen fyldt op med et righoldigt kaffeservice. Da forretningen var sluttet, blev distriktslægen siddende for at afvente kaffeinvitationen, men da den ikke kom – de ville nok have kaffen i fred – måtte han bekvemme sig til at bryde op. Glad var jeg, for jeg tror ikke, jeg kunne have drukket af de kopper, jeg lige havde set stå ved liget. Da vi kom tilvogns, udtrykte han sin skuffelse, og vi stoppede derfor op ved det nærmeste forsamlingshus for at få en kop kaffe, inden vi tog fat på de 2½ mil til Roskilde.

Endnu et ligsyn vil jeg berette om. En skærtorsdag morgen blev jeg taget på sengen med bud om at tage med distriktslægen til Biltris mark, hvor et lille barn på ca. ½ år var fundet død om morgenen. Man kunne endnu på den tid finde fattigdom, men ingensinde så jeg noget så elendigt. Huset var dårligt holdt og utæt, og omgivelserne var et bundløst pløre. Noget af elendigheden skyldtes forældrene selv; de var begge i høj grad det, der nu kaldes evnesvage. Det vrimlede med børn i alle aldre, og vi måtte holde os til en af de større, en pige, der var i stand til nogenlunde at forklare os om det passerede. Den lille var kvalt af sengetøjet, og der var intet der talte for andet, bortset fra den for alle børnene gældende mangel på omsorg. Det eneste manden kunne fortælle var, da der foruden den afdøde manglede endnu et barn i det opgivne antal, at hende havde han solgt til nogle »sigøjnere«, og han bemærkede stolt, at han da havde fået 2 kr. for hende. Dette viste sig at være rig-

tigt, idet politiet over hele landet eftersøgte en lille lyshåret pige, som en sigøjnerfamilie, der havde Frederik den 8's specielle tilladelse til at være her i landet, førte med sig. Det lyse hår i den sorthårede flok havde vakt folks mistanke, og dette barn skulle fjernes fra truppen, men på grund af de strenge jurisdiktionsgrænser var flokken ikke let at få fat i. Det lykkedes dog tilsidst.

Med hensyn til det døde barn blev det bestemt, at det ex tuto skulle obduceres, og obduktionen skulle foretages på Amtssygehuset, hvortil politiassistenten indbragte liget i en forseglet kasse. Næste dag kom en stiftsfysikus fra Frederikssund for sammen med distriktslægen at obducere. Jeg udleverede kassen med liget, hvorefter jeg satte mig til at vente, til de var færdige og afleverede deres erklæringer. Det måtte dog antages, at der var tale om en ulykkelig hændelse, som forældrene ikke kunne drages til ansvar for. Men det gav anledning til, at værgerådet tog affære med hensyn til de øvrige børn.

Foranstående er kun en del af de ligsyn jeg i årenes løb deltog i, men jeg vil ikke trætte læseren med flere beretninger af denne art.

MOBILISERING

Da det i sommeren 1914 kunne synes muligt, at Danmark kunne blive genstand for angreb af de krigsførende magter, fik fuldmægtig Kampmann sin fine mobiliseringsplan frem. Den var baseret på, at der i påkommende tilfælde skulle udsendes en række cyklister til de forskellige lægdsmænd (sognefogder) med de fornødne papirer, plakater m.v., og der var allerede truffet aftale med et antal cyklister om at møde. Imidlertid var der nu fremkommet motorcykler, og flere unge mennesker i Roskilde havde anskaffet sig sådanne og dannet en klub. Gennem sit medlemsskab af roklubben kendte fuldmægtig Kampmann flere af dem, og han fik dem til at stille sig til rådighed

for herredskontoret. En motorcyklist kunne overkomme mere end en gammeldags cyklist, så man kunne give ham flere ruter. Til hver rute forelå et tegnet kort med markering af de steder, der skulle besøges.

Der fandt nogle mindre indkaldelser sted, men den 4. august 1914 – såvidt jeg erindrer – kom ordren til at etablere kontorvagt. Vi sad så på kontoret og ventede til ca. kl. 5, da telegrammet om indkaldelse af 8 årgange af hæren kom med »kendeord«. Den forseglede konvolut kom frem, og »kendeordet« passede. Telefoncentralen havde vor telefonliste liggende, så vi uden afbrydelse efterhånden fik forbindelse med lægdsmændene og gav dem besked. Der kom så en motorordonnans med en pakke plakater til opslag og andre tryksager. Imens havde motorcyklisterne indfundet sig, ivrige efter at vise nytten af de nye køretøjer. De fik udleveret deres køreplaner og de papirer, der skulle afleveres til lægdsmændene, og så tøffede de afsted. Tilbage var byens eneste privatbil, tilhørende en fabrikant, og han havde påtaget sig turen til de yderste byer i herredets del af Hornsherred. Da der nu ikke var mere på kontoret at udføre, fik jeg lov at køre med, også for at hjælpe til med at finde frem til de rigtige steder. Det var en smuk køretur ud langs vestsiden mod Bramsnæs Vig og tilbage langs østsiden mod Borrevejle Vig. Det var efterhånden blevet klart solskin, og der var en ejendommelig stemning overalt, fordi ingen vidste, om vi nu skulle inddrages i krigen.

Under kørslen fortalte fabrikanten, at han havde gemt en portion benzin til brug, hvis krigen kom, idet han så ved hjælp af den ville køre sin kone op i Hornsherred og få hende installeret hos folk der. Alle de indkaldte var ivrige og villige; allerede da vi kørte ud af byen, mødte vi de første, der kom travende med deres bagage, særlige støvler i en rem over skulderen. Heldigvis var der jo ingen af dem, der kom i krig.

Vi nåede tilbage til byen, og det var samtidig min afsked

med en af de skønneste dele af Lejre Herred, idet jeg sidst i måneden skulle flytte mine teltpæle til Jylland.

Sluttelig vil jeg berette om en i sin tid meget omtalt begivenhed, som udspilledes i Lejre Herred og tildels under medvirken af herredets politi. »Løvejagten på Elleore«. Den foregik i 1907, og jeg må derfor holde mig til mundtlige overleveringer. Fra den tidligere omtalte ældre kontordame vidste jeg, at justitsminister Alberti personlig havde telefoneret til herredskontoret og fortalt om den påtænkte jagt og givet ordre til, at der skulle nedlægges forbud mod den. Øen Elleore ligger i Roskilde Fjord; den er lille og ubeboet, men til formålet viste det sig, at den var blevet forsynet med nogle palmetræer og buske. Resten af historien har jeg fra sognefogden i St. Jørgensbjergs vestre distrikt. Sognefogderne i Gl. Roskilde Amt holdt hvert år et gilde, hvor fuldmægtigene fra de to herreder deltog, og endvidere var Roskilde politi indbudt. Det var meget fornøjeligt og hen på aftenen diverterede nævnte sognefoged, som var en morsom fortæller, os med historien om løvejagten. En dag i august fik man bud om, at jagten skulle finde sted. Der var bragt en gammel hest og to i Zoologisk Have indkøbte kasserede løver over på øen tilligemed en sergent i tropeudstyr. Det hele skulle filmes for senere at blive forevist i København i et biografteater, som den senere så kendte Ole Olsen havde bevilling til. En af herredets fuldmægtige, Glarboe, blev sendt ud med sognefogden i en motorbåd, der dog ikke kunne gå ind på det flade vand. En fisker sprang ud, tog fuldmægtigen på ryggen og vadede ind, idet fuldmægtigen så højlydt som muligt bekendtgjorde det ministerielle forbud. Ole Olsen var ked af det; så var 5.000 kr. spildt. Jagten blev afblæst, og politiet tog hjem igen. Dog fik sognefogden ordre til at passe nøje på alle fremmede, der kunne ligne løvejægere, og som ville sejle ud fra Roskilde. I meget drastiske – ikke til trykning egnede – vendinger fortalte sognefogden, hvordan

han bistået af folk på havnen havde holdt udkig. Men tre dage efter kom nogle fiskere ind og meddelte, at jagten nu fandt sted. Man havde glemt, at der kunne sejles ud fra Frederiksund. Inden politiet nåede ud, havde løven anfaldet hesten, hvorefter sergenten havde skudt begge løverne. Nå, filmen var taget, men ministeren forbød, at den blev fremvist offentligt. Da Ole Olsen alligevel viste den, blev hans bevilling omgående frataget ham.

Den 1. september 1914 overtog jeg en nyoprettet stilling som fuldmægtig i *Herning Købstad og Hammerum Herred* med kontor i Herning. Der var i forvejen tre fuldmægtige ved embedet, men formentlig på grund af Hernings avancement til købstad i 1913 havde man skønnet, at der var brug for en fjerde mand. Herning havde dengang ca. 7000 indbyggere mod nu ca. 29000. Herredet var omtrent på størrelse med Bornholm, men tyndt befolket. Byen, hvis hovedgade udgjordes af landevejen Silkeborg-Skjern-Ringkøbing og bar navnene Østergade, Bredgade og Vestergade, var ikke særlig opløftende rent synsmæssigt. Der var ingen gamle, kønne huse, men udelukkende stationsbyhuse i alle størrelser og stilarter.

Udenom var der flad hede, så overgangen fra Roskildeegnen var lidt voldsom. Byen var knudepunkt for 5 jærnbanelinjer, og nogle gange daglig kom og gik der omtrent samtidig tog til Holstebro, Vejle, Skjern, Skanderborg og Viborg. Rutebiler var endnu ukendte der.

I Østergade – tre-fire huse fra torvet – lå tinghuset, lidt tilbage fra fortovet, en net toetagers bygning af røde sten og med en lille tagrytter. Ved en buet mur var det forbundet med en rød énetages bygning, som var embedsbolig for herredsfogden. Den fortsatte om hjørnet af Nørregade med en fløj, der rummede kontorerne. I denne bygnings nordre ende kom man ad et lille trapperum fra gaden ind i et stort kon-

torlokale med en lille skranke og bag den obligate dobbeltpult, ved hvilken førstefuldmægtigen Johs. Høyrup (f. 1865, 1904 fuldmægtig ved Hammerum herred og fra 1918 overretssagfører i Herning), der havde tinglæsningsvæsenet, tronede, medens en ældre fuldmægtig, L. Madsen, på den anden side administrerede lægds- og alimentationsvæsenet. Endvidere var her placeret ved borde landpolitibetjent Nielsen og kontorist Axelsen, der også var indehaver af bevillingen til byens biografteater. En tredje fuldmægtig, P. M. Schmidt (f. 1869, 1909 fuldmægtig ved Hammerum herred, 1/10 1919 dommerfuldmægtig smst.) passede skiftevæsenet og havde tilegnet sig et værelse i tinghuset, hvor han kunne arbejde i fred og ro. Da han desuden havde en broder, der var sagfører i byen, var han godt stillet ved udøvelsen af sin private virksomhed. De to andre fuldmægtige var derimod henviste til at udføre deres private forretninger i det store kontor. Deres private forretninger var næppe ret omfattende, bl.a. fordi der i byen var to gamle og store sagførerfirmaer og tre mindre.

Bag dette kontor lå et ligeså stort lokale, hvor der var placeret en kontordame med en meget støjende protokolskrivemaskine. Endvidere var der den sædvanlige dobbeltpult, ved hvilken jeg havde min plads. Da kasse- og regnskabsvæsenet blev pålagt mig, således at alle ind- og udbetalinger skulle ske gennem mig, hvorhos jeg havde salget af stempelmærker, som herredsfogden var forhandler af, var jeg meget bundet til kontoret. Salget af stempelmærker var stort, da der handledes meget, ikke mindst under krigen, og man i stort omfang skrev veksler, selv for små beløb. Da kontoristen førte protokollen i retten, havde jeg ikke det arbejde mere.

Den forannævnte politibetjent Nielsen var ansat af amtet ligesom politibetjent Helstrup i Kibæk. Disse to skulle dække hele det vidtstrakte herred, men de fik god hjælp af statspolitibetjent Lustrup, en meget dygtig mand, som var be-

Fra v. t. h. politibetjent, borgmester, arrestforvarer,
førstefuldmægtig, andenfuldmægtig, overpolitibetjent
og foran to kontorister fra byfogedkontoret
(som Rafaels engle)

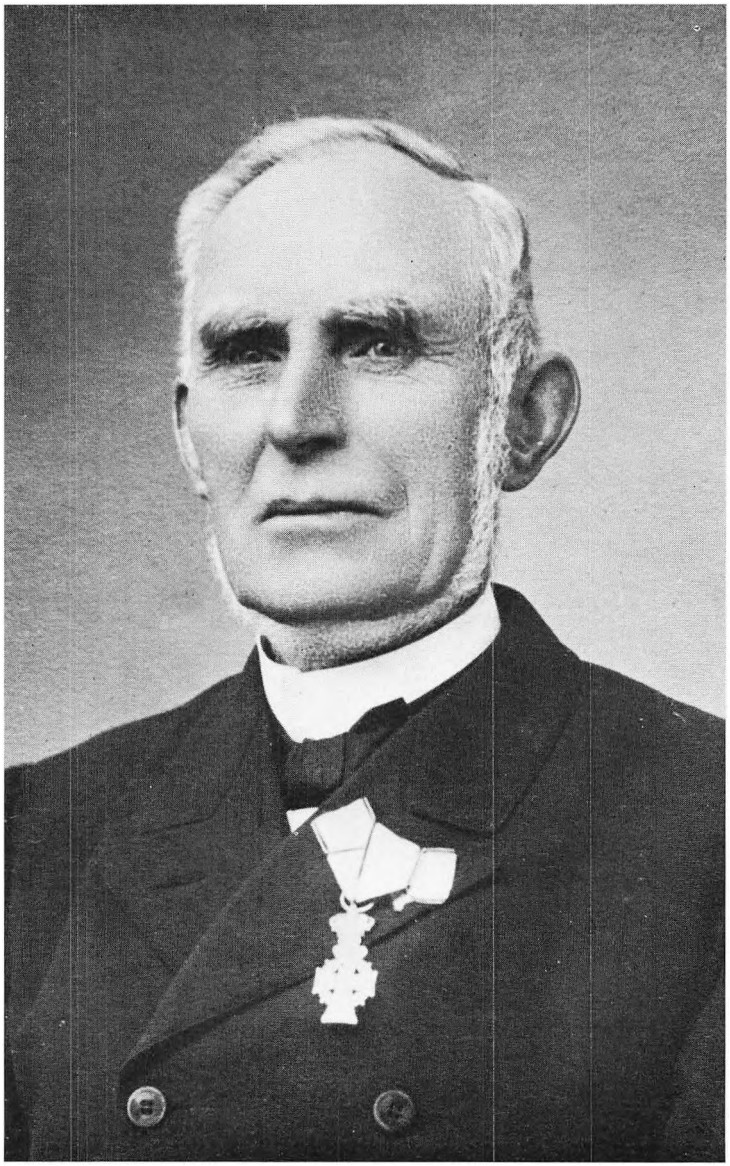

Sognefogden

gyndt i Københavns politi, og som endte som politikommissær. Byens politi bestod ved min ankomst af 1 – én – mand, Rasmussen, men blev snart forøget med yderligere en mand, Bækgaard. Der var således to mand til at dække byen. Det var flinke og tjenstivrige folk, men de havde ingen politimæssig uddannelse, og der havde ikke været nogen til at lære dem noget. Da jeg i 1916 havde været på politiskolen i en måned på det første fuldmægtigkursus, søgte jeg efter evne at delagtiggøre dem i den lærdom, jeg havde indsuget hos Hakon Jørgensen. Rasmussen endte som politikommissær i en af de store provinsbyer.

Fra kl. 22-6 afpatruljeredes byen af 2 natbetjente, løst ansatte folk, som om dagen havde civilt erhverv. Imellem deres runder opholdt de sig i et lokale i tinghusets forhal.

Bag tinghuset lå vinkelret på dette arresthuset. Arresten var ganske god med panoptisk korridor og i to etager med centralvarme.

I stueetagen var der et detentionslokale, med indgang fra forhallen, så natbetjentene selv kunne indsætte eventuelle berusere eller urostiftere der uden at skulle kalde arrestforvareren op. Arrestforvareren var flhv. stabssergent, og havde i denne egenskab hvert år orlov i et par måneder for at drage rundt med sessionskommissionen for 5. udskrivningskreds. Han skulle selv sørge for en afløser, og da det helst skulle være billigt, blev denne ikke just en fremragende fængselsmand.

Bag min plads i det inderste kontor førte en dør ind til fogdens bolig, hvor hans herreværelse var privatkontor. Dette var almindeligt og medførte, at embedsmanden fik et tilskud til opvarmning af værelset. I nævnte dør var der indsat en »dørspion«, hvilket jeg fandt ganske uværdigt for en overordnet embedsmand. Men den opfattelse havde han altså ikke.

By- og herredsfoged Chr. Siersted, f. 1847, havde haft fuldmægtigstillinger forskellige steder, til han i 1891 blev herreds-

foged i Hammerum herred og i 1913 byfoged i Herning købstad. Han tog sin afsked ved retsreformens ikrafttræden 1919. En periode var han sognerådsmedlem, men trods dette – eller måske derfor – søgte han ved Hernings ophøjelse til købstad fritagelse for at blive borgmester. Sognerådsformanden, bankdirektør Yde, blev derfor ved kgl. udnævnelse borgmester.

Herredsfoged Siersted nød megen anseelse i byen og var bl.a. formand for bestyrelsen for Herning Hede- og Diskontobank fra 1901-1930. Han døde i Herning i 1941.

Jeg skal nu berette nogle småhændelser, der kan vise forskellen i politiets arbejdsvilkår dengang og nu, hvor der, efter at man har drejet o-o-o, ret snart møder en bil op med to eller flere politimænd.

En dag kom fogden ind til mig og meddelte, at Kre' Walter lå og sov på trappen op til borgmesterens villa. Fruen havde ringet til ham meget opskræmt og anmodet om at få ham fjernet. Kre' Walter var en drikfældig vagabond, der i de perioder, hvor han ikke var på farten, havde fast ophold på fattiggården. Han havde en forkærlighed for jernbaner, og anbragte sig, når han i sin rus blev træt, jævnlig på jernbaneskinnerne, og selvom der var ca. 5 timer mellem togene, kunne han ikke være sikker på at vågne rettidigt. Det havde da også kostet ham det ene ben, så han nu gik om med et gammeldags træben. Han var dog ikke blevet mere ædruelig af det, og nu havde han altså valgt borgmesterens trappe til hvilested. Politibetjenten var ikke til at få fat i, og der måtte jo handles hurtigt – efter omstændighederne – så jeg drog afsted med løfte om, at fogden ville sende assistance om ikke andet så arrestforvareren. Vel ankommen, indså jeg, at der intet kunne udrettes af mig m.h.t. at fjerne den dybt slumrende drukkenbolt, så jeg skrævede over ham og kom ind i huset, hvor min tilsynekomst med løfte om aktion beroligede borgmesterinden og hendes gæster. Lidt efter arriverede arrestforvareren i

havelock og uniformskasket, hvorpå vi gik igang med at få vækket Kre' Walter og få ham stablet på benene. Medens jeg ville have ham i detentionen, ville han gå sine egne veje, d.v.s. ud og lave nye uordner. Ved forhandling og nogle vage løfter om en forfriskning fik vi ham tilsidst med os op i detentionen.

En anden dag blev det telefonisk anmeldt, at en ung pige, Clara, der var anbragt på Snejbjerg fattiggård, var bortgået og sigtedes for tyveri af en fuldstændig damegarderobe. Da man vidste, at hun havde en kæreste i Ringkøbing, satte vi os i forbindelse med politiet dér. De meddelte kort efter, at hun var anholdt og ville blive afleveret med næste tog. Ved togtid kimede telefonen: politibetjenten fra Ringkøbing meldte, at han havde pigen, men vi måtte hente hende, for han skulle videre med samme tog. Ved samtale med den vagthavende på stationen fik vi lov til på eget ansvar at deponere hende på kontoret, til vi kunne hente hende. Da det ville tage for lang tid at få fat i en politibetjent, blev kontorist og biografdirektør Axelsen sendt ned efter hende. Kort efter bevægede et ejendommeligt optog sig afsted ad Fonnesbechsgade tværs over hovedgaden over til herredskontoret. Forrest dansede Clara, en køn sorthåret pige med taterblod i årerne, iført en særdeles net dragt, der dog var stjålet. Hun var ganske uanfægtet af det hele. Noget bagefter hende kom Axelsen, en lille rund og rar mand, som om det hele ikke kom ham ved. Men følges med hende ville han nu ikke. Hun blev så indsat i arresten. Ca. 10 år senere traf jeg hende i straffeanstalten på Christianshavn.

Kontortiden var kl. 8-12 og 13-17, idet vi dog dengang sagde 1-5.

En morgen, da jeg kom til kontoret, stod der udenfor på gaden en lille, tæt fyr, typisk københavnerbisse; han var grå i ansigtet, og så manglede han en halv arm, idet en lille vanskabt hånd var klinet på den ene albue. Han ville gerne tale

med herredsfogden, som var repræsentant for fængselsselskaberne. Han kom ind og på landsmandsskabets vegne – jeg er københavner – diskede han op om sit liv og sine bedrifter, som væsentligst bestod i bataljer med politiet i Nyhavn, og som indbragte ham adskillige fængselsophold, senest en forbedringshusstraf. Efter afsoningen var han sendt til optagelseshjemmet Møltrup i Vildbjerg, men der var han nu gået fra. Selvom det ikke var heltebedrifter eller noget særlig sympatisk, han havde udfyldt tiden med, havde han en ganske fornøjelig fremstillingsmåde. Så kom fogden fra sin morgentur, og Jacobsen, som han hed, fremførte ærbødigt sin anmodning om rejsepenge. »Hvorfor blev De ikke på Møltrup?« »Nej, der er ikke værd at være«. Det skulle han ikke have sagt, for fogden havde med rette stor respekt for Møltrups forstander, pastor Munck. »Nå, så må De melde Dem på fattiggården«. »Nej, så går jeg ud og laver et bræk«, hvorefter han gik. Fogden gik til telefonen og tilkaldte den ene betjent. Han kom hurtigt og i hælene på ham Jacobsen. »Jeg tænkte det var mig, han skulle snakke med«. Herredsfogden gav betjenten besked på at »anholde den mand«, hvorpå han hastede ind til sig selv. Så gav Jacobsen en af sine Nyhavns-opvisninger: borde og stole væltede, og begge personer lå også på gulvet, men betjenten var stærk og kunne holde Jacobsen nede. Så trådte jeg til, og det beroligede ham. »Lad mig bare komme op, der bliver ikke mer ballade med mig«. Vi gik så alle tre, Jacobsen fik ild på sin cigaret, og jeg bebrejdede ham hans opførsel. Ja, sagde han, men da herredsfogden sagde, at jeg kunne komme på fattiggården, blev jeg så harm. Ser De, havde det været en gårdmand, en bonde, der havde sagt sådan, havde det ikke rørt mig, men at en herredsfoged, en mand med akademisk dannelse, kunne sige sådan, det gjorde mig gal. Nå, så afleverede vi ham til arresten, og han vinkede til os med sin halve arm, da vi gik. Næste dag blev han fremstillet i retten og

lovede hurtigst muligt at forlade byen og herredet, hvorefter sagen sluttedes med en advarsel.

Jacobsen traf jeg senere i livet flere gange under mere eller mindre fredelige forhold.

Herning havde ikke indkvartering af sikringsstyrken, men vi havde dog føling med den ved eftersøgning og anholdelse af desertører. En ung familiefader i Herning var indkaldt som militærarbejder på Frederiksberg slot, men hans hjemve fik ham til at absentere sig gang på gang. Hver gang fik kontoret melding, hvorefter politibetjenten gik ud og fjernede ham fra familiens skød for derefter at anbringe ham i arresten. Næste dag mødte så en ældre underofficer fra slottet for at hente ham. Disse desertører var gerne småfolk, der vidste, at konen havde svært ved at klare det daglige, og at den offentlige forsorg var ret ringe.

En anden desertør var i arresten og ventede på at blive hentet. Til at udføre dette hverv mødte en korporal, en ægte københavner, der præsenterede sig med behørig smækken med hælene. Han bad om, at arrestanten måtte blive til togtid, da han ikke så gerne ville trække rundt med ham i 5 timer. Godkendt.

Hen på eftermiddagen kom en dreng hæsblæsende ind på kontoret: »Der er en militær befalingsmand – det lød flot – som er i kamp med slagterne på torvet.« I mangel af mere egnede folk begav jeg mig ud på gaden, og da jeg nåede om til tinghuset, kom midt ad gaden i fuldt løb vor ven korporalen fulgt af en skare, der gerne ville give ham en lektion. Da han så mig, prøvede han med honnør m.v. »Så kan jeg måske få min mand med«. Han fulgte med ind på tinghuset, men da han var altfor godt lakket til, måtte han vandre i detentionen. Hans krænkede modstandere trak sig tilbage i god orden. Næste dag slap han ud med fogdens løfte om, at der intet skulle blive indberettet, hvis der ikke blev spurgt: »Men

De kommer jo en dag forsent tilbage?« »Ork, den klarer jeg nemt. Der går mange tog fra Herning; jeg kom i et forkert og røg til Holstebro.« Så fik han soldaten udleveret, og vi så dem drage afsted – de havde været rekrutkammerater, – og de havde nok et par hyggelige og fugtige timer, indtil toget gik.

En dag blev det anmeldt, at en soldat var bortgået fra sit kvarter i Skjern uden tilladelse og i en lejet bil var kørt ad Herning til. På vejen havde han taget en kammerat, der stod på post ved jærnbanebroen, med op. De ønskedes anholdt. Byens ene hyrebil blev rekvireret, men da politistyrken – som vanligt – færdedes et ukendt sted i rummet, tog fogden selv afsted med mig og arrestforvareren i havelock og guldkasket. Lidt udenfor byen så vi en modkørende bil. »Kør på tværs ad vejen«, beordrede fogden, og chaufføren lystrede synlig betænkelig. Den anden bil bremsede op, og føreren skulle til at skælde ud, men da han så, hvem vi var, lo han, så det stod efter. Det var en lokal dyrlæge, som til gengæld fortalte os, at den eftersøgtes bil holdt ved Snejbjerg kro. Vognen med det opgivne nummer holdt også udenfor kroen.

Herredsfogden skred ind ad hoveddøren, medens jeg taktisk rigtigt benyttede den anden indgang. Inde i stuen sad de to soldater samt chaufføren hyggeligt med en flaske cognac på bordet. Da fogden formfuldendt havde præsenteret sig, og da soldaterne ikke benægtede deres identitet, erklærede han dem for anholdte. De fik lov til at tømme deres glas, betalte kromanden og steg så tilvogns, idet arrestforvareren blev anbragt i soldaternes vogn, hvis chauffør fik ordre til at køre til tinghuset i Herning. Vor vogn kørte så bagefter. Kortegen vakte en del opsigt på gaden, dels fordi man ikke var vant til at se to biler på én gang, dels fordi soldaterne just ikke var stilfærdige. Ved tinghuset betalte de for køreturen, og medens vognen kørte tilbage, vandrede de to krigere i arresten. Næ-

ste dag blev de afhentede til Viborg for at stå til regnskab. Men også chaufføren kom for retten, hvor han blev dømt for meddelagtighed i overtrædelse af den militære straffelov, hvilket vakte en del diskussion blandt jurister. Hvis jeg ikke husker meget fejl, blev dommen stadfæstet af Højesteret.

Da jeg en aften gik en tur ned gennem byen, bemærkede jeg et støjende opløb i en sidegade ved gæstgiveriet »Vestjylland«s rejsestald. Der stod et højt halmlæs forspændt med to små husmandsheste, og en lille, meget beruset mand søgte at kravle op på læsset. Tre gange faldt han til forsamlingens store glæde ned. Nu syntes jeg, det kunne være nok, men såvel staldforpagteren som de nærmest stående var fuldstændig fremmede over for tanken om at forhindre manden i at køre ud ad landevejen i buldrende mørke i den tilstand, han var i. Jeg stod lidt dårligt i det, men til alt held dukkede politibetjenten tilfældigt op, og så fik vi fart over feltet. Staldforpagteren måtte nu tage sig af køretøjet, og manden, der stadig søgte at kravle op, halede vi ned og vandrede så af med ham til folkets store forbavselse – hvad man dog kan hitte på – op til tinghuset, hvor han i detentionen kunne sove ind uden opstigningsvanskeligheder.

Herredsfoged Siersted, eller byfogden, som borgmesteren korrekt kaldte ham, var egentlig en rar og venlig mand, men med visse særheder. Bl.a. anerkendte han ikke begrebet ferie. Det fik jeg at vide, da jeg efter et års tjeneste spurgte efter den. Men tilfældet kom til hjælp. I anledning af retsplejelovens snarlige ikrafttræden blev der anordnet et kursus på en måned for retsbetjentfuldmægtige på Statens Politiskole i København, hvis forstander var daværende politiassistent Hakon Jørgensen af Københavns politi. Det blev bestemt, at de pågældende elever efter amtmandens bestemmelse skulle have et tilskud af politikassen, og da en eller anden i Justitsministeriet tænkte sig muligheden af, at ikke alle retsbetjente var indstillede på

at undvære en fuldmægtig en måned, stod der i cirkulæret, at der ikke måtte lægges fuldmægtige, der ønskede at deltage, hindringer i vejen herfor. Da jeg nu søgte og blev optaget, måtte fogden slippe mig hele september måned 1916; men det blev også ferie for 3 år. I tilskud af politikassen fik jeg det af ministeriet fastsatte maksimumsbeløb, 250 kr. Skolen lå i en tagetage i Gothersgade. Der blev holdt en række forelæsninger om forskellige emner, og vi blev indviede i signalementslærens og fingeraftrykkenes mysterier med praktiske øvelser. Det var både fornøjeligt og interessant. Vi var 24 deltagere fra hele landet. Blandt deltagerne var de senere dommere Buch, Berthing, Jessen, Teisen, Rudbech og nylig afdøde Richter samt den senere politidirektør Stamm. Vi havde det rart sammen og sluttede med en festlig aften.

Som et andet eksempel på, hvor sparsomt det den gang var med ferie, kan jeg nævne følgende: Da jeg i 1915 skulle giftes i København, måtte jeg henlægge foretagendet til påsken, hvor jeg kun skulle snyde for lørdagen. Den gang var week-end ikke opfundet, endsige da lørdagslukning.

Selvom jeg mest var bundet til kontorarbejdet, var jeg dog enkelte gange ude i jurisdiktionen til fogedforretninger og andet. Fogedforretningerne var triste, fordi det altid gjaldt fattige folk, som sad med et lille sted med dårlig jord. Og der var i Hammerum herred mange, der sad dårligt i det, medens på den anden side krigstilstanden udenom os gav en del af befolkningen store indtægter. Tyskland købte alt: lyng, kartofler, kreaturer og heste til store priser. Man fremstillede også store partier konserves, f.eks. leverpostej, og det var ikke altid første klasses ingredienser, man anvendte.

Et par gange var jeg ude til brandforhør, således engang i Ilskov nord for Herning. Sammen med statsbetjent Lustrup tog jeg dertil med Viborgtoget en sur vinterdag. Da vi var færdige, var der tre timer, til et tog gik til Herning, og da

det var lidet spændende at dvæle så længe i Ilskov, bestemte vi os til at gå hjem. Det var en streng tur, idet der var et godt lag optøet sne på vejen, og nedenunder en hårdfrossen og glat bund. Men med en kaffepause i Sunds kro nåede vi da tilbage, et stykke tid før vi ville have været der med toget. Om aftenen var der teaterforestilling med dr. Mantzius i hovedrollen. Men da jeg kom til sæde i teatret, mærkede jeg efterhånden, at jeg ikke var i træning til sådanne spadsereture.

Af ligsyn, som normalt foretoges af fuldmægtig Schmidt – meget apropos, da han var skiftefuldmægtig – havde jeg et par stykker, bl.a. et i Vildbjerg, også en rigtig sur vinterdag. Den gamle lægeordning var ændret, og Herning havde fået en kredslæge, frk. Glud, i stedet for den gamle distriktslæge. Vi drog så afsted en søndag i den ene af byens udlejningsbiler, en åben vogn. Det var en kold tur, og jeg havde endda inviteret min kone med. Vi nåede bestemmelsesstedet, en af de bedre gårde, stærkt forsinkede. På lang afstand så vi en udkigspost, og da vi nåede frem, mødte vi et større selskab. Også herovre mødte familie, venner og bekendte op ved sådanne begivenheder. Vi blev straks bænkede ved et overdådigt kaffebord, og først da det var overstået, kunne vi gå til forretningen. Det var et lille kønt barn, der var faldet i en stor gryde kogende vand, og var skoldet ihjel. Kredslægen var meget forarget over, at forældrene kunne holde kaffeselskab under disse forhold. På hjemturen forklarede jeg hende, at disse folk følte akkurat det samme, som vi andre ville have følt i en lignende situation, men det var en hårdfør befolkning, som ikke bar deres følelser til skue for omverdenen. Vi kørte hjem i en forrygende snestorm.

På mange andre måder end foran omtalt mærkede man den store krig. Gadebelysningen blev slukket ret tidligt på aftenen, og der var fastsat begrænsninger af belysningen i hjemmene. Kaffe havde man næsten ikke – det var slemt for jyder – og

der var mange andre restriktioner. Der var fastsat maksimalpris på noget, som hed »gode ben«, som svineslagteriernes udsalg solgte en bestemt dag i ugen. Det var med kontrolnumre, så ingen kunne få flere gange i en turnus. En dag mødte en ophidset mand med en kurv »gode ben«, som han ikke mente var gode nok. Det affødte en subtil juridisk diskussion med min kollega Schmidt, som holdt på, at der vel var fastsat en pris, men ikke bestemt noget om benenes kvalitet, hvorfor han ville afvise klagen. Jeg holdt for, at de maksimale ben skulle være, som »gode ben« før i tiden havde været. Vi tilkaldte så slagteridirektøren og en af hans slagtere, der gik igang med at skære kødet fra benene, og det viste sig, at der var meget mere kød på benene, end man kunne have fået for de samme penge uden ben.

Brændsel lå det tungt med, men der hjalp det, at man havde tørv i Knudemosen, som lå lige op til Herning, og hvor folk mod passende betaling kunne få adgang til at skære tørv. Herredsfogedembedet havde fra gammel tid ret til at skære tørv i et vist omfang.

I herredet fandtes ingen rigtige herregårde. En tidligere herregård »Møltrup« i det nordvestre hjørne blev i 1912 på initiativ af den tidligere nævnte pastor Johannes Munck, der i 18 år havde været præst på straffeanstalten i Vridsløselille, købt og indrettet til optagelseshjem for vagabonder og hjemløse folk. De blev optagne, blot de meldte sig, uanset deres fortid og forhold i øvirgt. Hjemmet eksisterer stadig og driver et stort landbrug. Det hændte, at de optagne på fridage søgte til Herning og blev taget af politiet på grund af beruselse eller betleri. De slap gerne nogenlunde smertefrit fra det, idet præsten straks kom ind til byen, bad om godt vejr for dem og fik dem med hjem til gården.

I herredets sydvestre hjørne lå hedehjemmet »Lyng«, som tilhørte de danske fængselsselskaber og optog mænd efter ud-

stået straf i landets straffeanstalter, derunder også betinget benådede. Også denne institution eksisterer stadig.

Oppe i nordøst lå de store »Gedhus«-plantager, hvor der var placeret en fangekoloni, som i sommerhalvåret var bemandet med 20-25 fanger fra straffeanstalten i Horsens. Der udførtes af dem et godt arbejde med opdyrkning af hede og plantning af nye træer. Af og til undveg en eller flere, men dengang måtte den undvegne traske på sine ben, da der ikke var biler at stjæle, og han ikke kunne forvente støtte fra befolkningen. Som en sikkerhedsforanstaltning var der på herredskontoret deponeret fotografier af koloniens beboere tilligemed oplysninger om deres generalia.

I 1916 havde Hedeselskabet 50 års jubilæum, der fejredes med en fest i Herning. Til et stort folkemøde i »Hjortsballehøje« i den først anlagte plantage skulle kongen være tilstede. Som skik er, mødte herredsfogden ved herredets grænse ved Pårup og kørte foran kongens bil, der kom fra Marselisborg. Byens folk, der var mødt op for at se en konge, hvad de ikke havde set, siden J. C. Christensen berejste Jylland med kong Frederik den Ottende og kongefamilien, blev noget skuffede, fordi bilen for så stærkt gennem byen, at de knap nåede at få hattene af. På hjemvejen gik det endnu hurtigere, så herhedsfogdens bil blev agterudsejlet.

I sommeren 1917 viste der sig en mulighed for mig til at få en stilling på Københavns Politikammer, og da jeg gerne ville derover, søgte jeg og fik stillingen som assistent (nu sekretær). I august måned 1917 ombyttede jeg så min plads ved dobbeltpulten i Herning med en tilsvarende – dog noget mere komfortabel – pult på Domhuset på Nytorv. I foråret 1918 rykkede jeg op i en nyoprettet stilling som viceinspektør ved Københavns fængsler, også under politidirektøren i København.

Arnt Møller

Vordingborg Købstad og Vordingborg søndre Birk

I 1913 og nogle år før – samt seks år derefter – sad den tidligere kontorchef i kultusministeriet, hans velbårenhed Sigfrid Nikolaus Egede Sporsén, som byfoged og birkedommer i *Vordingborg Købstad og Vordingborg søndre Birk* samt tillige indtil 1919 som kongelig beskikket borgmester i byen. Så at sige al offentlig magt og myndighed i by og birk var samlet i hans person.

Den moderne retspleje, vi har haft siden oktober 1919, var jo før den tid ukendt i alle rigets retskredse. Retshåndhævelsen og retsbeskyttelsen var derfor afhængig af kvaliteten af embedets indehaver og hans fuldmægtige samt af nogle ganske få politifolk.

Borgmester Sporsén lærte jeg at kende i godt en halv snes år, (han fortsatte som dommer i 1919), idet jeg successive var tredje, anden og førstefuldmægtig hos ham. Han var af solid, velafpudset ministeriel støbning, reel og retskaffen, kyndig og kølig, decideret dygtig, faglig og saglig, en mager og mådeholden gentleman med et tørt lune, men måske mere embedsmand end medmenneske. Jeg har aldrig hørt eller set ham le. Han var barnløs.

Da jeg i skærsommeren 1913 (som en nødvendig følge af økonomisk velbegrundede faderlige forslag) 24 år gammel havde taget min juridiske embedseksamen, skønt min hu og min hang stadig stod til litteratur og lægevidenskab, blev jeg fra første september antaget af borgmester Sporsén som hans tredjefuldmægtig med titel af vekselvis byfogedfuldmægtig, birkefuldmægtig og politifuldmægtig. Jeg var ganske ukendt med Vordingborg og Sydsjælland, bortset fra skolekendskab til Valdemarerne og Gåsetårnet. Jeg blev præsenteret, intro-

duceret og informeret og følte mig ikke videre veltilpas i det gamle luvslidte »politikontor«.

Terningerne var jo imidlertid kastet, og altså gik jeg i gang med et ganske og aldeles ukendt kontorarbejde, idet jeg satte min i så henseende beskedne kunnen ind på at klare en broget flok af højst forskellige krav, dels urimelige, mente jeg, men forholdsvis lette (konferencer af indførsler og udskrifter o.l.), dels rimelige, indså jeg, men tunge af jura (tinglysning og registreringsansvar) og af fejlkilder i embedets panteregistre, der næsten alle var så gamle og slidte og delvis ulæselige, at de ikke var gode at gå i lag med. Kampen med dem foregik i et lille, smalt, lavt beliggende, ringe udstyret brandfrit rum.

Ret beset forekom det mig altsammen ikke rigtig rart. Det hjalp mig ikke, at jeg blev udstyret med en guldtresset embedskasket og med et politiskilt. Og honoraret egnede sig aldeles ikke til at stive min glæde ved stillingen af. Min løn var på 1.600 kr. om året, alt iberegnet. Men lønnen kunne borgmesteren ingenlunde lastes for. Han fik fra staten en karrigt tilmålt kontorholdsgodtgørelse, der formentes tilstrækkelig til bestridelse af lønninger til personale, rengøring m.m. Og selv om førstefuldmægtigen efter gammel skik havde fået eneretten til den traditionelle, indbringende private juridiske praksis på embedskontoret, og som følge deraf var indgået på at supplere statens påholdenhed med et passende pænt beløb til borgmesterens kontorhold, blev der langt fra anselige summer til de andre fuldmægtige og det øvrige personale på tre kontorister.

Som det vil forstås, blev det småt med mine finanser. Men lad være, hvad det var. Det, som bøjede ryggen mest, var den svære arbejdsbyrde, der hurtigt blev væltet over på mig, yngste mand, af de to ældre fuldmægtige. Nummer ét måtte jo absolut passe sin gode, store praksis og ind imellem sysle med revision af mit arbejde og med skifteretten. Og nummer to

var en rigmandssøn med guldlænke om håndled og ankel, og han var ikke i stand til at overkomme stort mere end en spradebasse. Borgmesteren blandede sig ikke i arbejdsfordelingen på kontoret.

Vordingborg viste sig i september 1913 at være en fredelig og venlig, måske en smule stillestående by. Dens hovedstrøg bestod af den lange, lidt bakkede og krummede Algade med forholdsvis få mennesker og butikker. Til den sluttede sig nogle sidegader og villaveje og »stier bag haverne«, endvidere en velskabt gammel kirke og en køn lille kirkeskov samt to torve, det ene ved kirken og borgmesterboligen (»politikontoret«), det andet ved rådhuset (tingstedet) og ved Vordingborgs ældgamle, af uforstand og murstensmangel næsten nedbrudte slotsruin. Men højt stod det berømte, velbevarede gåsetårn. Fra tårnets top så man sig viden om til alle sider mod mange grønne løvskove, afvekslende med høstlige marker, og mod syd og øst ruinen og – med særlig glæde – det store lysende Smålandshav. – Ved ruinens fod, vendt mod en stille vig, der altid hed »Skidtnoret«, var anlagt en beskeden havneplads. Her futtede dengang det fornøjelige »Kallehavetog« forbi ad sit smalle spor. Mod nord tegnede Københavnsvejen sin lige, lyse streg op ad bakke mod den store Vordingborg vindmølle, hvis vinger drejede majestætisk for søndenvinden.

Der fandtes ved aftentid ganske vist enkelte stille halvmørke stier, der var som skabte til stævnemøder. Men i efteråret 1913 manglede jeg muligheder for at drage glæde af dem. Mit fra starten så voksende slid og slæb på kontoret medførte, også i de lange sene aftentimer, en ekstra omgang overarbejde. Hyppigt gik hele søndage samme sørgelige vej. Desuden og desværre var skæbnen drilagtigt længe om at skænke mig den uundværlige pigelige sammensvorne. Det føltes jævnligt, som var jeg faldet i en fælde, fuld af fugt og bitterhed. I en sådan tungsindig stemning gjorde jeg disse vers som en privat protest:

Alt for længe trælled jeg for penges overmagt,
ødte sind og sanser – hver dag i selen lagt.
Sjælen bar sin byrde i en evig fangedragt.
Dagens lange timetal, – en mand på et kontor!
Fange blandt papir, papir – og lænket til et bord.
Mens jeg skriver skønskrift, blusser lykken over jord.

Men i virkeligheden var jeg en uforbederlig optimist og sangviniker. Efter et par måneders forløb gik jeg med godt humør, ja næsten med liv og lyst, til de opgaver, der blev mig pålagt uden for embedskontoret. Det, som interesserede mig, var at virke som sekretær og protokolfører i retten på rådhuset, såvel i civilretten som navnlig i kriminalretten. Borgmesteren præsiderede i alle sager i fuld uniform og i ensom værdighed bag skranken og tog sagerne for, rutinemæssigt naturligvis. I de civile sager var sagførernes begæring om anstand (udsættelse) af »forrige grund« en hyppigt forekommende foreteelse, og den blev i reglen accepteret uden videre. (Men jeg måtte sørge for at notere i sporteljournalen på kontoret det af staten krævede beløb, som anstanden kostede, f. eks. for en almindelig sag på 90 kr.: 35 øre). Under partsforklaringer og vidneførsler vaktes min spontane interesse for situationen: menigmand (som det syntes) contra sagfører og delvis også dommer. Nogle af de optrædende parter virkede velgørende rolige og reelle i deres fremstilling. Andre indgød direkte mistro og antipati. Hvad var sandhed? Dommeren forligte med forsigtig fasthed et par sager. – Men jeg nybegynder måtte i alle sager føre dommerens hastige diktat til protokols med al den fart, jeg orkede, og derpå forpustet læse det op til godkendelse. *Det* var en urias-post.

Men min interesse blev ikke mindre af den grund, selv om det jo i reglen kun drejede sig om penge eller jordfaste værdier – eller til tider om det rene rethaveri.

Birkets tinghus med kontorer og
– indtil 1942 – arresthus

Herredsfogedbolig og herredskontor

By- og herredsfogedbolig
med kontorer i fløjen til venstre

Blandt civile sager var der især to grupper, som ofte kunne byde på det næsten komiske, nemlig private injuriesager og paternitetssager. Det er her fristende at indskyde et par eksempler: En arbejdsmand havde sagsøgt en anden til »mortifikation« af nogle kraftige og brogede skældsord. Begge forklarede ivrigt ud og ind og var vanskelige at holde styr på. Men forlig blev dog opnået således, at sagsøgte tilbagekaldte injurierne, betalte overkommelige sagsomkostninger og forpligtede sig til i et Vordingborgblad offentligt at indrykke sin tilbagekaldelse. Retten foreholdt forgæves sagsøgeren det urimelige i denne offentliggørelse, som jo ville være en højst tvivlsom fordel for ham. Men han fastholdt urokkeligt sit krav. Annoncen kom i og lød som følger: »De af mig mod Ferdinand Jakobsen anvendte betegnelser: skurk, laban, tyveknægt, luseknækker og mordbrænder, tilbagekaldes herved. P. Hansen, Nyråd.« Resultaterne var rigelige, bl.a. at rettens folk ikke har kunnet glemme denne kraftige serie.

Paternitetssager foregik også før 1919 for lukkede døre; men en ung mand kunne som protokolfører i talrige tilfælde, når en sådan sag opklaredes uden skånsel, få sine begreber om menneskers værdighed grundigt revideret. Det komiske moment lå dog i denne omgang hos selve retten. Et ganske ungt par fulgtes efter midnat hjemad fra et sommerbal på landet. Han fik hende med væk fra vejen og op til et skovbryn, hvor de slog sig ned. Han ville nu have lov til at »gøre det gode ved hende«. Hun turde ikke eller ville ikke. Han fremturede i sin iver og gav hende derunder en hjælpsom hånd. De kom begge få dage efter for retten, han som sigtet for voldtægtsforsøg. Det komiske kom uventet fra borgmesteren i et diktat til protokollen således: »Han tilkendegav hende derefter mundtligt, at hun måtte tilstå ham samleje enten »således eller således«.« For protokolføreren udløste – på baggrund af den beskrevne sommernatlige situation – den

pedantiske fadæse i diktatet en sådan latternildhed, at han måtte dukke sit hoved ned i protokollen.

Under den kriminelle sag mod nævnte ivrige bejler førte borgmesterens forhør over ham til fuld tilståelse, og han blev sat ned i arresten. Borgmesteren begyndte straks efter en lille sommerferie. Førstefuldmægtigen, som beskyldtes for at mene, at alt ondt kom fra kvinden, blev konstitueret i embedet og tog straks bejleren for. Han startede forhøret med at spørge bejleren: »Er det rigtigt, at De har forsøgt voldtægt?« – Bejleren indrømmede grædende sin skyld. – Fuldmægtigen svarede oprørt, at det var helt forkert, og at der ikke var tale om mere skyld fra hans side end fra hendes. Fuldmægtigen løslod derpå den taknemlige bejler. Godt en uges tid efter kom borgmesteren hjem, og i et nyt forhør fik han en ny tilståelse og fængslede bejleren. Sic transit gloria justitiæ. –

De strabadserende skovauktioners tid kom med vinterkulden og sneen, hyppigt forværret til et dybt, grødiset søle, næsten overalt, hvor man vel emballeret kom frem i skoven. Man standsede ved de skiftende i rummeter opsatte »skoveffekter« og bad om bud efter kvaliteten, medens man søgte at stampe varme i fødderne (i støvler, der trak isvand). Det hjalp en kende på konditionen, når man gav sig til at råbe højt og forcere auktionsklyngens fremmarch. Men der måtte jo tages tilbørligt hensyn til både sælgeren og køberne. Det var visselig ikke nogen lystelig, endsige hyggelig skovtur, den varede i reglen fra om formiddagen lige til det skumrede. Revanchen ventede i skovridergården, hvor man kom af med det tunge isede overtøj, fik skiftet sokker og efterhånden blev tøet helt op, takket være stuevarmen og en stiv romtoddy. Og derpå viste tilværelsen sig fra den venligste side: overdådig auktionsmiddag med vin og munterhed og kaffebord med »avec« og sidenhen god, gammeldags whist, tilsat endnu et par toddyer. Men så blev hestene omsider spændt for (biler fandtes næsten ikke), og

efter gensidig afskedtagen gik køreturen rask hjem i buldrende mørke ad veje, som både kusken og hestene kendte. Man sov inderligt den nat. Staten og skovkassen og velsagtens vognmanden og enkelte købere var de eneste, som tjente kontanter på den skovauktion.

Også fogedforretninger var hovedsagelig tredjefuldmægtigs arbejde både i byen og, såvidt jeg husker, særligt ude i det vidtstrakte »birkedømme«. Som enhver jo véd, foretages disse forretninger mestendels hos fattigfolk og andre ubemidlede, men selvfølgelig også hos velhavere, især dem med vaklende likviditet. Når begæring (rekvisition) var indleveret til fogden (altså borgmester Sporsén), og kreditor ikke ville give mere henstand, og betingelserne for udlæg (execution) var fundet i orden, begav man sig iført den guldtressede og ledsaget af vedkommende sagfører, »rekvirenten«, og »fundamentet« ud på expeditionen. Da der i Vordingborg dengang kun var to biler (én lægebil og én lejebil), kom man i reglen herskabeligt glidende gennem landskabet, henslægt på bagsædet af en landauer, med to flotte blanke køreheste som forspand, dirigeret af vognmand Olsen. Hele denne introduktion til det kommende sørgespil hos debitor nød jeg nok, men med betydelig tendens til samvittighedsnag i retning af »Den rige fugl kommer susende, kommer brusende –«. Og det uundgåelige besøg på debitors bopæl gav mig i begyndelsen af min gerning som rettens håndhæver god grund til væmmelse ved mit hverv, især hvis debitor ikke blev »antruffet«, og konen derpå, når situationens håbløse alvor gik op for hende, brast i gråd, og de små storøjede børn klamrede sig til hende. Fogedforretningen var ikke til at komme udenom, og jeg skrev i fogedprotokollen, hvad loven fordrede. Hun blev trøstet med, at manden jo måtte henvende sig snarest til sagføreren, og at der nok var mulighed for en ordning på overkommelige vilkår. Hun tørrede sine øjne og forsøgte et smil. Vi besteg ekvipagen og

gled afsted til næste rekvisitus (debitor), hvor situationen forventedes at være værre. – Udsættelsesforretninger var ubetinget de værste. –

Af andre såkaldte udgående forretninger mindes jeg med gru et brandforhør på brandstedet, d.v.s. en firlænget gård, hvor ilden havde raset i alle udlængerne. Alt måtte efterses og »antegnes«. Brandlugten emmede over det hele. Da jeg kom til den store kostald, mødtes jeg allerede før indgangen af en sødlig stank, der mindede om brankekød. Og ved min forsigtige indtræden så jeg bag begge grebninger en række af røde malkekøer liggende i dødens forvredne stivhed med benene strakt fra sig og med halsene endnu fastbundne. Dødstegnene var uhyggeligt tydelige. Jeg havde svært ved at undgå stærk kvalme og fortrak. – Brandårsagen var natlige lynnedslag.

Vel var brandforhørene ofte vanskelige, men de ikke få ligsyn, jeg måtte foretage sammen med embedslægen, gik dog ganske anderledes på nerverne. Jeg nævner nogle enkelte: Først ligsynet af en meget gammel aftægtsmand, som træt og utilfreds med en påstået ringe passelse havde arrangeret en galge i en af gårdens stuer og derpå havde stukket hovedet i løkken og kastet sig ud i døden. Gårdfolkene kom sent hjem fra selskab og så ham hænge og stirre. – Dernæst mere hængning: En gammel forhutlet fyr, Kristen Skræk, havde været til sommermarked og traskede beruset hjemad med en lille perletaske til konen, som han håbede at finde alene hjemme og ikke sammen med den store skruppert til Jens Peter, der havde fået fingre i hende. Omsider nåede han frem. Der var mørkt i huset. Hvad nu? Han fik banket konen op. Hun tog imod perletasken, men han fik ingen venlighed. Og pludselig kom lange Jens Peter fra soveværelset og hånede ham og smed ham ud. Nu tabte Kristen alt humør og livsmod og svor en hævn, der ville gøre dem begge rædde. Han gik ud i haven og hen til flagstangen og slog to dobbelte knuder på flagsnoren, krøb op på

bænken og hængte sig uden besvær. Da konen hen ved morgenkaffetid rullede gardinet fra sovekammeret, så hun Kristen hænge lige udenfor og kigge på hende med stive udhvælvede øjne. Hun himlede op i et skrig. Jens Peter stod op og skar ham ned, »den sølle trævl«.

Til sidst et tredje ligsyn: En dygtig ung fodermester, Poul Jensen, på en herregård i Midtsjælland, blev forlovet med en kærnesund og æblekindet gårdmandsdatter på Falster, hans søde og ferme Karen Hansen. Det siger sig selv, at fodermesteren tog over til kæresten hver fredag. En sensommersøndag med frisk blæst fra nord cyklede han ned gennem Sjælland. Han skulle nå nifærgen til Falster, hvor Karen ville vente ham. Midtvejs punkterede bagringen. Han fandt omsider vand til at prøve slangen i. Efter hastig lapning jog han videre i fuldeste fart, men kom alligevel nogle minutter for sent til færgelejet. En matros påtog sig i sin smakjolle at sejle ham den halve mil over til Falster. Det var svært, som det blæste op. Det trak med byger. Midtvejs i strømmen mørknede luften til, og sorte hunde for i vild fart over vandet. En smældende haglbyge ramte båden, og med ét hvirvlede vejret sig op i pludselige orkanagtige vindstød. Sejl og båd gik rundt i den oprørte, frådende sø. Poul og matrosen blev slynget udenbords og plaskede i søen. Den væltede over dem og klemte dem. Poul var en dårlig svømmer, og en vild angst greb ham. Bølger fossede ham i synet med iskoldt saltvand, der trængte ned i kværken på ham. Han tabte vejret og kunne ikke mere holde sig oppe. Krampen tog ham, og han sank ned i det dybe. Kaptajnen på færgen bad ni dage efter styrmanden holde udkig efter de to kuldsejlede fra forrige søndag, for nu måtte de være ved at gå til vejrs; gassen ville tvinge dem op. Måske kunne man så opdage en af dem drivende i vandskorpen. Lidt efter så styrmanden et mørkt legeme langt ude i den blånende strøm. En udsendt båd fandt liget af en mand, der drev stående oprejst i

vandet. Den druknede blev bjerget ombord og sejlet i land. I et pakhus holdt en gammel hærdet embedslæge og jeg det legale ligsyn. Vi forhørte os om, hvad færgefolkene kunne berette. På gulvet lå liget af en drivvåd, lyshåret ung mand med stærkt opsvulmede, mørkt grønlige ansigtstræk. Hans tøj blev knappet op og klippet af. Det nøgne lig synedes. Der steg en gennemtrængende stank fra det. Der fandtes ikke tegn på ydre vold. – I vesten opdagedes en tegnebog med flere breve, adresserede med damehånd til fodermester Poul Jensen. I en pengepung lå syv tikronesedler og 71 øre, i bukselommen et sølvur, der viste 9 timer 50 minutter. På højre hånds ringfinger sad en glat guldring, der aftoges med forsigtighed, at ikke for meget af huden skulle følge med. Den havde indskriften K. H. 19. 4. –

De rystende oplevelser ved ligsyn over »strandvaskere« vil jeg skåne læseren for. – –

De mere overkommelige udgående forretninger som fuldmægtig hos notarius publicus (borgmesteren) vil forhåbentlig ikke virke videre deprimerende som stof, når jeg fatter mig i korthed. Det drejede sig i reglen om attestation af underskrifter på testamenter. Det væsentlige var at forvisse sig om, at testator virkelig var identisk med den i testamentet angivne, samt om, at han var ved sin fornufts fulde brug, altså ganske som nutildags. Men strengt kunne det være, hvis testator var syg til døden og lå ligbleg eller smerteplaget i sin sotteseng og rakte mig sin rystende og klamme hånd til tak og farvel. – At man var ude af stand til at hjælpe, var næsten det værste.

Notarius foretog også de i loven foreskrevne protester af veksler på grund af manglende betaling. Gang på gang var jeg ude for den urimelige situation at måtte tage milevidt ud i birket i regn og mørke til en husmand eller handlende, der ikke havde husket at ordne en mindre veksel eller også ikke havde kunnet, – for at protestere, d.v.s. konstatere hans misligholdelse

og gøre ham bekendt med følgerne, derunder også udgifterne ved min befordring for hans regning.

I landvæsenskommissionssager, der jo i høj grad var udgående forretninger, tog jeg del som kommissionens sekretær, vejledet af formanden, borgmester Sporsén. Jeg lærte under kommissionsmøder ude i birket på fornøjelig måde begyndelsesgrundene i dette specielle fag, og denne lille lærdom kom mig gavnligt i hu, da jeg senere i dommerembede selv blev landvæsenskommissionsformand i otte år. Det fornøjelige moment i vordingborgmøderne var den væremåde, som kommissionens teknisk sagkyndige, en kendt landinspektør og etatsråd, da demonstrerede. Han skrev bl.a. næsten hver dag til sin etatsrådinde i København og kaldte hende, kærligt gemytligt, i omtale for »kællingen«, hvilket jeg fandt både upassende og ganske friskt. Og han forsvarede den muntre påstand, at jura havde fanden skabt. Af og til var jeg svært enig med ham, men det tilkom mig ikke dengang at fremsætte sådanne spøgefulde kætterier.

Også løsøreauktioner, navnlig på landet, begyndte jeg at lægge mig efter, men kun når førstefuldmægtigen var optaget af noget endnu bedre. –

Nu tror jeg, det er tiden til at tænke på kontoret igen engang, det forhistoriske kontor, som jeg i de første år stadig stod i et lidet hjerteligt forhold til. Det var kun et halvstort rum i stueetagen, dårligt oplyst og dårligt møbleret, medens hele resten af den store, høje toetages borgmesterbolig samt tagetagen var beslaglagt til embedsmandens eget brug, derunder et dejligt, lyst og velmøbleret rum i stueetagen, hvor han havde ro og arbejdsfred samt udgang til personalets kontor og til en velplejet have af anselig størrelse, skrånende ned mod en frodig eng, hvor der i Valdemarernes tid havde været sejlads. Fra ejendommens første sal var der i 1913 en fin udsigt til skov og vand og til ruinens sydlige dele, derunder re-

sterne af det såkaldte ormetårn. Borgmesteren var som nævnt barnløs, og hans hustru døde tidligt fra ham. Han levede da alene i den store lejlighed, og det var forståeligt, at han var interesseret i en ikke ringe selskabelighed med nogenlunde ligestillede, derunder godsbesiddere. Han var en god konservativ mand. Det må derfor måske ikke undre, at han bevarede tingenes tilstand, da han overtog embedet. Det skortede ham ingenlunde på hjertelag og velvilje. Men hans dannelse var vistnok ret passiv og formel.

Imidlertid måtte jeg – med lyst eller uden lyst – fortsætte mit tinglysningsjob i det såkaldte brandfri rum (og det var da også virkelig brandfrit, armeret med jernbeton og jerndør, med cementgulv og jernskodder). Jeg vil tro, der var vel en halv snes kubikmeter luft dernede i rummet. Derfor måtte jerndøren eller vinduet i reglen åbnes. Jeg husker, at jeg kaldte det forhadte rum for »hundehuset« eller endnu hellere »fangehullet«, men dog ikke til andre end mig selv.

På kontoret opholdt sig jævnligt hele byens politistyrke: to midaldrende politibetjente, som meldte sig til appel. De havde hver sit distrikt og konkurrerede om deres hvervs og deres tjenestes betydningsfuldhed. De var normalt joviale og dygtige, men til tider kunne de ikke tåle at se hinanden, og temperament havde de begge to, så det ene ord tog det andet. Jeg mindes (som var det i går) en vinteraften, at de to (Hansen og Olsen) endnu længe efter kontortid opholdt sig på kontoret med postbesørgelse ved den gamle skrivepult. Efterhånden ragede de uklar. Det blev til gevaldige skældsord. Jeg for op fra mit fangehul tidsnok til at se dem i vildt slagsmål. De rev og sled i hinanden og slog med knytnæver. Jeg forsøgte pænt at parlamentere, men helt forgæves. Så brølede jeg til dem af mine lungers fulde kraft om at holde op, for ellers kunne de ikke undgå straf. Og jeg lagde instinktivt en fast hånd på hver af dem og gav dem et par gode ord om deres fortjenester

ved andre lejligheder. Sandelig lykkedes det mig unge nyankomne at pacificere dem, og de forlod kontoret med tak, den ene tillige med et løsrevet ærme. Jeg var vist nok stor af stolthed. Naturligvis indberettede jeg intet. – I birket var kun én politibetjent, men han var så god som mange. Det var den solide sønderjyde M. P. Westergaard, hvis dygtighed, faste karakter, hjælpsomhed, iagttagelsesevne og dømmekraft var almindelig anerkendt. Mine ture i birket med ham på opdagerfærd var ubetinget ulejligheden værd.

Når jeg tænker tilbage på politikontoret ved nattetid, kommer verdenskrigen 1914-1918 hurtigt ind i billedet. I begyndelsen af august 1914 var krigsudbruddet en kendsgerning, og nogle få aftener derefter nåede virkningerne Vordingborg. Fra København kom med motoriseret post til politikontoret en sen aftentime en sækfuld inkaldelsesordrer til sikringsstyrken med pålæg om ufortøvet ekspedition. Ingen bil var at få, men en god, veltjent vogn, vistnok en charabanc, blev fremskaffet. På den startede så en egnskendt kusk og jeg ugifte yngste fuldmægtig på en hastig, men langvarig og humplende køretur ud i den idylliske, halvlyse nat, der snart blev mere mørk og usigtbar. Vort program var efter en sorteringsliste at fordele indkaldelsesordrerne til de pågældende sognefogder til videre omgående udlevering til de enkelte indkaldte, der boede i deres distrikt. Flere af sognefogderne måtte vi banke op af deres søde søvn. Men overalt var velkomsten alligevel hjertelig og ledsaget af en kop kaffe eller en lille dram. Hestene fik vand og havre. På hele turen talte kusken og jeg ikke meget. Vi havde vel begge følelsen af krigssituationens faretruende muligheder og af dens helt uvisse aktuelle virkninger. Dog var det, som vi på vor vis var med i det verdenshistoriske, der skete. Først langt ud på natten nåede vi hjem til Vordingborg. Jeg kom til køjs ved daggry. Lidt senere i august blev der forordnet nattevagt på politikontoret, velsagtens også af sikker-

hedsgrunde. Som venteligt var, fik jeg hyppigt hundevagten (kl. 24-4). I stille nætter kunne jeg ofte høre en fjern duren eller snurren fra nord. Det var motorordonnanserne, der nærmede sig langt ude på Københavns-landevejen. De kørte altid to sammen i fuld fart på deres store motorcykler, farende som kilometerslugere gennem landskabet. Snart efter steg motorlyden til en larm, enstonig og næsten vellydende, og til sidst rungede de brølende gennem byen og ind på kirketorvet foran politikontoret. De kom ind, vejrbidte og friske og afgav deres papirer. Kort efter kørte de igen, og motorlyden ebbede efterhånden ud.

Hundevagten havde den fordel, at jeg i de fire nattetimer fik has på en stor del af mit arbejde med at registrere tinglysningsdokumenter. –

Og nattevagten skabte gode muligheder for friaftener og for at komme hviledagen i hu. Friheden blev især brugt til lange cykleture til de lokkende idylliske og nærliggende bøgeskove ved salten Østerstrand – eller til de mere vildsomme blandingsskove langt ude mod vest på den bekendte smalle, men vidtstrakte landtange Knudshoved, som ender i en høj odde, der dypper sit mægtige lerhoved helt ned i Smålandshavet. Ved sommertid og lige til Mikkelsdag var sådanne cykleture som regel forbundne med herligt friske strandbade, svale og salte og vaskende alt kontorstøv af sjæl og krop. På den ydre ende af landtangen skulle man vogte sig for nogle ungtyre og en flok kvier, som græssede i løsdrift mellem smålunde. Enkelte af tyrene, der jo skulle beskytte deres harem, kunne nærme sig de søndagsspadserende brølende og faretruende.

Andre friluftserindringer knytter sig til vinterdage: Uden for ens hybel stråler den dejlige dag med sol og sne. Man ta'r sig en rask formiddagstur for at få sund varme i sjælen og skridter afsted hen over den hellige jord, som man jo er kommet af. Man går igennem en nøgen, frysende skov. Omkring

det urolige menneske står alle vegne træsamfundets støtte og ranke medlemmer, stavnsbundne og stille, men levende og fulde af kraft som vi selv, følgende som vi loven om liv og død. – Hjem går det til byen og middagsmaden. I en lun stue laber man suppe og fortærer godt stegte dyremuskler. (Oh vi højsindede mennesker, der fortærer vore uskyldige medskabninger!). Efter en middagslur vågner lysten til en lang tur i vintersol og frost og sne, og man vandrer ud på fjorden, på det isfaste hav. Milevidt strækker den hvide havslette sig, indrammet af sorte skove og snedækt land. Der er god gang i støvlerne. Luften er lutter frisk og ren kulde. Det glitrer og lyner i sneen og isen, og man traver af sted med svirpende, knirkende skridt. Et overskud af liv og glæde breder sig i sindet, der ligesom synger en lovsang til denne skønne levedag. Man når helt ud, hvor ålestangerne står og støder i deres ophuggede ishuller og jager stangen på lykke og fromme ned i det sorte dyb. Nogle få ulyksalige ål vrider sig på isen. Liv kræver liv! Skøjteløberne har fundet sig god blankis og stryger forbi i fuld fart eller svinger sig i flotte kurver. Børn er ude på eventyr på fine kælke eller hjemmegjorte små slæder ,alle ungerne lige spillevende. Et par elegante isbåde suser over sletten. Vi går og går i sol og sne.

Men dagen lider, og lyse violtoner glider frem på den hvide flade. Fra byen langt derinde høres sprøde, fine klokkeklange. Byen selv ser forvandlet og nyvasket ud med klare, rødlige farvefigurer i alt det hvide. Mens landskabet langsomt fortoner sig i bløde, vigende linjer, skynder man sig hjemad. Der er blevet så lydt herude. Fra det åbne hav høres skræppende gæs. En hund tuder langtrukkent inde bag skovene. Langt bortefra kommer hæse råb fra mænd, sekunderet af kvindehvin og lys latter. Et pludseligt grelt gunger af et kar, som der håndteres med, river i luften. Igen ganske lydt med milevid stilhed. Kulden begynder at æde sig ind. Farten sættes op. Den lyse

dag går rødmende til ro hos den alt favnende sorte nat. – Imorgen en ny mandag med bekymringer og glæder. Den store samfundsmaskine venter os ved det daglige job, og vi vil være på pletten. Dels passer det os efterhånden, og dels er vi jo næsten pisket til det. – Og ukuet forfra oplever vi atter og atter vort eneste liv, hvis mening vi aldrig fuldtud fatter.

Tilbage til embedet pany. I førstefuldmægtigens forfald vikarierede jeg af og til i skifteretten, når der var tale om uskiftet bo eller private skifter. Jeg husker særligt et tilfælde, hvor en ældre enke, hvis mand lige forinden var død, kom gående til byen langvejs fra. De havde ikke børn eller andre livsarvinger. Der forelå gensidigt testamente, ifølge hvilket enken nu var universalarving. Det ordnedes nemt. Så var der formueopgørelsen til arveafgift, men den huede det hende ikke at tale om. Hun bedyrede, at hun og manden altid havde slidt og slæbt, og at de var gudfrygtige, men fattige mennesker, der ved Guds hjælp havde fået fred i deres sind hver dag ved at læse i biblen. Hun talte meget om denne hellige bog, som var deres faste støtte i alle skæbnens tilskikkelser. Ak ja, det var strengt at blive alene. Men gudskelov for den velsignede bog. Den havde hun da heldigvis i behold. Og så græd hun lidt, og jeg fik ondt af hende, indtil jeg pludselig så et lille underfundigt blik i hendes af tårer fyldte øjne. Det så ud, som om hun nu havde mig, hvor hun ville. Jeg var lidt i vildrede med hendes fortsatte veltalenhed og valgte at slutte af med arveafgiftsspørgsmålet. Jeg spurgte venligt, om hun og manden ikke havde lidt penge i sparekassen. Hun trak på det: Jo, men det er så lidt. Jeg svarede: Men De har jo bogen med. Vær venlig at vise mig den. – Hun blev sky og vred sig. Efter adskillige små, ivrige udflugter, gav hun sig og rakte mig den i silkepapir indsvøbte sparekassebog. Der stod godt 20.000 kr. på den. Jeg prøvede at se bøs ud og bad hende om en forklaring. Men hun tog situationen med et bredt grin og svarede rapt og ind-

smigrende på sit syngende modersmål: »Jamen jeg sagde da: Gudskelov for den velsignede bog. Jeg må jo have taget forkert og byttet om på bogen.« Så lo vi sandt at sige begge to. –

Inden 1918 opnåede jeg i nogle år at blive byrådssekretær. Nyt og nyttigt og stundom underholdende var det at overvære rådets møder i rådhusets smukke mødesal på Slotstorvet. Byrådet var delt i de sædvanlige partier. De konservative med borgmesteren i spidsen var i flertal i mine første sekretærår. Næst derefter kom socialdemokraterne, der mønstrede en kende færre mandater. Desuden var der en repræsentant for det radikale venstre og vistnok en for det moderate venstre. – Allerede i gymnasiet var jeg politisk interesseret og senere hen endnu mere i Studentersamfundet i København. Følgelig fulgte jeg vågent debatterne i rådet og særlig også afstemningerne. Men byrådsprotokollen bød mig kun på kedelig pligt. – Jeg fandt det selvfølgeligt, at loven om folkevalgte borgmestre gennemførtes i 1919, og jeg var ikke særlig sur over, at byrådssekretæren ved det nye folkevalgte styres start fik fem gange så meget i gage, som jeg fik under det gamle. Mit meste sekretærarbejde foregik på borgmesterens gamle expeditionskontor, gerne om aftenen. Det nye styre fik et kommunekontor af ganske imponerende størrelse og udstyr, naturligvis også med nyt og større personale.

Medens vi er ved rådhuset, må det være rigtigt at indføje et par sætninger om de to gamle retsvidner, som – efter lovens bud – altid skulle overvære rettens møder i »tingstuen«. Deres hverv var som offentlighedens repræsentanter at påhøre og påse, at det gik lovmedholdeligt til i disse møder. I min protokolførertid fungerede i hvervet malermester Bertelsen og snedkermester Zuschlag, begge godt op i årene og begge velbegavede og retskafne borgere. Den mest interesserede var den spillevende malermester, som med sine klare, nyfigne øjne fulgte begivenhedernes gang derhenne foran skranken. Og ved

retsmødets slutning revancherede han sig for sin lange tavshed ved en livlig diskussion med retten om sagerne. Den mere vegeterende snedkermester var af de stille i landet. Under langvarig gennemgang af tyveriforhold og tyvekoster kunne det hænde, at han sank en smule sammen på bænken i baggrunden og fik sig en lille, stille lur. Man forstod ham godt. Småtyverier er altid trivielle. –

Selvfølgelig husker jeg den første dom, jeg – på borgmesterens vegne – fik lov at koncipere. Det var en civil sag om kontraktsforhold og misligholdelse, og jeg gjorde mig mægtig umage. Resultatet blev til min uskrømtede glæde, at dommen holdt i begge instanser. Lige så heldig var jeg senere med en politiretsdom om tiltale for ulovlig omløben med varer (salg af malerier ved dørene). Jeg frifandt, da malerierne måtte anses for kunst. Landsretten væltede min dom og dømte tiltalte. Der blev bevilget appel til Højesteret, som stadfæstede underretsdommen i henhold til dens grunde. Jeg tror, jeg var endnu mere glad derfor end den tiltalte og min chef. Siden hen, da jeg sad i embede, er det langtfra altid gået sådan med mine domme i straffesager, idet disse domme ofte er blevet skærpede af landsretten.

Fra oktober 1919 var jeg førstefuldmægtig ved dommerembedet, stadig i Vordingborg, og samtidig efterfulgte jeg den afgåede kollega (der samtidig var blevet politimester andetsteds) i retten til den såkaldte »private praksis«, d.v.s. almindelig juridisk praksis, alene med undtagelse af førelse af retssager for retterne her i landet. Jeg har haft praksisret fra 1919 til 1935, men altså ikke i perioden fra 1913 til 1919, og har derfor ikke synderlig personlig erfaring vedrørende dette forhold under den gamle retspleje. Og da det er den, det her drejer sig om, har jeg om den private praksis i almindelighed og i min tid kun lidt at sige. Den må antages at være en anomali, opstået oprindelig for at kunne lønne kvalificeret medhjælp, og det er

mest sandsynligt, at årsagen til dens bibeholdelse lige til 1935 er ganske tilsvarende grunde, jfr. mine bemærkninger herom i begyndelsen af denne beretning. Jeg kan tilføje, at jeg i min førstefuldmægtigtid – indtil 1935 – hvert år måtte betale en anselig sum som bidrag til kontorholdet. – Til fordel for den private praksis, set fra dens indehavers side, taler med megen vægt, at den gav fuldmægtigen en betydelig indsigt i talrige praktiske handeler og gøremål i by og birk eller herred samt et kendskab til familieretsforhold og andre private mellemværender eller ordninger, såsom skifter og skattesager m.m. – Alt dette var med til at forøge hans menneskekundskab og medmenneskelighed, og derfor også til at gøre ham kvalificeret til et dommerembede. – Men den »private praksis« *var*, ret beset, en oplagt anomali. Og dens afskaffelse i 1935 var derfor et meget naturligt led i den moderne retsplejes gennemførelse. –

Hen ved 6.000! Så mange er mine ord. Hvis De kan holde ud at læse mere af, hvad jeg har at sige, må jeg så have lov til, lidt sent, at præsentere mig.

Fulde navn: Lorentz Arnt Møller, født 28. august 1889 i forpagterboligen på Gyldensteen pr. Bogense, døbt 9. oktober s. å. i Nørre Sandager sogns ældgamle kirke, søn af forpagter, cand. phil., landbrugskandidat Carl Marenus Møller og hustru Valborg Christine Heilmann, skolet i Horsens Statsskole, student derfra 1907, juridisk embedseksamen 1913. Fuldmægtig ved retten (embedet) i Vordingborg fra 1913 til 1938. Dommer i Bølling og Nørre herreder, Skjern, fra 1938 til 1948 og i Bogense købstad med Skovby, Lunde og Skam herreder samt grevskabet Roepstorffs birk fra januar 1948 til september 1959, formand for Landvæsenskommissionen for Odense amtsrådskreds med købstæderne Odense, Kerteminde og Bogense fra 1951 til 1960-61. – Ingen dekorationer. Har fem børn i alderen fra 50 til 41. Ikke medlem af Folkekirken. Nyder fuld pension. –

Alt dette er jo meget oplysende, men sikkert ikke synderlig interessant. Jeg hidsætter derfor lidt pretentiøst nogle supplerende tilståelser om min ungdoms håb til fremtiden, og om min indstilling til de store eller dog vigtige spørgsmål, man kommer ud for på vejen fra puberteten til døden. Jeg hører til dem, der begyndte at skrive i skolen, hvor jeg redigerede et skoleblad, der hed »Hver 7.ende dag«. Der var en lille stab af medarbejdere, som jeg dengang og senere følte mig nært knyttet til. Nu er de fleste af dem døde. Min bedste ven var Herbert Iversen, senere magister i tysk og filosofi. Hans forældre var begge døde (for svage lunger), men de efterlod ham en ikke ringe formue. Han søgte til England og U.S.A., hvor han fuldendte to værker, et digert filosofisk, »To essays om vor erkendelse«, og et mere praktisk oplysende, »Amerikanske tilstande, en rapport til unge nordboer«. Begge udkom i København og vakte megen anerkendelse. Han var i februar 1920 rede til at tage hjem og gennemføre sin plan om udgivelse af et renlivet socialdemokratisk blad, »Byen«, i København for sin restformue. Jeg havde måttet love ham at være redaktionssekretær ved bladet og var indstillet på at sige min stilling som fuldmægtig op og bryde alle broer af. Det blev helt anderledes. På hjemrejsen fra Chicago blev han angrebet af den da hærgende »spanske syge« og døde på et hospital i New York. Jeg tror, at døden ramte ham lige i starten til en stor løbebane. Han blev 29 år.

Efter dødens chokerende indgriben i min tænkte livsform måtte jeg atter binde mig til min juridiske stilling. Når tiden tillod det, vendte jeg tilbage til mine gamle kendinge fra de ganske unge år: Goethe, Heine, Shakespeare, Byron, Swinburne, Voltaire og de andre store franskmænd. Senere Henrik Ibsen, Poul Martin Møller, Oehlenschlägers digte, Aarestrup, St. St. Blicher, lidt Søren Kierkegaard, meget Georg Brandes og Viggo Hørup, en del Holger Drachmann, I. P. Jacobsen,

Købstadens råd-, ting- og arresthus
Byfogedkontor i stueetagen

Herredsfogden

Den gamle borgmester, by- og herredsfoged i retten

Gustav Wied og i særlig grad Johannes V. Jensen, samt lidt senere i livet Hartvig Frisch, en af de venner, som det har smertet mig mest at miste.

En af franskmændene har sagt: At forstå alt er at tilgive alt! I samme ånd har jeg af og til kun dømt med megen utilpashed, men jeg har jo aflagt højtideligt løfte om at holde loven. Mit hovedsynspunkt har altid været – navnlig i *straffesager:* Det er et medmenneske, der sidder over for dig. Selv sidder du i en absolut fordelagtig stilling, han dér foran dig i den absolut ufordelagtigste.

Der er i sandhed så meget, der tjener til vor fælles undskyldning.

C. A. Fabritius Tengnagel

Sakskøbing Købstad og Musse Herred

Den 7. november 1911 tiltrådte jeg stillingen som andenfuldmægtig – yngste – på by- og herredskontoret i Sakskøbing, som dengang hårdnakket forlangte at skrives Saxkjøbing. Jeg var blevet kandidat i 1909; jeg havde aldrig følt juraen som et egentligt kald eller nærmet mig den som videnskab, men nærmest valgt juraen som brødstudium, idet det gav jævnt gode udsigter til at opnå en betryggende stilling som embedsmand. Jeg ville oprindelig gerne have været ind i Centraladministrationen, og der ligger også ansøgninger fra mig i 3-4 ministerier. Det var kun for at holde mig i nærheden, at jeg modtog et tilbud om en stilling som sagførerfuldmægtig i København. Såvel arbejds- som lønforholdene var imidlertid ret utilfredsstillende, og efter 2 års forløb, hvori jeg var steget fra 80 til 90 kr. i månedlig løn, blev jeg ked af det og bestemte mig til at søge stilling som fuldmægtig hos en af »retsbetjentene« i provinsen. Jeg blev stærkt tilskyndet af de ministerielle kontorer, hvor jeg havde søgt stilling, idet man sagde, at dette ville øge mine chancer meget; hertil kom, at jeg havde hørt en del om de gode stillinger, som herredsfuldmægtigene havde. Jeg havde derved egentlig fået mere lyst hertil end til at sidde på et ministerielt kontor, hvor avancementet i de år gik meget langsomt. – Altså: jeg søgte et par opslåede stillinger, blev en aften til min store bestyrtelse ringet op af by- og herredsfoged Gandil i Sakskøbing og blev engageret i løbet af samtalen som by- og herredsfuldmægtig i *Sakskøbing Købstad og Musse Herred.* Jeg holdt som forannævnt mit indtog i byen den 7. november 1911.

Det var en tåget, fugtig efterårsaften. Billedet beherskedes af den da nyanlagte sukkerfabrik, som var midt i kampagnen,

og på vej gennem de sparsomt oplyste gader gjorde jeg første gang bekendtskab med den sur-søde lugt fra fabrikken, som hvert efterår hvilede over byen.

Da jeg næste morgen på hotellet fik min morgenkaffe, spurgte tjeneren til min forbløffelse, om det var den nye herredsfuldmægtig. Jeg var da klar over, at man her anså min nye stilling for mere betydningsfuld, end jeg var vant til, og at det var en lille by, jeg var kommet til,

Ja, Sakskøbing var en lille by, ca. 1800 mennesker, hvoraf et ikke ringe antal var alumner på den i byen beliggende under amtet hørende tvangsarbejds- og plejeanstalt. I historien havde Sakskøbing ikke spillet nogen rolle siden Kristoffer den Andens tid, da den på et vist tidspunkt var »residentsstad« som det sidste hjørne af Danmark, kongen endnu havde tilbage. Også forretningsmæssigt var byen ret stillestående, men sukkerfabrikkens anlæg bragte i de følgende år et ikke ringe opsving. Jeg husker fra min virksomhed som sekretær i ligningskommissionen, at der – bortset fra en enkelt større købmand – kun rent undtagelsesvis forekom en indtægt på 10.000 kr.

Der var i byen 4 læger, den ene embedslæge, 3 sagførere, alle med beskedne forretninger, hvilket dog til dels skyldtes, at hele den østlige del af jurisdiktionen hørte til Nykøbings opland. Der var 3 biler, hvis ejere af uopklarede grunde aldrig var afkrævet motorskat; til gengæld var der en gammel kammerråd, som troligt betalte 12 kr. årligt i rangskat. Da jeg en halv snes år før havde besøgt byen, oplevede jeg at se diligencen til Guldborg køre op for stationen med en kusk, der blæste på horn. Da jeg kom dertil i 1911, gik dagvognen stadig, men hornet var væk.

Der var ca. 20 restauranter og beværtninger i byen, hvoraf adskillige brugtes flittigt, så der blev et svært røre, da tallet efter beværterloven af 1912 skulle bringes ned på 4 eller 5. Der var 1 politibetjent, som bl.a. havde det vistnok undertiden gan-

ske rare hverv hver aften at gå rundt til alle beværtninger ved lukketid (kl. 10) og sige »Fyraften«; desuden 1 natvægter, som tillige havde det hverv at fungere som trommeslager. Efter højtideligt at have fået udleveret en »trommeseddel« forkyndte han, når der var teaterforestilling, når der forestod udpantning for skat, eller når der var særlig godt kød på torvet.

Imidlertid havde denne lille, fredelige, gennem århundreder upåagtede by i et års tid eller to før min ankomst været skueplads for forskellige »affærer«, som var blevet omtalt spaltevis i alle blade og havde henledt hele landets opmærksomhed på byen.

Forskellige uoverensstemmelser mellem distriktslægen og ledelsen af den førnævnte arbejdsanstalt førte til en avispolemik og en god del sladder, som endte med et politiforhør, hvorefter distriktslægen blev forflyttet.

I samme periode indløb pludselig efterretning om, at en af byens embedsmænd havde skudt på en købmand, en historie, som også vakte opsigt i hele landet. Hertil kom, at forholdene på by- og herredsfogedkontoret var meget uheldige, hvorfor der nylig var blevet udnævnt en ny byfoged til at rydde op, og gerne med en kraftig kost.

Jeg var derfor noget betænkelig og blev ledsaget af mange spydigheder, da jeg forlod København for at tiltræde min nye stilling som by- og herredsfuldmægtig ved den lille, østlollandske jurisdiktion Sakskøbing Købstad og Musse Herred, der bestod af byen og 10 landsogne med en samlet befolkning på 12-13.000 mennesker.

Embedskontoret var installeret i stueetagen i råd-, ting- og arresthuset i Sakskøbing, der var opført i 1887. I bygningen var tillige retslokalet (med nedgang til arresten), byrådslokale med tilhørende festsal, samt en bolig for arrestforvareren. – Kontorlokalerne bestod af et ret stort ekspeditionskontor med

tilstødende brandfrit rum og et mindre chefkontor. Desuden var der et (ubenyttet) forværelse og et arkiv. Da bygningen kun var 25 år gammel, var kontoret efter den tids forhold ret godt og tidssvarende møbleret. Det opvarmedes af en mægtig kakkelovn, som omhyggeligt blev passet af arrestforvareren. Der var gasbelysning, som dog få måneder efter min tiltræden blev afløst af elektrisk lys, hvilket var et stort fremskridt. Lokalet var delt ved en skranke. Bag den var der et meget stort dobbelt skrivebord, hvor de to fuldmægtige sad med front mod hinanden, desuden var der reoler med hylder og rum, som gav rigelig plads til protokoller og aktstykker. Udenfor skranken var indrettet plads til 2 kontorister, hver med en skrivemaskine, samt til politibetjenten, som stadig hjalp til med kontorarbejdet. – Der var meget småt med plads udenfor skranken, og det var en stor ulempe, at alt foregik i samme rum. Når den ene fuldmægtig forhandlede med sørgende arvinger, og den anden holdt fogedforretning eller skændtes med en alimentant, medens sagførerne havde ærinde i tinglæsningskontoret eller ved stempelsalget, og så samtidigt kontoret fyldtes af en flok forurettede polakpiger – ja, så kunne situationen blive broget, men det gik, uden at nogen klagede over ulemperne, og forholdene var vistnok de fleste steder ikke bedre. – Kontormøbler og inventar var gode, og ved et besøg på kontoret for nylig konstaterede jeg, at en stor del af det, – bl.a. min skrivebordsstol – var i brug endnu. Dette er bemærkelsesværdigt, da udstyret på retsbetjentkontorerne – som skulle vedligeholdes af embedsmandens kontorhold – ofte var under al kritik.

Jeg husker et dommerkontor, som jeg mange år senere så. Arbejdsbordene var høje pulte af ubestemmelig alder, dertil hørte nogle stole, som oprindelig havde haft en til pultene svarende højde, men en tidligere embedsmand havde amputeret et stykke af benene, så at de nu var en sælsom mellemting mellem pultstole og taburetter. På gulvet lå et ældgam-

melt, hullet voksdugstæppe, der rimeligvis engang i en fjern fortid havde prydet herredsfogdens spisestue. Under disse forhold arbejdede man årevis uden at kny; det kan tilføjes, at der ikke engang var et toilet ved kontoret, så at personalet i påkommende tilfælde var henvist til at gå hjem eller hen på jernbanestationen.

Og hvad var så arbejdet for en ung fuldmægtig på et sådant kontor? Det var en af de mindre jurisdiktioner, som det dengang hed; ordet retskreds kom først i brug ved retsreformen i 1919, og arbejdsstaben bestod – foruden chefen – af to fuldmægtige og to kontorister, samt en betjent, som hjalp til, når ikke polititjenesten lagde beslag på ham, hvilket var ret sjældent.

For at bedømme arten, omfanget og fordelingen af det arbejde, som da blev udført på retsbetjentkontorerne, må man gøre sig klart, at disses struktur var en helt anden end nu, idet de omfattede alt det arbejde, som – efter 1. oktober 1919 – blev henlagt til dommer- og politimesterembederne, og – bortset fra 6 af de største købstæder – til borgmesterkontor og kæmnerkontor, idet byfogden tillige havde kongelig beskikkelse som borgmester og formand for byrådet. Embederne var delt i 5 klasser med begyndelseslønninger fra 2800 kr. i 5. klasse til 6200 i 1. klasse. Både inddeling og lønninger var fastsat ved en lønningslov fra 1870, der indførte faste lønninger i stedet for den ældre ordning, hvorefter embedsmanden var »sportellønnet«, d.v.s. lønnet med gebyrer for de forskellige udførte retslige handlinger, og de var da blevet klassificeret efter størrelsen af disse indtægter, så at f.eks. herredsfogden i Vestervig var i 1. kl. på grund af tidligere tiders indtægter fra strandingsauktionerne. – Disse lønninger var uændrede endnu i 1911, da jeg tiltrådte som fuldmægtig; de var allerede dengang ret utidssvarende, og værre blev det, da prisstigningerne satte ind under krigen 1914-1918. Der blev

da bevilget et dyrtidstillæg, men en rationel forbedring kom først ved retsreformen og den omtrent samtidig dermed ikraftrædende lønningslov.

Foruden lønningen var der nogle biindtægter: kopipenge, hjemmeindtægter (gebyr for navnebeviser og autorisation af handelsbøger) og lignende, men alt i alt tror jeg nok, at den økonomiske situation for mange i 4. og 5. kl.-embederne var ret hård. Alligevel var embederne eftertragtede, det var et meget forskelligartet og ansvarsfuldt arbejde, som gav betydelig magt og indflydelse, og der stod gennemgående stor respekt om indehaverne af disse stillinger.

Et andet forhold, som var forskelligt fra nutidens, og som især fik betydning for personalets ansættelse og lønning, men i det hele influerede på kontorernes drift, var kontorholdsordningen. Embedsmanden fik et efter embedets omfang fastsat årligt beløb til kontorhold, hvoraf han skulle afholde alle udgifter både til lønninger, porto, papir, protokoller, opvarmning, rengøring o.s.v. – Beløbet var embedsmandens, gav det overskud, tilfaldt det ham, og det var vist meget svært at få et underskud dækket. Dette medførte mange steder, at kontorets grundlov var, at der skulle spares på kontorholdet. Lønningerne var små, befordringsudgifter var ildesete, og det blev stiltiende forlangt, at man skulle cykle uden godtgørelse. – Embedsmanden ansatte selv sit personale, og både fuldmægtige og kontorister kunne afskediges med sædvanligt varsel (3 mdr.) uden nærmere begrundelse. Efter nutidens begreber var disse forhold naturligvis ret utrygge for personalet, og det skete da også, at en svigersøn blev sat ind i en god fuldmægtigstilling eller en datter som kontorist, men dette var absolut sjældne undtagelser, og i det hele taget var stillinger som fuldmægtige ret efterspurgte, dels på grund af den gode uddannelse, dels på grund af udsigten til at avancere til de meget eftertragtede, ofte meget indbringende stillinger som første-

fuldmægtige, der ikke havde fast løn, men drev private juridiske forretninger, som ofte gav dem indtægter, der lå langt over embedsmandens. De måtte også yde tilskud til kontorholdet under en eller anden form, som regel ved bidrag til lønning af den eller de yngre fuldmægtige.

Da jeg tiltrådte, fik jeg en fast løn af kontorholdet på 1000 kr.; dertil kom 300 kr. som sekretær for byrådet, 100 kr. fra ligningskommissionen, 40 kr. fra havneudvalget, i alt 1440 kr. om året. – Det var jo ikke svimlende, men dog altid et avancement fra de 1080 kr. i København, og man kunne virkelig dengang slå sig igennem med det. – Da det var umuligt at leje et værelse i byen, måtte jeg gå på omgang hos samtlige byrådsmedlemmer for at opnå tilladelse til at flytte ud i den tilstødende landkommune, hvilket ikke var velset, da jeg var byrådets sekretær! Tilladelsen blev dog opnået og for 15 kr. månedlig lejede jeg da to små værelser, hvor jeg boede, til jeg blev gift i 1914. – Fuld pension på hotellet kostede 65 kr. om måneden, og andre faste udgifter var der ikke, så lønnen kunne slå til.

Bortset fra, at jeg som sagførerfuldmægtig havde mødt ved en del fogedforretninger og undertiden ved en tvangsauktion, havde jeg ingensomhelst kendskab til, hvad der foregik på et retsbetjentkontor, og hertil kom det mærkelige forhold, at der på den tid ikke fandtes nogen lærebog i kriminalproces, så at jeg – som de allerfleste juridiske kandidater – var fuldstændig uvidende om hele dette stof.

Det var derfor med en vis ængstelse, jeg tiltrådte min stilling, og jeg var klar over, at der var meget, jeg skulle lære, men jeg fik da også i min nye chef, borgmester, by- og herredsfoged Gandil, en fremragende læremester. Han var uddannet dels i skattedepartementet, dels som fuldmægtig ved Frederiksberg Birk, en mand med stor juridisk viden og praktisk erfaring og store evner til at administrere både embeds-

kontoret og det kommunale arbejde. Han var, som før nævnt, udnævnt til embedet i Sakskøbing, fordi der skulle ryddes op i forskellige uheldige forhold; dette var allerede til dels udført; nogle af personalet var udskiftet, senest en fuldmægtig, som jeg nu skulle afløse, og kontoret var allerede – det har jeg senere kunnet se – i god gænge, og Gandil gjorde fra første færd alt for, at den nye fuldmægtig skulle blive godt oplært. Han kunne stille store krav til sit personale, og som udgået fra et ministerium krævede han strengt formerne overholdt i alt, hvad der udgik fra kontoret. Der var stor forskel på at »indsende«, »fremsende« eller »tilstille« en sag, og det var af stor betydning, om det skete »tjenstligt« eller »tjenstligst« (det sidste var forbeholdt skrivelser til højerestående embeder, navnlig stiftamtet). Han var også en udmærket stilist, der stillede store krav til alle skriftlige udfærdigelser, og mange gange fik jeg mine skrivelser kasseret, fordi sproget ikke var tilfredsstillende. – Dengang blev den største del af kontorets breve skrevet med hånden, og det kunne være strengt, når man med sin fineste skrift havde udfærdiget en længere epistel, da at få den kasseret, men det var en kur, der hjalp. Efterhånden lærte jeg da også at skrive til hans tilfredshed, og hans skriveform blev mig så selvfølgelig, at jeg senere – da jeg selv fik fuldmægtige til oplæring – vistnok fik ord for at hænge mig temmelig stærkt i formerne.

Det var en hård, men god skole at gå i; han var en læremester, som prægede mig for hele livet, og jeg havde ham som chef, til han døde i 1922, og har kun minder om et samarbejde af allerbedste art.

Mit arbejde var meget alsidigt, og jeg blev smidt på hovedet ud i mangt og meget, som jeg stod ganske fremmed for. – Jeg skulle skrive i retten, skrive udkast til domme, passe foged- og notarialforretninger, nu og da holde en løsøreauktion, blev sendt på brandforhør og ligsyn, passede alimentationsjournal

og lægdsrulle og skulle desuden ekspedere det meste af korrespondancen i alle sager, der kom til erklæring fra amtet.

Jeg kendte meget lidt til rettergangen, og navnlig var de kriminelle sager helt nyt land for mig. Disse lå dengang helt i by(herreds)fogdens hånd. Når der kom en anmeldelse, blev betjenten sendt ud for at tage rapport, derefter bestemte byfogden, hvad der videre skulle ske, eventuelt blev en sigtet anholdt, og så begyndte forhørene, stadig under byfogdens ledelse. Han fængslede, hvis han fandt grund til det; alle forhør var for lukkede døre uden forsvarer, og det var almindelig skik at lade en sigtet »sidde på bekendelse«, så at han blev hentet op med passende mellemrum og spurgt, om han havde noget at tilstå, og hvis ikke, sendt ned igen. Men der blev holdt lange og indgående forhør, og min chef var en fremragende forhørsdommer, som bl.a. havde fastslået sit ry ved kort efter sin udnævnelse at opklare 2 påsatte gårdbrande. Jeg var altid skriver i retten og søgte at lære protokollatets fine kunst. Der blev lagt megen vægt på protokolleringen, og ofte holdt vi forhør til langt ud på aftenen, vistnok til nogen misfornøjelse for arrestforvareren og de gamle retsvidner. – Når der ikke kunne fås mere ud af undersøgelsen, bestemte amtet tiltale eller frafald. Der blev i førstnævnte tilfælde beskikket aktor og defensor, som hver kom med et kort indlæg, skrevet på grundlag af akterne og vistnok i reglen uden at tale med sigtede, og derefter afsagdes dommen, der som regel lød på domfældelse, idet der var gjort indstilling til amtet om tiltalefrafald, hvis man skønnede, der ikke var grundlag for domfældelse.

Der var ikke megen kriminalitet i den lille retskreds. De sager, der vakte mest opsigt, var brandforhør med påfølgende sigtelse for brandstiftelse. De fleste steder var det fast sædvane, at herredsfogden personlig tog til brandforhør på stedet, helst mens branden endnu stod på. Det var ikke sjældent, at

der straks blev foretaget anholdelse, og der fortaltes om en gammel herredsfoged, der var utilfreds, hvis han kom hjem fra brandforhør uden at have taget en mand med.

Også den borgerlige retspleje var dengang vidt forskellig fra nutidens. Alt skulle foreligge i skriftlig form. Stævningen indeholdt en sagsfremstilling, og derefter udvekseledes skriftlige indlæg fra begge sider uden nogen begrænsning i antal. Indholdet var da også ofte – navnlig mod slutningen af en måske årelang proces – temmelig magert og indskrænkede sig til benægtelser af det af modparten anførte, idet der blandt sagførerne nærede stor frygt for, at noget skulle stå som ubestridt, og det fortaltes om en – ikke særlig anset – sagfører, at han endte sit sidste indlæg med »at benægte alt af modparten anført i hidtil ukendt målestok«.

Også bevisførelsen, vidneførsel, syn og skøn, foregik skriftligt, der fremlagdes skriftlige vidnespørgsmål, og svarene dikteredes til protokollen, og en række formelle regler gjorde ofte vidneførsel meget besværlig.

Sagerne trak ofte ud i årevis, idet sagførerne næsten uden begrænsning kunne »begære anstand«, hvilket som regel blev bevilget uden indsigelse. Retten blandede sig ikke heri, hvis ikke modparten til sidst direkte protesterede, så blev der fastsat en frist »til tilsvar«.

Hele dette system vil nok forekomme nutidens jurister stift, formelt og utilfredsstillende, men alt i alt tror jeg, at sagerne i det væsentlige blev ligeså godt oplyst som nu, og at afgørelserne dengang gennemsnitligt var ligeså gode og velbegrundede som nu til dags.

Arbejdet på retsbetjentkontorerne var meget alsidigt, og bortset fra tinglæsnings- og skifteväesenet samt regnskabet, som sorterede under førstefuldmægtig, påhvilede alt andet forefaldende mig.

Der var alimentationsjournalen, idet udbetaling og inddri-

velse af alimentationsbidrag påhvilede by- og herredskontorerne. Jeg havde et fast klientel af barnemødre, som kom to gange om året og hævede deres penge, hvorefter resolutionen sendtes til inkasso på andre kontorer i jurisdiktioner, hvor fædrene boede. Jeg havde dem spredt helt over til Varde og helt op til Læsø. Ligeledes fik man selv inkassation fra andre jurisdiktioner, de gik ud til sognefogderne, der skrabede pengene ind.

Lægdsrullen var et andet mysterium for en ung fuldmægtig. Første kontordag efter nytår stillede alle sognefogderne, der tillige var lægdsmænd, dels for at hilse på herredsfogden, dels for at aflevere fortegnelse over de i årets løb afgivne indmeldelser til lægdsrullen, som beroede på kontoret. – Denne medførte en del korrespondance, der som regel ikke gav anledning til vanskeligheder, men en gang kom jeg galt af sted. Der lå ved kontorerne nogle mystiske gule »extraordinære indkaldelsesordrer«, hvis funktion jeg ikke var – og aldrig blev – klar over. En dag kom der fra udskrivningskredsen en sådan gul blanket, lydende på, at en mand fra et af landsognene – »uopholdelig skulle møde til krigstjeneste i Ringsted« – og jeg, som ikke kendte disse blanketter, og som var oplært med stor respekt for militære ordrer, sendte øjeblikkelig indkaldelsen ud til sognefogden. Manden rejste til Ringsted med første tog og kom hjem med det næste, og kontoret blev afæsket erklæring om det forefaldne! – Min chef tog sagen meget fredeligt, og pålagde mig kun at spørge mig for, når der var noget, jeg ikke kendte til. – Som lægdsforstander opbevarede kontoret et med stor mystik og hemmelighedsfuldhed omgærdet dokument, mobiliseringsplanen, med en tilhørende forseglet konvolut med et kodeord for mobiliseringens iværksættelse. Planen blev én gang om året taget frem fra det inderste af pengeskabet, gennemset og rettet og indsendt til godkendelse. Ellers hvilede den i fred; men en enkelt

gang blev den dog taget i brug, nemlig ved en prøvemobilisering, vistnok i 1913. Vi vidste, den skulle komme og sad på kontoret det meste af natten, indtil ordren kom i de tidlige morgentimer, og hele retskredsen kom på benene.

Jeg husker også en anden nattevagt på kontoret, men af mere alvorlig art. Det var i augustdagene 1914, den aften, da det tyske ultimatum til Danmark var kommet. Da vågede vi også, til situationen ud på morgenen syntes afklaret.

Også forskellige skatteoppebørsler sorterede under kontoret, idet retsbetjenten som borgmester modtog og indsendte alle staten tilfaldende skatter fra byen. Jeg husker, at revisionen af disse regnskaber var temmelig sendrægtig, så at antegnelserne først kom meget længe efter indsendelsen og derfor ofte var svære at få bragt i orden. Jeg husker også, at jeg blev meget upopulær, da jeg pludselig begyndte at opkræve motorskatten, som byen hidtil havde været skånet for, skønt loven var flere år gammel. Min ældre kollega smilede overbærende ad sin unge, energiske kollega.

Også det kommunale arbejde fik jeg indblik i, idet jeg de første år var sekretær for byråd, havneudvalg og ligningskommission. Navnlig byrådsarbejdet var for en begynder meget interessant. Det lededes af min chef, borgmesteren, og man fik hurtigt indblik i de mange, ofte sagen uvedkommende småting, som spillede ind, og jeg mærkede hurtigt, at en sekretær kunne være en meget betydningsfuld person, og at man skulle kunne tie stille med, hvad der skete bag kulisserne, og navnlig med, hvad chefen sagde eller mente. – Dette blev ofte aktuelt ved det daglige table d'hôte på hotellet, hvor jeg indtog mine måltider, og hvor byens forhold ofte var under skarp debat, navnlig lige før og efter byrådsmøderne. Så ville man gerne pumpe sekretæren, men jeg tror nok, at han modstod fristelserne – selv om der blev givet DOM til kaffen.

Foruden alt dette kontorarbejde fandtes der også adskillige

udgående forretninger: foged- og notarialforretninger, auktioner, brandforhør, ligsyn o.s.v.

Fogedforretninger kendte jeg lidt til fra min virksomhed som sagførerfuldmægtig, men det var jo noget andet end i København, hvor man altid kørte ud i droske, placeret efter en bestemt rangforordning med fogden i højre hjørne på bagsædet, sagføreren ved hans venstre side, og 2 vidner på det modsatte sæde. – I min nye stilling var jeg ganske vist foged med guldtresset kasket, der blev behandlet med passende respekt, men jeg måtte som regel afsted på cykel med protokollen i en taske på styret, og ved vintertid på de lollandske »smattede« veje kunne det tit være en tvivlsom fornøjelse. Resultaterne var ligeså pauvre som i København. – Notarialforretningerne bød sjældent på spænding, dog har jeg oplevet at blive ringet op ved nattetid for at tage ud og attestere en testamentsunderskrift af en meget syg testator. – Vekselprotesterne i Landmandsbanken havde et trøstende moment, idet dens bestyrer – en gammel fhv. apoteker Grundtvig – altid honorerede notarii nærværelse med et glas portvin.

Mere alvorligt var det, især i den første tid, når jeg skulle ud på politimæssige afhøringer ved brandforhør og ligsyn; men jeg fik lidt instrukser af min chef og blev så sendt af sted med politiprotokollen. Det var en lille protokol, som kunne bruges til alle slags afhøringer, og som ikke behandledes med helt så stor respekt som de egentlige retsprotokoller. – I denne forbindelse husker jeg, at jeg engang i mine studieår var med studentersangerne på pinsetur til en mindre provinsby, hvor et gennem år højt skattet medlem af foreningen nylig var blevet ansat som byfogedfuldmægtig. Han deltog naturligvis i festen lørdag aften, og da et ældre medlem ved den lejlighed havde fordybet sig lidt stærkt i whiskyflasken, så at man ikke kunne få liv i ham om morgenen, sendte kammeraterne bud efter fuldmægtigen, som indfaldt sig med kasket og politipro-

tokol og i ligsynsform til protokollen konstaterede, at kontorchef N. var fundet livløs i sin seng. Jeg troede ikke på historien, men da jeg mange år senere ved et dommermøde traf den pågældende fuldmægtig, som nu var en højt anset civildommer, erklærede han på min forespørgsel, at historien var fuldstændig rigtig. – Så letsindigt behandlede jeg dog ikke protokollen, jeg vidste, at hvad jeg skrev, blev nøje gennemgået og rettet i fornødent omfang. – Ligsynene var ofte tragiske og ofte uhyggelige, de foretoges som regel ved dødsfald efter ulykkestilfælde eller selvmord. I almindelighed foretoges ligsynene på landet af de kommunale ligsynsmænd, som vist undertiden havde besvær med at udfylde en dødsattest-blanket. Jeg husker, at en af præsterne engang viste mig en sådan dødsattest, hvor ligsynsmændene åbenbart havde været i tvivl om dødsårsagen og derfor på blanketten havde opgivet denne som: Uvidenhed. –

Også løsøreauktioner måtte jeg gå i gang med. Jeg havde kun nogle få gange været til en stilfærdig bogauktion i København, og så blev jeg en måned efter min tiltrædelse sat til at være opråber og auktionarius ved en auktion, hvor en af byens købmænd holdt juleudsalg af manufaktur- og konfektionsvarer. Det gik – om end ikke særlig godt – men efterhånden vænnede man sig jo til at stå på bordet en dag igennem og være klovn og opmuntre publikums købelyst med mere eller mindre dårlige vittigheder. Det kunne være temmelig trivielt. Navnlig var der en slem dag hvert år, idet byens største manufakturhandler på fastelavnsmandag holdt en hel dags auktion over alle mulige og umulige varer fra sin butik. Det foregik i teatersalen, og i et tilstødende lokale udskænkedes dagen igennem kaffe til kunderne. »Bukse-auktionen« kaldte vi den – den var drøj at komme igennem.

Et særlig stort arbejdsområde var på Lolland dengang skovauktionerne. Der var adskillige godser i retskredsen med store

Herredsfuldmægtigen – ældre type – justitsråden

Herreds-fuldmægtig og skovrider på vej til skovauktion

By- og birkefuld-mægtig og overretssagfører kører ud på fogedforretning

skovdistrikter, de to største havde hver 14-15 auktioner i vinterens løb, andre et noget mindre antal, men man måtte regne med, at der i januar-februar var mindst 5 auktioner om ugen. Det var ganske umuligt for herredskontoret at sende en fuldmægtig ud til alle disse forretninger. Godserne havde selv incassationerne, så der var ingen indtægter forbundet med dem, og da førstefuldmægtigen kun tog ud, når han selv var incassator, var det mig, der måtte af sted. Ofte søgtes der en konstitution til skovrideren, som så holdt auktionen og sendte kataloget ind dagen efter, men undertiden blev det forlangt, at der skulle komme en fuldmægtig, og ofte var det stærkt ønsket, og jeg tog derfor ret jævnlig af sted og gjorde det så tit som muligt, da disse auktioner – ikke mindst på grevskabet Hardenberg – var nogle af de morsomste oplevelser, jeg havde. Jeg startede tidligt om morgenen, i reglen på cykel, til skovfogden i det pågældende distrikt. Der mødte skovrideren og personale fra godskontoret, og der startedes med en betydelig frokost, inden arbejdet begyndte; og der måtte virkelig arbejdes, hvis man skulle nå kataloget igennem. Dette indeholdt som regel 450-500 numre træ, fordelt over hele skoven, og man skulle bevæge sig rundt til alle bunkerne. Folk ville se dem, når de blev råbt op. Man begyndte kl. 10, og kl. 12 var der pause, hvor en gammel gæstgiver fra byen, Dannebrog-Petersen, kaldet efter beværtningens navn, mødte med sin vogn, hvor folk kunne købe øl, kaffe og snapse, og hvor der nok undertiden blev indtaget så mange »Dannebrogsknægte«, at stemningen blev løftet og evnen til at bedømme bunkerne måske lidt nedsat. Til »auktionsherrerne« vankede der en caloric med angostura, og så gik det løs igen. Det skulle gå rask, hvis man på en kort vinterdag skulle sælge 500 numre, og jeg har jævnlig oplevet, at det mod slutningen kneb med at se at skrive i kataloget. Bagefter gik det igen hjem til skovfogedhuset, hvor katalogerne blev konfereret og talt sammen,

det sidste under meget drilleri, hvis der var en, der talte fejl, og så kom til sidst middagen, der mange steder bar præg af, at skovfogedkonen havde været husjomfru på slottet, så hun forstod sit kram.

Stemningen var meget munter, og som regel endte aftenen med en l'hombre, hvor det især gjaldt om at give skovrideren beter i nolo. Det var festlige dage, men anstrengende både i arbejdsmæssig og madmæssig henseende. – Nu er skovauktioner vist overalt »en saga blott«.

Et andet område, som var særligt for Lolland-Falster, og som i høj grad prægede livet i by og på land og som også gav arbejde til herredskontorerne, var de polske roearbejdere. Omkring århundredskiftet begyndte landmændene dernede, især på de store gårde, at anvende polske karle og piger til roearbejdet, idet disse var både billigere og mere hårdføre end den danske arbejdskraft. De ankom hvert forår i større eller mindre hold, hvert hold ledet af en »Aufseher«, vistnok en slags entreprenør, som påtog sig at skaffe folk til gårdene, og som derefter om vinteren i Polen fæstede dem, førte dem herop og anbragte dem i deres respektive pladser.

På de større gårde var der bygget særlige huse til polakkerne, de såkaldte polakkaserner, hvoraf mange ligger der endnu. Polakkerne var især beskæftiget i sukkerroemarkerne og rejste først tilbage om efteråret, når de sidste roer var taget op. De var gennemgående meget flittige og utroligt hårdføre. De levede efter sigende mest af kartofler, og jeg husker engang, at en polsk karl, som var blevet idømt 5×5 dages fængsel på vand og brød, var højlig forbitret over, at han af sundhedsmæssige grunde skulle holde »mellemdage«. Den kost kunne han sagtens tåle, den var vist ikke stort sløjere end den, han var vant til.

Hvordan de lønnedes, husker jeg ikke, men man regnede med, at en flink pige kunne rejse til Polen om efteråret med

8-900 kr. Der var polakker i meget stort antal, så stort, at byens gader og butikker på lørdag aftener var stærkt præget af dem, og når de på deres højtidsdage drog til den katolske kirke i Maribo, iført maleriske, nationale dragter, var det et meget fremmedartet syn. – De var gennemgående uhyre skikkelige, men selvfølgelig måtte der blandt så mange også komme uheldige elementer, navnlig blandt karlene, og så måtte jo herredskontoret med i legen. – Det skete undertiden, at en flok piger følte sig forurettet, enten af deres husbond eller deres «Aufseher«, og så indfandt de sig på kontoret for at få hjælp. Der var ingen af os, der forstod et ord af deres sprog, og der var ingen ordentlig tolk at få i nærheden, så jeg må indrømme, at jeg undertiden søgte at slippe lidt nemt fra det, men det gik ikke. De satte sig, måske 10-20 stykker, på rådhustrappen med deres bylter og ventede. Engang gik jeg til middag efter at have søgt at snakke dem til rette, men da jeg kom igen, sad de der stadig uden at sige et ord. – Så måtte vi prøve at få fat i en »Aufseher«, som gerne kunne noget tysk og dansk, og så blev der fundet en løsning. – Undertiden kom det også til virkelig kriminelle sager, og så måtte vi tilkalde en tidligere præst ved den katolske kirke i Maribo, pastor Ortved, som tolk. Det skete nogle gange, at der havde været fester på kasernerne, hvor det var gået så hårdt til, at det endte med alvorlige voldshandlinger. En gang blev således en karl slået så slemt, at han mistede synet. Ved sådanne lejligheder kunne vi have hele arresten fuld, og så kom tolken til forhørene. Han mødte i en slags ornat, og polakkerne, især pigerne havde stor respekt for ham. Jeg har flere gange set en pige, når hun kom for skranken, neje dybt for præsten og prøve at kysse hans hånd.

Pigerne var der næsten aldrig vanskeligheder med, men vi havde dog engang en trist sag. En gravid pige, som sammen med nogle andre var på arbejde i roemarken, fjernede sig pludselig nogle rækker fra de andre, fødte sit barn og gik straks

i arbejde igen uden at sige noget, men desværre døde barnet, så politiet måtte i sving.

Anvendelsen af polsk arbejdskraft ophørte vistnok med krigen i 1914, men der findes endnu på Lolland mange polske familienavne; det er efterkommere af de polske roearbejdere, som kom hertil i århundredets begyndelse og foretrak at slå sig ned her i landet.

Jeg har i det foregående søgt at give et indtryk af det arbejde, som en ung fuldmægtig dengang blev sat til at udføre i sine første læreår. Det var, som det vil ses, meget forskelligartet, og der var rigelig med lejlighed til at dumme sig, især på de udgående forretninger. Heldigvis havde jeg i reglen ved disse en udmærket støtte og medhjælp i kredsens landbetjent, Elmkjær. Han var en tidligere gendarm, der nu havde fået denne stilling, hvori han virkede endnu, da jeg i 1925 forlod embedet. Han var typen på de gode, gamle landbetjente, støt og rolig, altid parat til med et lunt smil at ordne små uenigheder, som kunne opstå, men dog så bestemt, at der stod stor respekt om ham. Han var et mønster på flid og pligttroskab, han kørte næsten daglig ud på sin cykel hele kredsen rundt, dels på almindelig patrouillering, dels for at foretage særlige undersøgelser, hente mælkeprøver, etablere spærringer ved mund- og klovesyge, eller foretage afhøringer efter indgåede anmeldelser. Når han kom hjem hen under aften, skrev han rapporter, som blev afleveret på kontoret næste morgen. Jeg tror nok, hans arbejdstid var på mindst 12 timer. Han kendte hvert menneske i retskredsen, og det var altså en stor betryggelse og hjælp at have ham med til brandforhør, løsøreauktioner og lignende.

Mit arbejde bragte mig også i nær kontakt med og i et godt forhold til alle kredsens sognefogder, og jeg blev tidligt klar over, hvilken værdifuld institution sognefogedstillingen er.

Det var næsten altid en af sognets mest ansete og respekte-

rede mænd, (dengang endnu som regel en af gårdejerne), som fik denne stilling, og den omstændighed, at det var en af sognets egne folk, medførte, at han næsten altid meget hurtigt blev bekendt med, hvad der foregik, og at folk uden alt for store betænkeligheder henvendte sig til ham. Det var ikke nær så betænkeligt som at gå til politiet, og man vidste, at sognefogden kunne ordne mange ting, uden at de kom videre.

Ægteskabelige stridigheder, mindre slagsmål og fester, mundhuggeri med optræk til injuriesager og lignende var ting, som en dygtig sognefoged som regel kunne holde indenfor sognets egne grænser uden at blande politiet i det. Et pudsigt eksempel i så henseende blev fortalt mig om en af sognefogderne ved en fynsk retskreds, hvor jeg senere virkede som fuldmægtig. En ældre kone henvendte sig til sognefogden og klagede over, at hendes nabokone havde skældt hende ud for en »brummer«. Sognefogden overvejede nøje, gik så hen og hentede en bog i reolen og efter at have kikket i den, spurgte han alvorligt: »Hvor gammel er du, Maren?« – »63«, lød svaret. Så rystede han på hovedet og sagde: »Så er der ikke noget at gøre, her står i bogen, at når du er over 60, har hun lov at kalde dig en »brummer«. – Og så slog Maren sig til tåls med det. Til oplysning tjener, at en »brummer« i stedets sprog betyder en gold ko. Dette som eksempel på, hvad en sognefoged kan udrette.

Ved nytårstid 1913 indtrådte en afgørende forandring i min stilling. Min ældre kollega fratrådte for at nedsætte sig som sagfører i byen, og min chef tilbød mig den ledigblevne stilling som førstefuldmægtig. Jeg var noget betænkelig ved situationen. Der havde ikke været ret store indtægter i stillingen hidtil, og min forgænger blev i byen som sagfører, så chancerne var ikke særlig gode, men på den anden side var det en stor tillid, min chef viste mig ved at tilbyde mig stillingen efter

kun 2 års tjeneste, så jeg slog til – og blev stærkt misundt fra mange kollegers side.

Disse stillinger var baseret på, at man skulle opnå sin indtægt ved at udføre private juridiske forretninger for folk, og arbejdet på kontoret blev derfor begrænset, så man kunne have tid til sin rådighed for de private forretninger. – Mit kontorarbejde blev da at passe regnskabet, tinglæsningen og skiftevæsenet.

Dette sidste foregik omtrent som nu, dog at fuldmægtigens konstitution ikke omfattede skifteforretninger, bortset fra registreringerne, og man var derfor under stadig kontrol, idet alle tilførsler til skifteprotokollen skulle underskrives af embedsmanden, der også – i hvert fald formelt – ledede skiftesamlinger i offentlige boer.

Tinglysningen – som da hed tinglæsningen – var indtil ændringen i 1927 ordnet således, at den foregik på den ordinære ugentlige retsdag, og da de gamle terminer, juni og december, dengang endnu var fuldtud i kraft, så at langt den overvejende del af ejendomshandlerne berigtigedes i terminerne, medførte dette, at man i 2 retsdage ved hver termin sad med store stabler af dokumenter til ekspedition.

I de største retskredse kunne det dreje sig om 5-600 dokumenter, og i en lille retskreds som Sakskøbing kunne vi komme op på ca. 200 stykker. Foruden registreringen i panteregistrene (nutidens tingbøger) var der et mægtigt arbejde med at indføre dem ordret i pantebøgerne og konferere genparterne, så i de perioder kneb det med at overholde den normale ekspeditionsfrist af 14 dage, men det var sagførerne indforstået med, når blot enkelte, særligt presserende dokumenter kunne ekspederes forlods, ofte mod en mindre ekstrabetaling. – Det kunne være drøjt at sætte sig i gang med sådan en stak dokumenter, navnlig det første års tid, da man var fremmed for arbejdet og meget ængstelig ved ansvaret, men efterhånden blev der jo og-

så på dette felt oparbejdet en rutine, og det blev i hvert fald altid klaret.

Der var dengang ikke mulighed for at tegne forsikringer, og jeg har da også en enkelt gang måttet udrede en erstatning for en ekspeditionsfejl.

De private forretninger omfattede alle slags sagførerforretninger, bortset fra retssager, således ejendomshandler og lånesager, dødsboer og inkassationer ved løsøreauktioner. Forretninger måtte efter en gammel bestemmelse ikke udføres på kontoret. Dette blev mange steder ikke overholdt, men jeg fik straks indrettet mig et lille kontor i byen, og da jeg kort efter giftede mig, havde jeg kontor i mit hjem tæt ved herredskontoret.

Det var noget helt nyt at indstille sig på at være forretningsmand, der skulle kræve penge for sit arbejde; men det vænnede man sig til, og til min store overraskelse tjente jeg det første år ca. 5000 kr., hvilket var en tredobling af min indtægt. I de følgende år, krigsårene, medførte det temmelig hektiske forretningsliv også væsentlig stigning i min forretning, så at jeg kom til at sidde med rigtig gode indtægter.

Dette hidrørte særlig fra den stærkt stigende omsætning ved løsøreauktioner. Alle priser steg, og selv det værste ragelse kunne sælges til fantasipriser, og det blev derfor almindeligt, at der blev holdt auktion både i boer ved forpagterskifte og flytninger, ligesom forskellige kreaturhandlere havde gode forretninger ved at sælge kreaturer og navnlig grise på auktion. Da inkassator hæftede for auktionsbeløbet, som ofte forlangtes afregnet straks, så at hele ansvaret for kreditgivningen (som regel 6 måneder) påhvilede inkassator, var der selvfølgelig risiko forbundet med disse forretninger, navnlig med kreatursalg, og der var også eksempler på, at fuldmægtige kom ud i økonomiske vanskeligheder på grund af uforsigtig kreditgivning. Det hændte selvfølgelig også, at jeg måtte af-

skrive en ko eller en griseso, men det var sjældent, – og ved alle andre auktioner var risikoen i virkeligheden meget lille.

Jeg fik hurtigt et indgående kendskab til mit publikum – takket være bistand fra landbetjent og sognefogder – og gennemgående var folk meget punktlige til at betale. – Man lagde stor vægt på sin auktionskredit, og det var meget kompromitterende, hvis kredit blev nægtet. Blandt de poster, der skulle betales, rangerede lotterisedler og »auktionssedler« lige højt.

Disse førstefuldmægtigstillinger, hvor man dels var offentlig myndighed, dels privat forretningsmand, og hvor kun det sidstnævnte gav indtægt, må nok for nutiden stå som en ganske utænkelig og – rent umiddelbart – højst forkastelig kombination. Den fandtes imidlertid dengang ved alle retsbetjentkontorer og havde mangeårig tradition bag sig. Den var opstået i en tid, hvor sagføreruddannelsen ikke var så god som nu, og hvor befolkningen – med eller uden grund – hellere søgte hjælp på herredskontoret end hos de stedlige sagførere. – Denne tillid fra befolkningens side fortsatte langt ned i tiden og medførte, efterhånden som forretningslivet udviklede sig, at fuldmægtigene fik meget stærke stillinger og nød stor anseelse og tillid i befolkningen. Stillingerne indbragte dem gode – ofte endda meget betydelige – indtægter. – En førstefuldmægtig, som forstod at omgås befolkningen, blev let et faktotum for hele retskredsen. Da skifteretten modtog alle dødsanmeldelser, var han næsten selvskreven til at ordne alle private skifter. Han var de fleste steder enerådende over alle løsøreauktioner og derigennem over folks adgang til den højt værdsatte – og ofte også højt påkrævede – auktionskredit. Han fik dermed et meget indgående kendskab til befolkningen, både i personlige og i økonomiske forhold, hvilket man vidste, og det blev derfor en naturlig ting at henvende sig til fuldmægtigen i alle mulige situationer, hvor man trængte til råd, vejledning eller penge.

Folk kom ikke blot, når der skulle skrives testamente eller gården overdrages til sønnen, men også når konens helbred gav anledning til spekulation, når der var vrøvl med de voksne børn, eller når naboen havde generet ens kone. Ofte gjaldt det et mindre kontant lån, når det kneb med terminen, penge, man altid fik tilbage, og ofte kun trang til en snak om livets genvordigheder. Jeg har endda oplevet at par gange at blive benyttet som regulær skriftefader, den ene gang til en halvgammel pige, som »bar syndige tanker på sognets præst«, den anden gang til en gammel kone, som i 30 år havde været plaget af skrupler over, at hun ikke havde fået forhindret en ung søn i at rejse til København, hvor han »gik hen og ødelagde sig « (begik selvmord); i hvert fald i sidste tilfælde fik jeg vidnesbyrd om, at skriftemålet og mine kloge ord havde hjulpet. – Så mangesidig var altså en fuldmægtigs virksomhed.

Imidlertid fremkom der efterhånden kritik af disse stillinger, i første række fra sagførernes side. Man kritiserede særlig det formelt angribelige i, at offentlig og privat virksomhed var sammenblandet. Dette var naturligvis ubestrideligt, selvom det i praksis næppe medførte ulemper af betydning. Dernæst kritiseredes den konkurrence, som påførtes sagførerne af folk, der var ansat i offentlig tjeneste, og denne kritiks berettigelse kan næppe bestrides. Det må vist indrømmes, at fuldmægtigen dels i kraft af den position, stillingen gav ham, dels bl.a. fordi han – som det hed – »sad på skifteprotokollen«, havde fordele, som ikke var lette at konkurrere med, og der havde da også mange steder udviklet sig et ret dårligt forhold mellem sagførerne og retsbetjentkontorerne.

Sagførernes kritik voksede i styrke, og kort efter retsreformens ikrafttræden blev der nedsat en kommission, der indstillede, at der forelagdes en lov om statsansættelse af fuldmægtigene.

Efterhånden fremkom der imidlertid også kritik af forhol-

det fra yngre fuldmægtiges side. De fremhævede det urimelige i, at de gik for meget lave lønninger, når de ældre fuldmægtige havde så store indtægter, og de krævede derfor statsansættelse. Fuldmægtigstanden var dengang – ligesom andre statslig ansatte funktionærer – meget lidt organisations-minded. Der var ganske vist i 1898 stiftet en forening af amts- og retsbetjentfuldmægtige, men den havde kun meget ringe betydning. Der blev holdt et årligt kredsmøde i hvert amt, hvor de fleste gav møde. På Lolland-Falster var der dengang 11 jurisdiktioner med ialt 21 fuldmægtige, og vi mødtes hvert år, men møderne var mest af selskabelig karakter. De hjalp til, at vi lærte hinanden at kende, og ofte gav man jo hinanden en tjenstlig håndsrækning i det daglige arbejde, men egentlige faglige drøftelser blev det ikke til. Det samme var tilfældet med den årlige generalforsamling. Der var ikke noget, der hed tilskud til rejseudgifter til årsmødet, og følgen var, at det næsten udelukkende var de ældre, førstefuldmægtigene, som havde råd til at deltage. De faglige drøftelser gik da også hovedsagelig ud på, hvordan man skulle gardere sig mod sagførernes kritik, og alle var enige om, at det kun gjaldt om at få lov at bevare de private forretninger, hvis bortfald ville betyde en katastrofal nedgang for hele standen. Derefter dyrkede man selskabeligt samvær og fortalte historier om gamle chefer – og det var ikke småting, standens ældste kunne berette. Kort efter 1919 tog imidlertid kritikken fra de yngre fat, og selvom de ældre holdt på deres privilegium så længe som muligt, blev den ovennævnte lov omsider vedtaget i 1930, og fuldmægtigenes »private forretninger bortfaldt i henhold til denne definitivt i 1935.

Jeg skal ikke her forsøge nogen nærmere vurdering af denne for nutiden ret utænkelige ordning. Jeg skal nøjes med en afdød juridisk professors bedømmelse: »I teorien forkastelig, i praksis udmærket!«.

Selvom det i årenes løb nogle gange er sket, at en fuldmægtig har udvist for stor forretningsmæssig smartness eller endog er kommet ind i kriminelle forhold, tror jeg, man kan sige, at ordningen i det hele har fungeret godt. Den havde befolkningens tillid, den var billig for staten, og jeg tør i hvert fald for mit eget vedkommende sige, at den kontakt, jeg i de år fik med befolkningen, vidt forskellig fra den, der fås fra dommersædet, har været mig en skole, som har været af den allerstørste betydning for mig i min senere dommergerning.

M. Münster-Svendsen

Odense Købstad
Nykøbing F. Købstad og Nykøbing F. Herred

Da jeg i 1905 blev fuldmægtig, var den dømmende og den udøvende, herunder den politimæssige, myndighed samlet hos en og samme myndighedsperson, herredsfogden, birkedommeren eller byfogden, og sidstnævnte havde så godt som altid som borgmester også ledelsen af den kommunale forvaltning. I nogle tilfælde var dette dog ikke tilfældet, således ikke i de købstæder, hvor man havde de såkaldte kongelige borgmestre. Det var tilfældet i seks købstæder, heriblandt Odense, hvor jeg netop tiltrådte min første stilling som fuldmægtig hos den kongelige borgmester. Denne embedsmand havde foruden borgmesterhvervet – bl.a. – skifte- og auktionsvæsenet under sig.

De fuldmægtige, der var ansat hos de foran nævnte retsbetjente, var enten juridiske kandidater, candidati juris, eller såkaldte danske jurister, examinati juris.

Medens embedsmændene var statsansatte og statslønnede, gjaldt dette ikke for fuldmægtigene, der var ansat af den pågældende embedsmand, som også lønnede dem – af kontorholdet – for så vidt de i det hele taget var lønnede, hvad i alt fald førstefuldmægtigene sjældent var, men til gengæld var det dem tilladt at ernære sig ved al slags juridisk virksomhed alene med undtagelse af procedure, som var forbeholdt sagførerne, med hvem fuldmægtigene ellers konkurrerede.

Da der i en retskreds som regel kun var én eller to fuldmægtige, men flere sagførere, var disse sidste noget ringere stillet i konkurrencen. At proceduren var forbeholdt sagførerne, var en dårlig trøst, dels var den dårligt betalt, og dels

var al procedure skriftlig, så hvis parten blot selv underskrev processkriftet, var der jo ingen, der kunne kontrollere, hvem der havde skrevet det.

Nej, de juridiske forretninger, der betød noget, var ejendomshandler og lånesager samt auktioner og skifteväsenet.

Da fuldmægtigene administrerede tinglæsningsväsenet samt skulle foretage opråbene ved auktioner, og da alle dødsfald straks skulle anmeldes til skifteretten, havde de praktiserende fuldmægtige en førstehånds chance for at få fat på disse juridiske forretninger, og i nogenlunde gode retskredse tjente en førstefuldmægtig ofte meget mere end chefen, embedsmanden, der var henvist til at leve af sin beskedne løn. I ganske enkelte retskredse kunne »kopipengene«, betaling for indførelse af genparter i tingbøgerne, dog give et ikke ringe tilskud til embedsmandens gage.

En dygtig fuldmægtig kunne i løbet af 10–15 år tjene så meget, at han kunne få råd til at søge embede.

Selvfølgelig var det en meget uheldig sammenblanding af offentlig og privat virksomhed. Retskredsenes beboere kunne jo nok mene, at hvis det drejede sig om ansøgninger og lignende, ville det ikke være til nogen skade, hvis fuldmægtigen havde ordnet ens skøde eller lånesager, havde foretaget privat skifte efter forældre eller slægtninge eller været inkassator ved auktioner over besætninger eller andre effekter. At fuldmægtigen, når embedsmanden havde ferie, eller var syg, samt under perioder efter dødsfald, eller inden ny embedsmand var udnævnt, var konstitueret i embedet, gjorde det naturligvis ikke bedre.

Trods alt gik det dog forbavsende godt, idet fuldmægtigene viste sig at være både dygtige og hæderlige, men det kan jo nok nu og da have været vanskeligt for dem. Selve det til daglig at være så nær inde på livet af sin – lille – jurisdiktions beboere kan have gjort udøvelsen af dommerhvervet vanske-

ligt. Man erindrer historien om den gamle herredsfoged, som, da han fra retsmødet fulgtes hjem med den unge fuldmægtig, der var protokolfører i retten, beklagede sig over, at det ville blive vanskeligt at skrive dom i en lige optaget sag, »for købmand Hansen kan jeg ikke lide, og slagter Jensen er også en kedelig person, så der bliver jo ikke andet at gøre end at skrive en dom på rent juridisk grundlag«.

Da jeg kun var fuldmægtig i årene 1905-1914 og ikke nåede at blive førstefuldmægtig, vil mine erindringer fra disse år måske ikke indeholde så meget, som kunne være ønskeligt, og jeg vil derfor begynde med at kaste et blik på tider og forhold, der ligger længere tilbage.

Jeg er født d. 19. februar 1881 i Hillerød, hvor min far var by- og herredsfuldmægtig. Jeg kom ikke ret ofte på by- og herredsfogedkontoret, men jeg erindrer dog forskellige besøg der. Således husker jeg den høje pult, ved hvilken fuldmægtigene – der var en andenfuldmægtig foruden far – stod og arbejdede

By- og herredsfogden var en meget fin gammel herre, i hvis have i nærheden af »Jægerbakken« mine søskende og jeg jævnligt fik lov at plukke ribs og stikkelsbær. Vi boede i Slotsgade på 1. sal, og i stuen var der butik og beboelse for ejeren, en bagermester Pedersen, hvis kone jeg tydeligt husker, fordi hun tog sig så pænt af os, når vi enten havde lavet noget galt eller var kommet til skade og ikke ville forskrække mor med at vise os med blodet drivende over ansigt eller hænder. Bageriet lå i en sidebygning i en kælder, og jeg husker, at bagersvendene æltede rugbrødsdejgen ved at træde i den med bare fødder medens de holdt sig fast med hænderne i nogle stænger fastgjort under loftet i bageriet. De lagde dog en melsæk over dejgen.

I 1897 blev far godsforvalter på Fyn, og mine forældre tog bopæl i Kerteminde. Da jeg skulle tage studentereksamen i

Odense, og der dengang ikke var jernbane til Kerteminde, men kun en diligenceforbindelse - post med hornblæser - fra Ullerslev station på hovedbanen, kom jeg som pensionær i huset hos en amtsvejinspektør i Odense. Han boede i en stor villa med have ned til Odense å og havde båd, i hvilken vi – der var to pensionærer foruden – sejlede mange smukke sommeraftener, medens der var koncert i Læseforeningens have. Ellers syntes jeg, der var kommet fra det skønne Nordsjælland, at der var grimt og kedeligt i og omkring Odense.

1899 blev jeg student og kom til København, hvor tiden forløb på nogenlunde normal måde. Jeg noterer dog, at jeg som medlem af Studentersangforeningen var med i »Hans Højhed«, da den kom op med Svend Aggerholm og hans senere hustru, Ellen, samt gamle Zink og Poul Reumert. Forestillingen gik over hundrede gange, og vi fik hver 2 kr. pr. aften, hvoraf der gik en del i mellemakten, i hvilken vi kunne smutte hen i Hviids Vinstue.

En anden episode vil jeg også omtale. »Lille Kor« var med dirigenten, professor Johan Bartholdy, en smuk sommeraften inviteret ud til Prins Christian og Prinsesse Alexandrine på »Sorgenfri«. Vi sang forskelligt, som »Kun én er Freyas Stjerne« og »Sjung om Studentens lyckliga dag« m.v., blev trakteret med smørrebrød og øl samt senere the, og det gik meget fornøjeligt. Af andre gæster var der kun Prins Valdemar og Prinsesse Marie.

Ja, ved at tænke på disse forlængst svundne dage myldrer mindernes skare frem, men det var jo om by- og herredsfogder og deres fuldmægtige, jeg skulle skrive.

Jeg blev kandidat i februar 1905 og fik – som nævnt – straks ansættelse – som trediefuldmægtig – på *Odense borgmesterkontor* hos den kongelige borgmester.

Borgmesteren var en fremragende dygtighed, men de kommunale forretninger i en by som Odense var så betydelige, at

Købstadens overpolitibetjent

Arrestforvareren

Sognefoged
ældre type

de fuldt optog hans og andenfuldmægtigens tid. Førstefuldmægtigen tog sig af de egentlige juridiske sider af embedet – auktions- og skiftevæsenet – medens der var en særlig byfoged, under hvem de andre juridiske forretninger sorterede.

Jeg var i realiteten ansat af førstefuldmægtigen for en løn af 75 kr. pr. måned, for at førstefuldmægtigen kunne få tid til at passe sine private forretninger.

Jeg fik derfor en god uddannelse i auktions- og skiftevæsenet.

Borgmesterfuldmægtigens ugentlige auktioner var af betydeligt omfang og afholdtes af mig med hjælp af en dygtig kontorist, da førstefuldmægtigen ikke holdt af at bestille ret meget og var en noget afmålt herre, som ikke let kom i kontakt med publikum.

Foruden fuldmægtigens auktioner afholdtes der auktioner af en auktionsholder, men det var væsentligt manufakturvarer, han handlede med, så det var ikke nogen alvorlig konkurrent til borgmesterfuldmægtigens auktioner, der omfattede alle effekter fra døds- og konkursboer samt fra private. Alle auktioner blev foruden ved bekendtgørelse i dagbladene kundgjort ved en trommeslager, en forhenværende vægter, som drog rundt i de vigtigste af byens gader og oplyste, hvad tid og hvor den offentlige auktion fandt sted. Auktionerne varede som regel fra kl. 10 til kl. 14, og af kontoristen lærte jeg hurtigt at komme i kontakt med auktionsgæsterne, som var et meget taknemligt publikum at spille komedie for. Det gjaldt blot om, at man selv var oplagt og i godt humør, så kunne man selv med de sløjeste vittigheder hurtigt have publikum i sin hule hånd. Men det var også nødvendigt, at der var fart på, og ville man ødelægge en auktion, var langsom omhyggelighed for at få et sidste bud med det bedste dertil egnede middel.

Det indtryk, jeg havde fået af Odense som skoledreng, og som ikke var gunstigt, ændredes ikke synderligt under mit an-

det ophold dér i ca. fem fjerdingår som fuldmægtig på borgmesterkontoret.

Jeg boede i et pensionat på hjørnet af Vestergade og Klaregade, og der var op mod en halv snes pensionærer, herrer og damer. Der var bl. andre en 35-40 årig handelsrejsende, der herskede som en hane blandt de yngre kvindelige pensionærer. Der var også en halvthundredårig pebermø, der befandt sig i den resignerende alder og levede af en meget beskeden livrente. Hun holdt meget af at omtale sin fine familie, som vi dog aldrig så noget til.

Af man månedlige løn på 75 kr. betalte jeg i pensionatet 65 kr. pr. måned, så jeg kunne kun klare mig med tilskud hjemmefra.

Hen på efteråret kom der en norsk teatertrup til Odense, og en del af skuespillerne kom til at bo i vort pensionat. De opførte bl.a. Henrik Ibsens »Vildanden«, og dette stykke gjorde et stærkt indtryk på mig, ikke mindst, fordi den stakkels Hedvigs rolle blev udført af en ung pige, ikke meget ældre end stykkets Hedvig.

I løbet af vinteren lod jeg mig forlede til at deltage i opførelse af en dilettantkomedie, der opførtes på byens noget oldnordiske gamle teater. Min præstation var uden større succes, og da jeg var forlovet og gik med skilt, var jeg allerede af den grund – mine øvrige kvalifikationer ufortalt – ikke noget efterstræbt objekt.

Mine ferier og fridage tilbragte jeg i Kerteminde eller i København, hvor min forlovede boede.

Iøvrigt er det mit indtryk, at Odense – den gang kaldet »Etatsrådernes by« – var en udpræget embedsby, juraen med stiftamtmanden i spidsen, gejstligheden med biskoppen og militæret under en eller anden chef.

I vinterens løb var jeg et par gange inviteret til herremiddag hos min chef, borgmesteren, og efter kaffen blev der naturlig-

vis spillet kort, men da jeg aldrig har været nogen synderlig god kortspiller, var det altid med noget blandede følelser, at jeg begav mig hjem efter selskabet.

Da jeg havde været godt et år på borgmesterkontoret, og da chancerne for en nogenlunde tilfredsstillende økonomisk fremtid var lig nul, søgte jeg andre steder hen og fik stillingen som andenfuldmægtig hos borgmesteren og byfogden i *Nykøbing Falster*, der tillige var herredsfoged i *Nykøbing Herred;* jeg blev også byrådssekretær.

Lad mig, før jeg går videre, kaste et blik tilbage på Nykøbing Falster, således som den var lige ved århundredskiftet. Hvis en beboer den gang var rejst bort og nu vendte tilbage, ville han have meget svært ved at kende byen igen. Selve byen lå mellem Tingsted å mod nord, Guldborgsund mod vest og jernbanelinien Orehoved/Gedser mod øst, dog med nogen bebyggelse udenfor disse grænser. Skulle man til Sjælland, skete dette med en lille færge fra Orehoved udenom Masnedø til Madsnedsund. Storstrømsbroen kom langt senere. Der gik ingen personvogn over med færgen, så man skulle ud af kupeen, og medens det ved sommertid og i godt vejr kunne være rart at rette benene og få en smule frisk luft, kunne det om vinteren og i dårligt vejr være en ubehagelig omgang – skønt hele sejladsen kun varede i 15 minutter –, idet kahytterne var såre primitive.

Af forlystelser i byen var der sommerteatret. Dette kunstens tempel var vel nok mest for ganske unge mennesker og det jævne publikum, ligesom de optrædende kunstnere nok var i besiddelse af mere god vilje end talent. Selvfølgelig var der et par let påklædte damer af hensyn til »husarerne«, og øller kunne der også fås.

For det finere publikum fandtes der »Kohaven«, som den gang strakte sig meget længere mod vest end nu, og pavillonen

var beliggende, hvor der nu er rangerplads nord for godsbanegården. Her var der både restaurant og dansesal, og medens fædrene mest holdt til – når de da var der – i restauranten, sad mødrene og andre ældre kvindelige slægtninge på stoleraden i balsalen og overvågede, at alt gik rigtigt til, og sorterede kavalererne.

Foruden restauranten i »Kohaven« havde også skovfogden i Vesterskov ret til servering, og i sommertiden kunne man ofte om eftermiddagen se en del af byens ældre »strikkesøstre« med deres strikketøj ved en kage i den daværende have.

I det hele taget var her ganske kønt, rigeligt med skov og ikke langt til den pragtfulde Østersøkyst med Marielyst, Tromnæs, Pomlenakke og Hæsnæs.

Desuden var der jo Guldborgsund, hvor et lille dampskib sejlede helt op til Guldborg, hvor der lå en restaurant på hver side, og ville man ikke så langt, var der en anløbsbro ved Hamburgskoven.

Det var ved sommertid 1906, jeg holdt mit indtog i Nykøbing F., hvor jeg er blevet siden.

Borgmesteren var en stor begavelse og fremragende administrator, der foruden sit embede som by- og herredsfoged ledede hele byens administration, alene bistået af en kæmner og nogle få kontorister, og selv om der nok er kommet noget mere arbejde til nu, så synes det jo, når man betænker den skare af kommunale embedsmænd og funktionærer, der nu tager sig af forholdene, utroligt, med hvor lille en hjælp arbejdet lod sig udføre dengang.

Borgmesteren fik oprettet jernbaneforbindelse med Stubbekøbing og Nysted, jernbaner, der i et halvt århundrede betjente by og land, samt indrettet en gangtunnel under jernbanesporene for at beskytte forbindelsen mellem selve byen og Østerbro; indtil da gik trafikken ad en sti over sporene.

For mig var den nye stilling et fremskridt. Ganske vist var førstefuldmægtigen exam. juris og kunne således ikke få embede, og han var ikke mere end godt et halvt hundrede år, men jeg kunne dog ved også at drive lidt praktiserende virksomhed tjene 5–600 kr. pr. måned. Det var jo et godt avancement, og under hensyn til pengenes værdi før 1. verdenskrig var der mulighed for en ganske tilfredsstillende levestandard.

Under alle omstændigheder var her både som byrådssekretær og som fuldmægtig meget at bestille og meget at lære.

Jeg var med dommeren i retten og førte efter hans diktat retsbogen, såvel i civile som i kriminelle sager.

I de civile sager var arbejdet, bortset fra sådanne, hvor der var vidneførsel, nemt, idet der kun var tale om at anføre, at der blev fremlagt stævning eller processkrifter, hvorefter den anden part begærede »anstand i 14 dage for at gøre sig bekendt med det fremlagte«.

Når der så var gået et eller flere retsmøder på denne måde, begæredes der »14 dage på grund af manglende oplysninger«, og når det ikke gik – eller var nødvendigt længere – anstand for at fremlægge svarskrift, eventuelt for at fuldføre sådant.

Ofte begæredes der blot »anstand af forrige grund«, og det hændte, at man ganske glemte, hvad der var »forrige grund«, således at det, når dommeren gav sig til at efterforske, hvad grunden var, kunne vise sig, at det var på grund af et for et halvt år siden indtruffet stærkt snefald, der havde besværliggjort en forbindelse med en part eller et vidne.

At sagerne trak i langdrag, var ikke så mærkeligt. Sagerne interesserede ikke sagførerne synderligt, og arbejdet med retssager var dårligt betalt.

Medens retsmøderne i de civile sager i reglen var jævnt kedelige – bortset altså fra vidneførsler, hvor der ofte udfoldedes en betydelig evne til at køre rundt med de stakkels vidner – var forholdene i de kriminelle sager mere spændende.

Synderne blev stillet over for en skrap eksamination, og hvis de ikke tilstod, kunne de få lov at »sidde på bekendelse«. Der tilførtes så blot protokollen følgende: »Sigtede blev fremstillet, vedholdt sin benægtelse, og blev afført«. Så kom i reglen tilståelsen efter en passende tid.

Vidneførsler kunne som anført være meget interessante; de afgaves under edsansvar, og nu og da måtte vidnerne også til at aflægge ed. Dette skete efter forehold af en meget alvorlig formaningstale, hvor man ligesom kunne se for sig »et helvedes gab« rede til at sluge menederen. Eden aflagdes ved samtidig oprækkelse af højre hånd med de 3 første fingre strakte. Det gjaldt så for retsvidnerne om at passe på, at edsaflæggeren ikke, om jeg så må sige, »afledte« den grufulde virkning af en falsk ed ved at anbringe den venstre hånd med de tilsvarende tre fingre strakte langs bukselinningen.

Selv om forbrydelsernes art vel i det store og hele var den samme som nu, var der dog en art forbrydere, som nu er helt forsvundet, nemlig løsgængere og betlere. Disse, der i reglen var specialister i den forstand, at de sjældent gik over til berigelses- eller voldsforbrydelser, var til gengæld recidivister, der godt kunne nå at få op til 20-30 domme.

Mange af dem sørgede for på denne måde at skaffe sig kost og logi i vinterhalvåret, indtil de endte som faste pensionærer på fattiggårdene.

Jeg husker en enkelt af den herværende fattiggårds pensionærer, som skilte sig ud fra det almindelige. Han var tildels paying guest, idet han fra den engelske marine oppebar en ulykkesrente. Han var vist faldet ned fra en mast, og det kneb lidt med forstanden. Men han var skikkeligheden selv og trakterede ofte børn med bolcher, hvorfor han gik under navnet »Sukkerbasse« eller »Sukkerhøne«. Han havde for vane ude i »Kohaveskoven« at stille sig op ad et træ og synge med høj og klangfuld røst i lang tid.

En anden original i byen fra en noget senere periode var »Bukse-Ludvig«; hans bukser hang altid et godt stykke under den legemsdel, de nærmest skulle slutte til. Han havde et skæg, to »proptrækkere«, der nåede ham til midt på livet, og som han havde aflagt løfte – til sig selv – om ikke at ville lade klippe, før en vis begivenhed indtraf.

Til originalerne hørte i en vis forstand også min kollega, førstefuldmægtigen. Det hændte nu og da, at han i 2-3 dage ikke indfandt sig på kontoret, og så vidste vi, at han havde sine »glade dage«, hvor han befandt sig i en mild og behagelig spirituspåvirket tilstand, og hvor han kunne finde på mange sære ting, som f.eks. at anholde en af sine bekendte, når han syntes, at det var længe siden, han havde set ham. Han sendte så en af byens 2-3 politibetjente til vedkommendes bolig med besked, at den pågældende var anholdt og straks skulle følge med. Nå! Man tog det ikke så alvorligt, men bad betjenten hilse og sige, at man nok skulle indfinde sig klokken det og det i den og den beværtning, eller, hvis man ikke havde lyst, at man var bortrejst.

Fuldmægtigen elskede også at dirigere, og når han i det humør indfandt sig enten i »Czarens Hus« eller i byens gamle sommerteater, der lå på Søvejen, lige øst for jernbanelinien, var der ikke andet for, end at orkesterlederen måtte overgive dirigentposten til fuldmægtigen, der under et nom de guerre var velkendt på det ganske Falster og en del af Lolland. Undertiden var dog dirigenthvervet ikke nok, så overtog han trommen eller bækkenerne og trakterede disse instrumenter med megen energi.

Da fuldmægtigen ikke har efterladt sig efterkommere, kan jeg vist uden betænkelighed berette dette.

Som andenfuldmægtig havde jeg også fogedforretninger og skatteudpantninger at tage vare på. De sidste var meget kedelige. Derimod var det muligt at få megen fornøjelse ud af

fogedforretningerne på landet, i Nykøbing Herred, som jo strakte sig helt til Gedser.

I reglen samlede vi sager sammen, så der kunne være 2-3 sagførere eller sagførerfuldmægtige engageret, og vi tog så en hel dag til ekspeditionen. Det tog jo lang tid at køre i landauer til de sydlige egne og hjem igen, og med vidnegebyrer samt en del af mødesalærerne kunne der blive råd til den fornødne mad og drikke.

Særlig var der en købmand, i hvis baglokale vi yndede at slutte dagen med en ægge- og flæskekage samt diverse romtoddyer, særligt om vinteren, hvor turen i kane ofte kunne være kold.

Biler forefandtes ikke i Nykøbing i de første år udover et trehjulet åbent køretøj, som en postholder havde fået anskaffet sig, men som ikke altid var helt driftsikkert.

Som politifuldmægtig skulle jeg også foretage legalt ligsyn i tilfælde af drab, selvmord og ulykkestilfælde samt overvære obduktioner. Det var ikke hyggeligt, navnlig kunne en »strandvasker« se meget ubehagelig ud.

Som politifuldmægtig havde jeg også en del at gøre med polakkerne. Det var jo i den tid, da der til pasning af sukkerroerne kom mange udenlandske arbejdere hertil. Dyrkerne henvendte sig til en »aufseher«, en entreprenør – ofte en tysker – om arbejdere, og denne drog så om foråret på hvervetogt til Polen, hvor han engagerede arbejdskraft, mest piger, som han så tog med sig og fordelte blandt dyrkerne. I de første år tog de hjem til Polen igen, når sukkerhøsten var forbi, men efterhånden blev mange her hele året, og en del giftede sig med danskere. I roetiden boede de ofte i såkaldte »polakkaserner«, og som politifuldmægtig skulle jeg nu og da undersøge kasernernes indretning og kontrollere polakkernes arbejds- og afregningsbøger.

Som politifuldmægtig måtte jeg også med til brandforhør ved indtræffende ildebrande. Jeg måtte også, når det trak op til uvejr, være i beredskab, hvis der på grund af lynnedslag skulle opstå ildløs, men jeg erindrer dog ikke, at det nogensinde er blevet til alvor med natlige udrykninger. På grund af de daværende befordringsforhold ville huset eller gården også nok være nedbrændt, før vi nåede frem.

Ja, så gik årene på denne måde, men efterhånden blev jeg klar over, at førstefuldmægtigen kunne holde en del år endnu, og da der samtidig i horisonten begyndte at trække skyer op, som varslede dårlige fremtidsmuligheder for fuldmægtigenes juridiske privaterhverv, begyndte jeg at overveje, om jeg ikke burde springe fra, og nedsætte mig som sagfører. Jeg havde jo haft gode muligheder for at lære mine eventuelle kolleger at kende og mente også at turde vove konkurrencen.

Ved hvert år ikke at bruge alt, hvad jeg tjente, havde jeg samlet mig en meget beskeden kapital, som var anbragt i dampskibsaktier. Jeg havde under Balkankrigen bemærket, at skibsfarten under sådanne forhold havde gode indtjeningsmuligheder.

Jeg nedsatte mig så 1. januar 1914 som sagfører, og det er gået meget godt for mig med dette erhverv.

For mig har nedskrivningen af disse erindringer været en ganske morsom vandring i en fortid, som ligger mindst et halvt århundrede tilbage. En tid da man ikke blot ikke havde fjernsyn og radio, men hvor telefonen endnu var en sjældenhed, hvor elektriciteten var i sin spæde udvikling – man klarede sig med petroleumsbelysning –, og hvor indlagt vand og W. C. var en form for den højeste luksus.

J. Falkesgaard

Skelskør Købstad og Vester Flakkebjerg Herred
Svaneke Købstad og Øster Herred med Christiansø

Jeg er født på en lille ø, Jegindø, beliggende i den vestlige del af Limfjorden, kun få kilometer fra Vesterhavet, og er en ætling af Harbøørefolk, der for ca. 100 år siden i mængde udvandrede fra det af sandflugt og talrige oversvømmelser hærgede land Harbøør.

Det blev ikke sunget ved min vugge, at en stor del af mit livsvirke skulle foregå på Bornholm, hvor jeg opholdt mig i 7½ år i Svaneke, dels som byfogedfuldmægtig i den lille by, dels som herredsfuldmægtig i Bornholms Øster Herred og endelig en kort tid som borgmesterfuldmægtig i samme lille by.

Når det juridiske studium tidligt kom til at stå som et mål for min stræben, skyldes det nærmest et tilfælde.

Da jeg som 16-årig efter opnået præliminæreksamen ikke delte min faders ønske om at opnå en læreruddannelse gennem et seminarieophold, blev jeg antaget som assistent på Viborg Stifts Folkeblads kontor i Viborg i 1896. Den kontante månedlige løn var yderst beskeden, kun 10 kr., men desuden nød jeg gratis kost og logi som medlem af familien.

Min chef, redaktør A. Andersen, havde som søn af en fattig enke på heden gjort det kunststykke så godt som uden midler at opnå en læreruddannelse gennem et seminarium, men hvad der imponerede mig endnu mere, var, at han, mens han var ansat som lærer i Viborg, var i stand til ved selvstudium og uden bistand fra andre jurister at tilegne sig et så indgående kendskab til juraens mange forgreninger, at han en skøn dag mødte frem som indehaver af den juridiske fællesprøve, – også kaldet »Dansk juridisk Eksamen«.

Når en sådan præstation kunne foretages af lærer A. Andersen, måtte det vel også være muligt for mig at nå frem på samme vis.

Inden længe fik jeg lukket op for en del af den visdom, som i rigelig grad findes indeholdt i »Chr. d. 5.s Danske Lov«.

Desværre måtte jeg inden længe afstå min plads i Viborg til en nær slægtning af forfatteren Jacob Knudsen.

Min vej gik nu til Randers, hvor jeg i de påfølgende fire år som privat antaget assistent hos herredsfuldmægtig E. Hauerslev fik rig lejlighed til at følge min chef ved mange auktioner og anden virksomhed i det store herred, som da betegnedes som Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg Herreder. Herredsfogden, kammerjunker Honnens, var kendt og afholdt af befolkningen som en fin og dygtig jurist, hvem alle så op til. De fire fuldmægtige forstod i alvor og gammen at skabe et fortroligt og værdifuldt bindeled mellem livet på det store kontor og livet udenfor.

Det kan ikke nægtes, at der faldt mange morsomme og kraftige brandere af ved adskillige auktioner, men det var noget, som på en måde hørte til.

Hos en af kontorets fuldmægtige, der senere blev assessor ved overretten i Viborg, fik jeg en fortjenstfuld og billig medhjælp, dels i Græsk og Latin, dels i visse dele af juraen, thi nu stod målet for mig ikke blot at nå den juridiske fællesprøve, men at nå frem til den fuldstændige juridiske embedseksamen, hvilket nåedes i 1909, dels efter to års slid til gammel-sproglig studentereksamen på Døckers Kursus og dels efter 5 års juridisk studium.

Jeg havde mistet såvel min fader som min moder. Regensen var mig en god støtte, og den læsegæld, som jeg havde pådraget mig i den sidste del af min studietid, fik jeg let klaret i løbet af et par år.

For at opnå hvad man kalder en »all-round« uddannelse til-

bragte jeg først et par år som fuldmægtig hos en sagfører i Vejle. Derefter gik vejen over et embedskontor, idet jeg i 1911 fik plads som andenfuldmægtig på by- og herredsfogedkontoret i Skjelskør hos by- og herredsfoged – i det følgende kaldet byfoged – F. Bülow. Jurisdiktionen var *Skjelskør Købstad og Vester Flakkebjerg Herred.*

Den månedlige gage var her yderst beskeden, i begyndelsen kun 100 kr. pr. md., men under hensyn til, at kun førstefuldmægtigen var berettiget til at oppebære indtægter ved auktioner og dokumentskrivning, blev det tolereret, at byens sagførere benyttede min assistance ved affattelse af skriftlige indlæg i sager, hvor domsafgørelserne blev truffet af byfogden alene.

Selvom opholdet i Skjelskør ikke nærmere skal berøres her, er der dog nogle ting, som bider sig fast i min erindring. Byfoged Bülow var anset som en klog og fin jurist. Men der var een ting, som han havde meget svært ved at magte. Han var langtfra morgenmand. Når den ugentlige tingdag eller retsdag var inde, og når sagførerne sammen med andre stilede mod retssalen for at nå frem til sædvanlig tingtid, kl. 10, så var det byfogden, som aldrig nåede rettidig frem. Byfoged Bülow, der var klar over, at der her var noget, som burde rettes, fik oprettet en bødekasse, der pålagde hver sagfører, der ikke mødte rettidigt, 1 kr., medens bøden blev dobbelt så stor, hvis det var byfogden, der mødte for sent frem. Det viste sig hurtigt, at det var tilskuddene fra Bülow, der bragte højvande i bødekassen.

En anden sag, hvis salomoniske afgørelse ofte har fyldt mit sind med forståelse af byfoged Bülows menneskelighed og retsind, er følgende:

På byfogedkontoret havde der i en lang række år været ansat en ældre mandlig kontorist. Lad os kalde ham O. Han var i mange henseender et faktotum, et leksikon, som vi alle

kunne slå op i, når det gjaldt om at finde noget frem fra en svunden tid. Han boede hos sine fattige forældre, som han efter evne underholdt. Det hørte under O at afhente morgenposten på postkontoret, ligesom det hørte under ham at besørge udgående post og pengeforsendelser. Gennem en udenbys telefonsamtale blev det klargjort for byfogden, at en del breve og værdiforsendelser måtte være gået tabt. For Bülow var det en højst ubehagelig sag. Vi talte længe om de foreliggende muligheder. Det endte med, at jeg efter Bülows anmodning den følgende aften henvendte mig i O's hjem, udstyret med et af byfogden som dommer underskrevet ransagningsdekret. Efter at jeg havde meddelt O grunden til mit besøg, samt at dommeren var yderst venligsindet mod ham, gik han med til den nødvendige husundersøgelse. Fra en skrivebordsskuffe vældede det frem med et utal af breve og værdiforsendelser.

Den næste dag stillede O til møde for byfogden. For at klare en veksel for faderen, der syntes at have været letsindig i omgangen med andres navne, var den ellers redelige gamle kontorist faldet for fristelsen til misbrug.

Den gode og retsindige byfoged traf som dommer efter alvorlig overvejelse følgende salomoniske afgørelse: Kontorist O står til en betydelig fængselsstraf, men hvilken glæde har kontoret eller samfundet af, at denne straf fuldbyrdes? Vi kan meget dårligt undvære hans arbejde på kontoret. Bliver O først straffet, er vi jo nødt til at afskedige ham. Vil O gå med til frivilligt at lade sig indespærre i den måneds tid, der er tale om, så påtager jeg mig ansvaret for, at offentlig retsforfølgning undlades. At den stakkels O med største glæde gik ind på forslaget, er en kendsgerning, og næppe nogensinde har en skrivemaskines tangenter klapret hurtigere og lystigere end i en celle i Skjelskør arresthus i den måned, da synderen O dér afsonede sin brøde.

Den 15. maj 1912 tiltrådte jeg min ny stilling som by- og herredsfuldmægtig i *Svaneke Købstad og Øster Herred med Christiansø*. Det er en dag, der aldrig vil gå mig af glemme. Turen over Østersøen samt viderefarten med den lille bane fra Rønne til Neksø er gledet mig af minde, men diligenceturen fra Neksø til Svaneke var en oplevelse af rang. Strandlangs bugtede vejen sig frem fra sandsten til stedse kraftigere granit, gennem en vild, skøn og uberørt natur med udsyn til højre over den skærfyldte kyst og det solglitrende hav med Christiansø i det fjerne. Østersøens perle havde budt mig den skønneste velkomst. Skjelskør var en lille by, men Svaneke var endnu mindre. I hotel »Østersøen«s firlængede gård ved havnen blev jeg modtaget med udsøgt bornholmsk elskværdighed, og her fandt jeg billigt og godt ophold i de første to år. Efter en kort hvilepause strejfede jeg rundt i den lille bys krogede og brostensbelagte gader. Her sås lave bindingsværkshuse, ofte indrammet af haver med blomstrende frugttræer, herunder vin, valnød, morbær og figen. Her var gamle købmandsgårde, hvis ejere gerne mindedes forfædrenes storhed i tider, da slægten endnu ejede handelsskibe, der gik på langfart til fjerntliggende have. Byens rådhus var tillige ting- og arresthus. På et hjørne af torvet i et langt enetages hus, tilhørende en blikkenslager Christensen, fandtes det kontor, hvor jeg i de følgende 7-8 år skulle finde mit daglige virke. Min chef, by- og herredsfoged C. V. Wivel, havde her foruden en rummelig bolig to kontorer, et indre, der benyttedes af ham selv, og et ydre, der tjente som arbejdsplads for mig samt for to kvindelige kontorister. Det for mig bestemte kontor var temmelig spartansk udstyret med en kulfyret kakkelovn og med møbler, som havde kendt bedre dage. Pladsen var temmelig indskrænket under hensyn til, at embedet var et konglomerat af borgmester-, politimester-, byfoged- og herredsfogedembede for såvel Svaneke købstad som for Bornholms Øster herred med Christi-

ansø, men når solen kastede sine stråler ind gennem vinduer fra gård eller gade, var der dog ganske hyggeligt.

Dagen efter min ankomst til Svaneke fremstillede jeg mig for min nye chef, der var en venlig midaldrende mand. Jeg fik samtidig lejlighed til at hilse på fruen og den talrige børneflok. Wivel havde, før han fik embedet i Svaneke, i en del år været ansat som førstefuldmægtig på dommerkontoret i Neksø, men da han ikke havde haft evne til i særlig grad at komme i kontakt med befolkningen, havde han aldrig haft større udbytte af sin ret til at drive privatpraksis. Bornholmerne var vel ikke fjendtligsindede mod de »Førte«, d.v.s. folk, der kom til øen udefra, men på en måde skævedes der lidt til dem, og hvor der var frit valg mellem en mand udefra og en bornholmer, blev den sidste gerne valgt. Om Wivel blev det fortalt, at han afslog at deltage i de sædvanlige auktionsfestligheder på steder, hvor han ikke havde fået inkassatorhvervet betroet, hvilket satte ondt blod og blev opfattet som udslag af embedsvigtighed. Min forgænger i stillingen i Svaneke, Harhorn, der senere blev politimester i Nyborg, udtalte til mig, at han opgav stillingen, fordi han ikke kunne øjne nogen eksistensmulighed. Embedslønningerne var små og fuldmægtiglønningerne endnu mindre. I Svaneke var embedsmandens faste løn ca. 2800 kr. årlig, men når hertil lagdes kopipenge og visse småsportler, kunne hans normale indtægt nå lidt over 6.000 kr., hvilket ikke var meget, selvom den danske krones værdi i 1912 var meget større end senere.

Hvad min indtægt angik, var den fastsat til 60 kr. pr. md. under hensyn til de muligheder der var tilstede for at drive lønnende bierhverv. Byfoged Wivel havde i sin skrivelse til mig om vilkårene for ansættelsen glemt eller undladt at tilføje, at jeg af mine 60 kr. skulle betale 75 kr.! pr. md. til den ene af kontoristerne som vederlag for, at denne under mit hyppige fravær fra kontoret skulle varetage mine interesser, tale med

Den gamle købstad

Råd-, ting- og arresthus i den lille købstad

Herredets ting- og arresthus

kunder eller modtage auktionsregninger. Havde jeg vidst dette på forhånd, er jeg ikke vis på, at jeg havde vovet at modtage stillingen. Sagfører Høst, der havde forladt fuldmægtigstillingen i 1890 for at slå sig ned som sagfører og branddirektør, var gammel og ude af kurs, medens hans efterfølger, sagfører Kofoed, der havde største delen af dokumentskrivningen og derhos som medstifter af en salgsforening var selvskrevet som inkassator ved bortsalg, hvor landbrugsprodukter og besætning normalt kunne bortsælges auktionsmæssigt uden gebyrerlæggelse, var min egentlige konkurrent.

På kontoret havde jeg kun lidt med de kommunale sager og byrådets mangeartede forhold at gøre, men da jeg på egen hånd skulle ordne alt vedrørende tinglæsning og skiftevæsen, var der nok at sætte sig ind i.

En stor støtte for mig under hele mit ophold på øen var det, at den gæve politibetjent Kure i et og alt gik ind for mig. Hans ortografi kunne det skorte lidt på fra tid til anden. Egentlig politiuddannelse havde han ikke, men han var velanskrevet hos befolkningen. I politisager havde han, som man siger, en fin næse, og han kendte hvert menneske i hele retskredsen, ja langt ud derover, hvilket gang på gang kom mig til stor nytte, når det gjaldt om at afgøre, om det var forsvarligt at yde en eller anden bydende kredit ved køb på auktioner.

Den bornholmske befolkning indtog mig med sin tillid og venlighed, og øens natur fortryllede mig. De små dalslugter ved kysten eller op ad de rislende elve er uforlignelige i deres sommerpragt, dækket som de er af allehånde vilde blomster og buskvækster. Allerede den første dag, da jeg efter middagen indtog kaffen på hotellets haveterrasse under det storkronede morbærtræ, nød jeg et malerisk udsyn over en del af den i grundklippen udsprængte havn, omkredset af udenfor liggende skær.

På en efterfølgende spadseretur ved en gammel naturhavn i

byens nordkant så jeg til min forbavselse et væld af små, hvide blomster; det var de sidste rester af et tæppe af vildtvoksende vintergækker. I mine øjne et naturfænomen af første klasse.

Den følgende søndag blev jeg af byfoged Wivel inviteret til at cykle en tur sammen med ham og hans hustru samt byens lægepar til Randkløveskåret midt mellem Svaneke og Gudhjem. Fra flækken Bølshavn gik turen til fods ad en smal sti på overkanten af vilde forrevne klipper til den berømte kløft ved Randkløve. Undervejs kunne man på nært hold se vraget af en stor damper, »Skakkeborg«, der her kort forinden havde fundet en tragisk skæbne i mødet med dødbringende skær en mørk, stormfuld nat.

Jeg nød tilværelsen både på kontoret og udenfor dette. Ved et par småauktioner fik jeg lejlighed til at øve min stemmeføring. Jeg fik snart ord for at være en dygtig auktionarius, og inden længe blev jeg også hist og her anmodet om at være auktionarius ved bortsalg – de gebyrfri auktioner over landbrugets frembringelser – der hidtil havde været anset som sagfører Kofoeds domæne.

Biler var endnu ret sjældne, vejene var ikke gode, som regel benyttedes lukkede vogne, (også benævnet landauere). Hvor der var lejlighed dertil, benyttede jeg gerne min cykel, et befordringsmiddel, som min chef ligeledes satte stor pris på.

Da jeg kom til Svaneke, så jeg med frejdigt mod fremtiden i møde, men arbejdes måtte der. Det var kun sjældent, at der blev tid til at deltage i sommerens badeliv. Min chef var ikke overbebyrdet med arbejde, og børnekær som han var, sås han hver dag trave rundt i byen eller på havnen omgivet af hele sin børneflok.

Endnu skulle der hengå et par år, før den første verdenskrig brød ud, og endnu strømmede tyskerne til Bornholm i stigende grad. Navnlig var det Nordlandet, der lokkede tyskerne til. En smuk sommersøndag gæstede jeg sammen med en bekendt,

for første gang denne del af øen for at betragte de storslåede omgivelser omkring Hammershus. På en mindre restauration havde vi tænkt os at spise frokost. At der overalt var pyntet med tyske flag, forbavsede os ikke, derimod blev vi noget ubehageligt berørt ved at erfare, at her kunne eller måtte der kun tales tysk. Af en lille serveringsdame fik vi den oplysning hvisket i øret, at det var hende strengt forbudt at tale andet end tysk på dette sted. At frokosten blev indtaget et andet sted, er en selvfølge.

Også i Svaneke, hvor dog kun et begrænset antal tyskere søgte hen, kunne man finde tysk hovmod. Således kom der en dag, da jeg efter middagen indtog min dertil hørende kaffe på haveterrassen, en fremmed herre med to damer og slog sig ned sammesteds. Jeg hørte på deres samtale, at det var tyskere. På de forskellige småborde fandtes som sædvanlig små danske flag. Pludselig rejste den ene dame sig med et vredesudbrud, greb det foran hende stående flag, knækkede standeren, kastede de brudte dele ned i gruset og trampede det hele sønder og sammen. Da jeg som fuldmægtig hos politimesteren ikke fandt det nok at tilrettevise den pågældende, satte jeg værten ind i situationen og lod de pågældende forstå, at der var sket en temmelig alvorlig politimæssig forseelse, der ville medføre politirapport og straf under en eller anden form. Tyskeren var straks klar over situationen, men da en undskyldning alene ikke slog til, måtte selskabet gå til politikontoret, hvor der både blev betalt bøde og erstatning.

Såvidt jeg erindrer, var det hen på sommeren 1912, at Kong Christian X. gæstede Bornholm på den rundrejse i Danmark, som han som ny konge foretog efter faderens død i maj s.å. Kongeskibet var ankret op udfor Gudhjem, ved hvis havn den officielle modtagelse skulle finde sted. Som øverste politiembedsmand i Bornholms Øster Herred var det min chefs opgave at udtale de første velkomstord til majestæten, når denne fra

sin chalup steg op på kajen for i en der holdende vogn at fortsætte turen ind til Almindingen. Wivel havde også særdeles grundigt forberedt de ord, han ville udtale ved kongens ankomst, men måske var han nervøs, måske ville han først tage til orde, når hele kongens følge var trådt i land, og måske skyldtes det et uheld, at den i land stående folkemængde i utide brød ud i et nifoldigt hurra, før Wivel kunne få et ord indført. Øjeblikket var forpasset. Kongen, der alt stod med foden parat for at træde ind i sin vogn, lagde trøstende sin hånd på Wivels skulder og sagde. »Mange tak min kære politimester. Jeg ved godt, hvad De ville have sagt, men lad os gemme det til en anden gang«. Der stod Wivel. Dog fik han på en vis måde oprejsning, thi dagen efter indløb telefonisk meddelelse om, at kongen agtede at se Svaneke, der måske ikke før havde haft et så fornemt besøg. Efter kongens ønske skulle der kun være tale om en lynvisit med besigtigelse af den lille bys få seværdigheder, som fyret, havnen, »Svenskevolden«, samt de gamle, idylliske gader og stræder. Byfoged Wivel fik travlt med at lægge en fornuftig plan for køreturen, der skulle ske i landauer. Byfogdens ældste søn, Jørgen, en frisk og fregnet dreng i 12 års alderen, var fyr og flamme og straks fortrolig med rundkørslens labyrint. Da den kongelige ekvipage den næste dag viste sig udenfor byfogedkontoret, stod Jørgen der i spidsen for en stor skare nysgerrige og råbte hurra af fuldeste hals. Og hver gang vognen efter den lagte plan holdt stille foran en eller anden mærkværdighed, så var Jørgen igen nået frem ad en eller anden stikvej for pøny at hylde majestæten. Kongen, der havde lagt mærke til den ivrige dreng, gjorde bemærkninger til byfogden herom. Og da denne med en skjult stolthed oplyste, at det bare var en af hans egne drenge, sagde kongen: »Så lad ham dog komme op i vognen til os!«, og Jørgen var ikke den, der sagde nej tak; han deltog glædesstrålende i resten af turen.

En mørk stormfuld efterårsnat skete der en ulykkelig hændelse i den skærfyldte bugt mellem havnen og fyret. En tysk tomastet skonnert lastet med korn var i nattens løb af stormen kastet ind over et undersøisk skær og knust her i den voldsomme brænding. Forliset blev først observeret i en tidlig morgentime, da kysten indenfor blev fyldt med allehånde vragdele. De to mand af besætningen, der havde mistet livet, drev kort efter ind på kysten, mens kornet lå på havbunden i en dyb kløft.

Da stormen stilnede af, fik jeg min første strandingsauktion, en ejendommelig auktion, da det gjaldt om at få et bud på kornlasten, der kunne ses på bunden i flere meters dybde. Dog lykkedes det at få det meste af kornet bjerget og tørret og senere videresolgt med en betydelig fortjeneste.

Det gik jævnt fremad med mit privaterhverv, takket være navnlig den selskabelige kontakt, jeg stedse i højere og højere grad fik med den velsituerede del af befolkningen. Sagfører Kofoeds monopol som inkassator ved bortsalgene – altså de gebyrfri auktioner over landbrugseffekter, – blev i højere og højere grad brudt, og inden længe blev det slået fast, at jeg måtte betragtes som den bedste auktionsholder i herredet. De mig påhvilende hverv på kontoret var mangeartede. Der var tinglæsningsvæsen, skiftevæsen, alimentationsvæsen, enkelte brandforhør, visse politisager, næringsbeviser, firmaanmeldelser o.m.m.

Blandt omegnens befolkning fandt jeg en stor vennekreds, der støttede min privatpraksis. Den omstændighed, at jeg var ugift og gerne deltog i selskabelige sammenkomster og ansås for at være en habil l'hombrespiller og ikke gik af vejen for en dans nu og da, skabte kontakt på forskellig vis.

Men så kom den første verdenskrig og hvad dermed fulgte. Vi fulgte zeppelinerne på deres spejdertogter over øens havne, og vi konstaterede torpedoer og mineudlægning.

I Tyskland meldte der sig inden længe nogen knaphed på visse varer, navnlig fedtstoffer. Fra Bornholm, der jo var isoleret fra det øvrige Danmark under krigen, gik en tid betydelige sildemængder til Tyskland, hvor prisen kunne nå helt op til 60 øre pr. ol. Da fiskeri ved Bornholm er i høj grad sæsonbetonet, kunne fortjenesten til tider være temmelig ringe. Da gaderne i Gudhjem nogle dage forud for en stor strandingsauktion var overfyldt med ophobet tømmer, skrev Bornholms Tidende, at vel var en sådan ophobning til ulempe for beboerne, men det måtte erindres, at mange af fiskerne i en tid, hvor alt fiskeri lå stille, havde tjent en pæn dagløn ved at slæbe tømmer, selvom lønnen kun androg 40 øre pr. time.

Spionage eller efterretningstjeneste eksisterer overalt og til enhver tid, og et par tilfælde på Bornholm kom også for dagen under krigen i den retskreds, som jeg var knyttet til.

En dag fremkom der fra en afdeling af statspolitiet i København en anmodning om foretagelse af en politiafhøring og husundersøgelse hos en på Christiansø boende person, N. N., der sigtedes for spionage, og i samme anledning tog jeg ledsaget af politibetjent Kure tidligt den påfølgende morgen med postbåden til Christiansø, hvor vor uventede ankomst selvfølgelig vakte en vis opsigt hos øens fåtallige beboere. N. N., der var midaldrende, havde en tid sejlet på Østen og var nylig blevet gift. Han var i høj grad interesseret i fotografering, og han var i besiddelse af en superfin langtrækkende kikkert, som han var meget stolt af. Vi traf desværre ikke N. N. hjemme, idet han dagen forinden var rejst til København. Ransagningen kom i alt fald for fruen som en stor overraskelse. Trods en timelang minutiøs undersøgelse kom der intet for dagen, der kunne tyde på spionage af nogen art. Et par dage senere indløb der telegram til politimesteren i Svaneke fra København om, at N. N. dér var pågrebet og anholdt, idet han havde tilstået at have været lønnet russisk spion.

Resultatet blev straf, skilsmisse, beslaglæggelse og senere bortauktionering af alt indbo.

En tid senere oplevede jeg en ny spionaffære, denne gang i selve Svaneke.

Her havde en ældre tysk kunstmaler, betitlet professor Jensen, slået sig ned på hotel »Østersøen« sammen med sin hustru og en voksen datter, dels for, som han sagde, at male, dels for at finde ro og fred under de urolige krigsforhold. Han fortalte, at han var ejer af et større beboelseshus i Hamborg, hvilket »tvang« ham til nu og da at foretage jævnlige rejser til samme by. Da han i nogen grad beherskede det danske sprog og ikke var kneben med at bortskænke malerier nu og da, fik han snart en elskværdig modtagelse i forskellige hjem. Nogen tid efter indløb der til byfogden følgende telegram fra Københavns Politi: »Anhold Maleren, Professor Jensen, Hotel Østersøen, Svaneke. Overfør ham straks hertil. Sigtes for Spionage«. Lidt efter sås byfogden som politimester og dennes fuldmægtig, ledsaget af politibetjent Kure, bevæge sig mod hotel »Østersøen«, hvor de traf professor Jensen i færd med at stå op. Fruen, der anede uråd, udbrød: »Min mand har det ikke så godt og kan ikke forstyrres«. Da det blev professoren tilkendegivet, hvad besøget gjaldt, bedyrede han kraftigt sin uskyld og protesterede mod anholdelse. Nogle timer senere afrejste han ledsaget af politibetjenten til København. Det passerede gik som en løbeild gennem den lille by. Ædle borgere søgte at trøste fruen og datteren over det brutale politioverfald og sendte et væld af blomster og chokolade. Et par dage efter blev det fra København meddelt, at den anholdte havde tilstået sig skyldig i spionage til fordel for Tyskland. Nu forsvandt fruen og datteren fra Svaneke.

Når der var slagsmål eller gadeuorden, var det kun sjældent, at jeg tog affære, men det hændte dog. – Ved en af mine talrige auktioner i Gudhjem viste en drukken skomager fra Mel-

sted sig i auktionssalen og forstyrrede auktionen ved så frække tilråb og trusler om vold, at det viste sig nødvendigt at få ham fjernet. Der var villige hænder nok til at opretholde ordenen. Skønt den drukne skomager havde træben, var han dog yderst stærk. Det lykkedes at få benet skruet af og skomageren anbragt i en aflåset kælder, hvor han fik sin rus sovet ud. Til det nærmeste arresthus var afstanden lang.

Der var ca. 10 kilometer til Christiansø,og under krigen var minefaren betydelig. En tid var brændselsolien til Svaneke havnefyr så knap, at fyret til tider ikke blev tændt, og der var endnu ikke etableret telefonforbindelse mellem Svaneke og Christiansø. Det hændte så engang, at jeg sammen med politibetjent Kure under en hjemrejse fra Christiansø med postbåden »Mads Lau« en sen stormfuld aften ikke kunne finde Svaneke havn, fordi havnefyret denne aften ikke var tændt. Efter en timelang krydsning langs kysten og i fare for at løbe på skærene lykkedes det endelig hen på morgenstunden at finde havnen. Kure havde mistet troen på, at vi skulle slippe levende hjem. Han var dødsensangst. Løber vi på skærene har jeg ingen mulighed for redning, da »jag inte kan svemma«, men redder De livet, så »helsa mi konna, fuldmægtig«.

En anden gang var det ikke livet, men æren det gjaldt. Kure og arrestforvareren havde fået til opgave at pågribe og anholde en som svindler sigtet person, der skulle findes på Christiansø under falsk navn. Vedkommende blev også fundet blandt gæsterne på øens hotel. Men da det trak op til storm, ville postbåden først vende hjem den følgende dag. Der var kun en enkelt, der var klar over, hvad politibesøget gjaldt. Der var truffet den aftale, at den ene af politifolkene skulle holde vagt, mens den anden sov. At de begge faldt i søvn, fordi en eller anden havde fyldt sovemidler i deres toddyer, var der kun ganske få, der vidste, deriblandt den eftersøgte, der trods stormen i nattens løb havde »lånt« en af fiskernes både for at

nå videre til Sverige. Den følgende dag, da vejret var godt, var havnekajen i Svaneke fyldt med mennesker, der ventede at se den »sigtede« stige i land fra postbåden. Byfoged Wivel mødte på embeds vegne, men da de slukørede politifolk viste sig på dækket uden medfølge, og da det gik op for publikum, hvad der var passeret, var der ingen, der råbte hurra for vort ellers ret populære politi. Måske var politimester Wivel den, der på standens vegne ærgrede sig allermest.

Om Svaneke rådhus, der tillige er arresthus, kan fortælles, at det i min tid hændte, at en arrestant under gårdtur på en eller anden måde slap ud over den gården omgivende høje mur og forsvandt. Fyren, som havde begået en række tyverier, ønskede ikke at afvente sin dom, men foretrak friheden. Denne varede dog ikke længe. Efter i et par måneder at have holdt sig skjult i Almindingens store skove, blev han pågrebet og ført til Svaneke, hvor han uden glæde modtog en dom på 180 dages fængsel. Han forsøgte ikke oftere at overstige den høje gårdmur.

Henimod krigens afslutning fik jeg under en konstitution en ikke helt almindelig sag til behandling. Det drejede sig om en toldsmuggleraffære. Tyskland var nødstedt med hensyn til fedtstoffer, herunder smør, fedt, sæbe o.l., medens det kunne undvære visse brændselsstoffer, som kul o.l. Da jeg henimod midnat vendte hjem fra en auktion i Gudhjem, anmeldte en ung fisker, at han havde set en landauer fra Rønne afgive en vægtig kuffert til en i havnen liggende tysk skonnert. Toldvæsen og politi blev gjort klar til ransagning af skibet tidlig den næste morgen. Ransagningen blev foretaget trods tyskerens rasende protest, og før dagen endnu brød frem, hobede der sig et ikke ubetydeligt lager af smuglergods op på kajen, herunder bl.a. også skråtobak, som på dette tidspunkt var en stor sjældenhed blandt de bornholmske fiskere. Sagen viste sig at være forgrenet til flere sider, men efter forskellige politiafhø-

ringer kom sandheden for dagen. Kaptajnen måtte være tilfreds med at slippe med en betydelig bøde samt beslaglæggelse af de indsmuglede varer. Mandskabet slap noget billigere under hensyn til, at det her kun drejede sig om mindre juleindkøb til hustru og børn.

Jeg har berettet om forskellige begivenheder, som jeg har været i kontakt med som fuldmægtig på Bornholm. Tilfældene var få og ikke af større dramatisk indhold. »Bornholms Tidende« nævner i 1916 følgende:

»I 1915 har Svaneke arrest haft 17 »Logerende«. Heraf blev 4 straffet med fængsel på sædvanlig fangekost, 2 med strafarbejde, 1 med fængsel på vand og brød, 1 blev betinget benådet og 3 løsladt, medens resten blev straffet med mindre bøder.«

En sjælden gæst på retskontorerne på Bornholm var Justitsministeriets kasseinspektør, og et sådant besøg fandt kun sted én gang i de 7 år, jeg tilbragte på Bornholm. Efter få timers forløb lignede kontoret en valplads. Hvad mine forhold angik, var det alimentationskassen, der blev genstand for kritik. Amtet ydede hertil et beskedent tilskud, men da mødrene havde ret til forskud, var jeg nødt til af egen lomme at supplere kassens beholdning, og kassemæssigt var det selvfølgelig en umulighed at udbetale mere end der var. Og dog. Amtet fandt en løsning ved at yde et noget større tilskud.

Et billede træder frem i mine erindringer fra min lejlighedsvise optræden som konstitueret by- og herredsfoged. Foranlediget ved visse bladnotitser om det utilbørlige i, at så mange cyklister kørte uden lygte på landevejene efter mørkets frembrud, var politibetjent Kure af byfoged Wivel blevet anmodet om en aften på en af vejene nær Svaneke at notere alle personer, der kom cyklende uden tændt lygte. Turen gav resultat. Skjult bag en busk ved en grøftekant havde betjenten fanget 10 syndere, der blev indkaldt til møde i politiretten en retsdag senere. Da min chef denne dag var bortrejst, måtte jeg tage

affære. De fleste gik frivillig ind på at erlægge en bøde på 4 kr., men da den sidste kom frem, opstod der et intermezzo. Den pågældende, et kendt amtsrådsmedlem, ønskede oplyst, om der gjaldt en særregel, hvis det var byfoged Wivel selv, der kørte med slukket lygte efter mørkets frembrud. Han hævdede, at det var vidnefast, at Wivel en mørk aften udenfor Godthaab hotel var set cyklende med utændt cyklelygte. Resultatet blev, at den afkrævede bøde blev erlagt, hvorimod der ikke senere tilgik politikassen nogen bøde fra byfogden, der ikke kunne godkende at have begået nogen lovovertrædelse. Han hævdede, at en elektrisk lygte måske kunne svigte et øjeblik, hvis farten blev nedsat i stærk trængsel.

Som nævnt kunne der i krigens tid ofte være en vis fare ved at sejle i skær- eller minefyldte farvande omkring Bornholm, men også på landevejene kunne der ske uheld. Dels var vejene dårlige, dels kendte man endnu ikke til vejbelysning. Endelig var det ikke sjældent, at kusken efter en lang auktionsdag var søvnig og mere eller mindre påvirket af stærke drikke.

Jeg erindrer navnlig et uheld, som indtraf en aften silde, da jeg efter en lang og trættende auktionsdag sammen med betjent Kure sad og halvsov i landaueren på vej hjemefter fra Gudhjem. Vi var ad strandvejen omtrent nået frem mod Randkløve, da vi blev vækkede ved et stærkt stød. Ved en krumning af vejen var vognen væltet. Seletøjet var sprængt, og de skræmte heste søgte hver for sig den nærmeste vej mod Svaneke. Heldigvis var hverken betjenten, kusken eller jeg kommet til skade, så det lykkedes os efter et par timers forløb at nå frem til Svaneke, hvor man frygtede det værste.

Inkassationsvirksomheden ved de mange bortsalg og auktioner var til enhver tid det bærende i min økonomiske tilværelse på Bornholm. Ofte blev jeg forinden en auktion spurgt til råds med hensyn til priser og salgsmuligheder. Strandingsauktioner var noget for sig. Jeg erindrer navnlig en finsk gale-

ase, der var fundet drivende i Østersøen lastet med props til England og af fiskere indslæbt til Christiansø for af søforsikringen at blive bortsolgt ved auktion bedst muligt. Skibet flød på lasten, og risikoen ved en borttransportering var uhyre stor. Til den averterede auktion en kold og stormfuld vinterdag var kun mødt nogle få købere, der forinden auktionen havde fundet sammen i forståelse af, at kun en enkelt skulle afgive bud, hvorefter de i fællesskab påregnede en god pulje til deling. Det kom dog ikke til at gå efter beregning. Strandingskommissæren i Svaneke havde truffet en hemmelig aftale med en solid mand, hr. Madvig, fra Svaneke om at byde, og således mislykkedes det at gennemføre den påtænkte auktionsstrejke. Såvidt jeg erindrer, var der intet, der kom højere end 500 kr. for skib og ladning, før Madvig lidt tøvende fremkom med overbud, men så kom der forståelse af, at strejken var brudt, og det endte med, at auktionen til slut nåede lidt over 3.000 kr., uden at den sidste køber dog syntes at være kommet for højt op.

Ved visse auktioner gik det som regel ret formløst til. Ved købmand Fuglsangs manufakturauktioner var der gratis kaffeservering, og noget egentligt hammerslag fandt kun sjældent sted, idet salget fandt sted med fru Fuglsang som mellemmand. Hos købmand Larsen i Gudhjem gik handelen ikke slet så hurtigt. Her skulle ofte handles og byttes, dog således, at resultaterne tilgik auktionskataloget med påførte 12½% i auktionsomkostninger. Ofte overskyggedes det forretningsmæssige af det selskabelige, således f.eks. på de auktioner, der ofte op mod jul afholdtes på Melstedgaard, nær Gudhjem. Ejeren, proprietær Svendsen, var meget velhavende, og han var ikke den mand, der ønskede størst mulige priser. Han ville gerne glæde fiskere og andre småfolk med billige madvarer og billigt brænde til den forestående jul. Men mange var kun mødt frem for at deltage som indbudte gæster i det efter auktionen følgende festmåltid. Efter gammel tradition samledes her gårdejere fra

Østerlars og Rø sammen med den nærmeste slægt, og her blev der både spist og drukket godt. Efter sigende gjaldt det om at få fastslået, om det var Østerlarsboer eller Røboer, der først gik under bordet.

Et af krigsårene var der misvækst uden lige på Bornholm, så mange husdyr døde af sult. Lyng og gammelt taghalm måtte bruges som foder. For ikke at nå op over de gældende maksimalpriser for korn eller foderblandinger, måtte man passe på, at prisen på gammel taghalm ikke nåede for højt op.

Livet i Svaneke gik iøvrigt sin fredelige gang, og gennem krigsårene sov byen sin sædvanlige tornerosesøvn. Stordrømmen om en jernbaneforbindelse med Neksø blev langt om længe skrinlagt. En vis fremgang var det vel, at det på et tidspunkt vedtoges at koble en tredie hest til diligencen, der gik ad den stærkt kuperede strandvej mellem Neksø og Svaneke, hvor passagererne hidtil ofte var blevet anmodet om at stige ud. Men større skred i trakifudviklingen blev der først, da Svaneke-Neksø diligencen afløstes af en postbil fra Svaneke til Godthaab station. En dag ramtes dog denne nye forbindelse af en alvorlig katastrofe. Der skete et gedigent postrøveri ved højlys dag på vejen mellem Svaneke og Godthaab. Røveriet blev foretaget ved et brevsamlingssted undervejs, hvor chaufføren et øjeblik måtte standse vognen for at tømme brevkassen. Hele den bornholmske politistyrke blev straks sat i bevægelse under ledelse af statspolitiet i Rønne. Men her fik vor kære gamle politibetjent Kure en glimrende oprejsning efter adskillige nederlag fra tid til anden. En fin næse havde han, selvom den nu og da måske kunne skinne lidt. Han tænkte med rette, at røveren måtte være en person, der var godt kendt med de stedlige forhold. Det kunne jo måske være en skrædder S., der på grund af økonomiske vanskeligheder få dage forinden havde forladt Svaneke efter at have realiseret såvel sit varelager som sin ejendom til små priser. Kure ringede statspolitiet i Rønne

op og henstillede, at dette straks foretog en nærmere undersøgelse hos S., der efter sigende midlertidig skulle have lejet sig ind i et afsides beliggende hus nær Hasle. Da aftenen faldt på, stod statspolitibetjenten skjult bag en busk og holdt øje med huset, som S. havde lejet. Da S. lidt efter kom cyklende hjem til sit lejede hus, var det en let sag for politibetjenten at se S. tage nogle pakker ind fra sin cykle. Pakkerne viste sig at indeholde det meste af indholdet fra den røvede postsæk. Få øjeblikke efter var S. anholdt og tilstod beredvilligt alt. Det var nogle falske veksler, der skulle skaffes dækning for.

Når Kure senere refererede sagen husker jeg ham udtale følgende: »Jag tinte straks: Hvem kan det vara? Hvem kan det vara? Efter min mening kunne det forbaske inte vara andra end skrækjeren. Det var jo da også ham det skwat. Det var jo bare synd for hans konna og bellarne« (børnene).

Men efterhånden som tiden gik, nærmede afslutningen af mit ophold på Bornholm sig med stærke skridt. Embedet skulle ved retsreformens ikrafttræden den 1. oktober 1919 sammenlægges med embedet i Neksø, og byfoged Wivel skulle forflyttes til Jylland som kriminaldommer. Den sidste måneds tid eller to var jeg konstitueret i embedet, og det blev mig, der skulle aflevere dette i Svaneke til by- og herredsfoged Rosenmeier i Neksø. Afleveringen foregik glat. Jeg var glad for, at der aldrig fremkom nogen kritik af min virksomhed i Svaneke. Stillingen som retsbetjentfuldmægtig var i mange henseender så attråværdig, at en stilling som politimester eller dommer ikke fristede mig, hvorfor jeg efter nogen tids forløb gik ind som leder af Frederiksberg Sparekasse.

Selvom mit 7-8 årige ophold på »Østersøens perle« på mange måder var mærket af verdenskrigens afsavn og uhygge, må jeg dog anse denne tid som hørende til den mest lykkelige periode af mit liv. Jeg fandt venner overalt, og det var mig en sorg, at jeg måtte forlade den dejlige ø.

P. B. Kiær

Assens Købstad og Baag Herred
Herning Købstad og Hammerum Herred

Den 17. december 1888 fødtes jeg på proprietærgården Edelsminde i Tved sogn ved Svendborg. Jeg havde lyst til at blive dyrlæge, men min fader »hængte ved kløerne«, og da dyrlægestudiet ikke medførte, at man kunne tjene noget ved siden af, måtte det opgives. Fader, der var meget interesseret i slægtshistorie, skrev hele slægtens historie fra 1600 tallet og fortalte os børn om slægten, der havde været storbønder, herregårdsforpagtere, birkedommere og herredsfogder. En af dem havde endog fungeret som landsdommer, og flere af dem havde været godsforvaltere. Jeg valgte derfor at blive jurist i det håb engang at blive godsforvalter. Da jeg havde taget præliminæreksamen i 15-16 års alderen, blev jeg kontorist hos prokurator Stürup, Svendborg, med en begyndelsesløn på 10,00 kr. månedlig på egen kost. Prokurator Stürup var en meget habil jurist. Jeg kan huske, at byens sagførere ofte kom til ham om råd i vanskelige sager. Han var enten aktor eller defensor i alle kriminelle sager ved såvel Svendborg købstad som Sunds-Gudme Herreder, Langeland og Ærø, men havde iøvrigt kun en lille forretning, da han var gammel og distræt. Jeg kom fra denne gamle og fine mand til en ung og meget dygtig sagfører, Rasmus Poulsen, Svendborg, hos hvem jeg blev, til jeg i 1908 rejste til København, hvor jeg fik plads hos en overretssagfører, der hverken som menneske eller jurist var fremragende. Det var da også kun et par måneder, jeg var hos ham, hvorefter jeg fik plads hos sagfører Georg Johnsen, der var en meget dygtig jurist. Jeg læste samtidig jura og tog eksamen sommeren 1911, og i 1912 blev jeg by- og herredsfuldmægtig i *Assens*

købstad og Baag Herred hos overdommer P. M. Andersen. Denne havde i sin tid været overdommer i Vestindien og herfra stammede titulaturen.

Assens var en lille by – 4-5.000 indbyggere – skønt beliggende ved det friske Lillebælt, med mange smukke huse, men efter at Slesvig var afstået, stod byen i stampe. Der havde tidligere været færgeforbindelse til Slesvig, men den ophørte. Byen var hyggelig og munter, og såvel i byen som i herredet var der megen gæstfrihed. Der var i Assens den store dominerende Plumske forretning, sukkerfabrikken, tobaksfabrikken og sølvvarefabrikken. Der var iøvrigt ikke større forretninger, men der var jævn velstand hos borgerne. Der var mange gamle familier, der hyggede sig i smukke hjem. Jeg spiste på Marcussens Hotel ved havnen, og fru Marcussen var en ypperlig kogerske. En tidligere skipper var overtjener, og på min forespørgsel om pension gav han straks tilladelse og anviste mig den plads ved bordet, som kgl. fuldmægtig Knudsen fra Vestindien havde haft. Han spurgte dernæst, hvilken slags øl man drak, og om man drak akvavit, og så stod der hver aften en Tuborg og en flaske akvavit på bordet. Dette var indbefattet i pensionen. Ville man have en ekstra pilsner, måtte den betales, men det var tilladt at drikke så mange snapse, man lystede. En pilsner kostede dengang en halv snes øre, og en romtoddy eller whisky med vand med ret til selv at skænke af flasken kostede på det førende hotel 25 øre.

Når hertil føjes, at pensionen kostede 50,00 kr. pr. måned, at et værelse med lys og varme, vask og renholdelse kostede 10-15,00 kr. månedlig, et skræddersyet sæt tøj af bedste kvalitet 50-60,00 kr., forstår man bedre, at en løn på 100,00 kr. månedlig kunne slå til. Jeg havde fri adgang til alle offentlige forlystelser. Der manglede mangen gang en fjerdemand til l'hombre med hvad dertil hørte, og så vidste man, at man kunne få fat på ungkarlefuldmægtigen.

Byens borgere var ikke forjagede. De tog sig tid til en forfriskning før middag og en do. før aftensmåltidet under stor munterhed.

Der blev lavet megen spas. Der var en mand, der gerne ville være dannebrogsmand. På hotellet blev det aftalt med redaktøren af det blad, manden holdt, at der i det eksemplar, han fik, skulle stå, at han var udnævnt. Det gik som aftalt, og manden kunne ikke forstå, at ingen gratulerede ham, men da sandheden kom frem, tav han klogeligt.

En borger, der i anledning af en udstilling mente, at han skulle have et kors, fik ikke dette, men han fik sendt et fint etui, der indeholdt et voltakors mod gigt.

På denne udstilling var der gøglerplads, og blandt gøglerne var der en, som skyldte nogle penge. En af byens sagførere af ejendommeligt udseende fik fogdens medfølge for ved lukketid at lægge beslag på entreindtægten. Sagføreren, fogden og to betjente tog så hen til teltet, og da publikum ikke ville gå ind i teltet under dette optog, råbte gøgleren, at de ikke skulle holde sig tilbage, for dette var et ekstranummer. De ville nemlig få at se: Kongens foged i funktion og verdens grinagtigste sagfører.

Min første dag på kontoret tog fuldmægtig Mencke mig med på session. Han førte en halv times tid lægdsrullen, hvorefter han overlod mig bestillingen.

Foruden lægdsvæsenet passede jeg fogedforretningerne, holdt alle auktioner over fast ejendom, førte journalen, holdt brandforhør, ligsyn, skrev i retten, sportulerede og havde alle forretningerne som politifuldmægtig.

I overdommerens forfald beklædte jeg til tider stillingen som formand i bygningskommissionen, sundhedskommissionen m.m.

Fuldmægtig Mencke var en smuk og sirlig mand med en glimrende korrekt optræden. Allerede i 19 års alderen tog han

en stor eksamen som dansk jurist, hvorefter han var fuldmægtig i Kjellerup og derefter på Rougsø m.fl. Herreders kontor i Randers, indtil han i 1890 fik stilling i Assens hos overdommer Andersen. Mencke var en dygtig jurist og ypperlig kontormand.

I Rougsø Herred skrev han alle dommene, såvel civile som kriminelle. De eneste sager, kammerjunker Honnens skrev domme i, var sagerne omkring Gudenå. Fuldmægtig Mencke var altid i overdommerens fravær konstitueret i embedet. Han holdt ypperligt forhør og var en rolig og værdig dommer i såvel kriminelle som civile sager. Han protokollerede i et klart og smukt sprog.

Mencke var 27 år, da overdommeren antog ham og en – tidlig afdød – søstersøn som fuldmægtige ved embedet i Assens, og skønt de to tidligere fuldmægtige blev boende i Assens og praktiserede, fik Mencke straks en stor privatpraksis. Han havde befolkningens tillid, og han svigtede ikke tilliden. Det var utroligt, hvad han kunne overkomme, skønt han havde en stor arbejdsbyrde på kontoret. Mencke var en anset og agtet borger, og han tog kun små salærer, så han efterlod sig trods den store forretning, han drev, kun en forholdsvis ringe formue. Han var egnens juridiske samvittighed. Når der var noget i vejen, blev man hurtigt enige om at spørge Mencke om den rigtige løsning på problemet. I Mencke's forfald holdt jeg løsøreauktionerne for ham, og jeg ordnede hans private forretninger, så jeg lærte godt. En gang, han skulle rejse, bad han mig om at tage mig af lånesager og sagde, at lånsøgerne måtte få så stort forskud, de ønskede, men jeg måtte ikke forlange kvittering for forskudene. Det var folk, han kendte så godt, at det ville være at vise dem mistillid, hvis de skulle kvittere. Mencke havde et dejligt og smukt hjem. Der var åbent hus, og vi var mange unge, der kom i hjemmet hos det gæstfri ægtepar med tre smukke døtre og en søn.

Andenfuldmægtigen A. Fogh var svigersøn af overdommerens broder, der var herredsfoged i Nørre Sundby. Det var en flink mand. Han havde privatpraksisen i Assens købstad og fik kontant tilskud af Mencke, men man havde indtryk af, at de to fuldmægtige ikke brød sig om hinanden. Fogh sluttede som dommer i Sæby.

Kontoret var på førstesalen på byens rådhus med tilbygget retssal og arrest. Der var et stort kontor med vinduer såvel til gården som gaden. Når man trådte ind, var der en skranke, foran hvilken der var et par borde til brug for betjentene. Midt på gulvet var anbragt en stor fire mands skrivepult til brug for de tre fuldmægtige og førstekontoristen. Vi sad på drejestole. Det var et hyggeligt kontor. Længere tilbage var et telefon- og skrivemaskineværelse samt et brandfrit rum. Chefen havde privatkontor på den anden side af opgangen.

Chefen, overdommer P. M. Andersen, var et par og halvfjers år gammel, en høj og smuk mand med Chr. d. IX skæg og med en fornem fremtræden. Som ganske ung kom han til Vestindien, hvor han forblev fra 1864-1890. Han blev hurtigt overdommer og kom så i 1890 til Assens som by- og herredsfoged. Han havde et venligt væsen. Han talte ens til alle mennesker. Jeg mener, at han var typen på den gode nationalliberale embedsmand. I retten, som han beklædte med værdighed, var han mild. Han skældte aldrig nogen ud eller var ubehersket, og dette gjorde, at han nok skulle få sandheden frem. Han holdt ikke af at arrestere folk, og i lange tider var der kun svirebrødre og bødeafsonere i arresten.

Og så var han en mand, der tog sig et ansvar på. Der var en 15 årig dreng, som havde stået i forhold til en åndssvag pige. Drengen havde gode vidnesbyrd, og han skulle just ud at sejle med et skoleskib, da han forbrød sig. Overdommeren kaldte ham ind, og han talte en times tid med drengen, der kom ud fra overdommeren med glædestårer i øjnene. Overdommeren kom

så ind til mig og bad om rapporten, på hvilken han skrev: Henlægges. – P. M. A. –

En knægt, der havde siddet i tugthuset for mordforsøg på på kæresten, havde kort efter sin løsladelse fra sit hjem – et husmandssted – stjålet familiens reservefond på et par tusinde kroner. Moderen anmeldte tyveriet, og knægten blev efterlyst i politiefterretninger. Et par dage efter tog moderen ind til overdommenren og bad så mindeligt for sønnen. Overdommeren føjede hende og fik hos mig rapport m.v. og skrev: Henlægges. – P. M. A.

Hvem turde i dag tage sig det ansvar på?

Han var mild og forstående i sine domme. Som sine embedsbrødre syntes han ikke videre om det nyoprettede statspoliti. Der var en betjent, der havde taget en betler, der kun havde tigget et stykke brød. Han forklarede, at han var frygtelig sulten, hvorfor han havde tigget. Med ordene: »Havde jeg været i Deres sted, så havde jeg også tigget«, blev manden løsladt. Bagefter fik betjenten at vide, at han ikke skulle komme med den slags sager. En professionel betler havde fået en tokrone af overdommeren med pålæg om øjeblikkelig at forføje sig ind i nabojurisdiktionen Wedellsborg Birk. Et par dage efter blev han taget i Assens, hvor han pånyt havde tigget. Dengang nægtede alle betlere tiggeri i det håb, at vidnerne ikke kunne genkende dem. Det skete også her, men da overdommeren sagde til ham, at han skulle være taget til Birket, som han havde lovet, da overdommeren havde givet ham to kroner, udbrød manden, at overdommeren ikke skulle have ulejlighed med vidner. »Jeg tilstår«.

Der var en herlig ro over overdommeren, og det siger sig selv, at atmosfæren på kontoret var god. Derfor kom publikum trygt til kontoret.

Da første verdenskrig var brudt ud i sommeren 1914, blev der etableret vagt på herredskontoret. Jeg, der havde lægds-

væsenet under mig, fik redt op i retssalen, hvor jeg havde en halv snes drenge, der skulle ud med plakater, såfremt der skulle mobiliseres.

Overdommeren sagde til mig, at når jeg havde mobiliseret, skulle jeg ringe til ham. Han ville så komme senere. »Men,« sagde han smilende – »jeg vil jo ellers kun være i vejen.« Dog bad han mig ringe, hvis England erklærede krig. Der blev ingen mobilisering, men der blev lagt et par tyske krigsskibe ved Aarø. Ved Wienerfreden i 1864 var søgrænsen fastsat således, at Lillebæltstrømmen et kort stykke alene var på tysk side, og dér lå krigsskibene. Den 31. juli blev der besluttet indkaldelser til kystartilleriet og flåden, og den 1. august besluttedes indkaldelse af dele af sikringsstyrken. Der var en forfærdelig tummel i disse dage, som var fyldt med rygter som under næste verdenskrig. Folk var ivrige efter at komme ind som soldater. Senere under krigen havde man meget arbejde med at skaffe folk fri for indkaldelser. Gnisten var forsvundet.

Næsten lige så stort postyr indtraf, da spiritus blev beslaglagt og beskattet. Der var stor harme over, at den fattige mands snaps skulle holde for. Det lykkedes nogle at få skaffet spiritus til side, men det blev ikke til meget.

Efter kort tids forløb ansattes løjtnant Carstens, søn af etatsråd, landfoged Carstens, senere herredsfoged på Ærø, på kontoret som kontorist. Det var en såre velbegavet mand, der havde været ansat i Grønland, direktør for et forsikringsselskab, cigarhandler, savværksejer og chokoladehandler. Han satte liv i kontoret med sit særegne sprog og sin sans for menneskelig skrøbelighed. Han var stiv i latin og andre sprog, og havde mange interesser. Hans ordvalg var besynderligt. Han sluttede som ikke juridisk politifuldmægtig i Holstebro.

Så var der en gammel dame på kontoret, en indfødt Assensdame, der i sin ungdom havde været i huset hos en russisk adelsfamilie. Hun blev i byen kaldt Russer Laura, og der var

ingen, der kunne neje som hende. Hun lignede en faldende fregatfugl. Den yngste mand var en skikkelig lille fyr fra Assens. Nogle års tid efter min fratræden viste det sig, at han havde tilbageholdt indkomne beløb m.m. Han blev straffet og døde nogle år efter løsladelsen.

Arrestforvareren var en gammel, døv oversergent. Han var brysk, men godmodig. I retssalen, der stødte op til arresten, hørte vi ofte, at han brølede over arrestanterne, og vi hørte nogle lussinger blive uddelte. Overdommeren sagde så smilende: »Den gamle er nok gal i dag.« Hver uge blev arresten inspiceret af overdommeren, der gav hver fange en pakke skråtobak og talte venligt til staklerne. Arrestforvareren var meget interesseret i politik. Vi havde jo Klaus Berntsen som folketingsmand, og det var altid sikkert, at arrestforvareren interpellerede Klaus. De kommunale valg fulgte han med stor opmærksomhed og var altid tilstede, når resultatet bekendtgjordes; også hjælpekassevalg fulgte han. Løjtnant Carstens og jeg blev enige om at stemme på arrestforvareren og en hattemand, der fornylig var indsat for drukkenskab. Dagen efter sagde arrestforvareren, der var misfornøjet med den latterbølge, der opstod, da han og hattemageren hver fik 2 stemmer, at han var glad for stemmerne, men ikke, når de også faldt på hattemageren. Fuldmægtig Fogh, der ordnede valget, kom smilende til mig og fortalte om resultatet. Han har selvfølgelig kendt såvel min som løjtnant Carstens håndskrift.

Byen havde 2 dagbetjente og 2 natvægtere, således kaldte publikum altid de 2 natbetjente, hvad de var meget utilfredse med.

Politibetjent nr. 1 var den tidligere beredne gendarm C. Jepsen. Han var en smuk militærskikkelse, venlig og meget afholdt, hvorfor han også fik megen god forplejning, med hvad dertil hører. Han var svær, men meget behændig. Jeg så en gang, at han langede en løjser en bagvendt lussing, idet han

snurrede rundt på det ene ben. Løjseren udstødte et brøl og faldt, hvorefter Jepsen satte ham ind i »finken«.

Der var 2 politiassistenter i herredet. Det var meget dygtige og flittige folk. Politiassistent Christensen i Aarup var bereden gendarm, inden han fik stillingen. Det var en prægtig mand med lune. Han var fra Herningegnen. Disse to politibetjente kendte hele befolkningen, og i mange tilfælde var de straks klar over, hvem gerningsmanden til en forbrydelse var. Nu til dags derimod flytter man rundt med kriminalbetjentene, hvilket ikke gør opklaringen lettere.

Politiassistenterne kom en dag om ugen ind for at aflægge rapport til mig, der fungerede som politifuldmægtig. Jeg husker den første dag, de kom. Jeg hørte hælene blive slået sammen bagved mig, hvorefter de afleverede deres rapporter og bødebeløb m.v. Politiassistenterne fastsatte bøderne med forbehold af dommerens sanktion. Rapporten blev så fremlagt i retten og bødetilbudet modtaget. Når man ser, hvor megen tid der nu går med udfærdigelse af anklageskrift m.m., tænker man på den nemme administration, man havde dengang. Der var intet skriveri fra politimester til dommer. Alt gik let, og der var aldrig nogen, der nægtede at betale bøden, når politiassistenten stillede forlangende derom. Når politiassistenterne havde aflagt rapport m.m., fik de udleveret nye sager til ordning i ugens løb. Politiassistent Christensen afleverede med et smøret grin engang en rapport til mig og bad mig læse den og sige min mening om eventuel bøde. Jeg læste rapporten. Det drejede sig om en ung mand, der havde lavet så mange uskyldige spilopper overfor et par ældre mennesker, at jeg fik mig en sund latter. Jeg sagde så til Christensen: »Skidt med det hele. Det er jo ingen ting at give bøde for, men knægten skulle have haft et par lussinger.« Christensen sagde så, at rapporten kunne henlægges, idet han tilføjede, at det med lussingerne forlængst var ordnet. En anden gang kom Christensen ind med en rap-

port om manglende cyklelygte. Bøden havde Christensen forhøjet til det dobbelte, og da jeg spurgte om grunden, fik jeg meddelelse om, at manden havde været i Assens og der truffet Christensen, overfor hvem han havde klaget over manglende lygter hos cyklisterne, der passerede forbi hans ejendom. Christensen, der vidste, at manden sikkert ville komme hjem efter lygtetændingstid, kørte så mod Assens, hvor han antraf manden uden lygte.

Med hensyn til brandforhør ønskede overdommeren ikke, at man tog gidsler. Vi holdt forhør på stedet og gav så sagen til politiassistenterne. De støvede så rundt, og i den første tid derefter var munden lukket på folk, der, som de sagde, ikke ville rages ind i noget. Men når nogen tid var gået, begyndte folk at snakke om, at det var svært, at branden ikke blev opklaret, og så begyndte de at fortælle, og gerningsmanden blev ofte fundet.

Iøvrigt kan det siges, at folk med tryghed henvendte sig på herredskontoret.

Dengang blev personer, der var lidt småtossede, jo ikke anbragt på hjem, og disse folk ville gerne ind på kontoret og tale om deres sager.

Endvidere kom der mange, som havde en lille »snitser« på. Bl.a. kom en drænmester hyppigt ind. Det foregik altid på samme måde. Han spurgte mig, om jeg var svend hos overdommeren, og så beklagede han sig over konen. Der blev dog aldrig nogen separation af det, thi når jeg spurgte ham om grunden til det ægteskabelige forlis, sagde han kun, at konen var svensker, og at svensken aldrig havde været dansken god.

Jeg havde nær glemt at omtale de prægtige sognefogder, vi havde. Det var yderst gæstfri folk, og de følte sig stærkt knyttede til førstefuldmægtigen. Da de havde betydelige udgifter og mikroskopiske indtægter, blev der til sognefogder som

regel udtaget velhavende bønder, der havde tid og råd til bestillingen.

Det var fornøjeligt og afvekslende at være på kontoret. Vi, som dommer-, politi- og borgmesterfuldmægtige, havde en stor aktionsradius, og privatforretningerne gjorde tilknytningen til publikum stor.

Et par gange har jeg oplevet, at en mand anmeldte konens dødsfald og fik en såkaldt jordseddel, men inden han forlod fuldmægtig Mencke, spurgte han, hvorledes han skulle forholde sig, hvis han ville »forandre sig« (d.v.s. gifte sig igen).

Politiassistenterne og politibetjentene fik kun en ringe løn, men de havde mange små ben. De assisterede på auktioner, holdt opsyn med baller og andre forlystelser, fik vidnegebyrer, vederlag for at skaffe folk næringsbevis og føre tilsyn med markeder m.m. og kunne altid på landet regne med forplejning, hvorhos de fik gratiale af politikassen.

Personlig havde jeg mange små ben; vidnegebyrer ved skiftesamlinger, gratiale af politikassen, godtgørelse for at køre på cykle til brandforhør, ligsyn m.m. Så var man journalist, og i posten kunne der hver dag være noget, der kunne skrives om. Journalistikken gav hyppigt mere end den faste løn. Når Mencke skrev skøder, sendte han mig altid en notits om handelen. Sagføreren i Aarup samlede testamenter til underskrift, og bad mig så komme en dag for at få dem »bekræftet«. Man fik så befordring for hvert testamente og en dejlig aften på kroen, samt et godt spil l'hombre bagefter. Når man var ude på fogedforretninger, var sagførerne også spendable. Hvor var det hyggeligt inden bilernes tid at køre ud i det smukke landskab. Hestene skulle bede i hver kro, og så skulle vi også nyde noget.

Det var mærkeligt med ligsynsforretningerne. Før jeg blev fuldmægtig, kunne jeg ikke lide at se lig, men da jeg nu som fuldmægtig skulle, gjorde det, at jeg som regel ikke

berørtes synderligt deraf. Dog står enkelte tilfælde endnu tydeligt for mig.

En dag – det var jo under første verdenskrig – blev det meddelt, at en mængde tyske fartøjer havde lagt sig i Aakrogbugten, og der gik mange rygter om det. Det blev så bestemt, at fuldmægtig Fogh og jeg sammen med toldere og betjente skulle entre disse skibe. Vi sejlede henunder aften efter at have provianteret passende, og lodsen var kaptajn på skuden. Trods dette gik vi efter kort tids sejlads på grund og kom først efter noget besvær klar igen. Da vi kom til det første skib, lå hele besætningen i dyb søvn, og de blev meget forfærdede over politi og toldere, da de kun sejlede med en ladning koks. Det samme var tilfældet med de øvrige.

Om morgenen en efterårsdag blev der ved Assens havn fundet to russiske krigsfanger, der fra Aarø på nogle ålestænger, der var sammenbundne, havde ladet sig drive med vestenvinden til Assens. De var så forkomne, at de måtte bæres hen på hotellet, hvor de blev lagt i seng og fik et par stive romtoddyer, og da det var sket, var krigsmændene kvikke. Jeg fik i opdrag sammen med politibetjent Jepsen at aflevere dem hos den russiske generalkonsul i København. Det var gribende at se den inderlighed, hvormed denne fine mand omfavnede og kyssede de to soldater. Han talte så en stund med dem på russisk, hvorefter han holdt en lang tale til mig, der ikke forstod et ord. Konsulatssekretæren, der talte perfekt dansk, oversatte talen. Det var en gribende tak for alt, hvad vi havde gjort for krigsmændene, der sagde, at de end ikke i deres hjem kunne have fået en sådan modtagelse og behandling. Det var som at komme i Abrahams skød. Han tog så afsked med mig, der i tilgift fik et kindkys af den skæggede generalkonsul. De to soldater var taget til fange ved Tannenberg og sat til landbrugsarbejde i Slesvig, hvorfra de var flygtet sammen med flere andre, der var blevet skudt ude på vandet. Jeg har aldrig set nogen så

jublende glade, som de to var under rejsen. De talte hele tiden om, at Tyskland var kaput, og at de ville få Andreaskorset, når de kom hjem.

Et par dage før jul spurgte Mencke mig, om jeg ville have en gratis rejse til mine forældre, der da boede i København, og det takkede jeg for. Mit hverv var at aflevere en ung tyveknægt på Vridsløselille. Jeg havde ikke håndjern på ham, men jeg forklarede i kupeen, at han, hvis han ville stikke af, måtte være klar over, at jeg havde længere ben end han, og at jeg ville gennembanke ham, når jeg indhentede ham. Efter disse udsigter sagde han, at han havde tænkt sig at løbe, men nu opgav han det. Jeg fik ham rigtigt afleveret, men Vridsløselille var et uhyggeligt sted.

I sommeren 1917 holdt jeg ferie hos min ven proprietær Storm, Barløse, der da ligesom jeg selv var ungkarl, og jeg så da, at der var en fuldmægtigplads ledig i *Herning købstad og Hammerum Herred*. Det var lovet mig, at jeg skulle have andenfuldmægtigstillingen i Assens, når fuldmægtig Fogh fik embede, men han søgte i mange år forgæves. Jeg, der var uafhængig, syntes, at det ville være morsomt at komme til Herning, Jeg havde så været i alle landsdele.

Da jeg nogle dage efter tiltrædelsen blev spurgt, hvad jeg syntes om forholdene, svarede jeg, at det kun blev en jagtrubbert, men den blev lang den rubbert, idag 49 år.

Ærlig talt savnede jeg først og fremmest vandet – jeg havde sejlbåd i Assens – og de glade fynboer. Min faders gode ven for livet var en cand. theol. Hedegaard, kaptajn – frivillig i 1864 – og vendelbo, senere proprietær på Klarskov. Han sagde, at det var let at afgøre, fra hvilken landsdel soldaterne var. Sjællænderne sloges, jyderne smådrillede hinanden og fynboerne sang.

Vi var 4 fuldmægtige på kontoret, da jeg ankom. De to æld-

ste forsvandt i løbet af kort tid, så i tiden indtil 1919 var vi kun to fuldmægtige. Min kollega var en særpræget mand. Han passede kun skiftevæsenet og de udgående forretninger med brandforhør og ligsyn. Alt andet, herunder regnskabsvæsenet, passede jeg, så det var en streng tjeneste. By- og herredsfogden var en fornem og dygtig mand. Han havde fra ung kandidat været fuldmægtig hos folketingsmand, senere forsvarsminister, Christopher Krabbe, på Fejø, i Grenå, Skive og Kjellerup, og han kopierede denne chefs fornemme optræden og passede dennes embeder, hvad denne ikke selv var i stand til. Jeg kom fra et ordenskontor og kom til det modsatte.

Det viste sig her som altid, at når der ikke var orden på kontoret, var der heller ingen privatforretning. Tinglæsningsdokumenterne var ikke registrerede måneder tilbage, og jeg var klar over, at en forudsætning for at drive privatforretning var at få dem ført ajour. Det lykkedes mig at få ajourført i løbet af kort tid, og jeg begyndte så småt at få dokumentskrivning.

Herning var en opblomstrende by. De fleste var tilflyttere som en selv. Tonen i byen var jævn. Befolkningen var uimponeret, men reel. Jeg fik hurtigt gode forbindelser, og da det opdagedes, at jeg ordnede mine sager hurtigt og reelt, erhvervede jeg trofaste klienter fra generation til generation. Befolkningen er flittig og sparsommelig, og den har lune. Fuldmægtig Mencke rådede mig til at tage til Herning, men sagde, at man ikke lige straks fik meget at gøre. Befolkningen ville se deres mand an først, men når man først havde deres tillid og var redelig, så skulle det nok gå, og det slog til.

På kontoret var kontorfuldmægtig Axelsen. Han havde været gendarm. I stedet for lønforhøjelse gav herredsfogden ham en biografbevilling. Han var et prægtigt mennekse, flittig og en første klasses arbejder. På militær vis brummede og bandede han lidt. Han var temmelig døv på det ene øre, og det

samme gjaldt fogden, og når de sad i retten, havde hver det gode øre mod hinanden.

Når kontoret lukkede kl. 5, begav Axelsen sig ned i håndværkerforeningen, hvor han raflede om bajere, indtil han begav sig hjem til aftensmåltidet, og når han havde spist, gik han ned til sit kunsttempel og ordnede forestillingerne. Som gammel kavallerist valgte han ofte cowboy-film, da ridning interesserede ham såre. Da det blev bestemt, at man kunne blive fritaget for edsaflæggelse, når man afgav erklæring om, at man ingen religiøs tro havde, eller at det stred mod ens tro at aflægge ed, fik vi lavet en erklæring til sådan brug, og Axelsen blev sat til at modtage disse erklæringer. Når så en person kom og forlangte edsfritagelse, spurgte Axelsen altid først, om pågældende ingen tro havde, og på et bekræftende svar sagde han så, at så havde han vel for megen tro.

Politibetjent Nielsen, der også havde været bereden gendarm, var en yppperlig begavelse, og han fungerede faktisk som politifuldmægtig. Han var meget flittig og afleverede kun godt arbejde. Han var ganske uimponeret og meget belæst. Værnepligten aftjente han som dragon og blev løjtnant. Ved siden af polititjenesten drev han landbrug og opdyrkede store mosearealer. Han var på færde ved 4-tiden om morgenen og passede så landbruget, til han ved 8 tiden mødte på kontoret, hvor han arbejdede til langt hen ad aften. Han var en intelligent mand, og vi kom til at stå hinanden meget nær og nød som augurer at finde humor i de daglige forhold. Vi havde en politibetjent, der kun kom til at fungere en 14 dages tid. Det viste sig nemlig, at han en aften var kommet sammen med en gemytlig slagter og hans samleverske. Slagteren fik fat i betjentens uniformsfrakke og kasket, hvorefter han opkrævede bøder for manglende lygteføring, hvorhos han pålagde folk inden daggry at flytte brændselsstakke og andre tåbelige ting. Herredsfogden gav den følgende morgen pålæg til politibetjent Niel-

sen om øjeblikkelig at afhente uniformen – samtidig med, at afskedigelsen blev udfærdiget. Et kvarters tid efter kom Nielsen tilbage uden værdighedsgenstandene. Herredsfogden var ophidset over, at uniformen ikke var med, og han spurgte Nielsen, hvordan det kunne være. Nielsen svarede, at det ikke kunne lade sig gøre. Herredsfogden sagde så: »Hvad skal det sige, hvorfor kunne det ikke lade sig gøre?« Nielsen svarede kort: »Han havde endnu for meget humle i ørerne.« Når Nielsen afhørte en pige om, hvem barnefaderen var, gjorde han det på den måde, at han spurgte hende, hvem der havde hjulpet hende med det. Hun svarede derpå uden at tilkendegive glæde over hjælpen.

En arkitekt havde opført et hus for en sagfører, men havde glemt at få W. C. med. Sagføreren var rasende på arkitekten, og han tog hævn ved at lade ham indstævne som vidne under lovens falsmålsstraf i en række sager. Spørgsmålene var: nr. 1: om vidnet kendte sagens parter og genstand, og nr. 2: om han vidste, at der var lovet et eller andet. Vidnet svarede nej til begge spørgsmål. Herredsfogden bemærkede så, at der vel ikke ønskedes edsaflæggelse, men hertil svarede sagføreren, at det var skønnest at få aflagt ed, og så måtte det jo ske. Den stakkels arkitekt måtte mange gange aflægge ed, og han fik flere gange bøde, når han udeblev.

Der kom ligesom på alle retskontorer dengang en del originaler på kontoret, og det livede svært op. Anna Waat, en gammel ugift kvinde, elskede dyr, og hun kom ofte og anmeldte dyremishandlinger med grove ord. Jeg gav hende skillinger og havde mangen morsom samtale med hende. En gang havde vi en morder siddende i arresten, og Anna spurgte da, om hun ikke kunne komme til at tale med morderen, og da jeg spurgte, om det var en slægtning, sagde hun nej, men hun ville tale med ham om Guds riges sag. Jeg sagde, at det måtte overlades til præsterne.

Sølle Søren var invalid. Han sang og spillede på markeder, men var eller opførte sig som gal. Han kom hyppigt på kontoret, gik hen til mig og sagde altid, at han havde antaget mig, og at han følgelig kunne afskedige mig. Jeg sagde så ydmygt, at jeg håbede, at jeg gjorde mit arbejde tilfredsstillende. Hertil sagde han altid, at det kunne gå an. Han fik så et par skillinger. Søren havde en spilletilladelsesbog, og i den havde en forsoren fuldmægtig i Skagen skrevet, »at der intet herfra vides at erindre mod, at der fra Kejser Vilhelm udbetales ... penge, der måtte komme fra Amerongen«. Søren kom mange gange og spurgte om disse penge. Da skete det, at jeg fik foræret en stor bunke af de ude af kraft værende marksedler, og da Søren igen kom for at hente penge fra Amerongen, gik jeg ind og hentede et betydeligt beløb til ham. Søren gik da hen til en cigarhandler, der fornylig var kommet til landet efter i en lang årrække at have været hushovmester hos kejserinde Eugenie. Han solgte nogle cigarer for en værdiløs markseddel, men det gik kun den ene gang. Nogen tid efter kom Søren for at spørge, om der var kommet flere penge fra kejseren. Jeg gav ham pånyt nogle marksedler, men sagde, at jeg havde tilladt mig at give hans kæreste, fornævnte Anna Waat, nogle. Søren afviste med foragt at være kæreste med Anna og pålagde mig under embeds fortabelse ikke at give hende nogen mark. Jeg havde den fornøjelse at se Søren og Anna nogen tid efter diskutere sagen.

En mærkelig gammel dame kom regelmæssigt på kontoret for at spørge om nogle mursten, der for en snes år siden var forsvundne fra hende. Hun mumlede underligt, og en gang sagde jeg til hende, at hun hellere måtte tale med Axelsen om sagen. Det fik hurtigt ende, da Axelsen ikke forstod, hvad hun sagde. Når hun siden kom på kontoret, satte hun sig roligt på en stol og mumlede videre om sten. Hun sad der ofte i flere timer.

En dag stod kontoret på den anden ende. Et fattiglem var blevet ekviperet af kommunen, men han var øjeblikkelig efter ekviperingen taget til Herning og havde solgt munderingen og var endt i fuldebrummen. Kommunen forlangte ham straffet for salget af munderingen, og han blev aktioneret for bedrageri. Da fogden skulle skrive dommen, kom han i tanke om, at en sådan defraudation ikke kunne straffes som bedrageri. Manden blev frikendt, og herredsfogden ringede til arrestforvareren, at han skulle løslades straks. Arrestforvareren kom tilbage og meddelte, at nu var malificanten, og så nævnte han navnet, løsladt. Fogden for op og sagde, at han da vel ikke havde løsladt den mand, der var en mange gange straffet voldtægtsforbryder, men det viste sig, at arrestforvareren havde taget fejl. Der blev foranstaltet stor eftersøgning, men først nogle dage efter fik man fat i manden.

Jeg kan nævne, at der med bopæl i Kibæk var ansat en særdeles dygtig politiassistent, der senere blev kriminalbetjent. Han var barnefødt på egnen, havde et mægtigt kendskab til befolkningen og var en dygtig opdager. Han var et godt menneske, hjælpsom overfor publikum, men diskretion var ikke just hans stærke side; men hvad gjorde det, at man fik nyheden lidt tidligt.

Efter retsreformens ikrafttræden i 1919 gik en del af glansen af de gamle herredsfuldmægtige. Man opdagede, at man nu ikke mere havde med det altsammen at gøre, og vi opdagede, at reformen medførte en blækstrøm af den anden verden. Man behøver blot at se på forakterne i sager fra den gamle tid og så de vældige papirmængder, der nu samles i en sag. Man har indtrykket af, at embedsmændene for en stor dels vedkommende ikke tør tage et ansvar, men skal have så mange som muligt implicerede i sagen for at undgå ansvar. En ung kandidat på et statsadvokatkontor regerer over en politimester og giver ham tilrettevisninger, demonstrerende bedre viden.

En gammel herredsfogedgård med bolig og kontorer

Købstaden omkring 1900.
I bygningen med trappegavl var herredsfogedbolig

Herredsfogden – i uniform – holder ret.
Han flankeres af de to retsvidner

Men i det hele taget gælder det, at det ikke er retsvæsenet, der er noget i vejen med, men dem, der administrerer retsvæsenet. Man var diskret i gamle dage. Der var ingen, der skulle høre på en mands tilståelse i retten, og ej heller var der presseomtale. Ved retsreformen blev partsafhøring tilladt i alle sager, og det var godt nok, indtil man tog afhøringen fra dommeren og overlod den til sagens parter. Man har indtryk af, at parten afgiver forklaring efter sin advokats recept. Ja, man kan kende ordvalget. Det, man i gamle dage kaldte, at manden afgav forklaring efter skriftlig seddel. I gamle dage sad assessorerne i overrettens vidnekammer, f.eks. Axel Petersen, og afhørte efter de skriftlige spørgsmål, men det var en afhøring, der fik sandheden frem. I gamle dage vidste folk, at der var mulighed for, at de kom til at aflægge ed. Denne mulighed eksisterer ikke mere.

Nu er fuldmægtigene blevet statsansatte. Vi var privat ansatte og kunne siges op, og det var ikke let at få fuldmægtigstilling, hvis chefen syntes, at man var uegnet, men dette medførte, at fuldmægtigen var særdeles omhyggelig. Det var uden tvivl kun i få tilfælde, at en herredsfoged eller byfoged afskedigede en fuldmægtig, når han passede sine sager. Hvis fuldmægtigen i sin private praksis optrådte uheldigt, kunne han være sikker på afskedigelse.

Efter retsreformens indførelse den 1. oktober 1919 fortsatte jeg ved embedet som dommerfuldmægtig, indtil privatpraksis ophørte den 1. april 1935. Siden da har jeg praktiseret som landsretssagfører i Herning og som auktionsleder sammesteds.

E. Hoeck

Fredericia Købstad
Århus Købstad

Jeg har haft min barndom og de første ungdomsår i mine forældres hjem i København. Jeg gik først i Krebs's skole og derefter i Metropolitanskolen, og i sommeren 1909 blev jeg student. Tidspunktet var jo så inde til at træffe bestemmelse om min videre uddannelse, og i samråd med mine forældre kom det navnlig i søgelyset, at jeg skulle gå handelsvejen for senere at kunne overtage min fars velkonsoliderede grossistagentur i jern- og sanitetsbranchen.

Det var meningen, at jeg skulle begynde på et varelager for at blive kendt med tingene. Da imidlertid tiden herfor nærmede sig henimod feriens slutning, blev tanken om, at jeg skulle stå og rode på et beskidt varelager, medens mine kammerater, som skulle studere, kunne nyde deres frie studenterliv, mig mere og mere imod; dette var naturligvis et barnligt og forkælet standpunkt, men som baggrund lå dog den kendsgerning, at jeg i virkeligheden ikke havde den mindste interesse eller sans for forretning. Mine forældre stillede sig meget forstående overfor mit synspunkt, og da jeg på deres forespørgsel erklærede, at jeg gerne ville studere jura, blev bestemmelse herom truffet. Jeg valgte juraen, skønt jeg kendte meget lidt til, hvad den juridiske videnskab omfattede; mit valg blev vist nærmest truffet på den baggrund, at jeg i hvert fald ikke ville kunne interessere mig for noget af de andre fag. Heldigvis har jeg aldrig fortrudt den beslutning, som jeg traf. Juraen rummer andet og mere i sig end kold logik og forbenede retsregler, den rummer meget i sig, som på værdifuld måde kan bidrage til opbygningen af det rette livsmønster. Jeg vil ikke

her brede mig over dette emne, men nøjes med at citere en læresætning, som den juridiske videnskab på mangfoldige måder fremholder, og som jeg efter de evner, der er givet mig, har forsøgt at efterleve gennem et langt liv. Læresætningen er udformet for mangfoldige århundreder siden af kirkefaderen Augustinus og lyder således: audiatur et altera pars! Man skal også høre, hvad den anden part i sagen har at anføre.

Jeg havde gode og glade år som student, men henimod slutningen af studiet begyndte den lidt ensformige indterpen af det store stof hos manuduktørerne at kede mig noget, hvorfor jeg gennemførte 2. del af studiet (efter den dagældende ordning var dette delt i en 1. del og en 2. del) så hurtigt, at jeg fik min kandidattitel i januar 1914, jeg var da kort forinden fyldt 22 år.

I april 1914 blev jeg indkaldt som rekrut ved et fodfolksregiment, kom til at opleve den første verdenskrigs dramatiske begyndelse og blev – hvad jeg var meget ked af – udtaget til befalingsmandselev. Jeg kom på kornetskolen på Kronborg og blev efter endt eksamen udnævnt til kornet, senere blev jeg sekondløjtnant, og denne stilling beholdt jeg, til jeg i januar 1916 søgte og fik ansættelse som byfogedfuldmægtig i *Fredericia*.

Mine år i militærtjenesten kunne jo efter sagens natur ikke befordre nogen egentlig åndelig udvikling, men jeg havde haft lejlighed til at lære andre mennesker og andre livsforhold at kende, og en læresætning, som en af vore foresatte på kornetskolen gav udtryk for i forbindelse med den fysisk hårdt krævende tjeneste på skolen, skrev jeg mig bag øret og har nogle gange taget frem senere hen i livet. Læresætningen lød således: »Man kan altid noget mere, end man tror«.

Da jeg søgte bort fra København, undrede det i høj grad mine venner, som ikke kunne forstå, hvad jeg ville opnå ved at slå mig ned i en lille provinsby fjernt fra hovedstaden. Jeg følte imidlertid trang til at se noget andet end den køben-

havnske stenbro, og Jylland kaldte på mig af dunkle årsager. Var det måske fordi min fædrene slægt stammede fra Sønderjylland.

I Fredericia var der tre byfogedfuldmægtige; jeg var den yngste. Min lønning var unægtelig beskeden, 1200 kr. årlig plus »uvisse indtægter 300 kr.«, som det havde været nævnt i opslaget. Da jeg imidlertid fik kost og logi for et månedligt beløb af 60 kr. hos min chef, byfoged og borgmester Valentiner-Branth, og desuden havde et bierhverv ved ugebladet »Hjemmet« som tegner af tegneserien Knold og Tot (omformning af tekniske grunde af de originale tegninger, som bladet lånte fra et udenlandsk tidsskrift), havde jeg ingen økonomiske vanskeligheder og kunne endda oprette en konto i byens sparekasse for at have min kapital placeret på fornuftig måde.

Og så begyndte et nyt afsnit af mit liv, både hvad angår den daglige gerning og min tilværelse iøvrigt.

Mine hverv på byfogedkontoret omfattede navnlig journalføring, protokolføring ved retsmøder i civile sager og straffesager, fogedforretninger, bl.a. udpantning for skatter og andre afgifter samt udarbejdelse af udkast til domme såvel i civile sager som straffesager.

Min begyndertid var meget vanskelig; ikke blot havde jeg jo i næsten 2 år under min militære tilværelse været langt borte fra juraens område, men skulle nu også lære den praktiske jura og kontortjenestens mange forhold at kende. Tilpasning til noget nyt har aldrig været min stærke side, og jeg begik sikkert derfor i begyndelsen mange fejl; jeg husker endnu, at min chef en dag på kontoret i sikkert forståelig vrede over en eller anden fadæse, som jeg havde begået, i overværelse af flere af kontorpersonalet med høj stemme sagde til mig: »De umulius«.

Men inden jeg fortsætter min beskrivelse af min tilværelse som byfogedfuldmægtig, vil det være naturligt ganske kort at

omtale den dagældende retsordning, som på afgørende måde var forskellig fra den nugældende.

Proceduren foregik den gang skriftligt, såvel i borgerlige som i kriminelle sager. I borgerlige sager hændte det ofte, at vedkommende sagfører ikke havde fået udarbejdet sit skriftlige indlæg, og han kunne så i almindelighed få udsættelse eller anstand, som det hed. Gebyret for at opnå en sådan var i større sager 34 øre, i mindre 17 øre!

Hvad angår straffesager, hviler den nuværende ordning som bekendt på det hovedprincip, at politi og anklagemyndighed har sine funktioner og domstolen sine. Den dagældende ordning var ganske anderledes. Byfogden (i landkredse herredsfogden eller birkedommeren) var på een gang dommer og politimester og han havde ansvaret for forbrydelsens opklaring. Når undersøgelsen var afsluttet, blev sagen indsendt til amtmanden, der tog bestemmelse om tiltale. Hvis der blev rejst tiltale, beskikkede amtet en aktor og en defensor, der på grundlag af de foreliggende forhørsakter indgav deres skriftlige indlæg, og dommen afsagdes derefter af byfogden, altså af den samme embedsmand, som havde ledet undersøgelsen.

Også på anden vis afveg den daværende fremgangsmåde i straffesager stærkt fra den nuværende. Som det vides, kan retten nu efter anklagemyndighedens begæring træffe bestemmelse om fængsling af den sigtede, når dette skønnes påkrævet og er hjemlet i de i retplejeloven foreskrevne bestemmelser. Også dengang kendte man til fængsling – eller arrestation, som det kaldtes – af den sigtede, men denne var ikke som nu værnet ved, at bestemte fængslingsgrunde skal foreligge, eller ved, at retten fastsætter en fængslingsfrist, ved hvis udløb den sigtede skal løslades, såfremt en begæring om fængslingsfristens forlængelse ikke tages til følge af dommeren. Det var dengang, i hver fald i sager, som drejede sig om alvorligere forbrydelser,

hvor tilståelse ikke forelå, ikke usædvanligt, at man, når det almindelige forhørsstof, navnlig vidneafhøringer, var opbrugt, lod arrestanten »sidde på bekendelse«; han fremstilledes med passende mellemrum, f.eks. en gang om ugen, og forhøret kunne da have følgende summariske form: »Arrestanten fremstilledes fri for Baand og Tvang og vedblev paa Forehold sit tidligere.

Oplæst, vedtaget, afført.

Forhøret udsat.«

Først ved retsplejelovens ikrafttræden den 1. oktober 1919 manedes denne »forhørsteknik« i jorden, samtidig med, at hele retsplejens organisation og procesmåde ændredes: Den dømmende og udøvende (politimæsige) myndighed blev adskilt, procesmåden blev mundtlig, og i strafferetsplejen blev partsprincippet indført med anklager og tiltalt (forsvarer).

Da byfogden var både dommer og politimester og – ikke mindst kan man måske sige – tillige borgmester og således førstemanden også i byens kommunale anliggender, havde han naturligt sit domicil sammen med sit personale på byens rådhus. Til den ene side for indgangen lå politistationen og til den anden side byfogedkontoret. Politiets leder var politiassistent, cand. jur. Berlème-Nix; hans personale bestod af 7-8 mand og desuden af en kvindelig politibetjent, frøken Schmidt. Det var dengang noget helt nyt at have kvindeligt politipersonale, og så vidt jeg erindrer, havde der i byrådet (ordenspolitiets personale ansattes dengang af kommunen) ikke helt været enighed om hendes ansættelse. Hun havde mest beskæftigelse på byfogedkontoret, men havde naturligvis også sin gang på politistationen, og jeg ser hende der for mig i en noget særpræget situation: Jeg var selv et kort øjeblik inde på politistationen og så da en stærkt beruset person, som var blevet indbragt af en af politibetjentene. Da frøken Schmidt havde set, hvor hårdt medtaget han var, rakte hun hånden ind under expedi-

tionsskranken og fremtog en flaske snaps, som hun rakte over til »beruseren«, som derefter tog en slurk. Det skete – det lyder besynderligt – for at hindre, at han skulle få et anfald af delirium tremens. Tilfældet var ikke enestående, og snapseflasken kunne betegnes som henhørende til kontorinventaret.

Efter at mine begyndervanskeligheder var overstået, kan jeg vist sige, at jeg faldt godt til i det arbejdsklima, som jeg nu var overgivet til. Som den, der varetog fogedforretningerne, kom jeg i berøring med byens borgere på særlig måde. Dørene til fattige hjem åbnedes for mig og viste mig et glimt af den tilværelse, som de mennesker, der boede her, levede i. Men ejendommeligt nok var det ikke alene de fattige skyldnere, jeg mødte. Af besynderlige grunde havde flere af byens store forretningsmænd den vane ikke at betale deres skatter rettidigt, og opkrævningerne endte derfor hos mig. Såvidt jeg erindrer, blev de forinden mit besøg underrettet herom, og når jeg så mødte op ledsaget af et fogedvidne, blev de skyldige beløb, samt hvad man vist kaldte foged- og vidnegebyr, uden at jeg eller andre så meget som nævnte muligheden af at foretage udpantning, udbetalt til mig. Besøget fandt sted i en venlig atmosfære, og jeg blev budt på et glas vin samt en cigar. Da jeg den gang ikke var cigarryger, lod jeg cigaren gå videre til en af mine kolleger på byfogedkontoret. Foged- og vidnegebyret blev indbetalt til byfoged Valentiner-Branth personlig, og efter nærmere regler fik jeg senere min andel af beløbet. Det var bl.a. herfra, at mine »uvisse indtægter« hidrørte.

Større oplevelser som byfogedfuldmægtig kom jeg ikke ud for, men som tiden gik, fik jeg kendskab til den hyggelige provinstilværelse, som på så mange måder adskiller sig fra storbyens liv. Alle kender alle, og mange forbindelser knyttes mellem mennesker, som føler sig i kontakt med hinanden, men som aldrig eller ikke nær så let ville finde hinanden i den

store by. Inden længe åbnede gæstfri hjem deres døre for mig, og også i borgmester Valentiner-Branths hjem kom jeg i kontakt med byens borgere. Hjemmet var præget af den hygge og ikke mindst den tryghed, som dengang følte som en selvfølgelig bestanddel af den tilværelse, som skænkedes de »højerestående« befolkningsgrupper.

Borgmester Valentiner-Branth var ikke nogen særpræget personlighed, men ligesom han udførte sine ret forskelligartede embedshverv med dygtighed og med den værdighed, som hans fremtrædende stilling i byen krævede, varetog han også i sit hjem sine pligter som familiefader på god og samvittighedsfuld vis.

Min tid i Fredericia skulle imidlertid blive ret kortvarig. I sommeren 1917 blev en stilling som byfogedfuldmægtig i *Århus* ledig, og da lønnen var ret høj, 2800 kr. årlig, lod jeg mig friste til at søge stillingen, som jeg også fik efter at have fremstillet mig for embedets chef, byfoged August Goll. Et nyt afsnit af min tilværelse begyndte den 1. august 1917.

Medens jeg i Fredericia havde logeret hos min chef, måtte jeg nu selv finde et sted at bo. Det lykkedes hurtigt for mig at finde 2 værelser i en ejendom i Guldsmedgade, og mine måltider indtog jeg sammen med andre ungkarle i den da eksisterende Teatercafe. Jeg fik ret hurtigt forbindelse med adskillige gode og gæstfri borgere i byen, hvorom jeg senere skal berette.

Byfoged Golls embedsområde omfattede hvervene som dommer og politimester. Derimod var han ikke borgmester, idet dette embede, som omfattede de kommunale anliggender, skifteforretningerne og auktionsvæsenet og enkelte andre tjenestehverv, ligesom i 5 andre større købstæder var henlagt til den såkaldte kongelige borgmester, Drechsel.

Byfogden havde kontor på tinghuset i Vester Allé, og der begyndte jeg min tilværelse som yngste fuldmægtig; min før-

ste tid gik hovedsagelig med mindre interessante hverv, f.eks. journalføring, men ret hurtigt fik jeg overdraget behandlingen af de såkaldte krisesager, som hvilede på lovbestemmelser affødt af den første verdenskrigs forhold. Lejlighedsvis fungerede jeg også som forhørsfuldmægtig i de almindelige straffesager, og på grund af afgang blandt de ældre fuldmægtige kom jeg fra den 1. september 1918 til hovedsagelig at beskæftige mig med dette hverv.

Som forhørsfuldmægtig blev jeg præsenteret for livet og dets problemer set fra andet ståsted og andre synspunkter end dem, som er tilgængelige for den almindelige borger, der lever sin tilværelse under betryggende former. Jeg så menneskelig fornedrelse og usselhed i mange vidt forskellige forhold, men jeg så også eet spørgsmål trænge sig frem for mig med større og større styrke, jo længere jeg befattede mig med disse forhold. Spørgsmålet lød: Hvorfor er disse mennesker blevet således? Hvor ligger dybest set deres skyld, deres ansvar?

Jeg evner ikke og skal ikke her fordybe mig i de vidtspændende problemer om arv og miljø, om skyld og ansvar, som her kommer i søgelyset. Lad mig blot give udtryk for, at jeg har følt det som en værdi, at jeg allerede i mine ungdomsår og videre gennem mit liv som politiembedsmand har kunnet have føling med disse forhold, som på særlig vis har muliggjort en forståelse af menneskelig adfærd, som man som beskyttet samfundsborger måske ellers ville stå helt uforstående overfor og derfor bedømme unødigt hårdt.

Da mange af dem, som læser dette, er helt uden føling med de forhold, som jeg her omtaler, vil jeg gerne, inden jeg forlader emnet, nævne blot eet eksempel blandt de mange, som her har givet mig baggrund for de synspunkter jeg har fremdraget.

Der findes et anliggende, som i politisproget kaldes husspektakler, et forhold, som politiet ideligt – også i min ungdom –

har måttet tage hånd om. Det typiske eksempel kan beskrives således:

Om aftenen på den ugentlige lønningsdag ventes far hjem med lønningsposen. Lillemor håber, at han snart kommer. Der skal foretages indkøb af forskellige husholdningsvarer, da spisekammeret er tomt, og der ligger jo desværre også nogle regninger fra købmanden og slagteren, som i høj grad trænger til at blive betalt. Lillemor venter og venter, og tilsidst kommer da også far. Men i hvilken tilstand! En ikke ringe del af lønningsposens indhold er forsvundet på forskellige beværtninger, og da lillemor bebrejder ham dette, tager begivenhederne fart. Far bliver rasende, giver konen kraftige lussinger og måske nogle spark, og det fortsætter med, at det sparsomme porcelæn ryger op i loftet og ned i gulvet, kastet af hans unænsomme hænder. Lillemor græder og skælder samtidig ud, og således bliver det ved, indtil politiet, tilkaldt af lillemor i et ubevogtet øjeblik fra naboens telefon, tager hånd om tingene og fører far til detentionen; ikke sjældent kommer så forøvrigt lillemor hen på morgenstunden til politistationen og bønfalder om at få far ud af detentionen!

Et sådant optrin, som med få variationer indtræffer adskillige gange i det lille hjem, overværes i stuen af ægteparrets to børn, seks og otte år gamle. Jeg spørger: Kan man med den livsbaggrund, som her er skabt for børnene, forvente eller forlange, at de skal blive gode samfundsborgere?

Foruden at være beskæftiget som forhørsfuldmægtig skrev jeg også udkast til domme, såvel i borgerlige sager som i straffesager, altså på baggrund af de foreliggende skriftlige indlæg. Udkastet blev så forelagt byfoged Goll, og det var naturligvis altid med spænding, at man imødeså, om udkastet ville blive godkendt. Selv i de tilfælde, hvor man noget skuffet måtte se sit udkast ændret, kunne man dog føle en værdi i at få sin viden og sagkundskab udvidet; byfoged Golls store juridiske viden

bøjede man sig så at sige altid for uden noget forbehold, og når det skete, som jeg husker i et bestemt tilfælde, at han i mit koncepts margen i stedet for »godkendes« skrev »mes compliments«, følte man sig meget stolt.

Som det vist vides, var byfoged Goll en ret særpræget personlighed. Han var en fremragende jurist og dygtig administrator af sit embede, og også på det litterære område, navnlig som Shakespeareforsker, gjorde han sig gældende på værdifuld vis. Men nogen særlig korrekt embedsmandstype, præget af det med hans fremtrædende embede forbundne ansvar, var han bestemt ikke. Han rummede i sig to personligheder, den overordentlig dygtige embedsmand og mennesket, som ønskede at nyde livets, bl.a. selskabslivets, glæder ud over det gængse og vel nok til tider til overmål. Her må det så imidlertid erindres, at tiderne dengang var anderledes. Kravene til personer i fremtrædende stillinger var vel de samme med hensyn til den rette og forsvarlige bestridelse af deres livskald, men med hensyn til deres privatliv var der vistnok givet dem en større margen i henseende til livsudfoldelse og andre lignende forhold; enhver havde sit omdømme, men dettes kvalitet betød ikke helt så meget som nu, vistnok fordi standsforskellen dengang spillede en meget større rolle end nu og gav de »højerestillede« borgere et vist ly for kritik fra den brede offentlighed.

Men engang imellem kunne det jo ske, at byfoged Golls to tilværelser, som embedsmand og som privatperson, kunne komme i en vis kollision. Lad et enkelt eksempel tale.

Hver torsdag formiddag afholdtes i den store retssal på tinghuset et retsmøde, hvor sagførerne mødte med deres skriftlige indlæg eller for at begære anstand efter den foranbeskrevne dagældende ordning. En sådan torsdag sad jeg på mit kontor ved 10-tiden, på hvilket tidspunkt retsmødet skulle begynde. Klokken blev godt 10, og da mit kontor lå lige under rets-

salen, hørte jeg, efterhånden som minutterne gik, i stigende grad utålmodige skridt frem og tilbage over retssalens gulv. Een var nemlig ikke kommet til stede; det var dommeren, byfoged Goll. Ved halvellevetiden ringede min telefon, det var Goll, som sagde: »Hoeck, kan De lige gå op og sælge nogle anstande? Jeg kommer om lidt.« Jeg ilede op i retssalen og tilfredsstillede de utålmodigt ventende sagførere ved »salg« af anstande til 34 og 17 øre. Noget efter ankom Goll og overtog forretningen, og alt forløb vel, da han med sin juridiske formåen på virkningsfuld måde forstod at løse alle problemer bedst muligt.

Byfoged Golls personale værdsatte hans store dygtighed, og det gjorde ikke noget som helst skår i den respekt, man følte over for ham, at det vist kunne ske, at enkelte af politiets folk lejlighedsvis så deres chef i en livsudfoldelse, som ikke helt stemte med, hvad man kunne vente af en korrekt politiembedsmand.

I byfoged Golls hjem i en villaejendom i den nordlige del af byen fandt megen selskabelighed sted, og man kan vist sige, at hjemmet var et fremtrædende centrum for åndsliv, kulturpersonligheder og frisindets forkæmpere. Da byen jo ikke dengang havde noget universitet med repræsentanter for videnskab og andet åndsliv, som kunne give byen et vist særpræg udover det materielle i tilværelsen, havde et sådant kulturcentrum en ret bemærkelsesværdig betydning i bybilledet. Et andet lignende centrum fandtes i borgmester Drechsels tjenestebolig i Mejlgade; de to højtstående embedsmænd kendte naturligvis hinanden og havde adskillige fælles venner.

Hvad ellers angår selskabelighed i byens højere kredse, kan det berettes, at den efter den tids skik havde et ret luksuøst præg. Den økonomiske basis var til stede, og mad – og navnlig drikke – lå jo desuden ikke i det høje prislag, som det nuværende ligger i, hvortil kom, at rigelig hushjælp dengang – og-

så i modsætning til nu – var let at erhverve og var en selvfølgelig bestanddel både af den daglige husholdning og af selskabeligheden under dens forskellige former.

Gæsternes fremmøde i udpræget selskabsantræk, herrerne ofte i kjole og i hvert fald i smoking, bidrog til at give selskabet det præg af elegance, som fandtes at være en selvfølgelig bestanddel af sådanne sammenkomster. Når middagens retter var nydt og kaffen, cognac'en og likørerne drukket, fortsattes konversationen, hvis ikke grammofonen blev sat i gang, hvorefter de danselystne fik deres behov tilfredsstillet i den nu ryddede spisestue – af og til i ret neddæmpet belysning.

Set fra en ung mands synspunkter havde dog også disse selskabelige hjem deres særpræg, i nogen grad bestemt af, om der var yngre fruer, som ikke var ganske uimodtagelige for kurtise, eller unge døtre, hvis yndefulde fremtræden naturligvis muliggjorde en mere eller mindre alvorlig forelskelse. Skulle der her findes en livsledsagerske eller kun en »korttidsparkering« for den unge mands naturlige krav til oplevelser på dette område? Jeg havde selv mine tvivl et par gange, men skal naturligvis ikke besvære mine læsere med en nærmere udredning af disse forhold.

Jeg har i foranstående knap nok omtalt den første verdenskrig, som udkæmpedes i disse år. Dette kan jeg begrunde med, at dette verdensdrama jo udspilledes uden for vore døre og kun i ringe grad satte sit spor i den daglige tilværelse. Det danske folk levede trods visse restriktioner, indkaldelse af sikringsstyrken og andre militære særforanstaltninger, sin tilværelse sorgløst gennem krigsårene, nærmest som en meget interesseret tilskuer til det drama, der udspilledes. Da våbenstilstanden indtrådte i november 1918, følte man det selvsagt som en stor begivenhed, men – vel forståeligt nok – ikke som noget, der spillede nær den samme rolle for os som for de krigsførende magter.

Nogen tid efter at våbenstilstanden var erklæret, kom der flere franske og engelske krigsfangetransporter til Århus på vej til Tyskland. Ved en fest i Artillerikasernens ridehus, hvor sønderjydske krigsfanger – adskillige hundreder – var kommet til stede på vej fra fangelejren ved Aurillac til deres hjem, indtraf en lille episode, som jeg aldrig vil glemme. Krigsfangerne og de øvrige tilstedeværende, blandt hvilke jeg var, var placeret ved lange borde på tværs gennem salen. Ordstyreren spurgte da: »Er Hans Nielsen fra Rødding til stede?« En mand omtrent midt i salen rejste sig og svarede: »Javel!«. – »Deres kone er her for at hilse på Dem!«. Ind i salen var kommet en forslidt, halvfattig kvinde, som nu arbejdede sig ind mod salens midte, hun nåede da også frem til mandens bord, men på grund af hendes forvirring, eller jeg ved ej hvad, kom hun frem til ham på den modsatte side af det bord, hvor han stod, og der stod nu mand og kone og rakte grædende frem imod hinanden over tallerkener og fade. De havde ikke set hinanden i fire år. Hun tog hans ansigt i sine hænder, og han stod og famlede ved hende, lidet skøn som hun var, men vel for ham det kæreste i livet. Hun blev naturligvis af villige hænder hjulpet over eller under bordet til manden og anbragt på hans skød.

Tiden gik, og man nærmede sig det tidspunkt, da den ny retsplejeordning på så afgørende måde skulle ændre fremgangsmåden ved retssagers behandling. Byfoged Goll brød op fra Århus og overtog stillingen som civildommer i Københavns Amts Nordre Birk; som bekendt overtog han senere embedet som rigsadvokat, således at hans fremragende egenskaber som jurist inden for det strafferetlige område blev udnyttet. Golls embede i Århus blev delt på den måde, at hans hverv som dommer blev henlagt til et civildommer- og et kriminaldommerembede, og hans hverv som repræsentant for anklagemyndigheden og chef for politistyrken blev henlagt un-

der et nyoprettet politimesterembede; politimester C. Kiørboe blev ansat i embedet.

Jeg selv søgte et opslået embede som auditør i hæren. Jeg var endnu kun 27 år gammel, men fra min tjenestetid i hæren, hvorunder jeg som nævnt var avanceret til sekondløjtnant, havde jeg et godt kendskab til militære forhold, og det var antagelig ikke mindst på denne baggrund, at jeg modtog udnævnelsen. Jeg forblev bosiddende i Århus, men mit arbejdsfelt og min daglige tilværelse blev jo nu ændret. Min tid som byfogedfuldmægtig præget af en lovgivning og traditioner, som på så mange måder afveg fra nutidens, var forbi, og min beretning må derfor også slutte her.

Herredsfogden

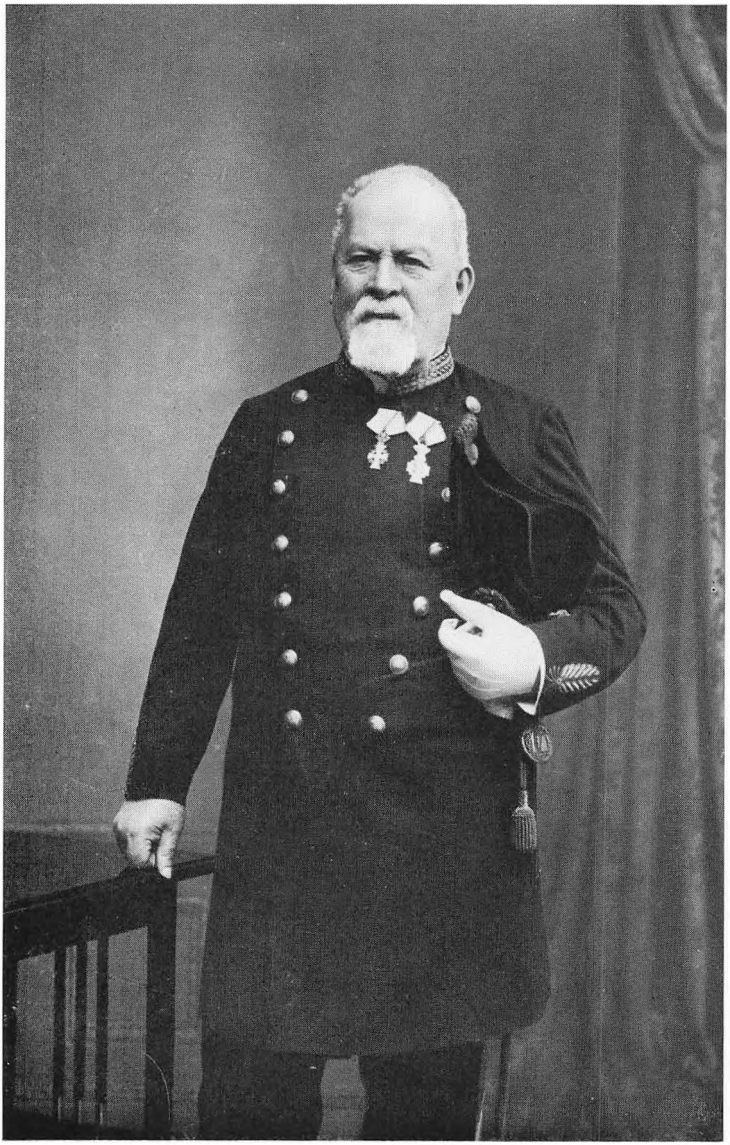

Borgmester og byfoged

Erik Selsing

Varde Købstad og Landjurisdiktion Ramsø-Tune Herreder

De gamle by- og herredsfogder repræsenterede et system, hvis æra udløb den 1. oktober 1919, da retplejeloven af 11. april 1916 trådte i kraft, og hvorved indfriedes det allerede ved junigrundloven af 1849 givne tilsagn om en adskillelse af retsplejen fra forvaltningen. Herved blev de nævnte embedsmænds hidtidige virkeområde delt og henlagt til dommerembedet, politimesterembedet og – i købstæderne – borgmesterembedet, der tidligere som regel var forbundet med stillingen som byfoged. Selv i betragtning af den kolossale udvikling, der i mange henseender er sket på adskillige af disse embedsområder, må det vist erkendes, at der stilledes meget store krav til den tidligere by- eller herredsfoged og hans personale i henseende til teoretisk og praktisk viden, intelligens og menneskekundskab og en udpræget ordenssans for at bestride embedet forsvarligt.

Når embedsmanden modtog sin kgl. udnævnelse som by- og eller herredsfoged (han kom ikke sjældent fra en hel anden gren af administrationen end Justitsministeriet), var det ham magtpåliggende at finde sig et personale af gode hjælpere, idet det var overladt til ham selv at antage og afskedige personalet. Da det måtte forventes, at en fuldmægtig, der var juridisk kandidat, ville søge videre ad embedsvejen, blev det ret almindeligt, at man som fuldmægtig – blandt andre – havde en »dansk jurist«, der ved en hurtigere opnået eksamen havde erhvervet fornøden viden, og som sandsynligvis ville blive ved stillingen, idet han ikke kunne blive by- eller herredsfoged, og idet det var en uskreven regel, at de ved et sådant embede ansatte

ældste fuldmægtige havde adgang til i forbindelse med stillingen at drive en privat forretningsvirksomhed med juridisk assistance til folk, der kom på embedskontoret i en eller anden anledning. Det var derfor ret almindeligt, at en ung mand, der havde bestået præliminærexamen, søgte ind til hovedstaden og der efter forberedelse i løbet af et kortere åremål blev examinatus juris efter at have bestået »Den juridiske Fællesprøve«, fra 1902 kaldet »Juridisk Eksamen for Ustuderede«, og på dette grundlag søgte ansættelse på et by- eller herredsfogedkontor, hvor han med tiden kunne skaffe sig en betrygget eksistens. Ikke mindst »danske jurister« gjorde ofte tjeneste i en meget lang årrække, og ofte var tjenesten knyttet til samme embede. Den, som vist er indehaver af rekorden, i alt fald med hensyn til tjeneste ved samme embede, er nok Anton Sophus Warthoe, som, efter hvad der er blevet mig fortalt, var herredsfuldmægtig i Tyrsting-Vrads Herreder fra 1852 til 1909, altså i 57 år! hvortil kommer, at han fra 15-16 års alderen i ca. 10 år var »Skriverdreng« på samme herreds kontor. Iøvrigt var hans tjeneste ikke alene lang, men også god. Myndighederne hædrede ham ved at gøre ham til Ridder af Dannebrog og justitsråd, egnens befolkning ved at rejse ham en mindesten i umiddelbar nærhed af herredsfogedgården, på hvilken sten først anføres hans lange tjeneste og dernæst: »Han var Egnen en god Mand, hjælpsom og uegennyttig«. Også min far var som herredsfuldmægtig længe i tjenesten, og om ham vil jeg senere tillade mig at fortælle lidt.

En fuldmægtig kunne ikke uden konstitution – autorisation – udføre embedsforretninger. En sådan meddeltes – som regel af amtmanden – »paa Retsbetjentens An- og Tilsvar«. Fuldmægtigen måtte for at opnå konstitution være fuldmyndig, hvilket den gang ville sige 25 år, eller have opnået fuldmyndighedsbevilling.

De unge fuldmægtiges lønforhold var ikke strålende: Om

byfogden (herredsfogden) af et beskedent »kontorhold« fra staten eller af egen lomme (hans sportelindtægter kunne være ret betydelige) betalte en ung fuldmægtig uden forudgående praktisk uddannelse 40-50 kr. månedligt på egen kost, samt gav ham tag over hovedet, måtte han være tilfreds og søge at holde ud i de år, der måtte hengå, inden han kunne rykke op i en førstefuldmægtigstilling, hvor den da gældende adgang til ved siden af embedsforretninger at drive privat juridisk virksomhed muliggjorde en sikker eksistens, endda med mulighed for at afgive lidt af privatindtægten til en sulten andenfuldmægtig, der eventuelt kunne yde sin ældre kollega en håndsrækning i dennes privatforretning.

Ved siden af kontorpersonalet på embedskontoret kunne byfogden – qva borgmester – disponere over kommunekontorets personale i det omfang, han forstod at komme overens med byrådet herom. En byrådssekretær til at føre protokollen ved byrådsmøderne og ekspedition af de kommunale sager, samt en kæmner til regnskabsførelse og assistance ved skatteligning og indkrævning af skatter fandtes dog altid.

Som assistance i politiarbejdet havde by- og herredsfogden et som regel såre beskedent antal kommunalt ansatte betjente (på landet ansatte af amtsrådet), hvis hovedopgave dog var – i byen sammen med de kommunale vægtere – at opretholde ro og orden, og nogen større assistance til undersøgelse i kriminelle sager kunne ikke forventes. Embedsmanden og hans fuldmægtige måtte selv tage affære, – kriminalpoliti, statspoliti endsige rigspoliti – fandtes ikke før 1911, da et sparsomt antal statsbetjente fordeltes landet over. Embedsmanden stod faktisk alene med undersøgelsen, der oftest foregik ved afhøringer i retsmøder, hvor sigtede, der i justitssager som regel var arresteret for at »sikre hans tilstedeværelse under undersøgelsen«, jævnlig fremstilledes og foreholdtes de efterhånden indhentede oplysninger i sagen. Efter undersøgelsens slutning gik sagen

beskrevet til amtet, der udfærdigede »aktionsordre« og udnævnte to lokale sagførere til henholdsvis aktor og defensor. Sagen behandledes ved udveksling af skriftlige indlæg, og som regel ved en »ekstraret«, der kunne sættes efter behag, udenfor den sædvanlige rets tid, og her afsagde by- (herreds) fogden, der havde afholdt forundersøgelsesforhørene, nu som dommer dom i sagen på grundlag af de mellem aktor og defensor udvekslede skriftlige indlæg. Fuldbyrdelsesordre meddeltes derefter af amtet, når ankefristen var udløbet. Politisager behandledes og afgjordes helt igennem af retsbetjenten, der i disse sager altså også havde påtaleret.

På landet fandtes i kommunerne af amtet udnævnte sognefogder, der som regel tillige fungerede som lægdsmænd og kunne foretage visse skatteudpantninger. Endvidere kommunale brandfogder, fordelte i de enkelte bebyggelser. Endelig var der på kyststrækninger ansat strandfogder, der – navnlig ved uvejrstider – afpatrouillerede stranden og ledede bjergningsarbejdet og samlede eventuelt inddrevet løst gods, der opbevaredes og – hvis ejermanden ikke dukkede op – realiseredes ved auktion.

Jens Sørensen
By- og Birkefuldmægtig

stod der at læse på et beskedent skilt, min fader havde anbragt på husvæggen ved indgangsdøren til ejendommen matr. 66 af Nykjøbing Sjælland bygrunde, Algade nr. 66 – en tidligere postgård.

Om min fader og om det, jeg kan huske om hans virksomhed som fuldmægtig, vil jeg gerne fortælle lidt, uanset at det bliver minder fra en lidt ældre fuldmægtigtid. Han var født 13. februar 1857 i Sindbjerg sogn, nord for Vejle, som søn af rørbinder, senere bager i Vejle, Søren Jensen. Efter konfirmationen kom han 1. april 1872 ind på amtskontoret i Vejle, hvorfra

han 1. august 1873 rejste til København, hvor han 10. juni 1875 bestod dansk juridisk eksamen med karakteren »bequem«, 1. karakter. Efter ansættelse forskellige steder, sidst som herredsfuldmægtig i Falsters vestre Herred, blev han 21. juli 1886 ansat som førstefuldmægtig ved embedet som borgmester og byfoged i Nykjøbing Sjælland og birkedommer i Dragsholm Birk. Embedets indehaver var borgmester Ludvig Hans Jacobsen. Borgmesteren havde bolig i en ældre herskabsejendom på Algade, hvori var indrettet kontorer i fire rum til borgmesteren, førstefuldmægtigen, kontorpersonalet samt politikontor til andenfuldmægtigen. Adgangen var gennem et skummelt portrum med en totrins trætrappe op til kontorindgangen. Den gamle sagfører Søberg rimede herom:

»i borgmesterens port
– er der sort«.

I portrummet var ophængt to læder-brandspande. Midt gennem porten var afløb fra gården under et rendestensbrædt ud til gadens rendesten.

Kontorerne var forsynet med høje pulte med tilsvarende stole, dog var der hos førstefuldmægtigen et lavere bord med stole ved. Her foretog førstekontoristen – kæmner Christensen – noteringerne i skøde- og panteregistrene, der opbevaredes brandsikkert. Andenfuldmægtigens kontor var samtidig politistation. Politistyrken udgjordes af den meget omfangsrige politibetjent Sørensen og arrestforvarer Henrichsen. Landpolitiet bestod af politiassistenterne Nielsen i Nykjøbing (tidligere gendarm) og Andersen i Vindekilde ved Dragsholm for jurisdiktionens sydlige del. Forglemmes må ej heller natvægteren Johannes Svensson, hvis fornemste hverv dog var vedligeholdelse, tænding og slukning af de fåtallige gadelygter (i 90erne tranlamper).

Retsmøderne afholdtes på råd-, ting- og arresthuset, der er

placeret højt og fritliggende på en banke ved »Holtets Plads«, hvor en statue af Frederik den VII står, omrandet af et gitter, der i våbenskjolde bærer navnene på de 12 kommuner, der har rejst mindesmærket. Nord for pladsen ligger kirken på byens højeste banke, omgivet af den gamle kirkegård, hvis niveau efter århundreders begravelser ligger højt hævet over de tilstødende gader.

Borgmester, byfoged og birkedommer Jacobsen var en lille, strunk herre med hvidt hår og rundskæg, altid med mørkeblå briller og iført en tætsluttende blåsort redingote og stiv, sort, rundpuldet hat. Hans ture gik fra kontoret til rådhuset og omvendt, ellers så man ham sjældent. Ved særlige lejligheder – f.ex. brandforhør og andre åstedsforretninger – bar borgmesteren dog en guldtresset kasket. Min fader havde af uniformsgenstande kun en politikasket, der benyttedes ved auktioner og andre embedsforretninger.

Min fader havde godt at bestille som privatiserende fuldmægtig, navnlig med auktionerne, der afholdtes rundt om i jurisdiktionen. Ofte var det forbundet med langture i »Chr. Madsens store charabanc med de to brune« for. Der skulle »bedes« i en eller anden kro på vejen, enten i Lumsås, Fårevejle, Gundestrup eller Pindalskroen ved Høve. Disse auktioner var – eller burde være – en stor indtægtskilde. Foruden løsøre, indbo som udbo, drejede det sig ofte om realisation af handelsvarer, heste og kreaturer, grisesøer og svin, græslodder til høslet og mosernes tørveskær. Skovauktionerne i de mange små statsskove afholdtes dog af andenfuldmægtigen med skovkasserer West som inkassator. Andre grene af privatforretningen var ordning af ejendomsoverdragelser, lånesager, skifte- og arvesager.

Blandt embedsforretninger mindes jeg et ligsyn på Hesselø, ca. 30 km nord for Rørvig. En strandvasker var drevet ind på øen, og med lodsbåden gik turen fra Rørvig ud over »grønne

revle« med kredslæge Herschind og far samt os to sønner. Der var kun to beboelser på øen: Fyrmesterboligen ved fyrtårnet samt en avlsgård beboet af en forvalter, der for ejeren – Holstein-Rathlou til Rathlousdal – førte tilsyn med øen, på hvilken dengang holdtes en flok kænguruer, importeret fra Australien. Strandvaskerens sørgelige rester kunne umuligt identificeres. Det var en sømand af mørk hudfarve. Hans jordiske rester blev ført med til Rørvig for at blive jordet.

Den 1. januar 1905 fratrådte borgmester Jacobsen på grund af alder og efterfulgtes af borgmester Heinrich Tamm, hvis første initiativ var opførelsen af en ny og moderne bolig, indeholdende embedsbolig for ham og hustru på 1. sal, medens der i stueetagen indrettedes høje og lyse kontorlokaler for embedet, udstyret med moderne og praktiske kontormøbler. Boligen blev placeret nord for banegårdspladsen på en havegrund stødende op til min faders have.

Borgmester Tamm indgik efter ansættelsen ægteskab med Mary Friis, datter af førstefuldmægtigen på Københavns amts nordre Birk, justitsråd Friis. Det unge kultiverede borgmesterpar bragte på sin vis byen og egnen ud af den tidligere tornerosetilværelse med et frisk pust af liv og kultur fra hovedstaden. Han var den fødte selskabsmand og fruen så afgjort byens førende dame, der ved sin elskværdige fremtræden vandt alles hjerter for sig. Borgmesterens charmerende personlighed prægede i fuldt mål hans embedsgerning, og samarbejdet med personalet og byrådet var præget af gensidig forståelse og tillid. Borgmester Tamms venlighed omfattede også mig, der som ung stud. jur. var hjemme i ferier. Jeg blev da taget med til at føre retsprotokollen under hans vejledning og fik mangen forklaring på juridiske forhold samt også et kursus i akademisk dannet opførsel: på gaden skulle man have sin overordnede eller ældre ledsager på sin højre side. – Desværre blev denne periode af kort varighed. Allerede 21. april 1910

forlod borgmester Tamm Nykjøbing for at overtage embedet som byfoged og politimester i Odense.

I det daglige gik livet jævnt og stille i fuldmægtighjemmet. Min moder, fru Margrethe, styrede stilfærdigt og sikkert det store hus og den opvoksende børneflok – en pige og tre drenge –, der med tiden lærte at hjælpe hende, dog mest på kontoret med udskrivning af de utallige auktionsregninger efter katalogerne og udsendelsen af dem ved forfaldstid. Senere fulgte rykkerbreve, når betalingen trak for længe ud fra uefterrettelige købere. Min fader har opgjort, at det samlede auktionssalg i årene 1886-1919 løb op til 2¼ million kroner, og nogle restancer blev jo uerholdelige med årene.

Rundt om i birkets mange fattige lyngstrækninger og på den nys udtørrede Lammefjords ukultiverede sandstrækninger sad mangen husmandsfamilie og kæmpede for tilværelsen. Blandt dem fandtes mange af køberne på heste- og kreaturauktioner, der benyttede sig af den vanlige »kredit til Mikkelsdag«, i håb om at de ved den tid havde fået skrabet sammen til auktionsregningen eller dog en antagelig del af dens pålydende.

Det er på denne baggrund, man må læse, hvad et lokalt dagblad ved fars 70-års dag i 1927 skrev – vel noget overdrevent:

»Hans Godmodighed og varme Hjerte førte endda med sig, at han ofte blev Genstand for Misbrug. Som Jurisdiktionens Auktionsholder gav han altid Køberne en udstrakt Kredit, endog saa udstrakt, at naar Køberen i en passende lang Tid havde demonstreret sin manglende Vilje eller Evne til at betale det købte, ja, saa vederfaredes der ham intet ondt af den Grund, idet Fuldmægtig Sørensen førte Beløbet over i sin omfangsrige Beholdning af uerholdelige Fordringer, og saa var de i Reglen baade gemt og glemt for Eftertiden. Resultatet viste sig ogsaa deri, at skønt Fuldmægtig Sørensen var Indehaver af et af de Embeder, der i Reglen i et kortere Spand af aar kunne gøre sin Mand hovedrig, saa havde Hr. Sørensen

ikke mere end til Dagen og Vejen, da han ved den nye Retsreforms Indførelse tog Afsked med Embedsvejen. Men til Gengæld havde han mange taknemmelige Venner...«.

Byfoged Tamm blev i 1910 efterfulgt af borgmester Jacob S. Schjørring (tidligere Varde), der var i embedet indtil 1. oktober 1919.

Jeg havde ligesom mine to brødre i 1914 antaget familienavnet Selsing, men min fader – som billigede det – erklærede at ville beholde sit »Fuldmægtig Sørensen«, hvorunder han var kendt i byen og birket og tilgrænsende egne, og dette hensyn – muligt parret med en vis beskedenhed – var sikkert også grunden til, at han ikke ønskede at modtage den ham tilbudte indstilling til titlen »Cancelliraad«, der var den dengang gængse nådesbevisning til ældre, veltjente retsbetjentfuldmægtige. Han døde 22. april 1943.

Fra sin tidligste barndom oplært til nøjsomhed og pligtopfyldenhed af ansvarsbevidste forældre, udrustet med gode evner og et åbent øje og øre for naturens og kunstens skønhed, og med en venlig og imødekommende og hjælpsom indstilling overfor sine medmennesker, skabte han sig en god og menneskeværdig tilværelse for sig og sine i beskeden tilfredshed og uden nogensinde at kende en uven.

Jeg fødtes som mine forældres ældste søn den 27. februar 1890 og voksede op i den gamle gård, Algade 66, Nykjøbing S., vogtet og forkælet af forældre, mormor Mathea og husets øvrige beboere, senere af skolekammerater og lærere, såvel i frk. Fritze Steinckes pogeskole på Vesterbro som i realskolen på Torvet. Jeg var en læsehest og ikke videre begejstret for idræt eller sport, men tumlede mig dog henrykt med kammerater i gård og have.

Fra min barndomstid havde jeg, som det fremgår af foranstående, haft en nær tilknytning til alt, hvar der angår retsvæsenet, og i forbindelse hermed skal jeg nævne en oplevelse,

som var nær ved – troede jeg da – at bringe mig selv i en ubehagelig forbindelse med nævnte væsen. Sammen med jævnaldrende drenge og piger havde vi leget »cirkus«. For at vi kunne udmaje os behørigt, »organiserede« jeg blandt andet min faders uniformskasket, der hang i forstuen ved hans kontor. Om natten blev det et voldsomt tordenvejr, og lynet slog ned i staldene på »Ringholm«, der nedbrændte. Far var med brandvæsen og politi mødt på brandstedet, men uden sit »myndighedstegn«, som han forgæves havde ledt efter. Borgmester Jacobsen havde nok skarpt foreholdt ham hans »ureglementerede påklædning«, og næste morgen blev kasketten eftersøgt og efterspurgt, og jeg måtte bekende, at jeg havde lånt den. Far var jo noget vred – han kløede os aldrig – og ytrede mulighed for, at borgmesteren ville »tale« med mig. Nu havde far kort forinden fortalt os børn, at han en dag havde måttet møde på rådhuset for at overvære en korporlig afstraffelse (ved den håndfaste arrestforvarer Henrichsen – der var vores gymnastiklærer –) af en slem dreng, der fik rotting for et tyveri, og jeg spekulerede noget bekymret på, om udfaldet af mit møde med »mester« skulle få lignende resultat. Heldigvis fik far ham formildet, sagde han.

Efter bestået præmilinæreksamen 1905 valgte jeg med mine forældres godkendelse den akademiske vej og mødte efter sommerferien op på Lang & Hjorts kursus, Linnésgade 22, København, for at modtage forberedelse til tillægsekamen i fransk og latin – bestået 1906 – og studentereksamens matematisk-naturvidenskabelige linie. Denne blev bestået som »privatist« ved Frederiksberg Latin- og Realskole på Hollændervej i 1907.

Efter med min far og min broder Johannes, der samtidig havde bestået mellemskoleeksamen og nu søgte optagelse på Polyteknisk Læreanstalt, at have holdt en strålende sommerferie på Bornholm med fodture øen rundt, tog jeg fat på det

juridiske studium, der afsluttedes den 16. januar 1913 med en beskeden førstekarakter. Efter bestået første del i sommeren 1909 opnåede jeg i 1910 »kommunitetet« og kunne i efteråret 1911 rykke ind på Regensen, hvor jeg boede til foråret 1913. En af mine manuduktører til anden del, folketingssekretær Th. Kofod, skaffede mig gennem kontorchef Greisen – iøvrigt en bekendt af min far fra Nykøbing F. – ansættelse som assistent i Generaltolddirektoratets 1. kontor, hvor jeg tiltrådte den 1. april 1913, men som jeg – uanset de ideelle arbejdsforhold – på grund af håbløse avancementsmuligheder allerede forlod 1. juli 1914, idet det da var lykkedes mig at opnå ansættelse som andenfuldmægtig hos borgmester Chr. Hattensen, *Varde købstad og Landjurisdiktion* (8 kommuner syd og øst for byen, strækkende sig over mod Vorbasse).

I denne min første ansættelse på et jurisdiktionskontor fandt jeg mig ret hurtigt til rette efter den orientering, tilværelsen hjemme i Nykjøbing S. havde givet mig i opvæksten, hvor jeg kendte forhold og personer, selv om jeg ikke da forbandt min fremtid med løsningen af slige problemer. Borgmester Hattensen havde søgt en ugift fuldmægtig, da stillingen ikke kunne føde en gift mand, idet førstefuldmægtigen havde opnået eneret til alle forretningsindtægter i forbindelse med fuldmægtigstillingen, da han på grund af fejlslagne dispositioner absolut ikke kunne tåle nogen beskæring i sin mulige indtægt. For mig var stillingen dog noget bedre aflønnet end i Finansministeriet, hvor den var på 1200 kr. årlig, stigende med 100 kr. hvert andet år. Her fik jeg udover lønnen som byfogedfuldmægtig 1200 kr., yderligere som byrådssekretær 200 kr. og for revision af amtssygehusregnskab 100 kr., altså ialt 1500 kr., hvortil kom mulighed for – efter opfordring af redaktør Willemoes – ved flittigt at sende referater af de lokale begivenheder til Ribe Stiftstidende at skabe mig en lille ekstraindtægt (»det kunne i hvert fald blive til cigarer og whisky«, mente han), men mine

evner som reporter viste sig desværre ikke at være fremragende. I 1916 blev der dog mulighed for en betydelig extrafortjeneste ved omskrivning af købstadens mildest talt lasede og nærmest ulæselige panteregistre. Desværre så jeg intet til honoraret, da jeg skiftede plads under arbejdet, som førstefuldmægtigen så fuldførte.

Borgmester Hattensen var en elskelig chef. Ganske vist kunne hans noget iltre sind tage overhånd ved lejlighed, men da han altid senere fortrød sin optræden, var det let at tilgive ham hans »vestindiske temperament«. (Borgmesteren var født på Sct. Croix, hvor faderen var gouvernementssekretær).

Førstefuldmægtig Skafte-Christiansen, exam. jur., var en gemytlig fynbo, – gerne i strålende humør – som jeg som regel kom udmærket overens med. – Engang han var på ferie oprettede jeg på hans vegne et testamente for en af hans klienter. Han mukkede – af principgrunde – over min »indblanden«, men honorerede mig dog med 10 kr. for arbejdet.

Foruden af os fuldmægtige bestod personalet på kontoret af en kvindelig kontorist, der navnlig passede regnskabsvæsenet; senere kom borgmesterens yngste datter til og fik derved en formiddagsbeskæftigelse efter endt skolegang. Skafte-Christiansen havde sin egen kvindelige kontorist. Endvidere var der arrestforvarer Grønholm, der foruden at passe lægdsvæsenet indførte de tinglæste dokumenter i skøde- og panteprotokollerne. Der var i det hele et udmærket samarbejde på kontoret, man hjalp hinanden på bedste måde i arbejdet uden diskussion, omend hver selvfølgelig havde sit speciale. Personalefødselsdage fejredes med fælles kaffebord, tilberedt af fru Grønholm. Særligt højtidelige »runde« dage og jubilæer fejredes dog hos gæstgiver Per Sillesen, hvis beværtning, »snapstinget«, lå på torvet tæt op ad rådhuset og også var søgt af byens sagførere med klienter. Det var en meget smuk, velholdt bindingsværksbygning i sort og rødt.

Politistyrken bestod af overbetjent Laugesen og to betjente samt en reservebetjent, der også var natvægter. De havde ikke så lidt at bestille, oplandet var stort, og torve- og markedshandel trak mange til byen, hvor der tilmed under krigen lå en garnison på 25 mand, der navnlig skulle bevogte havn og jernbane og havde megen frivagt, så på byens 7 hoteller og 45 beværtninger kunne det gå livligt til, specielt på den ugentlige torvedag – torsdag – og de ialt 28 markedsdage årlig, hvor der handledes heste og kreaturer ikke blot på den store markedsplads ved Nørreport, hvor Holstebro landevej førte ind i byen, men praktisk talt overalt på torve, gader og gårdspladser, så det kunne være et helt krydstogt at slippe over det store torv til ting- og arresthuset.

Blandt byens »notabiliteter« må jeg nævne den meget gamle købmand Palludan, der promenerede i høj hat og spadserepels, som han ikke lagde før St. Hansdag. Klimaet var jo ret barsk hele året rundt.

I Varde havde også herredsfogden for Øster og Vester (Horne) herreder domicil og kontor. Han hed Müller og havde tidligere været assessor ved overretten i Viborg. Hans fuldmægtige var: Kancelliråd Andresen og andenfuldmægtig Vilh. Johnsen, cand. jur. Vi to yngre fuldmægtige holdt sammen, begge forlovede, men uden megen udsigt til at kunne gifte os på stillingen. Vi spiste alle måltider sammen, først hos gæstgiver, forhenværende tømrer, Knud Petersen, nede ved åen, og, da hans hustru »lagde op«, på Jernbanehotellet. Om aftenerne gik vi lange ture ud ad landevejen – som regel ½-1 mil hver vej, ofte til »Enighedslunden« ved Vejlevejen, ved siden af bøgeskoven ved herregården »Nørholm« og anlægget »Arnbjerg« inde ved byen, de eneste løvtræsbeplantninger dér på vesteregnen, ellers var alt nåleskov, bl.a. byens »Søndre Plantage« ude langs Ribevejen.

Mit logi var ved Storegade hos rebslager Hansen og hustru,

hvor jeg – med indgang gennem rebslagerbutikken – havde fået overladt en overfyldt dagligstue med fine plydsbetrukne salonmøbler, man næppe kunne vende sig imellem, og hvor jeg kun sjældent opholdt mig – uden for at sove. Men det var rare og tjenstvillige folk, og lejen var billig.

Fra barn opdraget med musik – alle vi fire søskende havde lært at spille klaver – fortsatte jeg i studietiden med at dyrke violoncel, erhvervet hos en pensioneret musiker fra czarhoffet, Rich. Hildebrand, ridder af Stanislausordenen, der underviste mig et par år. I Varde fandt jeg hurtigt sammen med musikelskere, med hvem jeg spillede klassiske trioer, ligesom jeg kom ind i et amatørorkester.

Som medlem af »Den katolsk-apostoliske menighed« kom jeg i forbindelse med en købmand, Sloth-Christensen, der havde en tjeneste ved denne kirkes afdeling i Esbjerg. Han og hans kære hustru åbnede gæstfrit deres hjem for mig ensomme. Der var en søn og en datter lidt yngre end jeg. Fruens søster var gift med boghandler O. Lohse, senere indehaver af Indre Missions forlag i København. Også dette hjem, hvori byens og omegnens præster kom meget, åbnede sig for mig. Menigheden i Esbjerg havde gudstjeneste hver anden søndag, og jeg kom hurtigt til at afløse fru Sloth-Christensen, der var meget svagelig, som organist ved de liturgiske gudstjenester dér, efter at jeg dels på et lejet harmonium, der måtte finde plads i mit overfyldte værelse, dels på Varde Kirkes orgel, som sognepræsten, pastor Tørsleff, beredvilligt gav mig adgang til, havde tilegnet mig nødtørftigt kendskab til orgelspil.

Denne virksomhed bevirkede, at jeg hveranden søndag året rundt kom til Esbjerg, dels med et tidligt morgentog, dels, når jeg ikke nåede dette, pr. cykle ned over Forum hede. I Esbjerg traf jeg iøvrigt hos en fru Hansen, hvor jeg havde mit tilhold mellem togtiderne, den tidligere skuespillerinde Anna Larssen, nu fru Bjørner, sammen med sin mand leder af en »Vækkelses-

kampagne«, der senere nåede Varde. Der var en stilfærdig alvor og trosiver over hende, som jeg som ung student havde set spille sammen med brødrene Poulsen i »Renaissance« på Dagmarteatret, ak – hvor forandret!

Mit arbejde på byfogedkontoret bragte mig i kontakt med byens sagførere: Firmaerne Oldager & Lyster, Niels Jensen & Rosenlund, Harck & Petersen, hvis yngre associeer tog ud på fogedforretningerne på landet. Jeg mindes mange sælsomme ture i bil. Ved vintertid i store kørepelse i åbne biler, der stundom gik i stå, så vi måtte vandre over lyngheder og engstrækninger, der optog det meste af landskabet i de ret fattige egne. Engang måtte vi til fods forcere en »spange« over et åløb, en gyngende bro med et spinkelt rækværk, absolut ikke egnet for en promenerende fogedret i pels. En anden gang gik turen en vintermorgen ud over Starup hede, hvor den lave formiddagssol glitrede i rimen over endeløse lyngstrækninger.

Andre landture foregik pr. cykle, navnlig skatteudpantningerne i de vidtstrakte fattige lyngklædte markjorder med to strunke betjente som vidner. Da kunne det være godt at nyde en forfriskning i Hvilested kro eller en enlig kaffepunch hos Mads Thuesen (kaldet »Mads Titusind«) på »Skovlyst«. Iøvrigt var det mine eneste krobesøg, men i Varde endte fuldmægtig Johnsens og mine aftenture tit ved en stille kop kaffe på »Dania«. Der var sjældent råd til større udskejelser.

Inde ved byen – på højre bred af Varde å – hævede sig det tidligere nævnte anlæg »Arnbjerg«, med udstrakte spadserestier i det med løvtræer bevoksede terræn. Her lå også en stor, lys pavillon, der brugtes meget til større møder – blandt andet af amtets samtlige lærere i pinsetiden – og til koncerter, blandt andet af »Dansk Korforening«.

Byen var en udmærket teaterby, og som politifuldmægtig var jeg forsynet med frikort til alle forestillinger. Selv de prominenteste kongelige skuespillere optrådte i gæsteroller. Jeg

mindes Olaf Poulsen som Per Degn og løjtnant von Buddinge, Mantzius i »En Fallit«, Johs. Poulsen i »Helligtrekongersaften«, men også mere jævn kunst som »Landmandsliv«, »Pygmalion« og »Opstandelse« m.m.m.

Verdenskrigen bevirkede indkaldelsen af den extraordinære sikringsstyrke natten mellem 31. juli og 1. august 1914. Telegramordren nåede Varde kl. 23½, og betjentene måtte som kurerer ud til sognefogderne til indkaldelse af 1. og 2. kystartilleribataillons reserver. Under hele krigen lå en bataillon i Esbjerg med som nævnt et detachement i Varde på 25 mand. Krigstiden medførte mange rationeringer, for eksempel modtagelse og fordeling efter en »kornordning«. Og den pludselige, høje beskatning af spiritus m.v. medførte en omgående undersøgelse og optælling af beholdninger og lagre, ved hvilken politiet måtte assistere toldvæsenet.

Der gik jo mange krigsrygter om søslag på Doggerbankerne og kapløb mellem engelske og tyske flåder mod Esbjerg. Den eneste realitet, jeg mindes, var, at der den 18. februar 1915 indløb melding til Øster og Vester Herreds kontor om et mystisk forlis ved Børsmose strand. Som korrespondent til »Stiftstidende« fik jeg lov at ledsage herredsfoged Müller derud, og vi fandt da hos strandfogden syv »skibbrudne« tyskere, der var vadet i land fra en i Vesterhavet nedstyrtet »Zeppeliner«. Som neutral magt måtte vi tage os af dem og sørge for deres hjemsendelse til deres »Vaterland«. Detachementet i Varde blev da udkommanderet til stranden, hvorfra det som sikkerhedsvagt eskorterede dem til overnatning på et hotel i Varde. Herfra blev de – efter en hyggelig aften med deres danske vogtere – sendt via Esbjerg pr. tog. Det var jo en sensation, og »Stiftstidende« honorerede flot mit referat, der i en sen aftentime kom i postkassen.

Som byrådssekretær førte jeg protokollen ved byrådsmøderne – ca. to gange månedligt – og besørgede dagen efter den

deraf flydende korrespondance. Af byrådets medlemmer mindes jeg – foruden borgmester Hattensen og boghandler Lohse – navnlig grosserer Lasson, der omhyggeligt sørgede for, at jeg også fik del i de med arbejdet forbundne glæder – festspisningerne på Damkjærs hotel. Mit arbejde på kontoret var som regel til hinder for, at jeg kom med på udflugt, f.ex. til den årlige græsauktion på kommunens englod »Klægflækningen« ved åens udløb i Ho bugt, eller skovauktionerne i byens »Sønder Plantage«.

Udover udpantnings-cykleturene 4 gange årlig og de, egentlig få, exekutioner på landet, kom jeg nogle gange med borgmester Hattensen ud på åstedsforretning og brandforhør. Engang var vi ved Roust mølledam med en landinspektør til fastsættelse af »flodemål«, grænsen for opstemningen i Mølledammen. Der var ialt 5 vandmøller indenfor jurisdiktionen dengang. En vinterdag var vi ude i landsognet til besigtigelse og beskrivelse af en ihjelfrossen hingst (ejeren var sigtet for misrøgt af dyret). Der lå jeg på den frosne jord – dog på en plaid – og førte politiprotokol. Endelig var der af og til ligsyn, en gang over en dødfundet, vel ihjelfrosset, banearbejder, der var fundet i en forladt arbejdsbarak ved det da igangværende anlæg af jernbanen mellem Varde og Grindsted. Han blev først fundet hen på sommeren, så det var en noget uhyggelig expedition. Mindre oprivende var en tur med kredslæge Jacobsen til Myrtue strand, hvor en ung mand var meldt druknet. Arrestforvarer Grønholm, der var noget tunghør, havde refereret den telefoniske anmeldelse til borgmesteren, men ikke sikret sig, at den druknede var »tilstede«. Først 8 dage efter drev han ind på stranden, og så måtte vi jo ud igen. – Af andre ligsynsforretninger husker jeg f.ex. ligsyn over en fyrbøder på Nr. Nebel-Banen, der med sin rangermaskine kørte ind i et andet tog. Ved sammenstødet knustes hans førerhus, så han skoldedes ihjel af dampen fra det knuste rørsystem. En anden

gang drejede det sig om en vejfarende, kørt ned af en bil. Chaufføren søgte at unddrage sig ansvaret ved at grave de knuste lygteglas ned i dyrlæge Slivsgaards mødding, hvor de blev fundet af overbetjent Laugesen.

Da fuldmægtig Johnsen ikke var for at cykle, kom jeg ikke meget ud pr. pedal om søndagene, bortset fra turene til Esbjerg. Dog var jeg en andenpinsedag med de unge mænd fra Lohses boghandel inviteret ud til Lohses sommerhus ved Vejrs Strand. Klokken 7½ om morgenen gik turen i det herligste solskin ud ad landevejen mod vest til Ål plantage og derefter ad sandede sideveje, der endte i et udkørt spor langs et åløb. Der var fire mil derud, så vi nåede først frem sent på formiddagen. Det var en vidunderlig tur langs den store klitplantage og senere over lyngjorder og side engdrag. Det sidste stykke gik over magre, udyrkede jorder og vældige klitter bevoksede med marehalm og hist og her krat af den lyse klitrose. Der lå kun nogle få, anselige sommerhuse, øverst på klitten, og med stor indbyrdes afstand. Udenfor klitterne bredte sig en herlig ren sandstrand, ved ebbetid vel ca. en fjerdingvej bred. Og så det friskeste, reneste badevand for dem, der dristede sig derud; man skulle helst være nogle stykker ifølge. Hjemturen om aftenen henimod solnedgang var rent fantastisk med synet af de dampende engflader. Vi var godt trætte, og det kneb næste dag med at sidde på pultstolen.

Det daglige arbejde på byfogedkontoret var mangeartet, først og fremmest den daglige korrespondance og de mange indberetninger og regnskaber, hvortil kom de mange retsmøder. Foruden den faste borgerlige retsdag, der som regel gik hurtigt, da proceduren mest gik ud på at bevilge »anstand« til fremskaffelse af bevisligheder, var der talrige retsmøder med forhør og fremstillinger i straffesager. Borgmesteren, der gik meget regelmæssigt i kirke, var uvægerlig efter gudstjenesten på kontoret for at åbne post og modtage rapporter om

eventuelle anholdelser, hvorefter arrestforvareren fremstillede de »fugle«, han havde fået ind i aftenens og nattens løb. Ved disse retsmøder førte jeg politiprotokollen. Der var også forholdsvis mange berusede, voldsmænd og småtyve. Om større kriminelle sager erindrer jeg ikke meget. En dag blev det meldt fra en beværtning i Brogade, at vor overbetjent var blevet slået ned under en anholdelse, og da der ikke var andet disponibelt mandskab, ilede vi to fuldmægtige til hjælp. Vi traf dog overbetjenten på vej op over torvet med fangen, som han havde fået lænket til sig med håndjern. Blodet flød ned over ansigtet fra et slag, anholdte havde drevet ham over øjet med et afbrækket messingdørgreb. Vi fik dem ind på kontoret, hvor fangen fik bersærkergang, men endelig blev afvæbnet og indsat. Han var efterlyst som undveget fra tvangsarbejdsanstalten på Fanø.

Af større begivenheder mindes jeg gentagne valg til folketing og landsting og afstemningen om salget af De Vestindiske Øer. Endvidere indvielsen af Varde museum, skænket og opført af et bysbarn, grosserer Stau og hustru.

Den alt overskyggende begivenhed var dog det store jyske ungskue i juli 1916. Der ventedes titusinder af gæster til byen i de tre dage, det varede, og forberedelserne var også for politiet meget omfattende. Vi fik til assistance 35 politifolk under ledelse af en politiassistent fra Kolding. 100 kapervogne blev besigtiget og godkendt, ligesom 25 biler blev efterset. På skolen blev arrangeret sovestue, og hoteller og beværtninger blev pudset op. Rundt om i gaderne blev huse hvidtet og malet, brolægningen på torvet blev repareret, alt var rede til det store rykind. På kontoret havde vi talrige besøgende, så det nærmest var umuligt at passe det daglige arbejde. Borgmesteren så vi kun flygtigt morgen og aften, han måtte jo repræsentere ved festfrokoster og -middage. Jeg snød mig til at se parader af hingste og tyre, det var overvældende at se de endeløse rækker

af sortbrogede dyr og de jyske hingste ved kraft-trækprøve. Selvfølgelig havde vi mange små politisager. Jeg husker, at det blev sagt, at de letlevende piger fra Esbjerg også var mødt op. Der var dog kun en enkelt, der blev grebet i tyveri fra en beruset mand.

Kontorerne på det smukke statelige rådhus, der indtog hele stueetagen, trængte efterhånden til at pudses op. Det skete i januar 1916, da kontorerne blev helt rømmede, og alle protokoller og papirer midlertidigt opbevaret i arresthusafdelingen og dens tomme celler. Det var et frygteligt arbejde, også at holde orden på sagerne, hvoraf mange ældre havde været begravet på bunden af hylderne i mange år og nu ved lejligheden arkiveredes bedre. Efter tilbageflytningen til de nymalede reoler i de opfriskede lokaler inviterede grosserer Lasson os til indflytningsfest hos Per Sillasen, hvor personalet blev rekreeret efter det hårde og støvede slid. – I forbindelse med denne oppudsning m.v. af kontorerne skal kortelig omtales, at gamle købmand Palludan bekostede en stor restaurering af altertavle og prædikestol i Varde store kirke, der lå op ad rådhuset. Det gamle kirkeinventar fra Chr. IV's tid blev nedtaget, skilt og opmalet med de gamle strålende farver på sølv-lasur, der gav kirkerummet en uforlignelig skønhed. Arbejdet lededes af konservator Due fra Nationalmuseet, hos hvem jeg høstede megen viden om restaureringen.

Jeg var jo stadig ugift, men min forlovelse – allerede i regenstiden – var jo en kendsgerning, jeg ikke lagde skjul på. Og allerede i Pinsen 1915 blev min kæreste inviteret til Varde af fru Sloth-Christensen. Vi var blandt andet inviteret til middag en af helligdagene hos borgmesterens i deres dejlige og fornemme villa ved Lundevejen, og en dag var vi med Sloth-Christensens på biltur til Esbjerg. På hjemvejen passerede vi en stor hedebrand i uhyggelig nærhed af kørevejen. – Da muligheden for ekstraindtægter dukkede op, fik kæresten og jeg jo

travlt med at lægge planer. Borgmester Hattensen kunne ikke fortsat bremse mig, og vore forældre gav – måske lidt betænkelige – deres samtykke, og jeg fik travlt med at se på huse og lejligheder.

Jeg havde stadig holdt øje med mulige bedre stillinger andetsteds, men de fleste var ikke efter vore ønsker, og de få, jeg søgte, bl.a. i Holbæk, fik jeg ikke. Men så bragte en faster Karen mig i forbindelse med herredsfuldmægtig Johannsen, *Ramsø-Thune herreder* i Roskilde. Jeg benyttede Påskeferien 1917 til at besøge ham, og vi blev enige om et engagement – det hastede for ham at få medhjælp –, og allerede 1. maj 1917 havde jeg i bedste forståelse løst mig fra stillingen i Varde (borgmester Hattensen trak vist et lettelsens suk) og installeret mig i Roskilde i massør Poulsens pensionat på Kirketorvet og opnået konstitution hos herredsfoged Chr. Ricard (broder til Olfert Ricard).

Min stilling var af ret ejendommelig art, og min forgænger Gudmund Foght advarede mig straks, jeg løb på ham. Jurisdiktionen omfattede trekanten København-Køge-Roskilde, en ret stille landjurisdiktion, hvor sommerhusbebyggelsen endnu ikke havde taget fart. Men det var en ret velhavende egn med mulighed for forretningsindtægter, der i rigt mål strømmede til fuldmægtig Johannsen, der i Lille Maglekildestræde ved siden af sin privatbeboelse ejede en villa, der helt igennem var indrettet til hans forretning. Hver formiddag gjorde jeg tjeneste på herredskontoret, hovedsagelig ved tinglæsningsvæsenet og den daglige korrespondance. – Fuldmægtig Johannsen tog sig af skifte- og regnskabsvæsen, sædvanligvis i middagstimerne, når jeg var gået til pensionatet, ligesom han selv klarede alle udgående forretninger. Om eftermiddagen opholdt jeg mig i Lille Maglekildestræde, hvor jeg sammen med en kvindelig kontorist passede den daglige gerning. Fuldmægtig Johann-

sen, der bl.a. havde auktioner og – som nævnt – alle andre udgående forretninger, så vi først hen på eftermiddagen.

Angående min løn, der udelukkende udredtes af Johannsen, havde vi kun den aftale, at jeg nok skulle blive tilfreds, men på det punkt var vi ikke helt enige. Dog lykkedes det mig efterhånden at få så megen stigning ud over den gage, jeg forhen havde oppebåret i Varde, at giftermålsplanerne lod sig realisere. Min kæreste, der havde en kontorlederstilling indenfor K.T.A.S., måtte ikke gifte sig, så gammeldags var ledelsen. Hun sagde så op. Hendes overordnede, ingeniør N. betegnede dette som en ufattelig dumhed. Min kæreste drog til Nykjøbing for hos min moder at blive indviet i en husholdnings mysterier, og den 31. august 1917 blev vi viet, først på rådhuset kl. 12 af borgmester Kaper, derefter kl. 4 i kirken i Rosenvænget. Festen stod på Søpavillonen, hvorfra vi pr. hestedroske kørte til toget. Køreplanen var under krigen meget indskrænket, men vi nåede da til Roskilde, hvor brudekareten, forspændt med to hvide heste, bragte os til hjemmet, Clermontvej 10, hvor vi havde fået en lille kvistlejlighed i en villa.

Arbejdet på herreds- og fuldmægtigkontoret gik sin støtte gang. Den eneste landtur gik til Karlslunde på notarialforretning. Lønkårene bedredes stadig lidt, og ved sagfører Gudmund Foghts hjælp erhvervede jeg en udmærket 2-lejligheds villa i Rosenvængets sidealle, hvilket var meget velkomment, da husværten på Clermontvej ikke kunne forsone sig med den forstyrrelse, familiens forøgelse med en lille dreng voldte i hans cirkler.

På det musikalske gebet lykkedes det mig at komme i en af domorganist Camillo Carlsen stiftet strygekvartet.

Fuldmægtig Johannsen havde en lidt kedelig tilbøjelighed til at holde på mig med arbejde langt ud på eftermiddagen, sommetider også om aftenen, hvad min ægteviv ikke var glad for.

Imidlertid gik tiden hen mod 1. oktober 1919, da Ramsø-Thune Herreder skulle nedlægges som selvstændig jurisdiktion ligesom det tilstødende Lejre herred. Det var således givet, at jeg ikke kunne forvente ansættelse ved det nye dommerembede i Roskilde, og jeg så mig derfor om efter en ny stilling. Bl.a. var jeg i Kalundborg angående en stilling som leder af dommerkontorafdelingen på Samsø, men muligheden for at skulle overtage en embedsbolig, der sagdes at være på 24 værelser, kølede jo noget interessen, navnlig da godsforvalteren på Brattingsborg måtte forventes forretningsmæssigt at blive en hård konkurrent.

Endvidere fik jeg et tilbud fra Assens, hvor dommer Josias Feddersen var ved at være i bekneb for en andenfuldmægtig, da en ansøger, tidligere fuldmægtig i Fåborg, havde fundet sig en stilling andetsteds. Jeg underrettede fuldmægtig Johannsen om disse muligheder, og det faldt ikke i så god jord, at jeg ville rejse fra ham. Men da den ordning, han kunne tilbyde mig, i hvert fald betød, at jeg helt måtte opgive en fremtid ad embedsvejen, henvendte jeg mig påny til dommer Feddersen, der tilbød mig den pågældende stilling på de udmærkede vilkår, han og førstefuldmægtig Mencke var kommet overens om med den nu tilbagetrådte fuldmægtig, og jeg blev herefter ansat som dommerfuldmægtig i Assens og forlod Roskilde. I Assens tilbragte vi 14 gode år, indtil jeg søgte og opnåede ansættelse som politimester i Saxkjøbing.

Uanset at jeg havde tilrettelagt min tilværelse med det for øje at slutte i et dommerembede, og at det var et sidespring, at jeg – overensstemmende med daværende justitsminister Zahles derom udtalte ønske – søgte politimesterembede, må jeg sige, at jeg, med det indblik jeg – gennem opvæksten i Nykjøbing S. og navnlig senere gennem min stilling i Varde – havde fået i »politiets« opgaver overfor befolkningen, meget hurtigt fandt

mig tilrette som politimester for Saxkjøbing og Nysted købstæder med underliggende landdistrikt, hvor forholdene i mangt og meget svarede til de kår, der herskede i Varde, ligesom jeg rent menneskeligt havde stiftet indgående kendskab til mentalitet og livsopfattelse hos »Jyde, Fynbo og Sjællandsfar«.

O. Hjelm

Skagen Købstad
Randers Købstad

Når man er født den 16. april 1882 og altså nu er 85 år, kan man med føje sige, at man har haft et langt og begivenhedsrigt liv, og når jeg ser bort fra ungdomsårene og begynder med tiden fra 1907, da jeg blev juridisk kandidat, så myldrer tanker og minder frem fra den gerning, som jeg fik lov til at udføre.

Efter eksamen anede jeg ikke, hvad jeg skulle bruge mine juridiske kundskaber til, men jeg nød den første rigtige ferie og ønskede blot, at jeg kunne komme til et badested i ferien. Det lykkedes for mig at komme til et badested, men ikke som led i en ferie. Jeg havde nemlig reflekteret på et opslag om en ledig stilling som byfogedfuldmægtig i *Skagen*, og under et besøg hos sagfører, senere borgmester, Lau i Kolding modtog jeg et telegram: »Plads i Skagen«, og jeg var lykkelig! Jeg skulle afløse fuldmægtig Seldorf, der senere blev politimester i Odense, og fra august 1907 blev jeg ansat som andenfuldmægtig på byfogedkontoret i Skagen hos byfoged og borgmester Otto Schwartz. Jeg skulle samtidig varetage en særlig stilling som tilsynsførende politiassistent ved havnen i anledning af, at denne var under udvidelse, og jeg blev som følge deraf lønnet for dette arbejde af vandbygningsvæsenet.

Mit første indtryk af Skagen var, at det var en lille by. Det var den unægtelig også, idet den dengang, i 1907, – inclusive Gl. Skagen – kun havde ca. 2500 indbyggere. Den udgjorde hele retskredsen, jurisdiktionen, som det dengang hed. Ja, så små kunne jurisdiktionerne være. Men det er ikke størrelsen, det kommer an på; jeg blev indtaget i denne by med de mange

små pæne, teglhængte huse, med det stærke sollys, den friske blæst og de skærmende hvide klitter. Og befolkningen kom jeg jo også til at synes om. Den bestod dels af borgerne, »de satte«, af fiskerne, hvoraf nogle var missionske, andre ikke, og så af kunstnerne, »de tovlige«.

Min chef, borgmester Schwartz, var en mand, jeg kom til at sætte stor pris på. Hans optræden i retten var rolig og præget af humanitet. Han var en mild dommer. Når fiskerne havde gjort sig skyldig i ulovligt fiskeri, gav han dem milde straffe, eventuelt blot bestående i konfiskation af den ulovlige fangst. Fiskerne kunne også godt være noget »urolige« som følge af overdreven spiritusnydelse, og de fik så bøder, som imidlertid ofte blev eftergivet. Også de svenske fiskere var et uroligt folkefærd, som gav anledning til retssager. Jeg husker således, at nogle af dem efter et tyveri i fuldskab på en beværtning hver blev idømt en bøde på 50 kr. Det syntes de åbenhbart var billigt sluppet, thi de takkede »så mycket«.

Ja, både borgmesteren og hans frue, Alba Schwartz, var prægtige mennesker, og jeg kom meget i deres hjem, både som fuldmægtig, ven og sanger. Fru Schwartz spillede glimrende klaver og akkompagnerede mig. Det var i det hele taget et åndfuldt hjem, og tillige meget gæstfrit.

Min kollega var førstefuldmægtigen, M. M. Caspersen, der senere blev politimester i Grenå politikreds og endte som politimester i Hasle m.fl. Herreder. Ved siden af at passe sine tjenstlige pligter privatiserede Caspersen, d.v.s., at han mod vederlag udførte alle mulige juridiske forretninger, naturligvis med undtagelse af retssager. En sådan privatisering var den gang ganske almindelig og anerkendt af Justitsministeriet. Når borgmesteren var på rejse, var Caspersen konstitueret i hans sted, og jeg fungerede så som førstefuldmægtig. Også Caspersen var en del på rejse. Således var han i begyndelsen af 1908 i København på kursus for at lære fingeraftryksmetoden.

Byfogedkontoret lå lige over for jernbanestationen og var temmelig primitivt. Om efteråret og vinteren var der koldt på kontoret, så koldt, at jeg måtte sidde med et tæppe over benene, og i den meget kolde januar måned 1908 måtte jeg endda sidde med sivsko på. Uheldet ville, at jeg netop i denne tid på grund af fuldmægtig Caspersens sygdom havde meget at bestille med forhør og skriverier, ofte til kl. 7-8 om aftenen. Influenza undgik jeg da heller ikke at få under mit skagensophold. Jeg har dvælet noget ved det primitive kontor for at understrege, hvor lidet komfortable forhold den tids fuldmægtige arbejdede under. Den gang blev der sparet, også fra statens side, men det var nu lidt for meget af det gode. – Foruden byfogden og hans to fuldmægtige var der til kontoret knyttet en kontorist. Og så havde vi en dejlig politibetjent, Christensen, som var alvidende. Ja, han var et faktotum, der vidste alt, hvad der var værd at vide i Skagen, og han kendte alle byens borgere. Han var byens eneste dagbetjent, og han var desuden en udmærket trommeslager, der med tromme og stemme forkyndte »nyhederne« for alle byens indvånere. Foruden Christensen var der to natbetjente. Christensen var tillige arrestforvarer og havde bolig ved arresten. I min skagenstid var der meget få fanger.

Og hvori bestod mit arbejde så? Jeg var beskæftiget med alle forefaldende politisager og justitssager. Endvidere med de på kontoret forekommende forretninger (dog ikke med skifte- og auktionsvæsen). Særlig var jeg beskæftiget med førelse af journal og korrespondance og med lægdsvæsen, fogedforretninger, alimentationsvæsen og byfogedkontorets mellemværende med Skagen Kommune. Alt dette er opregnet i den anbefaling, som borgmester Schwartz gav mig, da jeg i 1908 forlod min stilling hos ham. Og det hedder så videre i anbefalingen om mit arbejde: »Sundhedskommissionen og Bygningskommissionen har han ydet en omfattende betydnings-

fuld Assistance. Han har udført et meget stort og meget selvstændigt Arbejde som Politiassistent og på egen Haand foretaget den indledende Undersøgelse vedrørende saa godt som alle Politiovertrædelser og criminelle Sager, hvorhos han i meget vidt Omfang har bistaaet Dommeren med Hensyn til alle Retssager, saavel civile som criminelle, ogsaa med Affattelse af Domme«.

Denne opregning vil jeg gerne uddybe lidt med enkelte oplevelser, som jeg havde i min egenskab af byfogedfuldmægtig. Fra retten husker jeg ikke meget ud over de mindre sager, jeg allerede har omtalt. Angående det ulovlige fiskeri kan jeg dog fortælle, at jeg en enkelt gang måtte ud på havet sammen med politibetjent Christensen. Han vækkede mig om natten med råbet: »Hr. fuldmægtig, vi må ud at fange fiskere, båden er parat«. Så måtte jeg jo i en fart ud af fjerene.

Jeg var engang med fuldmægtig Caspersen til en forstrandsauktion i Højen. Ved en sådan lejlighed havde strandfogden sørget for at få alt vraggods, det var nærmest planker, brædder og dragkister, samlet sammen, og derefter holdt Caspersen auktion med – som jeg synes – dygtighed.

Af strandinger husker jeg en, der foregik i tåge ved Højen fyr. Jeg blev vækket af politibetjent Christensen kl. 6½ om morgenen og tog sammen med ham derud. Jeg husker, at vi gik ombord i skibet og forhørte os nærmere om, hvor skibet hørte hjemme, og hvornår det var strandet. Resten overlod vi til »Switzer«, og om aftenen kom skibet flot. Jeg husker ligeledes en anden stranding. Det var en norsk galease, som gik på grund ved Grenen. Jeg måtte naturligvis derud og kom først tilbage kl. 10¼ om aftenen.

Det skete naturligvis også, at jeg måtte til ligsyn. Det var distriktslægen, som ved en sådan lejlighed spillede hovedrollen, men der kunne dog blive tale om langvarigt forhør i sådan anledning. Jeg husker således engang et ligsyn over en 84 år gam-

mel kone, der havde hængt sig. Det medførte et 3 timers forhør og et 5 sider langt protokollat. Iøvrigt gjorde disse ligsyn et bedrøveligt og trist indtryk på mig som ganske ung fuldmægtig.

Mit arbejde som politiassistent gik, så vidt jeg nu husker, nærmest hånd i hånd med mit arbejde som byfogedfuldmægtig, men da jeg var lønnet af Vandbygningsvæsenet, måtte jeg naturligvis ofte vise mig med »kasketten« ved havnen. Jeg var jo, som allerede nævnt, Vandbygningsvæsenets tilsynsførende. Jeg mener også, at det var i min egenskab af politiassistent, at jeg fik ordre fra Justitsministeriet om at indberette, hvem der boede på de forskellige hoteller, og om jeg havde fattet mistanke til dem som spioner. Der var jo uro i de storpolitiske områder, og de store flådebesøg vidnede også om, at noget var i gære.

Af private hverv kan jeg nævne, at jeg opnåede en biindtægt som kasserer og regnskabsfører for det nyoprettede biografteater, hvis indehaver var hotelejer Karsten Petersen. Iøvrigt var jeg også censor ved det. Indvielsen af teatret fandt sted med sang af Oda Nielsen. Fuldmægtig Caspersen var ikke ganske tilfreds med, at jeg havde fået dette bierhverv, og han ønskede nu at få kontorholdet at administrere, så han kunne få mere hold på mig og mit arbejde, som så blev fastsat til 7 timer fra kl. 8 om morgenen til kl. 4 eftermiddag med en times middag, alt fra 1. maj 1908. Han forlangte også eventuelt afskrivningsarbejde af mig, men ellers skulle vi arbejde så selvstændigt som muligt. Min lønning var ikke særlig stor, ca. 1900 kr. ialt, og da Vandbygningsvæsenet havde opsagt min stilling som politiassistent fra 1. april 1908, begyndte jeg at søge anden stilling. Uanset den beskedne lønning sparede jeg dog noget op.

Af større begivenheder, medens jeg var i Skagen, kan jeg først og fremmest nævne, at havneindvielsen fandt sted i november 1907. Da stod den lille by virkelig på gloende pæle.

Som politiassistent var jeg budt med til festen, hvis indbudte deltagere udgjorde ca. 100. Jeg måtte tilrettelægge hele programmet. Kongen, Frederik VIII, med følge ankom til Skagen om aftenen den 18. november. Dagen efter var der først udflugt til Frederikshavn, hvor den smukke kirke blev beset, og derefter var der udflugt til Flade Bakker. Kl. 12 var der åbningshøjtidelighed ved havnen og derefter dejeuner dinatoire på »Skagen Hotel«. Skagen var naturligvis ved en sådan lejlighed festligt smykket, med en flagallé og med en æresport af fiskegarn. I forbindelse med åbningshøjtideligheden kørte kongen med borgmesteren i landauer og med fuldmægtig Caspersen og mig foran igennem byen. Der var særlig to urolige hoveder i byen, som politiet skulle passe på. Politistyrken var forøget til 18 mand, bestående af 10 ordensbetjente, d.v.s. agtværdige borgere, 2 natbetjente, 1 dagbetjent, 3 fra Frederikshavn udlånte betjente, fuldmægtig Caspersen og mig. Festmåltidet holdtes som nævnt på »Skagen Hotel«, der var symbolsk smykket med fiskenet, flag og »Måger« foruden den sædvanlige samling af gallionsfigurer. Jeg fulgte kongen til hotellet og stod vagt ved hans værelse. Jeg havde i dagens anledning måttet anskaffe mig en uniform, nemlig fuldmægtig Seldorfs. Borgmesteren fulgte kongen til hæderspladsen ved festbordet og holdt en svulmende tale for majestæten. Midt under talen rejste kongen sig i den tro, at talen var forbi, men borgmesteren fortsatte uanfægtet. Efter kongens afrejse hen på eftermiddagen var der stor borgermiddag med ca. 200 deltagere med påfølgende bal. Mange, der ikke var bedt med, var naturligvis fornærmede.

Af andre større begivenheder må jeg nævne de store flådebesøg. Den 3. maj 1908 lå der 16 tyske krigsskibe på Skagens rhed. C. 1000 mand var i land, de sang i gaderne, og i beværtningerne overtrådte man helligdagsloven. I juli måned samme år var det engelskmanden, som var på besøg. Ikke mindre end

55 store skibe og ca. 55 andre lå på rheden. Chefen var storadmiral lord Beresford. Jeg havde den ære at blive inviteret ombord. Endelig var det i august måned den danske eskadres tur til at ligge på rheden, men den var jo knap så imponerende som den engelske.

Som en af de større begivenheder må vel også nævnes den store skagendigter, Holger Drachmanns begravelse. Han døde i januar måned 1908, midt i vinterens hjerte. Det var en virkelig storslået begavelse, da havets digter blev gravsat i en af de yderste klitter.

Af fagligt-selskabelige begivenheder mindes jeg en sammenkomst, som var arrangeret i sommeren 1908 af Hjørring Amts retsbetjentfuldmægtige. Først var der fagligt møde i Lønstrup, og bagefter var der middag i Hjørring. Der var mødt ialt 17 mere eller mindre gråskæggede fuldmægtige. Det var festligt at træffe kolleger, og jeg traf bl.a. en gammel ven, den senere politiinspektør i København, Einer Mellerup.

Selskabelighed var der meget af i Skagen som følge af de mange kunstnere. Her boede jo malerne Krøyer, Ancher og Tuxen og digteren Drachmann, ikke at forglemme. Sidstnævnte mindes jeg dog kun at have været sammen med én gang på Brøndums Hotel. Det var til en »Hip, hip, hurra« fest med punchesold. Ancher var en stille, reserveret natur. Hustruen, Anna Ancher, var levende og smuk. Og så var der datteren Helga. Krøyer var sprudlende livlig og farverig, sådan som hans billeder er det. Tuxen boede i Sydskagen i en dejlig villa. Han var en flot kunstnertype, og i hans hjem blev der holdt strålende fester. Ved kunstnersammenkomsterne blev der som regel danset og sunget, særlig når der var ungdom til stede. Og kunst blev der naturligvis i høj grad snakket. Af enkelte festligheder må jeg have lov at nævne en stor fest i kæmner Brodernes gæstfri hjem den 23. februar 1908 i anledning af fru Brodersens 40-års fødselsdag. Til stede var her borgme-

steren, Krøyer og Ancher, fru Drachmann og executorerne i Drachmanns bo: Professor, dr. juris Viggo Bentzon og overretssagfører Lachmann samt docent, dr. juris Federspiel. En kantate med musik af Hakon Børresen blev sunget som vekselsang af Krøyer og mig. Krøyer var da ca. 57 år, og det var morsomt at se ham til koncert i knæbenklæder og gule støvler. Kantaten var sålydende:

Venner skulle villigt Gaver give,
Bud bringe, Hjerterne hylde.
Mildt hinanden møde,
med Haandslag hilse, med Mund minde
Blikket i brand!
Arm skal allenstund kæk til Kampen
rede være for Venners Velfærd.
Væne Vivs Venskab er som Lurer i Luften
I Molltoner milde, som Smerterne stille.

Sammen skulle vi sjunge,
sammen skulle vi sove
let i Livet, dybt i Døden.

Recitativ:
(sunget af O. Hjelm)

Saa slutter Sangen.
Varmt Venskab avler Elskovs brusende Bølger.

Tutti.

Kærlighed kroner Livets Lykke!

Endvidere vil jeg som en særlig mindeværdig aften også nævne den store bålfest Sct. Hansaften på Tuxens strandparcel, hvor gæsterne myldrede som på Krøyers store, strålende Sct. Hansaftens billede. Vi endte hos Brøndum, hvor der blev danset og musiceret, bl.a. af maleren Willumsen, der spillede på lirekasse.

By- og herreds-
fuldmægtig.
En ældre type
Kancelliråden

By- og herreds-
fuldmægtig af
noget yngre type

Herredsfuldmægtigen holder auktion,
alt sælges – også en båd

Om sommeren var Skagen det berømte, glade badested, hvor danskere mødtes med briter, svenskere og nordmænd. Ja, Skagen var i det hele taget dejlig: mørke efterårsaftener med fyrtårnets lyskegle, som lyser og blænder, så mørket bliver dobbelt sort, så man kun kunne finde vej, hvis man vidste, hvor syd og nord, øst og vest var. Og så: de fejende storme, det rygende sand, som kun bindes af regnen, der ælter det til morads. Men først og fremmest: strålende sol og sommer, hvor man bliver spundet ind i de lyse nætters tryllering! Og så var der de dejlige udflugter, man kunne gøre til så storslåede og smukke steder som Raabjerg Mile, Hulsig og Kandestederne.

Ja, disse erindringer skal naturligvis først og fremmest skrives på prosa, men alligevel, jeg var ung og begejstret for mit Skagen, og jeg må have lov til at gengive det farvel til byen, som jeg – senere – skrev (melodi: »Du er rig, Du er dejlig o Syd«):

Du er rig, du forjættende By,
Du som knejser deroppe i Norden
med Huse i Rækker og Orden,
om Din Herlighed ganger der Ry.
Du har Helse i hvert et Bad,
Du har Solen, som bruner Huden,
»Du har modigste Fisker i Skuden,
Du er Verdens dejligste Stad.«

Du er rig, Du er Mindernes By,
Du har Helte, som ofrede Livet,
selv om Faren for Døden var givet,
tog de Aarerne uden at kny.
Du har Kunstnerblod i Dit Sand,
Du har Trolddom i lyse Nætter,
»Du er Malernes store Forjætter
Du er herligste By i vort land.«

Du er rig, Du er Fiskernes *By,*
og du er jo gammel som Købstad
med Posthus og Havn som en Storstad
og med Klitternes skærmende Ly.
Du har Gæster fra Fjern og Nær,
Du har Briter og Svensker – ja Nordmænd,
»Paa Hotellerne bor der kun Stormænd
Du kan sagtens, Du er os saa kær.«

Du er rig. Du er Kunstnernes *By*
med rødgule Farver, der blænder,
Du gør os alle til Venner
og gammel til ung paany.
Du har flammende Baal Sct'e Hans,
Du har kostbart Rav i »Strand-Tangen«
»Du har Livet, der giver os Sangen,
Du er »Skagen«, der daarer vor Sans.«

Du er rig, Du er Fremtidens *By,*
Du ligger, som vogted Du Riget
med Kongens »Klitgaard« bag Diget,
Du hilser hvert Morgen-Gry.
Du er gavmild med Sol og Blæst,
Du er gæstfri, naar Sommeren kalder.
»Derfor »Hurra« for Skagen, der gjalder –
– et »Hurra« for Skagen i Fest.«

Jeg var klar over, at jeg trods alt måtte sige farvel til Skagen, fordi der ikke syntes at være fremtid for mig der. Jeg søgte derfor en ny stilling og blev – efter at jeg forgæves havde søgt et par stillinger – antaget af byfoged Holsøe som *byfoged-fuldmægtig* i *Randers købstad* fra den 1. december 1908. Jeg varetog her fogedforretningerne og iøvrigt de på kontoret

forefaldende forretninger, særligt korrespondancen. Byfogden var en mand, der var elskværdig og venlig, både som byfoged og som privatmand. Førstefuldmægtigen, Jensen, passede sit eget arbejde sammen med en kontordame. Mit arbejde med at pante for skatter, deltage i ligsynsforretninger, skriverier på tvangsauktion og afhentning af udslidte diplomatfrakker gav meget arbejde, og selv på min fødselsdag måtte jeg arbejde til kl. 9 aften. Arbejdet huede mig ikke rigtigt, så jeg søgte bort og fik efter et halvt års forløb stillingen som *borgmesterfuldmægtig* og byrådssekretær *hos den* sidste *kongelige borgmester i Randers,* Swane. Jeg blev ansat der den 1. juni 1909. Min nye chef var en værdig og ligevægtig embedsmand, men meget konservativ var han. Min kollega var den senere dommer i Odder, Brennecke, som jeg kom godt ud af det med. Den kongelige borgmester havde foruden ledelsen af byrådet og de kommunale anliggender skifte- og auktionsvæsenet under sig samt visse magistratsforretninger, bl.a. oppebørsel af skatter og afgifter til staten, formandsskab for bygningskommissionen og udstedelse af borgerskaber samt visse underøvrighedsforretninger, f. eks. borgerlig ægteforening. Navnlig kan man vist sige, at mit arbejde som sekretær i byrådet interesserede mig, idet man her på nærmeste hold kunne følge, hvordan det kommunale selvstyre udfoldede sig gennem beslutninger og vedtagelser, og det var jo også ganske spændende at følge de politiske sammenstød mellem den konservative borgmester og den nyopdukkede socialdemokratiske »Hetz«. Forholdet var i det hele taget undertiden noget spændt. Ved en officiel byrådsmiddag demonstrerede socialdemokraterne således ved kun at møde ved én mand! Under borgmesterens og fuldmægtig Brenneckes rejser havde jeg meget ekstraarbejde og forskellige repræsentative hverv. Jeg måtte således møde til en industriudstilling i håndværkerforeningen og aflægge besøg om bord på fregatten »Jylland«, der lå festligt

illumineret i Randers havn med den vandrende udstilling »Dansk arbejde«. Når byrådet havde udflugt, var jeg med, således på den årlige udflugt til Fladbro kro og plantage, og en gang var jeg også med på en fjordtur.

Privat selskabelighed, dans og musik, var der meget af i Randers. Jeg kom i borgmesterens og mange andre gode borgeres hjem og fik i Randers i det hele taget mange gode venner.

Mine indtægter i Randers var ikke svimlende, men dog bedre end i Skagen. På borgmesterkontoret havde jeg 141 kr. 66 øre om måneden, men jeg var så heldig at få aftenarbejde på handelsskolen i handels- og vekselret, et fag, jeg ikke havde haft til eksamen, så jeg måtte ordentlig slide i det for at komme godt ind i emnet. Udover, hvad jeg således tjente, havde jeg løn som sekretær for skoleudvalget, og med andre tilfældige indtægter, f. eks. for udfærdigelse af hjemstedsbeviser og for ekspedition vedrørende borgerlige ægteskaber og som referent til dagblade i Randers, nåede jeg op på en årsindtægt i 1909 på godt 3000 kr. Helt privat var jeg baneinspektør i Randers tennisklub. Jeg har været en ivrig tennisspiller og har været jydsk mester i single. For morskabs skyld kan jeg tilføje, at jeg i 1915 i Århus – i enkeltspil for herrer – vandt en udsat vandrepokal til ejendom.

Uanset, at jeg således var ganske godt tilfreds med at være i Randers, tænkte jeg dog stærkt på at søge anden fuldmægtigstilling eller gå politivejen. Skæbnen ville da, at min far, der var ekspeditionschef og kasserer i Ny Jydske Kjøbstad-Creditforening, skrev, at de søgte en jurist til foreningen, og om jeg ikke kunne tænke mig at søge den. Jeg talte på knapperne, søgte og fik stillingen som fuldmægtig fra 1. december 1911. Et stort minus var der dog knyttet til min antagelse, idet min far indenfor en rimelig tid skulle fratræde, da man dengang ikke kunne tolerere, at far og søn arbejdede sammen.

Den 1. april 1914 måtte far så fratræde efter 34 års tjeneste i Creditforeningen. Men det var ikke med sorg, han forlod sin gerning, idet han var skuffet over engang at være blevet forbigået som direktør, og så håbede han, at »appelsinen« engang ville falde i min turban. Og det lykkedes! Jeg blev ekspeditionssekretær (kontorchef) i 1917 og administrerende direktør i 1935.

Ved et kreditforeningsmøde i Randers, hvor jeg havde byens borgmester til bords, blev der sunget en af mig – som tidligere borgmesterfuldmægtig – skrevet hyldest- og takkesang til min gamle by. Sangens første vers tillader jeg mig at citere her:

Randers – Randaros – Du Mindernes By!
Du laa ved Mundingen af Aaens Rand,
tidlig vandt Du et Navn og dit Ry,
fordi Du blandt Borgerne havde en »Mand«.
Vi kender jo alle Niels Ebbesen,
der vog den kullede Greve.
Havde vi mange som han,
saa kunde Danmark sikkert leve.
Den Handske, han kasted,
den var som et levende Varsel,
for alle senere Danske
kender sikkert den »Randers Handske«.

Fuldmægtigstillingerne har givet mig et samvær med mennesker, som har været mig til stor glæde, samtidig med, at de har givet mig et rigt fond af menneskekundskab, som i høj grad er kommet mig til gode under min mangeårige gerning i Ny Jydske Kjøbstad-Creditforening.

P. Glud

Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg Herreder Østerlisbjerg med en del af Sønderhald Herred

Fortælleren er født den 22. oktober 1878 som søn af gårdejer Søren Glud og hustru Ane Marie Pedersen i Almtoft, Hørup sogn, ved Kjellerup. Fra 1. september 1890 fik jeg undervisning på den private realskole i Kjellerup, indtil jeg i juni 1894 tog præliminæreksamen ved universitetet. Skolen havde nemlig ikke demissionsret.

Min barndom faldt i provisorietiden med de blå gendarmer, der ikke var afholdte af den danske befolkning, men optrådte meget fredsommeligt på vor egn og kom godt ud af det med beboerne. Begivenheder, der gjorde stærkt indtryk på ældre og unge, var Christiansborg Slots brand i 1884, pistolattentatet på Estrup og fængselsdommen over Christen Berg i anledning af Holstebroaffæren, hvor han ved et offentligt møde nægtede at holde tale, sålænge den lokale herredsfoged var på tribunen, hvilket medførte, at fogden lempeligt blev fjernet, og at Berg som anstifter af handlingen blev anklaget og idømt 6 måneders fængsel. Ved løsladelsen mødtes han med stor hyldest og fik en æresgave. I 1890 fik jeg ledevand i det ene knæ, hvilket bevirkede, at jeg under opvæksten ikke kunne deltage i gymnastik eller andre legemlige øvelser og ejheller cykle, og på den anden side, at jeg blev fritaget for militærtjeneste.

Efter præliminæreksamen underviste jeg en kort tid i børneklassen. På realskolen var blandt andet en ældre ugift lærer, Rasmussen, der var en særpræget personlighed, meget belæst og sproginteresseret. Han underviste i tysk, engelsk og fransk og havde ved selvstudium lært sig en del latin og græsk. Han var idealist, stærkt politisk interesseret, havde været korrektur-

læser ved »Politiken«, men måtte opgive dette nattearbejde med ofte ulæselige tekster, da hans øjne begyndte at svigte. Det var i Hørups tid, og Rasmussen var selv radikalt indstillet, men blandede ikke politik i sin undervisning på skolen. Han tog sig meget af eleverne i de ældste klasser, gjorde os bekendt med ældre og ny litteratur, læste op af denne i stedet for at følge skolens timeplan og talte med os om, hvad der rørte sig af tanker i tiden. Vi unge var ikke blaserte. Vi var indstillede på at passe vort skolearbejde, og der fandtes ingen opposition mod lærerne. Rasmussen kom ofte i mit hjem og holdt af at diskutere med min far, også politik, hvor deres synspunkter var forskellige, da min far hørte til partiet Venstres moderate fløj, men diskussionerne forløb altid fuldtud fredeligt, og de talte om meget andet end politik. Rasmussen havde mærket sig, at jeg var interesseret i og havde anlæg for sprog, og da jeg, efter at min skoleundervisning som nævnt var afsluttet med, at jeg ved universitetet havde bestået præliminæreksamen – med et godt resultat –, rådede han indtrængende min fader til at lade mig læse videre. Jeg var da 15 år.

Der var dengang mulighed for at komme ind i latinskolens næstøverste – femte – klasse, når man havde bestået præliminæreksamen med godt resultat, og derhos havde bestået en tillægsprøve i latin og græsk. Det aftaltes så mellem min far og Rasmussen, at denne ville give mig den nødvendige undervisning i disse fag. Min faders indtægter var små, men skønt han var en skeptisk natur, gik han med til forslaget, da Rasmussens betaling for undervisningen var meget billig, og da min fader kunne skaffe mig ophold hos bekendte i Viborg på favorable vilkår. Også den senere uddannelse mente han nok at kunne hjælpe mig med det første par år, og så håbede vi, at jeg derefter kunne komme ind på Regensen, såfremt jeg fik en god studentereksamen. Jeg bestod tillægsprøven og blev så student i 1898 med en fin karakter.

Den adjunkt, som underviste i latin og græsk på latinskolen, satte pris på mig på grund af vor fælles interesse for de gamle sprog, og han spurgte mig om, hvilket studium jeg ville dyrke som student. Da jeg sagde, at jeg havde tænkt mig latin og græsk, rådede han mig ud fra den erfaring, han havde haft med en ung mand, der var blevet cand. mag. med udmærkelse, men ikke havde kunnet opnå en stilling, han kunne leve af, fra at gå denne vej, så jeg burde søge et andet fagstudium, selvom jeg havde ug i græsk og ug÷ i latin. Jeg bestemte mig så for juraen, som ikke da havde min interesse, men hurtigt fik det, da jeg gik til forelæsninger og skriveøvelser hos de på den tid kendte professorer: Deuntzer, der blev konseilspræsident i det første venstreministerium, sønderjyden Matzen, kendt fra de provisoriske love, Viggo Bentzon, der kunne oplive den tørre jura med lyriske vendinger, strafferetslæreren Torp og ikke mindst Julius Lassen, som vi alle elskede, og som jeg kom i nærmere forbindelse med, da jeg blev regensianer, mens han var regensprovst.

Lassen holdt forelæsninger i obligationsret. Han havde selv udarbejdet »Obligationsretten«, hvori han på grundlag af citerede domme fra retspraksis og med støtte i fortolkning af Christian den Femtes Danske lov gav os en for vort fremtidige virke god basis i tiden, indtil købeloven kom. Loven fastslog i vidt omfang de af Lassen hævdede teorier. Forelæsningerne krydredes af, at to af studenterne, den senere højesteretssagfører David og den altfor tidligt afdøde Gertz, ofte stillede ham prekære fortolkningsspørgsmål, som den redelige Lassen erklærede, at han ikke kunne svare på før under næste forelæsning.

Deuntzer var frygtet som eksaminator. Det fortaltes, at han med uudgrundelig mine havde spurgt en eksamenskandidat, der var oppe til afhøring om skilsmissegrunde: »Hvad nu, om en mand efter ægteskabets indgåelse opdager, at hans kone

har et træben. Kan han af den grund få skilsmisse?« Eksaminanden: »Nej«. Professoren: »Hvorfor ikke ?« Eksaminanden, efter at have rodet rundt i sin hukommelse: »Det smitter ikke«. Professoren: »Det skal De ikke være sikker på, sæt, at det var nymalet«. Da jeg først tog eksamen, efter at han i 1901 var blevet minister, løb jeg ingen risiko for at falde i hans fælder.

Den unge H. Munch-Petersen holdt forelæsninger som docent i proces. Han underviste derhos privat som manuduktør, men af økonomiske grunde måtte jeg renoncere på hans specialundervisning. Derimod deltog jeg i nogle kurser, han holdt med gennemgang af »Bürgerliches Gesetzbuch«, som jeg havde meget udbytte af i den kommende tid.

Min far havde solgt sin gård, efter at jeg var blevet student, og var derefter i stand til at bekoste mit underhold, indtil jeg i 1901 kom ind på Regensen. Da det betød fri bolig og brændsel, adgang til køkken m. v. samt kontant 50 kr. pr. måned, behøvede jeg ingen understøttelse hjemmefra. Jeg fik også en kontorplads på et sagførerkontor, aflagt med 25 kr. månedlig; men arbejdet her bestod kun i udbetaling af legatmidler, så jeg lærte intet der om sagførervirksomhed, men havde rigelig tid til at lære jura. De sagførere, der havde med procedure at gøre, betalte overhovedet ingen løn til studenter, som havde lærepladser hos dem.

Jeg var en kortere tid medlem af Studenterforeningen og hørte enkelte foredrag, f.ex. af Ove Rode, men tonen dér passede mig ikke.

Derimod var jeg meget glad for regenslivet. Der var 2 vækkerforeninger, som kæmpede om indflytterne, »Pip« og »Gamle«, og jeg sluttede mig til »Pip« og havde der den glæde at finde venner, som jeg bevarede venskabet med, sålænge de levede. Det bedste ved regenslivet var samtalerne med vennerne, men møderne og generalforsamlingerne på

Regensen tog også nogen tid, så rent studiemæssigt set var det ikke nogen absolut fordel at være regensianer, når man ville tage del i, hvad der skete på gården. I marts 1904 blev jeg cand. jur., og da jeg ikke brød mig om at være i København, men foretrak at komme til Jylland, stod valget for mig mellem at søge en stilling som herredsfuldmægtig i Ebeltoft med en gage på 75 kr. pr. måned eller søge stilling som sagførerfuldmægtig i Hobro, der var lønnet med 100 kr. månedlig.

Følgelig valgte jeg det sidste, skønt jeg ikke ventede at ville føle mig hjemme der og helst ville have været herredsfuldmægtig allerede dengang.

Hobro forekom mig at være en lille trist by, men omgivelserne var smukke, navnlig højdedraget med Øls bakker. Man anede dengang ikke, at der i Onsild Aadal skjulte sig en oldtidslejr. Jeg tog ofte ture ud til jættestuen ved Snæbum og til Johs. V. Jensens barndomsegn i Himmerland, hvor der fandtes en mængde gravhøje.

Det var mest inkassovirksomhed, sagførerforretningen beskæftigede sig med, og dette gav anledning til mange udgående fogedforretninger, der foregik med gammeldags kalechevogn. Fogedfuldmægtigen, en ældre exam. jur., sørgede altid for, at man endte i kroen i Aalestrup, hvorfra jeg så tog hjem med tog. Samme fuldmægtig havde også auktionerne, og det hed sig, at han havde heste stående over hele Rinds Gislum Herreder.

By- og herredsfogden, Trige, var syg og døde, mens jeg var i Hobro, så jeg så ham kun nogle få gange, sygdomspræget, i retten. Denne beklædtes af den rare, men meget barskt udseende fuldmægtig Winge, medens en fra naturens hånd noget kummerligt udrustet gammel kontorist førte protokollen.

Da jeg første gang mødte op i retten, altså i 1904, opråbtes 2 sager fra 1897/98, og da kollegasagføreren begærede yderligere »anstand« – gebyr 35 øre – sagde han med et forkla-

rende sideblik til mig som ny mand: »Dokumenterne er blevet væk«. Sagerne henstod uforandrede, da jeg forlod Hobro i september 1905.

Man var ikke synderlig estimeret som sagførerfuldmægtig i Hobro dengang. Min, eneste, fuldmægtigkollega refererede for mig, at han, da jeg gik over torvet til retsbygningen, havde hørt en mand ude i venteværelset sige: »Se, der kommer Buemanns slagtersvend«, hvilket blev hilst med bifaldende latter af de andre ventende derude.

By- og herredskontoret havde til huse i gamle, mørke og usunde lokaler nær havnen, og der var meget ringe plads at røre sig på, så jeg var der så kort tid som muligt hver gang. Panteregistrene var ikke lette at læse. Da jeg engang var dernede og talte med den nævnte exam. jur.-fuldmægtig, var denne ved at gennemse den indkomne post. Idet han tog et brev fra bunken, sagde han til sig selv: »Mester kan ikke lide rykkere. Det er et tienderugskøde, som en sagfører for nogle måneder siden har bestilt en udskrift af, men jeg kan ikke finde det i registret.«

Da der i Gjerlev Onsild herreder med kontor i Mariager kun var én sagfører, der havde beneficerede sager, var min principal, sagfører Buemann, antaget til også at udføre disse sager i disse herreder, således at de to beneficerede skiftedes til at være aktor og defensor i sagerne.

Den beneficeredes arbejde bestod for mit vedkommende i fra herredskontoret i Mariager at modtage de foretagne afhøringer, dels som rapporter fra politibetjenten og dels som udskrifter af retsbogen, og på dette materiale udarbejde aktoratskrift eller forsvarsindlæg, uden at jeg havde set den tiltalte, endsige haft en samtale med ham i arresten; – pågældende sad næsten altid i varetægtsarrest dengang, mens sagen stod på. Så indsendte jeg aktoratet, henholdsvis forsvarsindlægget, til dommerkontoret og fik et honorar på 25 kr. Kollegaen i Ma-

riager, som jeg første gang rådførte mig med, fortalte, at dommen allerede var skrevet, inden herredsfogden havde modtaget sagførernes indlæg, så det gjaldt kun om at henholde sig til forhørene og for defensor om at fremhæve de undskyldende momenter: ung alder, hidtidig straffri vandel og lignende.

Den eneste gang, jeg havde lidt antydning af føling med min klient, var i en sag om brandstiftelse, da der fra en tjenestepige på en gård, hvis ejerinde var arresteret for brandstiftelse, kom et bud med forespørgsel, om de måtte give hendes lille barn mælk. Dette tilstod jeg og henstillede til herredskontoret, at man der tog sig af sagen.

Selvom forsvarets nytte for klienten var lig nul, tror jeg ikke, at der overgik nogen person materiel uret. Der var aldrig nogen, der klagede, og i de sager, jeg havde med at gøre, forelå der altid tilståelse, og vi havde fuld tillid til, at afhøringerne foregik på absolut forsvarlig måde. At den da ubebegrænsede – kun af rettens skøn afhængige – adgang til fortsat anvendelse af varetægtsarrest var uheldig, tænkte man ikke nærmere over.

Den 1. oktober 1905 forlod jeg Hobro og havde forinden fået stilling hos sagfører Hauerslev i Randers på gunstigere lønvilkår. Sagføreren havde tidligere været herredsfuldmægtig i det daværende Rougsø m.fl. herreder med kontor i Randers, hvor hans svigerfader, kammerjunker Honnens, i mange år som herredsfoged havde ført et strengt, men retfærdigt regime, og strenghed var man vant til i disse herreder. Jeg har i tinghusets arkiv fundet et aktstykke, betitlet plakat, hvori »gøres vitterligt«, at polititiden på landet er kl. ti, med trussel om, at politiet vil skride ind efter dette tidspunkt, hvis nogen samler sig.

Honnens var, da jeg kom til Randers, gammel og svagelig og døde et par år senere.

Det fortaltes, at han godt kunne goutere en usædvanlig optræden i retten, når den var morsom. Politibetjent Christensen, Hornslet, har fortalt mig et eksempel herpå. I Hornslet afholdtes hver 14. dag retsmøder, når det drejede sig om implicerede parter eller vidner der på egnen, for at skåne disse for at rejse til Randers. Nu havde en teglværksejer derudefra egnen stævnet en gårdejer fra nabolaget, fordi denne havde beskyldt teglværksejeren for at have snydt ham ved at levere ham ubrugelige teglsten til et byggeri, ja endog brugt det grimme ord »kæltring« om ham, og dette kunne teglværksejeren, en meget anset og reel mand, jo ikke have siddende på sig, og han lod gårdejeren stævne for injurier. Herredsfogden, der aldrig hed andet end kammerjunkeren, sagde venligt til gårdejeren, der også var en pæn og anset mand, at det jo ikke lignede ham at injuriere folk, og at han jo måtte tilbagekalde sine ukvemsord og betale en bøde til statskassen på 40 kr. samt sagens omkostninger. Gårdejeren var mere end villig til at gøre afbigt og betale omkostningerne, men så greb teglværksejeren ind og sagde: »Hr. Kammerjunker, jeg tror ikke at Anders Mathiesen har ment, hvad han sagde, skulle vi ikke lade ham slippe med 20 kr., vi skulle jo »fanden-damme« gerne have lidt frokost på kroen, inden vi skal hjem, og så kunne jo resten gå til det.« Teglværksejeren var fra Lippe Detmold og var en hyggelig mand, som kammerjunkeren ikke kunne stå for, og så blev sagen ordnet som foreslået, men det var selvfølgelig utænkeligt, at herredsfogden skulle deltage i frokosten.

Retskredsen, hvis navn var Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg Herreder, strakte sig fra Randers mod øst langs Randers fjord til Udbyhøj, derfra grænsede kredsen ud til Kattegat indtil et punkt nord for Ryomgård med grænse mod Grenå retskreds, og fra Kolindsund sydpå dannedes grænsen mod øst af en del af Sønder herred og mod syd af Mols herred

og Kaløvig indtil Egåen ved Risskov, og mod vest grænsede kredsen til Hasle m.fl. Herreder og Galten Herred. Der var fra herredskontoret i Randers til Udbyhøj og til Risskov et langt stykke vej, og da færdslen alene kunne foregå med hestevogn, når man ikke skulle til stationsbyerne ved Randers-Ryomgård- og Århus-Ryomgård-banen, var en rejse til fogedforretninger og ligsyn en meget besværlig affære. Medens jeg var fuldmægtig hos sagfører Haurslev, måtte jeg afsted kl. 5 om morgenen for at komme med første tog til Allingåbro, hvor det af herredsfuldmægtigen var pålagt kroen at have et frokostbord med alt til faget henhørende stående dækket med egnens ikke fabriksmæssigt tilvirkede produkter. Behørigt styrkede herved kørte vi så i den tilsagte kalechevogn den nøje planlagte tur, i reglen fra Udbyhøj til Ørsted, Vivild, Auning, hvor der i den meget magre egn (det hed sig, at en mand derfra, når han blev spurgt om sit hjemsted, altid svarede: »A æ fra Auning, gu bejr it«) altid var restanter, Pindstrup Mosebrug, hvor der også var mange restanter blandt tørvearbejderne, Thorsageregnen, Mørke, Hornslet og til Skæring Strand, hvor der også var mange fattige. Man var endnu ikke begyndt at sælge strandgrunde, hvilket i de senere år har draget masser af århusianere derud. Turen sluttede så i reglen på Lystrup gæstgivergård med returnering til Randers, hvor vi først kom ved titiden om aftenen. Fogedfuldmægtig var på den tid den senere dommer ved Overretten – fra 1919 Landsretten – i Viborg, Rohbeck. Han var på turene iført en mægtig tyk pels, næsten ikke til at løfte. Han førte selv fogedbogen, og da der altid i de små hjem blev »skrevet« en hængelampe, tilføjede han stedse samvittighedsfuldt »med kontravægt«, skønt nogen næppe kunne tænke sig at fjerne den. Det var ved vintertid meget trælse ture, selvom kalechevognen naturligvis var udrustet med fodpose.

Sagfører Hauerslev, der som nævnt tidligere havde været

herredsfuldmægtig i Rougsø med flere Herreder, var kendt og afholdt af mange på egnen. I Rønde var der en lam gammel kone, hvis største glæde var at lade sig bære i sin lænestol til auktionsstedet, så hun kunne høre Hauerslev's skrappe historier og slagfærdige bemærkninger, og hun veg ikke derfra, før auktionen var forbi. I denne tid som sagførerfuldmægtig kom jeg, da Hauerslev havde en hel del dokumentskrivning, navnlig meget i berøring med Hornsletegnens befolkning, ligesom jeg havde nogen forbindelse med herredskontorets 5 fuldmægtige. Sagfører Hauerslev var en stor del af min fuldmægtigtid syg og på tuberkulosesanatorium. Efter at være blevet helbredt kom han igen på sit kontor. Efter forudgående sygdom døde herredsfoged Honnens, og senere præsident i Søndre Landsret, Chr. Ricard, blev konstitueret som herredsfoged.

Afdøde Honnens søn, Chr. Honnens, var blevet fuldmægtig ved herredet, og da loven om deling af *Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg Herreder*, således at 15 af de sydøstlige sogne blev udskilt og heraf oprettet en ny retskreds under navnet »Østerlisbjerg og en del af Sønderhald Herred« med tingsted i Hornslet, var blevet vedtaget af Rigsdagen i 1908, talte Chr. Honnens ofte med mig om at blive fuldmægtig på det daværende herredskontor for Rougsø m.fl. Herreder. Han agtede at søge det nye embede i Hornslet, når dette ville blive opslået ledigt til 1. juli 1911, og regnede med at få det, og i så fald ville han gerne have mig til førstefuldmægtig. Skønt opgivelse af min stilling som sagførerfuldmægtig ville få min løn til at gå ned fra 2400 kr. til 1200 kr. årlig, valgte jeg at blive herredsfuldmægtig, idet det smukke Østerlisbjerg Herred og dets venlige befolkning fristede mig dertil. Der var også mulighed for indtægtsfremgang, når herredernes ældste fuldmægtig fik embede.

Jeg var så fuldmægtig ved Rougsø m.fl. herreder fra 1908

Købstad-politibetjent

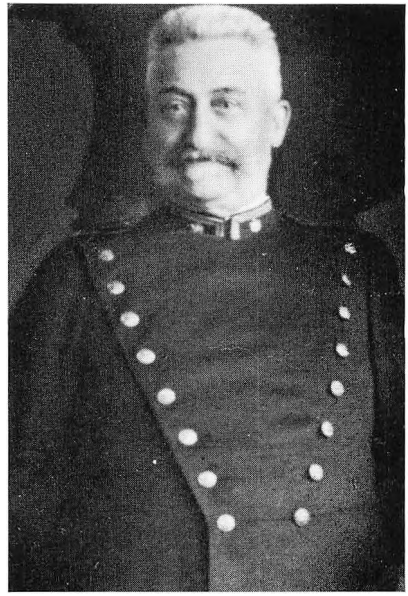

Landpoliti-betjent med tjenestehund

Sognefogden. Ældre type

og besørgede foruden fogedforretningerne de fleste skovauktioner, notarialforretninger, ligsyn og iøvrigt, hvad de ældre fuldmægtige ikke brød sig om at have med at gøre, navnlig førelsen af retsprotokollerne i retten, både i civile og kriminelle sager, og opkrævning af alimentationsbidragene m.v. Chr. Ricard var kun konstitueret et årstid. Derefter blev O. Haack i 1908 konstitueret som herredsfoged, men han vendte tilbage til sin stilling som kriminalassessor i København i 1910. Herredsfoged Jørgensen fra Holstebro blev da ansat med tilkendegivelse af, at han fra 1. juli 1911 skulle afgive den nyoprettede retskreds »Østerlisbjerg og en del af Sønderhald herred«. Noget af det arbejde, jeg brød mig mindst om, var skovauktionerne, der jo altid foregik om vinteren. Snesjap, når det skiftede fra frost til tøvejr, var det værste at trave rundt i. Sådant vejr og føre havde jeg ofte på disse auktioner, der foregik i de store skove tilhørende Rosenholm, Kalø, Vosnæsgaard og Clausholm. Skovauktioner var der også ved Skaarupgaard og Skæringmunkegaard. På den sidste residerede den stoute gamle P. Schmidt, der over hele landet var kendt som hestekyndig. Han var en hyggelig og fornøjelig mand, som brugte et bramfrit sprog. Om folk, som han syntes opførte sig tarveligt, sagde han uvægerligt: »Han er fan-tame en »Pjæsker«.« Vi fik altid en fremragende frokost hos ham, men da der ikke kunne fyres i den særskilt liggende spisestue, længtes jeg, når det var streng vinter, altid ind i de godt opvarmede øvrige dele af huset. Dette var en gedigen, smuk bindingsværksbygning fra 1728. Også herregården Skaarupgaard havde en hovedbygning af egebindingsværk, smuk, statelig, bygget et halvt århundrede senere end Skæringmunkegaard.

Der var den gang gode priser på brænde i den ret skovfattige egn, når henses til, at betaling for træfældning m.v. var meget lav. For at animere de træge bydende kunne det hænde, at jeg slog lidt hurtigt til. Det må en skovejer, der var en velhavende

fra udlandet hjemvendt ingeniør, have ment, for han sagde til mig: »Ne pas trop vite,« hvilket jeg besvarede med: »Jeg kan ikke russisk«. Ved skovauktionerne i en sådan herregårdsskov var det fra gammel tid skik at lade udskænke gratis brændevin til de mødte liebhavere. En bager fra egnen plejede at indfinde sig med »basser«, som de mødte anktionsgæster kunne skylle ned med snapsene. Jeg så mere end een af mændene gå på hovedet i vejgrøften under forgæves forsøg på at holde balancen. Det blev dog senere forbudt at give køberne en sådan opvartning.

En af grundene til, at loven om herredsdelingen blev gennemført, var, at beboerne i sognene fra Thorsager og sydpå til Egåen følte sig brøstholdne ved at have så langt til herredskontoret i Randers, hvor de ellers ikke havde så meget at gøre, idet de søgte til Århus som indkøbs- og torveby. Der var foruden Århus-Ryomgård-banen gennem Østerlisbjerg Herred som færdselsåre en Grenå-Århus landevej, som blev meget benyttet, da der kun gik få og meget langsomt kørende tog. Automobiler var da ukendte.

Som eksempel på hvor besværligt man fandt en rejse derudefra til Randers, fortalte man mig historien om Sine i Ommestrup, Mørke sogn, som havde fået det hverv overdraget at anmelde et dødsfald for skifteretten på herredskontoret. Det gjorde hun også korrekt nok, men undervejs kom hun i tanker om, at en anden gammel kone, Trine i Ommestrup, lå meget syg og sikkert ville dø meget snart, og da hun måtte regne med også at skulle anmelde Trines død, så anmeldte hun for at blive fri for en ny rejse også overfor skifteretten, at Trine var død. Da hun kunne give de nødvendige oplysninger, fik hun også jordseddel for denne. Det voldte skifteretten nogle bryderier, indtil Sine måtte vedgå sin brøde og love, at hun aldrig skulle gøre det mere.

En medvirkende grund til arbejdet for at få oprettet et her-

redskontor i Hornslet var også, at beboerne der på egnen var blevet meget opskræmte ved, at der i årene efter århundredskiftet forekom 3 mordsager, hvoraf den første – et mord på et barn, begået af en halvvoksen dreng – dog straks blev opklaret, samt to andre kaldet henholdsvis Hjortshøj- og Hejlskovmordet. Ingen af disse – over hele landet stærkt omtalte mord – blev opklaret, og de var i lange tider derefter genstand for gisninger og rygter, navnlig det første på grund af dets dramatiske karakter, der kunne tyde på jalousimord. Dette mord skete nogle år, før jeg i 1908 blev herredsfuldmægtig i Rougsø m.fl. herreder, men ved samtaler med fuldmægtigene og politibetjent Christensen, Hornslet, der allerede dengang var politibetjent der, blev jeg orienteret om tildragelsen, ligesom jeg havde adgang til at gennemgå rapporterne og retsprotokollerne fra den tid.

En ung pige fra Hjortshøj, der var elev på den daværende højskole i Hesselballe, som er beliggende godt en fjerdingvej fra Hjortshøj, blev en forårsdag på vej fra højskolen til sit hjem myrdet ved et snit i halsen. Drabet skete i en hulvej midtvejs mellem de to byer; det var regnvejr og stærk blæst. Pigen blev først savnet om aftenen. Først på morgenen den følgende dag blev pigens lig fundet, anbragt op mod et træ i et lille buskads på hulvejens bakkeskråning. Politibetjent Christensen alarmeredes tilligemed kredslægen og selvfølgelig herredskontoret, og politiets rejsehold blev senere kaldt til hjælp. Det kunne fastslås, at der ud over det dødbringende snit i halsen ikke fandtes læsioner, ligesom det også oplystes, at der ikke var foretaget sædelighedsforbrydelse mod den unge pige. I såret var anbragt en blomst fra stedet. Der blev foretaget afhøringer i stort tal, og mistanke rettedes mod forskellige fra egnen. Disse forhør gav intet resultat. Sognepræsten opfordrede i begravelsestalen til følget, der bestod af flere hundrede mennesker, morderen til at træde hen til kisten og melde sig, uden at

dette dog gav resultat. Sindene var i voldsomt oprør, og begivenheden var i folkemunde i flere år derefter. Dramaet blev aldrig opklaret. Som udløber kan anføres, at en politiassistent fra Århus, der uden mandat havde anstillet personlige undersøgelser på egnen, skrev en roman, »Dalbymordet», hvori han ret utilsløret sigtede en bestemt person for at være drabsmanden. Denne anlagde injuriesag, og forfatteren fik ved dommen en bøde på 500 kr.

Den anden mordsag, Hejlskovmordet, foregik flere år senere, og undersøgelsen blev genoptaget, mens jeg var herredsfuldmægtig ved Rougsø m.fl. Herreder i Randers. Her drejede det sig om en hjorddreng, der af sin fader, en gårdejer i Hejlskov ved Mørke, var sendt til Løgten marked for at aflevere en solgt ko dér til køberen og samtidig modtage købesummen, et par hundrede kroner, efter at have afleveret koen og fået pengene af køberen sporløst forsvandt på vej til sit hjem. Der blev foretaget et stort eftersøgningsarbejde af politiet og egnens beboere. Først efter at der var hengået ca. 3 uger efter hans forsvinden, kom liget af ham frem ved, at en ko, trukket af en dreng over et lille sumpet bækløb, trådte på en græstørv, som derved gled til side, så liget kom til syne.

Det fremgik af lægeundersøgelsen, at drengen var blevet dræbt ved et stokkeslag oven i hovedet. Der havde været mange folk på Løgten marked, og det blev fastslået, at drengen havde afleveret koen og fået pengene for den, og der var en enkelt, der havde set en dreng gå derfra sammen med en ukendt mand, som pågældende ikke kunne give noget signalement af udover, at han nærmest var rødhåret. Der var derfor ikke noget at bygge på før fundet af liget. Hejlskovmordet var jo forholdsvis kort tid efter Hjortshøjmordet, og uhyggen bredte sig mellem beboerne. Da gerningsmanden heller ikke her syntes at kunne findes, endte det også her med, at der måtte tilkaldes hjælp fra københavnske opdagere.

Jeg husker fra den tid, at en skovrider fra Rosenholm sammen med mig skulle afhentes ved aftenstid efter en skovauktion, og da vognen kom efter os, så vi, at der i denne lå en bøsse. Ved vort spørgsmål om, hvad dette skulle betyde, svarede den gamle kusk: »Jo, fruen var bange for, at der skulle ske os noget undervejs, nu da det var blevet mørkt,« og så havde hun forlangt, at han tog skovriderens jagtgevær med. Pågældende dame var absolut ikke ængstelig af naturen, men man var altså virkelig blevet bange der på egnen. Der blev foretaget en række afhøringer, og i retslokalet i Hornslet foregik der retslige forhør, hvorunder nogle beboere fra egnen, hvor morderen måtte antages at have gået sammen med drengen, inden han myrdede denne i Sofie Amaliegaards skov, afhørtes.

Ved Skrald skov ligger et ledvogterhus, og bl.a. ledvogtersken var tilsagt til møde, ligesom også en mand fra egnen var tilsagt. Denne var i søgelyset, fordi han havde været på markedet og ansås for at være en noget misliebig person, uden at han dog havde været straffet. Ledvogtersken havde udtalt sig med, at hun morddagen havde set en person komme løbende fra Skrald skov langs jernbanelinjen og følge denne ad Løgten til i skarpt trav. Da hun sad i rettens venteværelse sammen med andre og så den tilsagte mand fra egnen komme fra stationen, udbrød hun: »Det var den mand, der kom løbende forbi.« I retsmødet turde hun dog ikke gentage dette, og da hun senere påny blev indkaldt, fik hun et nervesammenbrud, og det kunne ikke forsvares at afhøre hende yderligere.

Undersøgelsen endte, uden at der rejstes sigtelse mod nogen. Derimod blev den genoptaget af herredsfoged Jørgensen, efter at denne var blevet udnævnt i embedet i 1910, idet der verserede mange rygter om den fornævnte mand fra egnen. En tidlig morgentime tog vi – herredsfogden og jeg – så ud og afhentede ham til afhøring, til hvilken drengens fader også var til-

sagt for at påhøre, hvad der passerede. Pågældende holdt sig imidlertid stiv og ville intet indrømme, så der kom intet ud af afhøringen.

Mens jeg var fuldmægtig hos Haack, mødte en morgen den bringebrede, med et mægtigt martialsk cyklestyroverskæg udrustede, politibetjent Jacobsen i Ørsted op på kontoret med en synftig københavner, der var taget på fersk gerning som betler i Allingåbro. Fyren var efter konsumering af diverse øller i højt humør. Haack afhørte ham selv og dikterede til protokollen. Den anholdte afbrød: »Skriv blot i protokollen, Hr. overbetjent: taget fra København i går til Jylland, skudt i Allingåbro for fægt. De behøver ikke at smøre mere op hr. overbetjent«. Han var ikke til at standse og blev så »afført«.

En dag, da der af Haack afholdtes forhør i en kedelig tyverisag, mødte tinghusets arrestforvarer op med en mine, der viste, at han kunne afsløre noget betydningsfuldt og lagde en seddel på rettens bord, på hvilken var anført de lakoniske ord: »Alberti arresteret for falsk og bedrageri.« Haack sagde: »Det er umuligt, man kan ikke arrestere ham uden en tilståelse«. Det kom som et chock for alle, da det viste sig, at Alberti var svindler af største format, til et beløb af over 8 millioner kroner. Alberti, der var højesteretssagfører og lige gået af som justitsminister, var efter sin fader blevet formand for den store »Sjællandske Bondestands Sparekasse«, hvis beholdning af kreditforeningsobligationer han tømte og solgte i England.

De kriminelle sager i Haacks tid var mest tyverisager, bl.a. småtyverier, begået af polakker, der var roearbejdere på egnens herregårde, bl.a. Vosnæsgaard og Rosenholm. De talte kun meget gebrokkent dansk og forstod kun en del af, hvad man sagde til dem. Jeg, der altid havde interesseret mig for sprog, gav mig nu til også at lære så meget polsk, at jeg kunne tale med dem og selv blive forstået af dem. Det blev tilført protokollen, at jeg mødte som tolk og forstod det polske sprog,

hvilket polakkerne ligeledes bekræftede. Haack, der selv ledede forhørerne, fandt, at man ikke skulle belaste statskassen med en udgift til edssvoren translatør, men at det var betryggende nok med mig som tolk. I reglen blev sagerne afgjort med bøder, som afsonedes straks. Polakkerne talte altid om »æ politækas«.

Flere af de polske arbejdere og deres efterkommere slog sig ned på egnen og fik indfødsret.

Der forekom også enkelte brandsager. En drejede sig om en træskohandler, hos hvem der havde været ildløs. Han blev arresteret som sigtet for at have påsat branden og for assurancesvig og sad temmelig længe fængslet, medens der blev indhentet oplysninger. Han klagede over at være syg, og distriktslægen undersøgte ham, men sagde, at han ikke fejlede noget, og så blev han ikke løsladt. Jeg husker, at han sørgmodigt sagde: »Jeg ville så gerne ud og se de grønne træer«. Kort tid efter, at han var blevet løsladt og kommet hjem, døde han.

Der kunne under min fogedvirksomhed af og til forekomme episoder. En rekvisitus, der havde været særlig ubehagelig at have med at gøre under en forretning på kontoret, skrev i et harmdirrende brev til justitsministeriet: »De kastede sig bandende over mig, rev mine lommer op, flængede mit tøj, tog de penge, de ville have, ud af min tegnebog og sendte mig bort«.

Dette brev sendte justitsministeriet os gennem amtet til erklæring, og jeg svarede, at pågældende havde været meget aggressiv, og at det derfor havde været nødvendigt at foretage magtanvendelse, og at jeg – fogden – ikke havde bandet. Fogedvidnet var min kollega Knutzen, der senere blev dommer i Odense. Der blev ikke spurgt mere.

Det gamle Rougsø m.fl. herreder bestod bl.a. af Rougsø, der før i tiden har været en ø, adskilt fra de andre herreder, dels ved Randers fjord og dels ved Grund fjord, samt derefter ved et meget lavtliggende ud til Kattegat førende dalstrøg, der

også har været fjordareal. Selvom »øen« således har været landfast i mange år, bærer den og dens befolkning endnu visse spor af, at den har været ø. Grund fjord har gået helt ind til Ørsted, hvor der findes en skibsgade og rester af gammelt bolværk. Bynavnene Bode, Hollandsbjerg, Kare og Vore har også en anden sprogtone end de andre bynavne i herrederne.

Rougsøboerne havde fra gamle tider ord for at være mere »tunge« i det end beboerne andre steder. Således var der i folkemunde en lille nidvise om de Kare mænd, der for denne by var sendt til Randers for på en tvangsauktion at købe øen Kare Holm i Randers fjord, og undervejs trådte af på naturens vegne i så lang tid, at auktionen var forbi, da de nåede til Randers.

I tiden før 1909 var der ingen biler hjemmehørende i herrederne. Senere forestodes syningen af dem og køreprøven af herredskontoret, indtil fabriksinspektøren kom ind i billedet. Jeg måtte nogle gange tage mig af disse forhold, skønt mit kendskab til bilernes indretning var minimalt, hvorimod jeg nok kunne se, om føreren evnede at holde sig i højre vejside. I det første tilfælde drejede det sig om en gammel Oldsmobile, som en maler fra Eskerod præsenterede. Den gik stå ved den ringeste stigning af vejbanen, og det undrede mig, at den overhovedet var nået op over bakkerne til Randers med de svage hestekræfter, den havde. En anden gang var det et stort dollargrin, som en godsejersøn fra Allingåbroegnen præsenterede ved sin tjenerchauffør. Ejeren blev anmodet om at fremstille sig på kontoret, og et par af dettes damer fik besked om at tage en tur i bilen med chaufføren. I egnen omkring herregården var man ikke glad for den store bil, men dens motorbrøl advarede om dens komme, og den forårsagede ingen skader. Fra herredskontoret var vi senere ude at køre med Randers bilvognmænd, og det hændte, at hestene tog magten fra kusken, så vognen endte i grøften. Jeg husker en gang, at kusken, en

gammel mand, landede med sit halmlæs i grøften, mens han uforstyrret blev siddende, bakkende på sin pibe.

Inden herredsadskillelsen forekom der i herredsfoged Jørgensens embedstid et usædvanligt konkursbo. En hofjægermester, der var ejer af en herregård i Rougsø herred, havde stiftet en større gæld, end gården kunne svare til, og en bank lod foretage udlæg for 10.000 kr. Som foged var jeg derude.

Hofjægermesteren søgte at redde gården, bl.a. ved optagelse af lån i et fransk pengeinstitut. Det lykkedes ikke, og da han heller ikke ad anden vej kunne skaffe penge, blev han erklæret konkurs. Da kreditorerne anmeldte deres krav, viste det sig, at mange af de fineste strøgforretninger i København havde regnet hofjægermesterinden for at være guldrandet kunde, og hun har sikkert selv ment at være det, da hun besøgte butikkerne. På den første skiftesamling mødte derfor foruden den midlertidige bestyrer, overretssagfører Hvass, en række københavnske og århusianske sagførere, så det blev et helt livligt møde, navnlig da det sluttede på hotel Randers. Sagførerne syntes, at de skulle have en dag ud af det, og havde inviteret både herredsfoged Jørgensen og mig med. Fallenten var også med, og i en af en århussagfører holdt tale karakteriseredes han som en mand, der kunne drive det vidt, når han blev ved, som han havde begyndt. Overretssagfører Hvass var ved registreringen mest interesseret i at studere navnetrækket på en ældgammel malmklokke, der havde været anvendt til at kalde gårdens folk ind til måltider. Gården har i sin tid tilhørt den sagnomspundne Kaj Lykke.

Der holdtes ret ofte brandforhør og i tidligere tid forekom der mange anholdelser navnlig også i Rougsø herred. Det hed sig, når en fuldmægtig kom hjem fra en brand til kontoret: »Hvad var der i vejen? Har I ikke taget en mand med hjem i vognen.« Jeg har haft det indtryk, at man i ældre tid, med henblik på at hæmme ildspåsættelser, anså det for bedre at foretage

anholdelse i et uopklaret tilfælde end at undlade dette. Det var på den tid Blæksprutten skrev: »Der kommer Sylow kørende, nu kommer sgu Forhørene, tag nu og be' dit Fadervor, før du for Domren står.«

Jeg har nævnt, at fuldmægtig Chr. Honnens i sin tid havde opfordret mig til at søge ind som fuldmægtig ved det gamle Rougsø m.fl. herreders kontor for derved at have større chance for at blive fuldmægtig i Hornslet, når det nye embede med kontor dersteds blev oprettet. Nu døde han, inden embedet blev oprettet, men det gjorde ikke nogen forandring i mit ønske om at komme på det nye kontor. Selvom den herredsfoged, der blev beskikket dertil, kunne antage, hvem han ønskede, regnede jeg med at blive antaget, idet der så kunne blive en vis kontinuitet i arbejdet der. Jeg havde i Rougsø m.fl. herreder med omskrivningen af panteregistrene for de 15 sogne, der fraskiltes, at gøre, og tilsynet med kontordamernes overførelse af dele af skødebøgerne til ny protokoller, så det ville ikke være noget ukendt, jeg i så fald ville komme til at arbejde med. Det gik da også som det skulle. Jeg blev antaget af auditør John Knox, der da var i Århus og fra 1. juli 1911 blev herredsfoged i *Østerlisbjerg og en del af Sønderhald Herred* med bolig i Hornslet, hvor der i årene før var blevet bygget en meget smuk bolig med kontorlokaler og en retsbygning med arresthus og arrestforvarerbolig. Det var en mærkelig fornemmelse at komme fra de gamle, men hyggelige lokaler i Randers til de friske, ubrugte kontorer i Hornslet og her begynde fra ny af med en yngre chef, som kun var en halv snes år ældre end jeg, der da var 30, og som ikke havde mere kendskab til det, der foregår på et herredskontor, end hvad han kunne have erhvervet fra sin stilling som fuldmægtig ved Ringkøbing amt.

Der blev samtidig ansat en yngre fuldmægtig, Aage Lind,

som Knox havde kendt fra tidligere tid. Lind udgav senere en række digtsamlinger. Knox var den ideelle chef, forstående og interesseret i arbejdet, der til at begynde med var meget begrænset. Hans ældste søn, nu ambassadør i Oslo, sagde som skoledreng: »Når jeg bliver stor, vil jeg være herredsfoged, så behøver jeg kun at ligge i liggestol og læse avis i haven.« Der hørte en stor have til boligen, og fru Knox holdt denne meget smukt.

Nå, efterhånden blev der arbejde nok, navnlig fordi herredsfogden blev sognerådsformand og i tiden fra 1914, da første verdenskrig udbrød – som tidligere auditør – var meget optaget af lægdsvæsenet. Hertil kom så, at han i sin egenskab af politimester måtte stå for overholdelsen af de talrige restriktionsbestemmelser. Embedet var normeret med to fuldmægtige med en løn på 1200 kr. årlig til hver. Da jeg efter den gældende praksis havde ret til at drive privat forretning med dokumentskrivning af enhver slags, låneordninger og inkasso ved auktionsløsøresalg og ordning af private skifter, måtte jeg foruden at afgive mine 1200 kr. til yngste fuldmægtig yde ham en andel af de af mig tjente salærer, således som det var almindelig skik ved herredskontorerne dengang. I sommeren 1912 blev jeg gift, og vi flyttede ind i en villa, hvor vi blev boende i en række lykkelige år, indtil jeg i 1923 bestemte mig for at flytte til Risskov for at drive sagførerforretning i Århus.

Selvom krigen medførte indskrænkninger i vor levevis, og selvom der var ængstelse for, at vi skulle blive inddraget under denne, gik livet sin vante gang. Mobiliseringen vænnede man sig til, og gullaschbaronerne begyndte at florere. En kollega i en sjællandsk by drev en stor eksportforretning med leverpostej.

På herredskontoret gik livet også sin daglige gang. Tinglæsningsekspeditioner, skiftevæsen og løsøreauktioner afløste

hinanden, og hertil kom så arbejdet med de private forretninger, så jeg havde næsten kun fri om aftenen. Det var ikke til at undgå, at mange af omegnens beboere i en for mig betænkelig grad mødte op og lagde beslag på min tid ved at søge råd og snakke om ting, som jeg burde have afvist. Deres retssager ville jeg dog naturligvis aldrig tale med dem om.

Tinglæsningsekspeditionerne gav ikke så meget arbejde og hovedbrud som nu.

Skifterne var mest småboer, idet ejendomspriserne først rigtigt begyndte at stige efter krigen. Jeg gjorde den erfaring, som vel er almindelig, at jo mindre aktiver der er i et bo, des mere ufordragelige er arvingerne. Således var der et bo, hvis aktiver alene bestod af det beskedneste indbo efter en enke. Et af børnene himlede op over begravelsesudgifterne, som hun ikke ville godkende: »Og så står der på regningen 4 pund smør, og vi fik endda blot margarine.« En anden af døtrene ville ikke godkende, at sognefogden også havde registreret en salmebog, vurderet til 1 kr. »Min mor har givet mig den, inden hun døde, og så skal den ikke med i boet,« sagde hun, men de andre sagde, at den skulle med. Så måtte jeg slå i bordet og sige: »Nu vil jeg ikke høre mere af det kævl. Jeg betaler den krone for salmebogen, og datteren får den uden afkortning i sin arv. I skulle skamme jer over at opføre jer sådan efter jeres mors død.« – I reglen forløb det dog uden skænderier, da arvingerne næsten altid var pæne og ordentlige mennesker. Ektradition i henhold til skiftelovens § 75 fandt meget ofte sted, og det var nærmest en selvfølge, at jeg ordnede det efter loven fornødne for arvingerne.

Medens der i firserne og halvfemserne kun fandt få ejendomshandeler sted, og de fleste afvikledes som familieoverdragelser, blev der efter århundredskiftet mere aktivitet i så henseende, og der foregik også køb til udstykning af gårde. Dette begunstigedes af de lave jordpriser og de billige bygge-

priser samt kursen på kreditforeningsobligationer, der i 1911 for 4%'s vedkommende var i pari. Da priserne efter krigens udbrud var begyndt at stige mærkbart, og da navnlig lovene om statslån efterhånden havde muliggjort det for lidet bemidlede at købe og bebygge udstykningsjord, antog udstykninger og handeler et stort omfang. Efter mønster af udstykningsforeningerne på øerne stiftedes i 1915 på initiativ af en idealistisk indstillet lærer Sørensen i Mejlby »Kaløvig udstykningsforening«, der købte gården Kalstrup af et konsortium, der havde solgt dens besætning og løsøre. Foreningen havde ingen driftskapital, men den nødvendige driftskapital skaffedes tilveje ved lån mod deponering af garantibeviser fra medlemmerne og andre interesserede. Jeg fungerede som ulønnet juridisk konsulent, men skrev jo papirerne. Alle de 12 udstykkede parceller blev straks solgt og bebygget og belånt til alles tilfredshed. Foreningen antog derefter navnet »Randers Amts Udstykningsforening« og købte og udstykkede på samme måde forskellige gårde i amtet.

Vi fik en henvendelse under krigen fra direktionen for udstykningsforeningen for østifterne om at købe Kolindsund, der var et ca. 1600 ha. stort areal af gammel søbund. Her havde i sin tid været en sø, strækkende sig fra førnævnte Grund fjord i vest til Kattegat, men nu tørlagt ved et kanal- og pumpesystem. Kolindsund ejedes da af et aktieselskab.

Aktiernes kurs var – som følge af svigtende udbytte – i den sidste tid faldet til ca. 15. Vi lod udarbejde et stort udstykningsprojekt på grundlag af landsinspektør-opmålinger, og utallige forhandlinger fandt sted. Købetilbud blev også indhentet og underskrevet. Imidlertid var det sivet ud, at Kolindsund skulle sælges, og aktierne steg stærkt i dagene før, den afgørende generalforsamling skulle holdes. På denne endte det med, at salget blev forkastet. Det viste sig, at den sagfører, som ordnede sagen for banken, hvor en stor del af aktierne

lå, ikke havde fået tilvejebragt den fornødne salgsfuldmagt fra aktionærerne. Så var udstykningsforeningens store arbejde spildt. Vore udlæg til rejser blev dækket, men de salærer, jeg havde regnet med at få for udfærdigelsen af skøder m.v., forsvandt ud i den blå luft. Aktieselskabet solgte nogle år efter hele Sundet, og vor landinspektør fik da glæde af sit arbejde, som han da kunne anvende ved udstykningen.

Der var omkring 1912 vedtaget en lov om anlæg af en elektrisk bane i en lige linie fra Århus til Randers, og man ventede på Hornsletegnen, at denne ville blive gennemført. En række kommuner gav sig derfor til at arbejde for en banelinje fra et punkt på denne bane til Hornslet og videre over Kaløvigegnen til Knebel på Mols. Der blev af de interesserede kommuner nedsat et udvalg, med den senere nationalbankdirektør, baron Rosenkrantz, Rosenholm, som formand og mig som sekretær, og udvalget fik koncession på anlæg og drift af den pågældende bane. Udgifterne ved anlægget ville blive meget betydelige på grund af det bakkede terræn, og da krigen kom, og da »det elektriske gespenst«, som »Jyllandsposten« altid kaldte den direkte Aarhus-Randers bane, blev opgivet, afgik Hornslet-Knebel banen også ved en stille død.

Herredsfoged Knox var gennem nogen tid syg, jeg havde da en midlertidig konstitution, og der forekom nogle sager, som jeg måtte tage mig af på egen hånd.

I den ene drejede det sig om tyveri af en del kobbertråd, som elektricitetsselskabet »Arke« havde liggende i anledning af anlægget af et nyt ledningsnet på Djursland. Tyven blev fundet, arresteret og tilstod straks. Den ene af hans aftagere af tråden frifandt jeg, medens jeg dømte den anden som hæler. Han appellerede imidlertid til Overretten i Viborg, der frifandt ham.

Den anden sag drejede sig om en brandstiftelse. Brandfogden i den lille by Rost ved Rønde telefonerede, at der på en

gammel gård dersteds havde været en mindre brand i stuehuset, som brandfogden selv havde slukket, men det så ud til, at ilden havde været påsat. Han bad derfor om, at politiet ville foretage undersøgelse. Sammen med politibetjent Christensen tog jeg så derover.

Gårdens bygninger var alle gamle, stuehuset beklædt med stråtag, tildels med grønt mos over. Omtrent halvvejs oppe var der brændt et rundt hul på ca. ½ alen i diameter igennem taget, så man inde fra loftet kunne se ud i det fri. Man behøvede ikke at være brandekspert for at kunne fastslå, at antændelsen af taget ikke kunne være kommet udefra ved gnister fra skorstenen, hvilket gårdens ejer og tjenestekarlen påstod. Den måtte skyldes ild indefra, men skorstenen havde ingen revner. Gårdens beboere var foruden dens ejer, en yngre mand, som ikke var ufordelagtig kendt af brandfogden, hans kone og en ung tjenestekarl på en snes år. Husbonden og tjenestekarlen blev begge indgående afhørt, men begge nægtede at have været oppe på loftet, før folk kom tilstede. Da tjenestekarlen indviklede sig i modsigelser, blev han arresteret og ført til Hornslet arrest, og i retten her tilstod han, at han havde begået ildspåsættelsen oppe fra gårdens loft, men at det var gårdens ejer, der ved løfte om at betale ham 800 kr. havde overtalt ham hertil. Han ville gerne udvandre til Amerika, men manglede penge til rejsen. Jeg havde medlidenhed med ham, og han fik en mild dom, bl.a. under hensyn til hans ungdom. I arresten sad han og læste engelsk, og da han iøvrigt var en pæn fyr, håber jeg, at han er kommet godt i vej senere. Fængselshjælp eksisterede ikke dengang. Imod husbonden kunne der, da han benægtede overhovedet at have talt med karlen, endsige forledt denne til ildspåsættelse, ikke rejses tiltale. – Han sagde, at karlen sikkert havde villet skaffe sig penge gennem erstatningen for sit tøj, hvis det brændte.

I den lille by Søby nær Hornslet var der en aldrende gård-

ejer, der gennem længere tid hver søndag sad i kirken og under gudstjenesten fremkom med trusler mod præsten, som han uden mindste grund var kommet til at mistænke for at efterstræbe hans – også gamle – kone. Gårdejerens optræden kunne af hensyn til præsten og menigheden naturligvis ikke i længden tolereres, og enden på sagen blev, at gårdejeren, efter at fornøden undersøgelse var foretaget, blev transporteret til sindssygeanstalten i Risskov. Da politibetjent Christensen og jeg i denne anledning mødte op hos ham, tog han det roligt, og hans reaktion over for Christensen, da denne rutinemæssigt følte ham på lommerne, var blot følgende udtalelse: »Du skal ikke være ræj, Christensen, a' går ikke med Revoler.« Søbyfolkene var iøvrigt stilfærdige og autoritetstro mennesker, som ikke kunne tænke sig, at herredskontoret kunne foretage sig andet, end hvad der var ret og rigtigt. Jyderne var dengang – ialtfald i Østerlisbjerg herred – et meget roligere og mere behersket folkefærd end øboerne. I Hornslettiden kom jeg dem jo nærmere ind på livet, end da jeg var i Randers.

Af beboerne i Thorsager og Rønde tilhørte de fleste Indre Mission. I Hornslet og Mørke var de ret indifferente i religiøs henseende. Beboerne imod syd var Grundtvigianere og højskolefolk. Overalt havde jeg gode venner mellem dem, og jeg fik efterhånden et stort klientel. Den privatiserende fuldmægtig i Rougsø m.fl. herreder tog fra gammel tid til Løgten månedlige marked for at skrive dokumenter for egnens beboere og inkassere auktionsregninger og blev ved dermed et årstid efter, at jeg var kommet til Hornslet. Beboerne regnede med, at vi var i kompagni, men det gik efterhånden op for dem, at det ikke var tilfældet, og så søgte de til mig som »vor fuldmægtig«. Røndeboerne kom jeg mindre i kontakt med. På Kalø godskontor var der en sekretær, der var vinkelskriver og skrev de fleste skøder for Røndeegnens beboere og den tilgrænsende del af Mols, og han tilhørte Indre Mission. Fra den

sydligste del af herredet, Hjortshøj-Egå, var der mange, der søgte århussagførere, som de havde gjort i mange år, men fra den øvrige del af herredet havde jeg så mange handeler, låneordninger, privat skiftede og extraderede boer, at jeg ikke kunne overkomme mere, da jeg jo også skulle passe tinglæsningsekspeditionerne og de offentlige skifter og konkursboer, samt løsøreauktionerne og den dermed altid forbundne inkasso. En af mine gode venner var ejeren af Krannestrup, proprietær Pedersen, der hvert forår holdt auktion over grisesøer og sædekorn. Det var altid festligt at komme der, først var der et varieret frokostbord for nogle af hans venner og derefter kaffebord for alle, der ønskede at være med, uden hensyn til, om de ville købe noget, og hverken proprietæren eller hans frue var smålige med at dække op. Det var gode og venlige mennesker. Hændte det, at en af de solgte søer gik hen og døde, fik vedkommende »småmand«, som kunne have svært ved at undvære den påregnede fortjeneste af de forventede smågrise, som erstatning en ny so, der skulle fare. Det var næsten de samme folk, der kom til disse auktioner hvert år, så der herskede et helt patriarkalsk forhold der på gården. Pedersen døde, medens jeg var i Hornslet. Han havde to døtre, der begge blev gift med sønner af mine klienter, så mine »forbindelser« forgrenede sig langt ud. Mange gamle klienter og deres børn blev ved at søge til mig, også efter at jeg i 1923 var blevet sagfører i Århus. Dette gjaldt også m.h.t. en stout sognefoged i Egå og en anden familie, der med sønner og svigersønner trofast holdt ved mig, også når de købte gårde i fremmede retskredse. Forbindelse med mange sognefogder havde jeg gennem årene; de gjorde mig mange tjenester, bl.a. ved at holde mig à jour med auktionskøberne, der jo havde et halvt års kredit, og deres forhold kunne forandre sig i den tid. Mest støtte havde jeg i den tid af politibetjent Christensen, der altid var med på auktionerne og førte kataloget og så ad-

varende på mig, når en bydende ikke burde godkendes. Så gjaldt det jo for mig om at ignorere vedkommende uden at vække opsigt. Han sparede mig for et større tab. Drejede det sig om udenherredsfolk, måtte de have en soliditetsattest med fra en kollega. Christensen havde ofte et hårdt job; på Løgten marked gik det sommetider lidt hårdt til, der blev drukket rigeligt af »små sorte«, kaffepunche altså, og han fik engang 2 fortænder sparket ud af en bandit, han anholdt der.

Når afholdslogen »Kvindens Håb i Grøttrup« holdt vinterbal med polititilladelse, skulle han overvære festen, der trak meget længe ud, og det var ikke noget misundelsesværdigt hverv. Det lønnedes med 10 kr. Landpolitibetjentene var dengang urimeligt lavt lønnede. En politibetjent i Ryomgård forsvandt stille og sporløst. Det varede mange år, inden han blev fundet. Det drejede sig om alimentationspenge.

Hvad der betød meget for os i Hornslettiden – jeg blev som nævnt gift i 1912, – og vi fik en søn i 1913 – var turene ude omkring i egnen. Selve Hornslet by havde et smukt parti ved kirken og skolen og ved herredskontoret og tinghuset. Kirken er rigt udsmykket med talrige epitafier af fordums ejere af det nærliggende Rosenholm, der nu er indrettet som museum. Byen ligger lavt, men når man kommer over bakkerne øst for byen, åbner der sig den skønneste udsigt mod syd udover Århusbugten og Vosnæsskovene, hvor Vosnæsgårds hvide slotsbygninger titter frem, og over Kaløvig til de høje Agri bakker og Mols. Derhos ses Kalø borgruin samt Kalø skov, som siges at have Jyllands skønneste bøge. Fra det højtliggende Rønde kan man tage turen til Thorsager og videre til Kolindsund. Drager man ad landevejen fra Rodskov mod Uggelbølle og Følle til Rønde, har man – siges det – den smukkeste udsigt i Danmark over frodige, meget bakkede marker ud over vigen.

Vi var gang på gang om sommeren ude at glæde os over

denne egn, der er fyldt med talrige historiske minder. Thorsager har den eneste rundkirke i Jylland, bygget ca. år 1200 af Århusbispen Peder Vognsen, liggende på en bakke over byen, med skydeskår i det runde tårn, så bispen kunne trække sig tilbage hertil i urolige tider. Thorsager ligger et godt stykke vej fra Kolindsund, men i gamle dage gik dette helt ind til Thorsager, hvilket en lille gadestump ved navn Skibsgyde endnu minder om. Folk holdt meget af at fortælle om de gamle historiske minder, når vi besøgte dem. Herredet, ja, Djursland i det hele, er tæt besået med herregårde, kendt fra historien: Gl. Estrup, Skaføgård, Rosenholm, Clausholm, og – ikke at forglemme – Møllerup, Marsk Stigs berømte gamle gård, og – det som ruin henliggende – Kalø slot, hvor i 1519 Gustav Vasa sad fanget, men hvorfra han flygtede efter et års fangenskab. Befolkningen er stadig meget misfornøjet med, at Ulrik Frederik Gyldenløve ca. 1670 fik lov til at bryde slottet ned for at bruge stenene til at bygge Charlottenborg med.

Ofte var jeg ude for det jydske lune. En velsitueret gårdejer på Egåegnen havde været på en Italiensrejse og været i Rom. Nu var der dengang en anden gårdejer på egnen, N.N., som var lidt, eller måske efter adskillige landboeres mening meget, pralende, og en af disse spurgte Romafareren, om han også havde talt med paven. Ja, det havde han da. »Hvad sagde paven?« »Ja, han spurgte, hvorfor N.N. ikke var med.« Selv ikke-ondskabsfulde mennesker nød historien, som jeg vistnok har fra overlæreren i Hornslet.

En lille historie med dommer Knox som hovedperson må jeg have lov til at fortælle: Jens Knudsen stod for retten og titulerede ustandselig dommeren som »dommer Knox«, med kraftig betoning af K'et. Omsider fandt dommeren anledning til – i en venlig tone – at fortælle, at hans navn skulle udtales »Nox«, og at han gerne så det udtalt sådan. Jens Knudsen tog omgående den meget milde henstilling til efterretning, idet

han riposterede: »Det vil a da så gjen' gø'r', hr. dommer, men *a* vild' da ha mæ møj frabē't å blyw kalt Nussen.«

Knox og herredsfuldmægtigene med fruer havde en hyggelig vinter-bridgeklub sammen, og vi havde naturligvis en spillegris, som anvendtes til en udflugt. Et år gik den til Elsegårde ved Kattegat, og den fik tilsidst en lidt sørgmunter afslutning. Vi kørte med vor eneste bilvognmand, hvis bil havde den egenskab, at den ikke kunne tage stejle bakker uden tilløb i forvejen. Ellers måtte den tage stigningen baglæns ved brug af bakgear, og dette måtte gøres for at komme øst ud af Ebeltoft. Ifølge den da gældende færdsels- og automobillov måtte man ikke befare biveje med bil uden tilladelse fra vedkommende sogneråd, og den havde vi ikke tænkt på at fremskaffe for turen fra Ebeltoft til Kattegat over Elsgårde; men det tog vognmanden ikke så tungt på, når det var »kontoret«, han kørte for, så vi så bort fra denne hindring. Men så kom vi forbi en pigtrådsindhegnet mark, hvor der var en flok plage, og da det sikkert var den første bil, de havde set, gav de sig til at galloppere langs vejen ved siden af os, så langt marken strakte sig. Vi havde det dejligt ved det friske, rene Kattegat derude. Senere spiste vi for de resterende »grisepenge« på Kaløvig badehotel.

Det viste sig imidlertid, at en af plagene havde revet sig, det trak op til blodforgiftning, og ejeren forbeholdt sig erstatning. Plagen kom sig dog, og vi slap med at erstatte ejerens dyrlægeudgifter, almindelig prisnedgang (plagen skulle være solgt) m.m. ialt 200 kr.

Jeg følte det ikke som nogen større ændring i mit arbejde, at herredskontoret den 1. oktober 1919 blev til dommerkontor, men der indtrådte personskifte ved, at herredsfoged Knox blev dommer i Ning og Hasle herreder, medens dommer Engelstoft fra Maribo blev dommer i Hornslet. Han anmodede mig om at fortsætte som hidtil. Jeg kendte ham fra retsplejekurset i

1918 i København, hvor vi havde siddet på skolebænk sammen. Som yngste fuldmægtig antog han K. Kjærholm. Denne passede protokoltilførslerne og det øvrige daglige arbejde, bortset fra skifterne, tinglæsning og løsøreauktionerne, som jeg tog mig af samtidig med, at jeg stadig havde privat praksis.

Forinden havde jeg overvejet, om jeg skulle søge stilling som politimester eller – i henhold til et underhånden modtaget tilbud – som dommer ved et af de nyoprettede sønderjydske dommerembeder. Men anklagerstillingen har aldrig fristet mig, og til Sønderjylland ville jeg ikke søge, da min kone var tysk født, og dette kunne medføre visse vanskeligheder med befolkningen.

Vor søn skulle også snart i en rigtig skole, hidtil havde han sammen med andre børn af andre Hornsletfamilier haft privatlærerinde.

Jeg bestemte mig derfor, også under hensyn til, at det ville betyde en mærkbar indtægtsnedgang for mig at opgive min privatpraksis og søge embede, til at forblive i Hornslet indtil videre og til senere at begynde sagførerforretning i Århus. Bestalling havde jeg fra 1917.

Det er min anskuelse, at den kontoriusånd, der råder på mange offentlige institutioner, i høj grad blev modvirket af de praktiserende herredsfuldmægtige, der ved deres store personkendskab var i stand til at forstå, hvad folk mente, men ikke altid kunne udtrykke i ord. Derfor var også den lille mand rolig ved at komme på herredskontoret. Den omstændighed, at denne privatpraksis kunne vare ved efter retsplejeloven, ja indtil 1935, viser også, at der ikke har været misbrug af betydning. At det var unfair af staten overfor sagførerstanden, er en hel anden sag. Staten mente ikke, at kunne lønne disse fuldmægtige anstændigt på den tid, og sagførernes organsiation var så svag, at der ikke blev taget hensyn til dens indsigelser mod »privatiseringen«. Staten gav sig endda til at

drive underbydende konkurrencevirksomhed i den triste tid i trediverne, jfr. Lov nr. 128 af 15. April 1930, ved hvilken der – foruden om statsansættelse af fuldmægtige – gives regler om udførelse af retshjælp på dommerkontorerne.

Vi havde i Hornslettiden en stor bekendtskabs- og vennekreds. Vi kom meget sammen med Jacob Estrup på Skaføgård, der lige havde fået godset overdraget af sin fader, den mangeårige konseilspræsident af samme navn, med lensbaron Rosenkrantz på det skønne Rosenholm, med grev Gebhardt Knuth, Vosnæs, og med mange andre af sognets og herredets beboere, bl.a. pastor Gregersen og provst Gad, hos hvem vi traf Albert Schweitzer, der var på turné for at samle penge til sit hospital i Lambarene. Mange Århusfolk, mest jurister, sagførere og dommere, kom ud til os, så vi følte os ikke isolerede. Der blev stiftet en foredragsforening samt en musikforening. Foredrag og musikunderholdning foregik i reglen i krosalen, der mildest talt var mindre hyggelig. Bagefter fik man lidt mad og forfriskninger hos lægen eller hos os. Vi havde gode foredragsholdere og musici. Violoncellisten Louis Jensen og operasangerinderne Signe Liljequist samt Ragnhild Bro, der i 1924 blev gift med dommerfuldmægtig Kjærholm, hvis karriere sluttede med dommerembedet i Hornslet. Som foredragsholdere havde vi Klaus Berntsen, Adam Poulsen og professor Edvard Lehmann, Lund, – religionshistorikeren. Denne sidste blev vor gode ven gennem årene, både i Hornslet og Århus indtil hans død. Han var udpræget selskabsmand, kunne ryste rim og historier, bl.a. fra sin omgang med stilige svenske, ud af ærmet, så han var altid selskabets midtpunkt. Han var engang, fortalte han, med ved en fest for den indiske digter Tagore. Denne var, uagtet han blev fejret med taler og på anden måde, tavs og udeltagende hele tiden, så deltagerne blev efterhånden forstemte. Tagore gik tidligt, og så sagde Lehmann: »Så gik Ta-

gore, nu skal vi os more«, og nu blev resten af selskabet meget lystigt.

I Århusårene så vi også mange betydelige og interessante mennesker hos os. Jacob Estrup sagde: »Fru Glud samler på originaler«. Vi havde bl.a. besøg af Thomas Mann, der ligesom min kone var født i Lübeck, hansestaden, som de havde mange fælles minder fra. De sad sammen i vor smukke domkirke og nød orgelmusik; den mindede om den gamle Marienkirche i Lübeck. Og vi havde i tyverne besøg af mange tyske videnskabsmænd, forfattere og gesandter, der alle kom i miskredit under Hitlerregimet. Årsagen til, at vi så alle disse interessante og betydelige mennesker, var, at der var blevet stiftet en forening »Freunde deutscher Literatur«, som jeg i tyverne en tid var formand for, men om hele tiden gælder det nu alligevel, at det ikke var mig, men min kone, der som en magnet trak dem alle til huse.

Det rige liv, jeg synes, jeg har fået lov at leve, skylder jeg også min kone.

J. M. Fabritius Tengnagel

Aalborg Købstad
Middelsom-Sønderlyng Herreder
Kalundborg Købstad

Jeg er født 1887 og tog i sommeren 1910 juridisk embedseksamen. Jeg kan ikke sige, hvad der egentlig havde bestemt mig netop for dette studium. Jeg tror, at det i mit hjem ligesom lå i luften, og jeg har aldrig haft særlig lyst til noget andet. Jeg har da heller aldrig fortrudt valget.

Det var i studietiden min tanke at søge ind i et af ministerierne, helst Justitsministeriet, hvad min eksamen efter dagældende praksis viste sig at åbne mulighed for. Jeg har da også indgivet ansøgning om ansættelse i dette ministerium, men da jeg kort efter eksamen kom til provinsen og derfor havde vanskeligt ved at bringe mig og min ansøgning i erindring, hørte jeg aldrig til den. Heller ikke dette har jeg senere i livet været ked af.

Straks efter eksamen var jeg – takket være en gavmild onkel – på en længere udenlandsrejse, og hjemkommen fra denne skulle jeg have noget at bestille og søgte derfor – og fik – den første plads, jeg fandt opslået. Og dermed kom jeg til provinsen og vendte aldrig tilbage til København.

I årene fra 1910 til 1919 havde jeg ialt 3 stillinger som retsbetjentfuldmægtig – som det dengang hed. Men inden jeg forsøger at give en skildring af mine indtryk og oplevelser i disse stillinger, finder jeg det rigtigst, da den nævnte årrække allerede hører en temmelig fjern fortid til, at gøre et par bemærkninger om de punkter, på hvilke organisationen af datidens embeder var stærkt afvigende fra de nuværende forhold.

Retsvæsenets embedsmænd var udenfor Københavns herredsfogder eller birkedommere og i byerne byfogder. Disse embedsmænd var på én gang dommere og politimestre, og domsmyndigheden var således ikke adskilt fra anklagemyndigheden. I enkelte byer fandtes der kongelige borgmestre (Århus, Aalborg, Randers, Esbjerg, Odense og Helsingør), men ellers var byfogden næsten alle steder tillige borgmester og sad således inde med den højeste kommunale myndighed.

Fuldmægtigenes ansættelsesforhold var et kapitel for sig. Man blev antaget privat af vedkommende embedsmand og fik så, når man opfyldte de alders-, eksamens- og vandelsmæssige betingelser, en konstitution fra amtet. På kontorholdet var ansat et beløb til fuldmægtiglønninger, men man kan vist godt sige, at dettes størrelse var ret tilfældig og så godt som aldrig slog til. Fuldmægtigene havde imidlertid en af staten anerkendt adgang til gennem private forretninger at supplere deres indtægter. Disse forretninger bestod i inkassation ved løsøreauktioner, ordning af ejendomshandler, lånesager, testamenter, skifter o.s.v., kort sagt alle juridiske forretninger, bortset selvfølgelig fra egentlige retssager. Det var naturligvis fortrinsvis de ældre fuldmægtige, der således »privatiserede« og hyppigt sad med efter datidens forhold meget betydelige indtægter, men det var også meget almindeligt, at de betalte tilskud til de yngre fuldmægtiges gager, et i og for sig ganske naturligt forhold, da de yngre hyppigt aflastede de ældre, enten ved direkte bistand til deres forretningsudøvelse eller navnlig ved at overtage arbejde på kontoret, som egentlig påhvilede de »privatiserende«.

Nutiden, der ikke har kendt den skildrede ordning, – der iøvrigt har holdt sig til midt i 30'erne – undres sikkert over denne og finder, at den må have åbnet muligheder for misbrug og have skabt vanskeligheder navnlig i samarbejdet med sagførerne. At misbrug har fundet sted, kan vel ikke bestrides,

men de har været overordentlig sjældne. Og jeg, der selv har været »privatiserende« i en længere årrække, har stedse levet i bedste forståelse med byens sagførere, men jeg har også kendt forhold, hvor det har været ganske anderledes, og hvor sagførerne også lå i spektakler indbyrdes. Som i så mange forhold stod og faldt det vel med personerne. – At der allerede på et tidligt tidspunkt fra sagførerside er blevet gjort forsøg på at komme ordningen til livs, er vel ikke uforståeligt. Omkring 1912 blev det mig fortalt, at der var etableret en ordning med en sagfører i hver by, der havde til opgave at indsamle klager over fuldmægtige, og jeg tror, at denne oplysning er rigtig, selvom jeg ikke tør indestå for den. Men én ting står uomtvistelig fast, nemlig, at der landet over har siddet en lang række af dygtige og højt ansete »privatiserende« fuldmægtige, der med rette nød den største tillid i befolkningen og var langt mere fortrolig med denne end embedsmanden. Den kendte historie om manden, der kom ind på kontoret og fik herredsfogden i tale, men bad om at komme til at tale med »ham selv«, d.v.s. fuldmægtigen, er sikkert ikke ved siden af. Og en anden ting kan jeg af egen erfaring tale med om. I min senere gerning som dommer har det kendskab til praktiske forhold, som den private praksis har givet mig, gang på gang været mig til uvurderlig nytte, og det er sikkert gået mange andre på samme måde.

Endnu et ejendommeligt, men ikke så iøjnespringende, forhold vil jeg omtale, nemlig kontorholdet. Dette havde embedsmanden i en slags entreprise, idet der for hvert embede ved lov var fastsat et bestemt årligt beløb, og så gjaldt det jo om at få det til at slå til – eller give overskud; gagerne var jo ikke store. Navnlig rummede befordringsreglerne gode muligheder. Befordringstaksten var 2 kr. pr. løbende mil. Jeg har cyklet mange mil for 1 kr. stykket, og på min krone faldt alle udgifterne, medens den anden krone var rent overskud, og da

befordringen ved de forskellige forretninger ikke betaltes af samme kasse, kunne der opnås fordele ved på samme tur at udføre forretninger af forskellig slags.

Den 1. september 1910 tiltrådte jeg pladsen som yngste (tredie) fuldmægtig på *Aalborg Byfogedkontor*. Det var en lidet eftertragtet stilling, dels vel på grund af gagen (100 kr. om måneden og så godt som ingen ekstraindtægter), dels vel også som følge af arbejdets for største delen temmelig kedsommelige og uddannelsesmæssigt lidet værdifulde art. Dette vil formentlig fremgå nærmere af det følgende. Jeg flyttede ind i frøken Carlsens pensionat på hjørnet af Boulevarden og Danmarksgade, hvor jeg boede i hele min Aalborgtid. Det regnedes vistnok for byens bedste, og jeg lærte her adskillige mennesker at kende, af hvilke jeg har forbindelse med enkelte den dag i dag. Prisen var for værelse og fuld kost, såvidt jeg husker, 45 kr. om måneden. Det var sikkert selv efter datidens forhold ikke dyrt, men kunne jo være nok for min gage. – Boulevarden gik den gang kun fra Banegårdspladsen til Sankelmarksgade og var ikke som nu ført igennem på strækningen fra denne gade til Algade og Østeraa. Denne strækning var eller stødte i hvert fald op til et af byens mest berygtede kvarterer (Skolegade og Skolegades Vandgyde hed gaderne vist), og gennem dette kvarter vandrede jeg hver morgen på vej til kontoret.

Aalborg havde den gang ry for at være en meget letlevende by. Dette var noget af det første, som byfogden fortalte mig, da jeg traf ham, men han tilføjede, at den vistnok ikke var værre end andre byer af samme størrelse, og heri tror jeg, at han havde ret. Jeg gad vidst, om det dårlige ry ikke var en reminiscens fra en periode, få år i forvejen, hvor der skal have været levet ret stærkt. Mit indtryk er, at byens folk levede, som det passede dem, og lod deres medmennesker gøre det samme, uden at dette gav anledning til megen sladder.

Byfogedkontoret havde til huse i en nu vistnok nedrevet ældre ejendom på havnepladsen med facade imod øst over mod toldbygningen og en mod Stormgade vendende sidefløj, hvor politiet havde lokaler. Byfogden boede på 1ste sal i kontorbygningen, hvor kontorerne fandtes i stueetagen, bestående af 5 lokaler en suite ud mod havnepladsen. Længst ud mod havnen var byfogdens privatkontor, så fulgte et mindre, hvor jeg havde min plads, derefter et større, til hvilket indgangen udefra førte, og hvor andenfuldmægtigen residerede, så et kontoristkontor og endelig førstefuldmægtigens kontor. Hvorledes inventaret var, husker jeg ikke, ej heller om nogen af os sad ved de kendte gammeldags, høje skrivepulte, men det hele har sikkert været rørende gammeldags og primitivt, som det var på næsten alle den slags kontorer. Forklaringen herpå var vel den, at inventaret sædvanligvis tilhørte embedsmanden og gik i arv til hans eftermand, d.v.s. solgtes af formanden eller hans bo til denne, og der er derfor sikkert ofret det mindst mulige på nyanskaffelser og vedligeholdelse. Noget moderne djævelskab som en telefon fandtes overhovedet ikke på byfogedkontoret i min tid. Ville man telefonere eller blev man kaldt til telefonen, måtte man gå ind på politistationen og benytte det på overbetjentens pult stående apparat (telf. nr. 13). Toiletterne var på gammeldags vis i gården.

I en sidefløj til kontorbygningen, hvortil der var adgang fra denne, havde som nævnt politiet lokaler. Styrken bestod af en politiassistent (jurist), 1 eller mulig 2 overbetjente, vistnok 2 inspektionsbetjente og en række menige betjente, hvis antal jeg ikke husker. De benævnedes sædvanligvis ved nummer. Endelig 3 eller 4 natbetjente. Af politifolkene husker jeg nærmere kun ganske enkelte, navnlig den udmærkede inspektionsbetjent Brix Pedersen, der havde med skatteudpantningen at gøre, og som jeg kommer tilbage til nedenfor. Og så Møller, der var sædelighedsbetjent og i denne egenskab førte tilsyn

med byens letlevende damer, af hvilke adskillige havde tilhold om at søge lovligt erhverv, og som til kontrol hermed skulle møde på politistationen en bestemt dag i ugen til et bestemt klokkeslet. Et meget benyttet »erhverv« var at lave ildtændere. Jeg tænker, at dette har været forholdsvis let at kamouflere. Den yngre generation ved vel iøvrigt ikke, hvad ildtændere var for noget. De er vist helt forsvundet. – Vovede man sig tilfældigt eller mindre tilfældigt ud på politistationen på fornævnte klokkeslet, befandt man sig pludselig midt i en skov af store hatte og lange modbydelige hattepinde, som man dengang brugte. Som jeg nedenfor skal komme tilbage til, hørte adskillige af »damerne« til vort faste klientel i kriminalretten, hvor man så dem så tit, at man næsten syntes, at man kendte dem. Engang kom jeg tilfældigt i toget til Hobro i kupé med et par af disse »bekendte«, som frimodigt fortalte, hvilket arresthus der var bedst at være i. Såvidt jeg husker, var Nørresundby det foretrukne. Aalborg var ikke i høj kurs.

Jurisdiktionens retslokale fandtes på tinghuset i Gabelsgade, hvor tillige arresthuset var. Her residerede arrestforvarer Mikkelsen, og når der var ret, mødte de 2 retsvidner Ørsnes og Hertz. Jeg mener at kunne huske, at sidstnævnte i civilretten beregnede og modtog retsgebyrer, der vistnok sædvanlig blev betalt i retten og ligesom de fleste andre gebyrer beregnedes i mark og skilling, omsat til kroner og øre, altså med de skævest mulige beløb. Inden for notarialvæsenet har dette holdt sig til den seneste tid.

Jeg vender tilbage til kontoret og mener at burde give nogle oplysninger om personalet og om, hvorledes arbejdet var fordelt mellem dette. Mit eget arbejde vil jeg omtale til sidst, da denne omtale vil blive den udførligste.

Først byfogden selv, Theodor Gad, senere byfoged i Helsingør. Såvel han som hans frue har stedse vist mig den største

venlighed, og jeg mindes dem begge med glæde og taknemlighed. Nægtes kan det ikke, at han var af et noget hidsigt gemyt; han blev dog altid hurtigt god igen. Jeg havde ingen føling med, i hvor høj grad han tog sig af sine politimæssige opgaver. Det jeg så, var, at han beklædte retten såvel i civile som kriminelle sager (dog at førstefuldmægtigen havde konstitution til politisager) og sædvanlig skrev dommene (se dog nedenfor). Muligt dirigerede han også noget af korrespondancen vedrørende straffesagerne.

Førstefuldmægtig Bang Kehlet, fra 1. oktober 1919 politimester i en af de nordlige kredse, var en jævn og stilfærdig og ligetil mand. Jeg mindes ham med taknemlighed, fordi han altid var så hjælpsom over for mig unge uvidende umulighed. Han varetog tinglæsningsvæsenet, som jeg i hele min Aalborgtid ikke havde nogen føling med. Jeg var for tilbageholdende til overhovedet at vove at kaste et blik i panteregistrene, der stod utilnærmelige på hovedet på et bord eller en pult i fuldmægtig Kehlets kontor. Som nylig nævnt havde fuldmægtig Kehlet derhos konstitution i politisager og havde disse for i retten engang om ugen. Formodentlig har han endvidere passet i hvert fald en del af kontorets regnskabsvæsen, men efter datidens skik havde vi vist kasser allesammen. Den ordning at overlade hele kassevæsenet til en pålidelig og dygtig dame, der passer det meget bedre end en gennemsnitsfuldmægtig, hører en senere tid til. – Jeg tror ikke, at fuldmægtig Kehlet havde private forretninger. Jeg har aldrig bemærket det, så det må i hvert fald have været forsvindende. Hvad der var af den slags, er sikkert i alt væsentligt gået til borgmesterfuldmægtigen, der jo sad på skifterne og auktionerne. Disse to områder hørte nemlig til den kongelige borgmesters embedsområde.

Andenfuldmægtig var Sofus Dahl, senere amtsfuldmægtig og stiftskasserer i Viborg. Vi havde til enhver tid det bedste samarbejde, og det var sikkert gerne ham, jeg spurgte til råds,

når jeg var ude at svømme. Han var navnlig beskæftiget med fogedvæsenet (bortset fra skatteudpantningen). Muligt har han også haft alimentationsvæsenet og sandsynligvis en eller flere kasser. Hvem der på kontoret varetog lægdsvæsenet, ved jeg ikke. Muligvis har det været henlagt til politistationen. Jeg har rimeligvis den gang ikke vidst, at der ved kontoret kunne være noget, der hed lægdsvæsenet.

Så var der endelig 4 kontorister, 2 mandlige og 2 kvindelige. Jeg var altfor genert og tilbageholdende til at komme dem på nærmere hold, navnlig da damerne, 2 nydelige, unge politibetjentdøtre. Hvis nogen af dem lever og tilfældig husker mig, står jeg sikkert for dem som en ualmindelig kedsommelig person.

Så kommer jeg endelig til mig selv. Da jeg tiltrådte pladsen, var jeg jo ikke fuldmyndig (fuldmyndighedsalderen var den gang 25 år), men jeg fik ret hurtigt fuldmyndighedsbevilling, så at min konstitution kunne komme i orden. En anden ting hang imidlertid over mit hoved, nemlig mulig militærtjeneste, men også denne eventuelle hindring for, at jeg kunne passe, hvad jeg havde påtaget mig, blev skaffet af vejen. Kort efter min tiltræden var der session, og de tre første dage fungerede jeg på byfogdens vegne som medlem af sessionen, og den fjerde dag skulle jeg selv møde. Jeg husker, at udskrivningschefen udtalte: »Det er ikke absolut første klasse«, men man behandlede mig velvilligt og udskrev mig til sygepasser, og jeg trak straks så højt et nummer, at jeg aldrig blev indkaldt.

Af det følgende fremgår, at en væsentlig del af mit arbejde ikke bød på stor interesse. Det faldt på tre eller fire områder.

1. Delinkventregnskabet, d.v.s. regnskab over udgifterne i straffesager. Jeg havde et forskud fra kæmnerkontoret og skulle heraf udbetale en masse større og mindre poster og skulle passe på en masse bilag. Og så gjaldt det at få sagerne sluttet og få pengene anvist, så at kassen ikke løb tør. Til tider

måtte jeg dog have henstand hos arrestforvareren, der var min største kreditor. Jeg har aldrig været stærk i at få en kasse til at stemme, og jeg havde også besvær med denne, men fik dog inden min afrejse kabalen til at gå op.

2. Udgående vekselprotester. Det var det reneste bybudearbejde. Dog var der nogle subtile sondringer, eftersom vekslen var betalbar »i«, »hos« eller »ved«, hvilket var bestemmende for stedet for forretningens foretagelse.

3. Skatteudpantninger. Skatterne var jo de rene småpenge i sammenligning med, hvad man nu kender, og jeg har indtryk af, at der ikke fra kommunens side blev sat altfor energisk ind for at holde antallet af restancer nede. Måske tager jeg fejl her, men der var i hvert fald i hvert kvartal lange restancelister, der krævede udpantning på bopælen. Kommunale pantefogder kendtes jo ikke dengang, og hvert kvartal vandrede derfor vi, d.v.s. jeg med guldtresset kasket, en blyant og en notesbog, fornævnte inspektionsbetjent Brix Pedersen, som det ene vidne, men i virkeligheden den, der havde restancelisten og dirigerede hele foretagendet, og så en af natbetjentene, som det andet vidne, rundt i mange dage fra morgen til aften. Der gik gerne ca. 3 uger i april kvartal og godt 1 uge i hvert af de andre. Det står for mig, som om jeg på disse vandringer har været i så at sige samtlige huse i det daværende Aalborg lige til øverste etage, men det er jo nok overdrevent. Vi blev som regel godt modtaget. Det var jo gerne konerne, der var hjemme, og sædvanligvis modtoges vi med: »Nå, er I der nu igen. I kan se, at Sofaen står der endnu.« Og så blev nummer, navn, beløb og sofa, formodentlig også en vurdering, indført i min notesbog til senere indførelse i fogedprotokollen på kontoret. Til andre tider lød det: »Vi har ikke andet end Børn« eller »Kan I ikke bruge mig?« Jeg overlader til læserne at finde ud af, hvilke svar man fristedes til. Var der ingen hjemme, kiggede man så vidt muligt gennem nøglehuller eller

et vindue for at se, om sofaen var der endnu, eller om vi kunne finde et andet bytte, og satte så en seddel i døren med besked om besøget. – Det skete, at en restance blev betalt med foged- og vidnegebyrer (66 eller 99 øre). Store penge blev det aldrig, og det var godkendt praksis, at vi spiste frokost for disse gebyrer, sædvanlig smørrebrød, en skibsøl og en snaps. En af natbetjentene var rettroende afholdsmand og blev naturligvis drillet, fordi han ikke fik snaps. – Det turde vist være nok om denne del af min virksomhed.

4. Og så var jeg, når jeg ikke gik og pantede, protokolfører i retten, både hos byfogden og fuldmægtig Kehlet, hvilken sidste, som flere gange nævnt, havde konstitution i politisager, såvel offentlige som private. Dette sidste, nu forsvundne begreb, omfattede, såvidt jeg husker, paternitetssager, private straffesager og tyendesager og muligt enkelte andre. Jeg tror, at jeg bedst kan karakterisere de to herrers forskellige måde at holde ret på ved at gengive en episode, der skal have fundet sted kort før min ankomst til byen.

Der havde været slagsmål på Bispensgade, og sagen endte i retten hos byfogden. En af de mødende kom under afhøringen til at sige, at en af deltagerne i affæren slap en vind, d.v.s. han brugte naturligvis et adskilligt mere vulgært udtryk med det resultat, at dommeren for op og skældte ham ud for at have brugt et sådant udtryk i retten, det hed sådan og sådan. Kort efter var den samme sag for med fuldmægtig Kehlet som dommer, og under afhøringen af den samme mand om de samme forhold benyttede den fungerende dommer det samme udtryk, som sidst var blevet påtalt så stærkt. Man forestille sig mandens forbløffelse.

Om min funktion som protokolfører hos fuldmægtig Kehlet husker jeg ikke stort. Han havde i dommerværelset hængende en gammel uniformsjakke, som han tog på i retten. Sikkert er alt under hans retsmøder gået jævnt og stilfærdigt, og på

vejen hjem nød vi hyppigt en øl sammen på hotel Kong Frederik i Kongensgade. I forbindelse med behandlingen af paternitetssager har jeg formodentlig besørget korrespondance og tilsigelser og også konciperet domme. Jeg mindes i hvert fald en sag med 12-14 indklagede, hvor det var temmelig besværligt at finde frem til en forståelig formulering af dommen. Antagelig har jeg også besørget indkaldelser og korrespondance i straffesager, det husker jeg ikke nøjere.

Når jeg var i retten med byfogden – der altid var i civilt tøj – skulle alting gå i en rivende fart. Jeg kunne dengang skrive meget hurtigt (og i reglen dog nogenlunde læseligt), og jeg tror, at det passede ham godt. Jeg har oplevet i civilretten at skrive »Anstande« så hurtigt, at blækket øverst på venstre side i protokollen ikke var tørt, da jeg nåede nederst på højre. Jeg mener bestemt at kunne huske, at byfogden under forhør sædvanlig travede op og ned bag ved skranken, dampende på en cigar. Trak formiddagsretten længe ud, blev jeg tit inviteret med hjem til frokost.

Da jeg første gang skulle med i den ordinære ret, gav fuldmægtig Dahl mig en fortegnelse over, hvad jeg skulle huske at have med. Jeg husker tydeligt, at den begyndte med: »Dokumenter, domme, retsliste«. Med dokumenter sigtedes til tinglæsningsdokumenterne, der jo dengang blev indført i retsbogen – som hed justitsprotokollen – og så skulle oplæses i retten. Denne oplæsning påhvilede mig, men bestod i, at jeg mumlede lidt af det første og lidt af det sidste dokument. Det gjaldt om at være færdig, inden byfogden kom, og de i retten mødende havde jo adgang til at gøre sig bekendt med selve dokumenterne.

Jeg plejer at sige, at jeg lærte at holde ret, således som man senere hen ikke burde holde ret, men dette er absolut ikke ment som en kritik. Byfogden var utvivlsomt overordentlig dygtig, både som civil- og som forhørsdommer. Det var

procesformen, der var så vidt forskellig fra den, som man siden har arbejdet med.

Forudgående berammelse af borgerlige sager kendtes ikke. Man sad og ventede på, hvad der kom af nye sager, og var pligtig at vente mindst en time. Alle stævnedes sædvanlig til kl. 10, når retten begyndte, og dette medførte tit ganske urimelig lange ventetider for de mødende. – Proceduren var helt igennem skriftlig, og parterne vekslede et ubegrænset antal »indlæg«, som naturligvis var fulde af gentagelser. Det var skik og brug at give enhver udsættelse, der forlangtes, hyppigt af »forrige grund« uden nærmere undersøgelse af, hvad denne var. Historien om »ishindringer i Storebælt« som »forrige grund« midt om sommeren er velkendt. På et vist tidspunkt søgte dog overretten at begrænse denne uindskrænkede given udsættelse, vistnok ved at true med at mulktere vedkommende dommer. – Afhøring af parterne i retten kendtes ikke, og vidneførsler foregik efter forud affattede skriftlige spørgsmål, og »ustævnt« skulle være »unævnt«. Ingen persons navn måtte nævnes, hvis han ikke forud var stævnet til retsmødet. – Det siger sig selv, at sagerne på denne måde kunne trække længe ud. Da jeg kom til Aalborg stod som den ældste nr. 337/1907, savværksejer Bach ctr. Nørresundby byråd, og den stod der ganske uændret, da jeg rejste. Jeg gad vidst, om den står der endnu?

Når sager blev optaget, havde man en bestemt frist, 6 uger, til at afsige dom. Sagerne blev i beskreven tilstand lagt på et bord i mit kontor lige ved døren ind til privatkontoret, og det skete, at dyngen blev temmelig høj. Da jeg havde været i stillingen et stykke tid, fik jeg så af og til en sag, der var blevet 4-5 uger gammel, og som så særlig kedelig ud, stukket ud med anmodning om at skrive dommen, hvad jeg så naturligvis gik i gang med og gjorde, så godt jeg kunne, hvorefter jeg afleverede resultatet til revision. Mine konklusioner blev

der aldrig rørt ved, men det skete, at det gik hårdt ud over mine præmisser. Lange stykker af mine kloge udviklinger kunne være erstattet af en tyk streg og nogle få ord i margenen, hvorved det samme blev sagt kortere og meget tydeligere. Jeg tror, at jeg faktisk fik en lille smule rutine i at koncipere domme, men dette kom mig egentlig ikke meget til gode, førend jeg midt i 30'erne selv fik embede.

Strafferetsplejen var jo præget af, at den, hvem det som politimester påhvilede at søge sagen oplyst, tillige var dommer og som sådan foretog afhøringerne i retten. Alt foregik for lukkede døre, og forsvarer kendtes ikke, førend der af amtet blev rejst tiltale i sagen, så hed den »justitssag«, og der beskikkedes en aktor og en defensor, som hver skrev et indlæg på 8-10 linier og herfor fik tilkendt et salær på 10-12 kr. I virkeligheden sad arrestanterne hyppigt temmelig åbenlyst bare »på bekendelse«, og naturligvis skete det, at de bekendte, f.eks. en meneder, der havde siddet hele sommeren, og som, da jeg lige var kommet til Aalborg, gik hen og bekendte i det retsmøde, hvor byfogden efter sigende ellers havde bestemt at ville slippe ham ud. Men tit sad de bare en månedstid eller så og blev så løsladt af mangel på bevis. I mellemtiden blev de »luftet«, d.v.s. fremstillet i retten engang om ugen efter følgende recept: »Nå, Petersen, skal vi høre noget i dag?« Petersen havde ikke noget at fortælle. Ned igen med ham og næste mand frem. Protokoltilførsel: »Arrestanten var fremstillet. Han fastholder sit tidligere. Arrestanten afført.«

Som tidligere berørt var en del af vort faste klientel i kriminalretten nogle af byens letlevende damer og vel også deres »karle«. Det skete f.eks. at en bonde kom til byen og solgte en ko. Den kostede vist dengang 150 kr. Men så skulle han jo lidt ud at se på byen og landede i Skolegade, og næste morgen vågnede han et eller andet sted med et bullent hoved og uden penge. Gik han så til politiet, fandt dette hurtigt pigerne og

deres påhæng, som blev puttet ind og sad deres månedstid. Pengene fandt man aldrig, og kom bondemanden i retten, blev han skældt bælgen fuld. Jeg mindes udtrykket: »en nydelig bondemand.«

Jeg tror hermed at have skildret det væsentligste af mine oplevelser som fuldmægtig i Aalborg. Den dag i dag står denne periode for mig som den bedste, jeg har haft i min ungdom.

I oktober 1911 blev jeg opmærksom på, at man ved *Middelsom-Sønderlyng Herreder* søgte en andenfuldmægtig med en gage på 1600 kr. Dette var jo for mig et betydeligt fremskridt, og jeg søgte og fik pladsen, der skulle tiltrædes 1. november. Da jeg fortalte byfogden herom, tog han det som en selvfølge uden at beklage sig over, at jeg ikke havde givet længere varsel, og han gav mig en anbefaling, der var så overstrømmende, at jeg knap kunne være bekendt at vise den frem. Jeg husker ham som en mand, som jeg stedse har sat den største pris på.

Middelsom-Sønderlyng Herreder var en vidtstrakt landjurisdiktion, beliggende mellem Viborg og Randers og grænsende til begge disse byer. Iøvrigt afgrænsedes den af Fjends Nørlyng Herreder, Gerlev Onsild Herreder, Nørhald, Støvring og Galten Herreder, Frijsenborg Faurskov Birk og Lysgaard Herred. På en lang strækning mod øst og syd dannede Gudenåen grænsen. Det var et smukt og afvekslende landskab, som jeg har gennempløjet på alle leder og kanter, både i bil, i hestevogn og på cykel. Samfærdselsmidlerne var jo ikke som nu. Jeg husker en stakkels kone, der boede tæt ind imod Randers og var stævnet til at møde i Viborg. Hun gik på sine ben den ca. 5 mil lange strækning. Jeg tror nok, at de mødende sagførere skillingede sammen til en jernbanebillet til hendes hjemrejse. – Det mærkelige navn »Middelsom« skal betyde »mellem Holmene«. Det var den sydlige del af jurisdiktionen.

Herredskontoret og tingstedet var i Viborg, men der var

yderligere et mystisk lille tingsted for visse politisager i Løvskal, beliggende i Nørreådalen omtrent midt mellem Viborg og Randers. Her kørte herredsfogden een eller to gange om måneden ud i vognmand Daae's landauer og plejede ret på kroen. Så var der yderligere et endnu mere mystisk areal af et af Fjends Nørlyng Herreders sogne, der i visse henseender hørte under Middelsom-Sønderlyng. Hvad det var for noget, har jeg aldrig fundet ud af.

Viborg var som by meget forskellig fra Aalborg, hvor jeg kom fra. Den var vistnok stærkt præget af de mange højtstående embedsmænd. Man sagde, at man tog til bords efter rangforordningen, og hvis nogen skulle have to selskaber, var det påkrævet, at biskoppen kom med til det ene og stiftamtmanden til det andet. Ellers var de ikke lige fine. Hvorledes man bar sig ad, da der senere kom en generalløjtnant med titel af excellence til byen, ved jeg ikke.

Herredsfogden boede på 1ste sal i den kendte gamle »Karnapgaarden« i Mogensgade, og kontorerne var i en bagbygning over gården i samme ejendom. I en sidefløj i gården havde førstefuldmægtigen lejet et par kontorer, hvor han altid holdt til, og hvor han drev sine private forretninger.

Kontorbygningen rummede et større forkontor og bag ved dette to mindre, hvoraf herredsfogden benyttede det ene, medens den kvindelige kontorist havde sin plads i det andet. Den anden kontorist og jeg sad i forkontoret. Herredsfogdens private kontor var vist overordentlig spartansk udstyret. Jeg husker kun et skrivebord midt på gulvet, oversået med papirer, tilsyneladende i den syndigste forvirring. Døren ud til forkontoret holdtes altid åben, så at man kunne følge med i, hvad der foregik derude. – Jeg har ikke meget godt at sige om kontorerne. Af en eller anden aldrig oplyst grund lugtede der hyppigt, som om der lå en død kat under gulvet, og hundekoldt var der, hvadenten det nu skyldtes fodkulde eller sparsomme-

lighed med brændsel. I kolde perioder sad jeg altid iført sivsko og formodentlig også overtøj. Bag kontorbygningen var en ret stor have med et dejligt kirsebærtræ, som herredsfogden engang sendte mig op i, og i hvilket han iøvrigt drev jagt på fremmede katte. De blev uvægerligt skudt, hvis han fik øje på dem. I gården var et gammeldags toilet, hvor en eller anden havde opslået en formodentlig fra et afholdshjem stammende plakat, der bekendtgjorde: »Spiritus hverken bydes eller nydes«.

Som det fremgår af det allerede anførte, bestod personalet foruden af herredsfogden af 2 fuldmægtige og 2 kontorister, en mandlig og en kvindelig. Da jeg inden min afrejse fra Aalborg fortalte byfoged Gad, hvor jeg skulle hen, og at min fremtidige chef var herredsfoged Tolderlund, (senere lige til aldersgrænsens indførelse civildommer i Viborg), udbrød han: »Det er sådan en lang kedelig fyr«, så jeg var jo spændt på, hvad jeg gik ind til. Lang var han, men han viste mig faktisk i mine 3 Viborgår så megen venlighed, at jeg nødig vil bruge udtrykket kedelig. Skal jeg give en skildring af, hvorledes jeg opfattede forholdene på kontoret, kan jeg på den anden side ikke komme uden om, at jeg syntes, at han havde egenskaber, der vist altid må have vanskeliggjort hans samarbejde med andre. Han var ligesom på tværs og ville have alting anderledes. Herredsfogdens forhold til førstefuldmægtigen var nærmest spændt, men de var nu også så vidt forskellige, at en nærmere forståelse ville have været næsten utænkelig. Herredfogden passede selv altid retten og skrev dommene. Jeg mindes ikke nogen sinde at have været med i retten. Derimod er det muligt, at jeg har konciperet nogle domme. Jeg husker det ikke bestemt, men det forekommer mig, at en af sagførerne engang sagde til mig, at dommene var blevet bedre af det, og herredsfogden plejede at sige, at hans domme var den del af hans embede, der interesserede ham mindst: »Overretten skulle

også have noget at bestille«; jeg mener, at herredsfogden også reviderede tinglæsningerne, men det er jeg ikke sikker på. Som et kuriosum kan jeg anføre, at vi på kontoret kun udsendte post 2 gange om ugen. Der kunne jo blive brug for endnu et brev til samme adresse, så at et frimærke kunne spares.

Førstefuldmægtig var Axel Rafael, senere mangeårig politimester i Faaborg. Han var en meget særpræget mand. Fra første færd viste han mig den største venlighed, og jeg satte stor pris på ham og stod i venskabeligt forhold til ham, så længe han levede. Jeg tror ikke, at hans private forretninger havde så stort et omfang, som man har kendt andre steder, men alt hvad han gav sig af med, blev passet med den største omhu og nøjagtighed. At skiftevæsenet og hovedparten af løsøreauktionerne, hvor han jo selv var inkassator, sorterede under ham, er en selvfølge. Endvidere vistnok kontorets regnskabsvæsen, men egentlig tror jeg, at de politimæssige forretninger var det, som interesserede ham mest.

Den mandlige kontorist var en gammel pensioneret stabssergent, Poulsen, en lun og hyggelig mand, der lige som mange af hans kolleger var en fortræffelig og pålidelig arbejdskraft. Han passede bl.a. lægdsvæsenet, et område, som jeg altid beskedent har holdt mig på afstand af. Jeg husker en leveregel, som Poulsen engang lærte mig: »Man skal aldrig gøre noget i dag, som man kan nå i morgen, ellers kommer man bare til at gøre det to gange.« Han tilføjede: »Det gælder i hvert fald inden for militæret.«

Den kvindelige kontorist har jeg ikke meget at sige om. Hun fungerede som protokolfører i retten og udførte vist såvel dette som sit øvrige arbejde solidt og godt, men hverken fuldmægtig Rafael eller jeg var på bølgelængde med hende.

Inden jeg går over til at omtale mit eget arbejde, vil jeg gøre et par bemærkninger om politiet. Styrken bestod af een mand, Gjødesen, der var bosat i Langaa, men een gang om

ugen mødte på kontoret for at gennemgå løbende sager. Jeg tror ikke, at han hørte til den type politifolk, der straks satte sig i bevægelse, fordi han hørte, at der gik en betler i den anden ende af jurisdiktionen. Snarere tilhørte han den kendte landbetjenttype, der ikke ville være bussemand for befolkningen, men så sin opgave i at være til hjælp og støtte for denne, når han kunne. – Medens jeg var i Viborg, blev det første statspoliti (som det dengang hed) indført, og der dukkede pludselig en statsbetjent op, hvis opgave vistnok var at bistå i egentlige kriminelle sager i alle 3 Viborgjurisdiktioner. Jeg tror ikke, at han i begyndelsen havde det let, i hvert fald ikke i Middelsom-Sønderlyng Herreder. Herredsfoged Tolderlund lagde ikke skjul på, at han anså hans virksomhed for en utidig indblanding i noget, som ikke kom ham ved.

Da jeg kom til kontoret, blev registreringen af tinglæsningsdokumenterne varetaget af en i Viborg stationeret auditør, Rosenørn, men da han efter nogen tids forløb blev forflyttet, overtog jeg dette arbejde og avancerede herved i gage til vistnok 2.000 kr. Mit arbejde var iøvrigt ret afvekslende og faldt dels på kontoret og dels på udgående forretninger.

Jeg passede alimentationsvæsenet, d. v. s. udbetaling af bidrag til barnemødre og efterfølgende forsøg på at få pengene ind igen. Korrespondancen med forsørgelseskommunerne om refusion kunne være ret besværlig. Jeg husker endnu med uvilje en fynsk kommune, der aldrig svarede. Pengeskab eller brandfrit rum fandtes ikke på kontoret. Herredsfogden tilrådede mig engang at stikke min kassebeholdning i lommen, når jeg forlod kontoret. Dette gjorde jeg dog ikke, men satte i stedet min lid til en aflåset skrivebordsskuffe. – Såvidt jeg husker, passede jeg også næringsvæsenet.

En af mine faste indtægtskilder bestod i at cykle ud efter mælkeprøver. Vi havde i jurisdiktionen en del mejerier, og fra hvert af disse skulle der årlig indsendes et vist antal mælke-

prøver til et eller andet laboratorium, vistnok til undersøgelse af, om mælken havde været tilstrækkelig opvarmet. Disse prøver skulle udtages tidligt om morgenen, og jeg startede derfor meget tidligt med et antal prøvekasser på bagagebæreren. Vi havde et mejeri helt nede ad Randerskanten, og var jeg nået derned kl. 7-8 om morgenen, havde jeg ikke altid alt for travlt med at komme hjem til kontoret, men kørte i stedet en tur og sov måske til middag i en lyngbakke. Af befordringsgodtgørelsen 2 kr. pr. mil oppebar jeg – som tidligere berørt – den ene krone, og egentlig var jeg vist meget godt tilfreds med dette arrangement.

Af løsøreauktioner holdt jeg dem, ved hvilke fuldmægtig Rafael ikke var inkassator. Det drejede sig sædvanligvis om skovauktioner, dels i statsskoven Vindum skov, dels på godserne Tjele og Ulstrup. Når vejret ikke var altfor ubehageligt, var det en dejlig friluftsbeskæftigelse, og bagefter blev man godt beværtet. På Ulstrup endte det gerne med en l'hombre om aftenen hos skovrideren. Han viste mig engang sin vinkælder, hvor flaskerne ikke som ellers lå på hylder, men i dertil beregnede runde huller ind i selve muren. Det var vist noget, som en af hans forgængere havde ladet indrette.

Det skete også, at jeg blev sendt ud på brandforhør. Det var vist egentlig en ren parodi. Jeg savnede ganske forudsætningerne for at kunne opklare noget »med brøker i«, og man havde jo heller ikke alle de tekniske hjælpemidler, som politiet nu råder over. Jeg tør bestemt sige mig fri for nogen sinde at have opklaret nogen ildebrand, hvis der da ikke var gode vidner på, at det var lynet, der var slået ned.

Ikke så sjældent var jeg ude til medicolegale ligsyn sammen med vedkommende distriktslæge. Som regel drejede det sig om en gammel mand, der havde hængt sig, men af og til var det jo ulykkestilfælde eller dødfundne personer. Selv disse triste forretninger kunne give anledning til episoder og udta-

lelser, som huskes. Jeg husker således, da jeg sammen med den gamle distriktslæge Jacobsen i Randers havde synet en mand, der havde hængt sig, at distriktslægen, da han skulle udfylde ligsynsattesten, hvor der fandtes rubrikkerne »Dødsmåde« og »Dødsårsag«, sagde: »Dødsmåde, ja manden har hængt sig, men dødsårsag. Hvad skal man skrive. Han har hængt for længe«. – Og så var der Janus, som på hjemvejen fra marked i Bjerringbro i sin anløbne tilstand havnede i Gudenåen og en måneds tid senere blev fisket op lidt neden for Bjerringbro. Han lå en lang solhed dag på engen, inden vi kom og synede ham. Da jeg efter forretningen spiste stegte ål på kroen sammen med den stedlige sognefoged, udbrød denne pludselig: »Det er ikke godt at vide, om disse her ål ikke har ligget og gnavet i Janus«. Det indbragte en snaps ekstra.

De fleste af mine udgående forretninger var dog nok fogedforretninger. Vi gennemkrydsede jurisdiktionen på cykle, i hestekøretøj eller i bil. Tit var det heldagsture, og så havde vi gerne politibetjent Gjødesen med som vidne. Hans lokal- og personalkendskab var os til stor nytte. De lange ture blev gerne lagt efter de bedste kroer. Det var navnlig Fladbro (en milsvej fra Randers), Rødkærsbro eller Bjerringbro, der kom i betragtning. I Bjerringbro Kro regerede den kendte hotelmand Rasmus Madsen. Det er blevet mig fortalt, at hans efterkommere er ved at danne et dynasti af kendte hotelfolk i Jylland.

Der var dengang ikke mange biler, og de måtte kun køre på amtsvejene. Kom man ud på biveje, krævedes der tilladelse fra det stedlige sogneråd. En sådan tilladelse var sikkert let at få; man ringede blot til vedkommende sognerådsformand, men dette fik vi sjældent gjort, og mødte man så på bivej et hestekøretøj, var man ikke glad. Heste var jo dengang endnu ikke fortrolige med biler. Som regel gik det godt. Kun een gang gik det galt. Herom nedenfor.

Morsomme oplevelser i forbindelse med fogedforretninger

var vel sjældne, men det skete dog. Der boede dengang i Langaa en kendt skriftekspert og forfatter Johannes Marer, hvem jeg tilfældig havde gjort bekendtskab med og en aften besøgte i hans hjem, der lå højt oppe på Gudenådalens skrænter med den mest pragtfulde udsigt over dalen til begge sider. De fleste kender jo kun Langaa fra banen som en ualmindelig kedsommelig stationsby og aner ikke, hvor pragtfulde omgivelser der er. Ved nævnte lejlighed fortalte Marer, der var en meget morsom mand, som ikke slap nogen gæst ud af sit hjem, førend man med tilbundne øjne havde tegnet en gris i en fremmedbog, at han ventede besøg af fogden sammen med en navngiven Viborgsagfører; han skildrede i alle enkeltheder, hvorledes forretningen ville forløbe. Kort efter kom jeg virkelig derud med den pågældende sagfører, og det hele forløb nøjagtigt, som Marer havde forudsagt. Jeg havde svært ved at holde mig alvorlig.

En af mine sidste fogedforretninger i Middelsom-Sønderlyng Herreder foregik i bil hos en afsides boende mand, altså på forbuden vej. Vi blev meget dårligt modtaget og blev skældt hæder og ære fra, men pludeslig slog han om og spurgte, om vi ikke ville have en bajer. Efter den modtagelse, vi havde fået, skulle vi naturligvis ingen bajer have, men han sagde så direkte til mig: »De plejer da ellers godt at ville have en bajer.« Dette bestrider jeg ingenlunde, men jeg kendte ham overhovedet ikke og aner ikke, hvor han havde sin viden fra. Forretningen blev gennemført, men kort efter meldte manden os til politiet for at have kørt i bil på bivej. Dette blev nu ikke taget altfor højtideligt, politiet var jo os selv, og det blev tilført politiprotokollen, at føreren af automobilet T.... (uden angivelse af navn) havde vedtaget en bøde på 10 kr. Denne betalte jeg, men jeg fik pengene igen af vedkommende sagfører.

Min erfaring i disse 3 år som fogedfuldmægtig var, at jeg

som regel havde mere ondt af rekvirenterne, der ikke kunne få deres penge, end af de forskellige rekvisiti. Det var som regel folk, der enten ikke ville betale, eller selv var skyld i, at de ikke kunne.

Omkring 1. oktober 1914 blev daværende byfogedfuldmægtig i Viborg, Hakon Gjessing, (senere dommer i Tønder) udnævnt til byfoged i *Kalundborg*, og da stillingen som førstefuldmægtig her var ledig, tilbød han mig denne. Jeg slog straks til, hvad der vist var temmelig letsindigt gjort, da det var meget små forhold at gå ind til, og jeg, som kort tid i forvejen var blevet forlovet, havde grund til at søge at konsolidere min stilling. Det endte imidlertid med, at jeg blev i Kalundborg i næsten 20 år, indtil 1919 som byfogedfuldmægtig og derefter som dommerfuldmægtig i Kalundborg Købstad og Arts Skippinge Herreder, og jeg har ikke haft grund til at fortryde. Herredsfogden syntes derimod ikke om det; han forlangte, at jeg skulle give foreskrevet varsel. Det lykkedes mig dog heldigvis at skilles fra ham i god forståelse. Jeg håber, at jeg ikke har været for slem ved ham foran. Jeg mindes ham i virkeligheden med venlighed.

Jeg kom til Kalundborg engang i oktober 1914 og flyttede ind i min forgængers lejlighed midt på hovedgaden (Kordilgade 36), hvor jeg boede i omtrent 10 år, og hvor jeg de første år holdt privat kontor et par eftermiddagstimer hver dag. Klienter så jeg sjældent noget til, bortset fra folk, der kom for at betale auktionsregninger eller bede om henstand. Jurisdiktionen omfattede kun selve købstaden, der den gang havde ca. 4.500 indbyggere. Jeg har senere tit undret mig over, hvorledes 3 jurister (byfogden og 2 fuldmægtige) kunne finde beskæftigelse på kontoret, og over, hvorledes jeg bar mig ad med at skrabe de 3-4.000 kr. sammen om året, som skulle til for at leve, særlig efter at jeg i 1915 var blevet gift.

Byfogedkontoret fandtes i lejede lokaler i en kedelig, forholdsvis nyere ejendom på det ellers så hyggelige torv. Der var politistation i samme ejendom, og byfogden havde bopæl på 1ste sal. Der var 3 kontorlokaler, 2 ud mod torvet, nemlig et forkontor, hvor andenfuldmægtigen og den eneste kontorist, en ganske ung mand, havde plads, og mit kontor, og så byfogdens privatkontor mod gården.

Byfoged Gjessing, hvem jeg kendte fra Viborg, var en mand med usædvanlig lyst og evne til at komme i kontakt med mennesker, ligesom han i udpræget grad forstod hurtigt og let og uden unødvendige omsvøb at finde frem til det centrale i en sag. Jeg kom hurtigt til at stå i nært venskabsforhold til ham, hvilket vedvarede til hans død i en høj alder. Til hans familie står jeg i venskabsforhold den dag i dag.

Byfogden varetog retten og ledelsen af kontoret, men var til at begynde med ikke borgmester. Jeg tror, at han ligesom vi andre ikke var overanstrengt. Selv passede jeg tinglæsningen, næringsvæsenet, skiftevæsenet, som jeg til at begynde med ikke havde begreb om, og regnskabsvæsenet, som jeg kendte ligeså meget til. Byfogden var »magistrat«, d. v. s., at han havde visse af de såkaldte magistratsforretninger. I denne egenskab lavede vi hvert kvartal et mystisk og uforståeligt regnskab over statsskatter. Mon ikke det var i samme egenskab, at byfogden foretog de få forefaldende borgerlige vielser. Jeg har selv som konstitueret en eneste gang viet et par. Jeg gjorde mig virkelig umage, trak i jaket og havde lært talen udenad, og det hele foregik i retslokalet, hvor der på bordet var pyntet op med det ene retsvidnes sølvbryllupslysestager. Retsvidnerne roste mig bagefter, men nogle dage senere hørte jeg, at parret var gået til præsten for at få det »forbedret«. De må vel have ment, at det var det sikreste.

Byfogden var også medlem af (formodentlig formand for) bygnings- og sundhedskommissionerne, og det var praksis, at

disse in pleno vandrede rundt og synede nybygninger. Jeg har selv som konstitueret gentagne gange været med på disse vandringer og husker en lille ejendom på Holbækvej, hvor den gamle distriktslæge Larsen, da han så et vist appartement i gården, udbrød: »Det er det, jeg plejer at sige, hvor skal manden med træbenet sidde?«. Det var der ikke plads til. – Jeg har også en gang fungeret som medlem af et »overordentligt Kirkesyn«, hvad i verden det så har været for noget.

Andenfuldmægtigen var, da jeg tiltrådte, M. K. Andersen, senere fuldmægtig i Hillerød og derefter dommer i Frijsenborg Faurskov Birk. Vi kendte hinanden fra studietiden og havde det bedste samarbejde. Han varetog den del af fuldmægtigarbejdet, som ikke påhvilede mig, men rejste efter vistnok et par års forløb, og så var jeg vist enefuldmægtig en tid, men derefter overtoges andenfuldmægtigstillingen af Dan Lund, der efter 1919 forblev som politifuldmægtig i Kalundborg.

Hvad fuldmægtigene fik i løn, husker jeg ikke, men jeg tror, at jeg selv oppebar 50 kr. om måneden. Der var derhos til at begynde med tilsikret mig et vistnok med 50 kr. månedlig lønnet hverv som en slags sekretær hos borgmesteren, hvilket hang sammen med en ved byfogedskiftet indført ændring i kommunens administration. Byfoged Gjessings forgænger havde som så at sige alle landets byfogder været borgmester, og kommunens sager er antagelig blevet administreret fra byfogedkontoret, dog at en ældre sagfører var ansat som kæmner og passede kæmneriet på sit private kontor, hvor en enkelt dame var ansat. Denne ordning har rimeligvis fungeret upåklageligt. Byen var jo lille og antagelig ret stillestående. Da der i 1914 blev vakance i borgmesterstillingen, udnævntes i stedet for den nye byfoged et mangeårigt byrådsmedlem, guldsmed Lander, til borgmester. Kalundborg var vist en af de allerførste byer, hvor noget sådant skete, og det var vel tænkt som en slags overgang til den nogle år senere gennemførte ændring i køb-

stadskommunalloven, hvorefter borgmesteren fremtidig valgtes af byrådet blandt de folkevalgte medlemmer.

Jeg skulle altså være en slags sekretær for den nye borgmester, men desværre tror jeg, at jeg var ham en meget ringe bistand. Jeg manglede ethvert kendskab til arbejdet og savnede alle hjælpemidler og mulighed for vejledning. Det var vist lige utilfredsstillende for borgmesteren og for mig. Efter nogle få års forløb trak borgmester Lander sig tilbage. Forhåbentlig var det dog ikke min skyld, det skyldtes vist snarest de i krigsårene stærkt øgede krav til kommunalforvaltningen, som han slet ikke var indstillet på. Byen gennemgik i den såkaldte gullaschtid en næsten eksplosiv udvikling, væsentlig foranlediget ved de af en enkeltmand startede nye virksomheder (bl.a. skibsværft), der trak en mængde arbejdssøgende til byen og medførte betydeligt byggeri, bl.a. af arbejderboliger, men som desværre brast igen som sæbebobler og efterlod betydelige vanskeligheder for byen.

Da borgmester Lander trak sig tilbage, blev byfoged Gjessing udnævnt til borgmester. Dette medførte dog ikke, at vi fik kommunale sager på byfogedkontoret, idet der blev indrettet et særligt kommunekontor, hvor der ansattes kyndige folk, som fik kommunalforvaltningen bragt i den bedste orden. At jeg fratrådte min kommunale virksomhed, var mig ingen sorg.

Byens politistyrke bestod af 3 mand samt 4 natbetjente. Af de nævnte 3 var Breiting en meget dygtig mand med betydelig arbejdsevne. Han blev senere forfremmet til overbetjent. Af de 2 andre, Hansen og Petersen, husker jeg bedst sidstnævnte. Han havde tidligere været gårdskarl, og hverken han eller Hansen havde vist nogensomhelst egentlig politimæssig uddannelse, men han var en meget værdifuld mand på sin plads, kendte alle mennesker i byen og alle deres øgenavne og vidste altid besked. Og så var han glad og tilfreds med tilværelsen,

hvad kollega Hansen ikke var. Breiting og Hansen var udrustet med politihunde, 2 Doberman pinschere, Snare og Palle. Snare var særdeles velafrettet, hvorimod Palle var et forfærdeligt rovdyr, som Hansen vist selv var bange for. Dens mest prominente bedrift var at bide politimesteren (byfogden), så at han måtte under lægebehandling. Det foregik, da Hansen og Palle en dag kom ind på kontoret, hvor byfogdens lille Bedlinton terrier, Sam, lå under bordet. Sin race tro lod Sam ikke noget slagsmål gå fra sig og kunne selvfølgelig ikke tåle en fremmed hund på sit kontor. Inden længe lignede dette en valplads, hvor intet møbel stod på sin plads, og vi blødte mere eller mindre allesammen. Byfogden måtte som sagt under lægebehandling.

Vore 2 retsvidner, Rasmussen og Larsen, var begge skræddere og boede i hver sin lille ejendom lige ved rådhuset. Larsen gik vist ud af billedet i 1919, men Rasmussen fortsatte, til han var over 90. Det var ganske praktisk, at han var skrædder. Når man var i retten og havde hængt sin frakke i dommerværelset, blev den under retsmødet efterset for løse knapper og lignende småting.

Min private forretning var, som allerede antydet, ikke særlig omfattende, hvad den under de små forhold vel heller ikke kunne blive, så meget mere som jeg aldrig har haft særlige anlæg for det forretningsmæssige, men stedse har interesseret mig mere for kontorets sager. Efterhånden fik jeg vel lidt dødsboer og enkelte ejendomshandler at ordne, og så var der en del auktioner, særlig det, vi kaldte kludeauktioner, d. v. s. auktioner over manufakturvarer. Det var noget kedsommeligt noget at have med at gøre og temmelig risikabelt. De bukser, der blev solgt i februar med kredit til Mikkelsdag, var ikke meget værd ved forfaldstiden. Efterhånden udartede auktionerne endda til salg på auktionsvilkår, idet der slet ikke holdtes auktion, men køberne udtog varerne i en forretning og kom

så og blev »skrevet ind«, d.v.s. skrev under på en såkaldt »Slavekontrakt« med auktionslignende vilkår. Jeg boede på 1ste sal og har oplevet, at køberne stod i kø langt ned ad trappen for at komme til. Jeg blev ved disse forretninger snydt for mange penge, men jeg tog så store procenter, at der alligevel blev overskud, men jeg kan egentlig ikke lide at tænke på, at jeg en overgang har været henvist til at tjene til livets ophold på denne måde.

Jeg vil slutte beretningen om mine fem år som byfogedfuldmægtig i Kalundborg med at skildre en af de særeste fogedforretninger, jeg har været med til. Det var i enkronesedlernes tid under den første verdenskrig, og vi skulle gøre udlæg hos en forsikringsagent for ca. 22 kr. Betjentene Hansen og Petersen var med som vidner. Rekvisitus foreviste ægtepagt, hvorefter alt tilhørte konen som særeje, men på forespørgsel, om han havde rede penge, halede han en dynge enkronesedler op af lommen. Hans anbringende om, at de var inkasseret for en sygekasse, brød jeg mig ikke om, men talte det til dækning af fordringen nødvendige antal op og rakte ham resten og derefter også de optalte sedler, for at han kunne tælle dem efter. Han gjorde imidlertid mine til at ville tage dem til sig, hvorfor jeg sagde til det ene vidne: »Hansen, vil de tage de penge fra ham«. Rekvisitus rakte nu pengene over til konen, et stort kraftigt kvindemenneske, der stod ved siden af. »Hansen, vil De tage de penge fra hende.« Hansen nærmede sig, hvorefter hun stak pengene ned på brystet. »Hansen, vil De tage de penge fra hende.« Hvorefter Hansen dykkede ned i det ubekendte og hentede sedlerne op. Da jeg engang fortalte historien, var der en af tilhørerne, der forbedrede den ved at spørge: »Tog han een ad gangen!« – Bagefter undrede jeg mig over, at affæren ikke kom i de lokale blade. Petersen og jeg har tit moret os over den, men jeg tror ikke, at den nogen sinde har moret Hansen.

Inden jeg slutter disse erindringer om mine første fuldmægtigår, vil jeg gøre et par bemærkninger om de årlige fuldmægtigmøder, d.v.s. generalforsamling og årsmøde i den i slutningen af forrige århundrede stiftede Forening af Amts- og Retsbetjentfuldmægtige. I disse møder deltog i de første år fortrinsvis de ældre privatiserende fuldmægtige. Saglige forhandlinger var der vist ikke mange af, men man lærte sine kolleger at kende, og ud på aftenen blev der drukket megen whisky og fortalt mange historier. Jeg vil gengive en af disse, skønt jeg ikke husker, hvor jeg har den fra, og altså ikke kan indestå for dens rigtighed, men den er så fantastisk, at den næsten ikke kan være opfundet, men må være rigtig.

I to nordjyske nabojurisdiktioner sad der to ældre fuldmægtige, der hver i sin kreds ganske beherskede dokumentskriveriet, alene med undtagelse af et enkelt sogn, der geografisk lå således, at man derfra naturligt søgte til det kontor, hvorunder sognet ikke hørte. De 2 fuldmægtige enedes nu om, at det var urimeligt, at dokumenterne blev skrevet på det ene kontor og derefter sendt til tinglæsning på det andet, hvorfor de overførte vedkommende panteregister til det kontor, hvor dokumenterne blev skrevet, og hvor tinglæsning herefter – ganske ulovligt og ugyldigt – fandt sted. Man tager sig til hovedet og spørger, hvad man har gjort, hvis forholdet er kommet for en dag.

Som allerede nævnt forblev jeg efter 1919 som dommerfuldmægtig i Kalundborg. I 1934 fik jeg embede som dommer i Nakskov, og i 1945 forflyttedes jeg til Helsingør, hvilket embede jeg beklædte, indtil aldersgrænsen i 1957 gjorde en ende på min karriere. I min længste tid har jeg således arbejdet under den i 1919 nyindførte ordning. Ingen nulevende ville vel foretrække den gamle for denne, men den gamle havde nu sin charme, og jeg mindes med glæde årene før 1919.

Billedfortegnelse med oplysninger

Planche

1 Kolding, Østergade med ruinen af Koldinghus i baggrunden. Fot. ca. 1905.

2 A Holsted. Fot. N. Elswing 1964.

2 B Silkeborg. Fotografi i Silkeborg Bibliotek. Fot. ca. 1900.

3 A Århus. I bygningen (Mejlgade 6) har der både været bolig og kontor for den kgl. borgmester, men vistnok ikke på samme tid. Fot. ca. 1900.

3 B Rudkøbing. Tidligere borgmestergård. Fotografi i Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Fot. Chr. Traberg 1937.

4 »Odinsgaard« i Høng (Løve Herred). I Hovedbygningen er der stadig bolig for dommeren og dommerkontor. Fot. G. Nørby 1967.

5 A Næstved Byting 1901. Dommersædet beklædes af L. N. M. Dithmer, der foruden at være byfoged og borgmester i Næstved var herredsfoged i Tybjerg Herred. Efter »Danmarks Folk« (red. Jul. Schiøtt) 1901.

5 B Dobbeltstol, tidligere i Løve Herreds retssal i Høng. Fot. »Foto-Service«, Frederikssund, 1967.

6 F. C. B. S. Westergaard, kgl. borgmester i Århus 1886-1905. Maleri af Otto Haslund på Århus rådhus, 1905.

7 V. B. Rohde, herredsfuldmægtig i Høng 1890-1908. Fot. 1904.

8 A Th. Berthing, by- og herredsfm. i Middelfart m. v. og byfogedfm. i Vejle i tidsrummet fra 1907-1919. Fot. Zacho, Viborg, kort efter 1919.

8 B Lorentz Levinsen, by- og herredsfuldmægtig i Frederikshavn m. v. og i Ebeltoft m. v. i tidsrummet fra 1911-1919. Fot. Herluf W. Jensen, Frederikshavn ca. 1912.

9 A »Skovauktion« ved gammel gård. Amatørfotografi.

9 B Knud Petri, by- og herredsfuldmægtig i Slagelse, i Ramsø-Tune Herreder og i Lejre Herred i tidsrummet fra 1900-1919. Amatørfotografi ca. 1910.

10 Gruppebillede af landsmøde i Roskilde 25-8-1912.
Set fra venstre til højre:
STÅENDE T. V. FOR TRAPPEN: *C. R. Schultz*, Roskilde – *K. Salicath*, Vordingborg – *J. J. Lund Jakobsen*, Nyk. F. (m. arm p. gelænderet).
SIDDENDE PÅ TRAPPEN: *1.* række: *Helge Bentsen*, Hjørring – *N. V. S. Zahle*, Næstved – *H. H. Hvass*, Lejre Hrd. – *O. Nielsen*, Holstebro – *Aa. Th. Faber*, Ålborg –
2. række: *K. L. C. Johannsen*, Ramsø-Tune Hrdr. – *M. J. Kofoed*, Rønne – *W. A. Bjørn Jensen*, Merløse-Tudse Hrdr. – *H. A. Beier*, Rougsø m. fl. Hrdr. – (uidentificeret person) – *J. Simonsen*, Nørhald m. fl. Hrdr.
3. række: *H. Mangor*, Faaborg – *H. Kampmann*, Lejre Hdr. – *K. Petri*, Lejre Hrd.
4. række: *G. B. N. Glarbo*, Hørsholm – *N. Jepsen, Ning* Hrd.
STÅENDE – OG SIDDENDE – T. H. FOR TRAPPEN: (siddende på gelænderet) *Aa. Fabricius Hansen*, Helsinge – *A. E. Kornerup*, Ramsø-Tune Hrdr. – Enten: *Anton Faber*, Ramsø-Tune Hrdr. eller *O. V. Eich*, Hørsholm.
STÅENDE PÅ VERANDAEN: *C. J. G. Manicus-Hansen*, Nibe – *H. E. S. F. Thrane* – Merløse-Tudse Hrdr. – (på gelænderet): *J. P. N. Colind*, Nysted – *N. A. Kiørboe*, Århus – *Christen Christensen*, Høng – *F. C. Frederiksen*, Muckadell Birk – *O. S. Fribert*, Arts Skippinge Hrdr. – *Hakon Jørgensen*, København – *C. M. J. Olrik*, Hørsholm – *R. Nielsen*, Høng – *C. M. Jespersen*, Københavns Amts søndre Birk – *Stig Bang*, Skjern – *H. Klüwer*, Lejre Hrd.

11 A Århus. Sammenstimling ved kendt persons begravelse. Fot. udlånt af Århus politi. Fot. 1908.

11 B Landpolitibetjent Samuelsen, Mørkøv. Amatørfot. Fot. 1914.

12 Foran Varde rådhus. Fra v. t. h.: Pbtj. Magnussen, borgm. Hattensen, arrestforv. Grønholm, fuldm. Skafte-Christiansen, fuldm. E. Selsing, overbetj. Laugesen. Foran: To kvindelige kontorister.

13 Sognefoged Jens Christian Nielsen, Kragerup. Fotografi på tinghuset i Høng. Fot. 1913.

14 Helsinge. Efter 1942 rummer bygningen foruden tingsal og dommerkontor bolig for dommeren – men ikke arrest. Fot. K. Gemzøe 1967.

15 A Holsted. Bygningen opført ca. 1910. Amatørfotografi fra tiden før 1958.

15 B Løgstør. I udbygningen til venstre var tidligere vognport m. m., i den til højre: hestestald og kamre til piger og kusk. Fot. »Fotohuset«, Løgstør, 1967.

16 Varde. Fot. N. Elswing, 1964.

17 A Stener Grundtvig. Herredsfoged i Ning Herred i tiden fra 1910-1919. Fotografi på domhuset i Århus. Fot. ca. 1915.

17 B P. M. Andersen. By-og herredsfoged i Assens fra 1890-1914. Fot. Carl Brandt, Assens, ca. 1914.

18 Anton Sofus Warthoe, exam. jur., herredsfuldmægtig i Brædstrup fra 1852-1909. Justitsråd. Fotografi i privateje. Fot. ca. 1900.

19 A Johs. Poulsen. Herredfuldmægtig i Merløse-Tudse Herreder fra 1912-1919, og skovrider Bistrup. Amatørfotografi fra 1916.

19 B Arnt Møller, by- og birkefuldmægtig i Vordingborg købstad og Vordingsborg søndre Birk fra 1913-1919 – og overretssagfører Ovesen, Vordingborg. Amatørfotografi fra 1914.

20 Overpolitibetjent H. M. Hansen, Vordingborg. Amatørfotografi fra ca. 1915.

21 A Arrestforvarer Quist, Fredericia. Fotografi på politistationen i Fredericia. Fot. ca. 1919.

21 B Sognefoged Udsen, Feldballe. Fotografi i Ebeltoft byhistoriske Arkiv. Fot. Begyndelsen af 1900-tallet.

22 A Ærøskøbing. Fot. N. Elswing 1956.

22 B Ebeltoft. Amatørfotografi fra 1927.

23 Høng, Løve Herred. Fot. G. Nørby 1967.

24 »Petersminde«, Skjern. Benyttes nu som vandrehjem. Fot. Thomas Pedersen 1958.

25 A Viborg. Mogensgade med »Karnapgaarden« i baggrunden til venstre. Amatørfotografi i Byhistorisk Arkiv, Viborg. Fot. 1905.

25 B Gørding-Malt Herreders ret, Holsted. Herredsfogden er A. C. Frost. Amatørfotografi fra ca. 1915.

26 Vilh. Flensborg. Herredsfoged i Børglum Herred og i Løve Herred (Høng) i tidsrummet fra 1894-1919. Fotografi på tinghuset i Høng. Fot. 1913.

27 Nicolai Emil Hansen, borgmester og byfoged i Holbæk fra 1874-1913. Portrættet udlånt fra Museet for Holbæk og Omegn. Fot. ca. 1914.

28 A Hans Andresen. By- og herredsfuldmægtig i Varde og i Øster og Vester Herreder i tidsrummet fra 1869-1919. Fotografi i sparekassen i Varde. Fot. ca. 1915.

28 B H. H. Hvass. By- og herredsfuldmægtig i Holstebro, i Randers, i Hammerum Herred og i Lejre Herred i tidsrummet fra 1890-1911. Fot. C. Jørgensen ca. 1900.

29 H. H. Hvass som auktionarius. Amatørfotografi fra 1908.

30 A C. Jepsen, politibetjent i Assens. Fotografiet hidrører fra et gruppebillede tilhørende og udlånt fra politiet i Assens. Fot. ca. 1920.

30 B Landpolitibetjent Skov, Vonsild. Fot. »Atelier Central« Kolding, ca. 1910.

31 Sognefoged Lars Pedersen, Herslev. Fotografi på tinghuset i Høng. Fot. 1913.

RETTELSE

ad note 4 pag. 13:

Det kan efter fornyet undersøgelse ikke fastholdes, at betegnelsen rådstueskriver alene har været knyttet til købstæder, som havde haft landstingsret. Brugen af betegnelserne rådstueskriver og byskriver i udnævnelser synes i lang tid at have været ret tilfældig. (Rigsarkivets oversigter over udnævnelser af magistrater og retsbetjente – 1660-1848).

NORDLUNDES BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

FOR FØRSTE GANG foreligger der i dansk litteratur en *erindringsbog*, i hvilken der gennem en række – hinanden supplerende – erindringer gives *en skildring af, hvordan retslivet* FØR *retsreformen – af 1. oktober 1919 – formede sig i købstaden og i herredet (birket).*

Vi får et levende billede af den gamle tids *byfoged, herredsfoged og birkedommer og deres fuldmægtige*, af disse juristers virke, ikke alene i retten, men også på kontoret og under udgående forretninger, hvor vi træffer deres tro hjælpere i skikkelse af *den gamle købstad- eller landbetjent og sognefoged.*

Vi får også indblik i den betydning, mange af disse juristers hjem havde for det kulturelle og selskabelige liv i by og på land.

Erindringerne som *alle er skrevet af jurister, der har virket som fuldmægtige før retsreformen*, er rige på oplevelser og fortællinger, som giver et livsnært billede af det danske samfund, som det var i tiden fra ca. 1905 til 1919. Snart får man indtryk af velstand, tryghed og hygge, snart af megen fattigdom og dårligdom.

Fhv. højesteretsdommer *Jep Lauesen Frost*, der har redigeret bogen, indleder denne med en let læselig *oversigt over, hvordan retsvæsenet var organiseret og efter hvilke principper retten plejedes før retsreformen*, og det belyses herigennem, hvilken afgørende forskel der i så henseende er mellem den gang og nu.